

KÍNA
TÖRTÉNETE

KÍNA

TÖRTÉNETE

POLONYI PÉTER

KÍNA TÖRTÉNETE

A Holdről szabad szemmel egyetlen emberi alkotás vehető ki Földünk felszínén: a kínai Nagy Fal. A 6700 kilométer hosszú vonulatot még az idoszámításunk előtti századokban kezdték építeni, hogy megvédjék vele a Mennyei Birodalmat a nomád nepek támadásaitól. A Nagy Fal védett, de el is szigetelt. Hangsúlyozta azt a távolságot, amely Kínát a világ többi részétől elválasztotta. És kialakult a bezárkózás világszemlélete, az országot körülölelő „szellemi” Nagy Fal.

Polonyi Péter könyve a pekingi előember korától napjainkig tekint át ennek az ósi civilizációnak a történelmét és persze azokat a folyamatokat, amelyek a mai Kínát – a világ legnépesebb, egyszersmind legmerevebb berendezkedésű országából – friss szemléletű, dinamikusan fejlődő, népének perspektívát kínáló nagyhatalommá formálták.

POLONYI PÉTER

KÍNA

TÖRTÉNETE

KOZMOSZ KÖNYVEK

A VÉDŐBORÍTÓ SZÉKELY TAMÁS MUNKÁJA

A NAGY FALON INNEN ÉS TÚL

A mikor 1969-ben a két amerikai űrhajós a Holdról először tekintett a Földre, meglepetten fedezte fel, hogy szabad szemmel egyetlen emberi alkotás vehető ki Földünk felszínén: a kínai Nagy Fal. A Csendes-óceán partján fekvő Sanhajkuantól a közép-ázsiai pusztákon emelkedő Csia-jükuanig húzódó, 6700 kilométer hosszú vonulatát még az időszámításunk előtti századokban kezdték építeni (jelenlegi formájában a XIV–XV. századból maradt ránk), hogy megvédjék vele a Mennyei Birodalmat a nomád népek támadásaitól.

A Nagy Fal védett, de el is szigetelt. Hangsúlyozta azt a távolságot, amely Kínát a világ többi részétől elválasztotta. És kialakult a bezárkózás világszemlélete, az országot körülölelő „szellemi” Nagy Fal. A görögök vagy a rómaiak a szomszédos barbár népeknél fejlettebb civilizációjukkal csak néhány évszázadig hihették magukat a világ közepének, a kínaiak évezredekig. Nincs még egy ország a világon, amelyik a nevében is rögzítette volna ezt a szemléletmódot. Kína máig használt államneve – „Csungkuo” – annyit jelent: „Középső Birodalom”. A múlt század derekán az ópiumháborúk ébresztették rá valóságos helyzetére. Azóta tart beilleszkedésének keserves folyamata – önálló civilizációból a világ államainak egyikévé kell átalakulnia. Eggyé a sok közül, még ha nem is akármilyen méretűvé és múltúvá.

A Nagy Fal sohasem jelentett ugyan teljes zárat még észak felé sem, de az a császári politika, amelyet jelképezett, nemcsak Kínát zárta el a világtól, hanem a világot is Kínától. Kína az európaiak szemében máig megőrizte titokzatosságát.

Ezzel a különös világgal napjainkban is csak ismerkedünk. Ahány kor, annyi Kína-kép.

A kalmárok tűntek fel először ezen a távoli földön, hogy a velencei Marco Polo és a portugál tengerészek elámuljanak nagyvárosainak áruval teli piacain, a kikötőkben sorakozó gályáinak sokaságán. Később a misszionáriusok a kínai államgépezetbe is alaposabban bepillantottak. A tökéletesen kiépített adminisztrációról áradozó beszámolóik hatására a feudális szétdaraboltságból kiemelkedő Európa uralkodói érdeklődéssel fordultak a kínai államszervezési tapasztalatok felé, amelyekből át is vettek egyet-mást. A felvilágosodás számos kiemelkedő alakja – Voltaire és Leibniz is – a felvilágosult abszolutizmus, az ész birodalma követendő példáját látta Kínában.

Ez a nézet gyökeresen megváltozott, amikor az emberi sorsok felé forduló figyelem felfedezte, milyen kiszolgáltatott az egyén ebben a látszólag tökéletesen működő birodalomban. Hegel világtörténelemről kidolgozott rendszerében, amely a szabadság foka szerint osztályozta a civilizációkat, Kína az első helyről nyomban

A pekingi előember rekonstruált képe

az utolsóra került. „Mivel Kínában egyenlőség, de nem szabadság uralkodik, az önkényuralom a szükség-szerűen adott kormányzási mód” – állapította meg Hegel, aki a keleti, a görög, a római és a germán világot tekintve a fejlődés főbb állomásainak, azon a véleményen volt, hogy „a világtörténet keletről nyugatra megy”. A hegeli történetfelfogásban Ázsia a folyamat kezdete. Európa pedig a vége.

Marx és Engels – Hegeltől eltérően – a társadalmakat gazdasági alapjuk felől vizsgálták, de ők is hasonló „rangsort” állapítottak meg közöttük. A tőkés termelés előtti szakaszban hol „ázsiai, szláv, antik, germán” formáról, hol „ázsiai, antik és feudális” termelési módról értekeztek, de rendszereikben mindig az ázsiai ké-

pezte a legelső lépcsőt. Keleten az ő véleményük szerint is despotikus rendszer uralkodott, amit az igazi földmagántulajdon hiányával hoztak összefüggésbe. Az általuk rajzolt Kína-kép mindennek mondható, csak idillikusnak nem.

A marxista társadalomtudomány megalapozói kulcsot adtak Kína jobb megértéséhez, de nem felelhettek fejlődésének valamennyi kérdésére. E távoli ország értékelésében azóta is az egyik szélsőség a másiknak adja át a helyét. 1968-ban például a kapitalista társadalom ellen lázadó párizsi diákok Mao Ce-tung képét emelték magasra, abban a „kulturális forradalom”-ban látva a szocializmus megújulását, amelyet ma éppen szülőhazájában ítélnek el a legélesebben.

Magában a marxista történettudományban is heves vita folyt Marx és Engels történelemszemléletéről. Hosszú időn át az volt a „hivatalos” vélemény – ennek máig jelentős táborra van –, hogy az „ázsiai” kategóriája Marx történelemszemléletének múltó jelentőségű mozzanata. Az ősközösségi-rabszolgatartó-feudális-tőkés-szocialista társadalmak fejlődési vonulatát eszerint az egész világra nézve általános érvényűnek kell tekinteni. E nézet alapján legfeljebb arról lehet szó, hogy az „ázsiai” tulajdonképpen az „ősközösségit” jelöli. A felfogás képviselői a nagy keleti birodalmak rabszolgatartó és feudális társadalmairól kezdtek beszélni, sőt még a kapitalizmus csiráit is kimutatták bennük. Elméletüket, ha már nem is „kötelező” jelleggel, máig szívesen fogadják Kínában is, hiszen sokan gondolják úgy, hogy ez a szem-

lélet tette Kínát igazán egyenjogúvá Európával. Az 50-es évek vége óta viszont a marxista történettudományban ismét egyre nagyobb teret hódít az „ázsiai termelési mód” elmélete, amely az ázsiai fejlődést elkülöníti az európaiától, és felhívja a figyelmet sajátosságaira.

Ám ma már az „ázsiai” jelleg tagadói is elismerik, hogy a rabszolgatartás és a feudalizmusként jellemzett korszak Kínában alapvető sajátosságokat mutat – többek között az államnak az európai államokénál öszszehasonlíthatatlanul nagyobb szerepét –, az „ázsiai” jelleg hívei viszont rámutatnak, hogy Kínában is megjelentek a rabszolgatartás, a feudális, sőt a kapitalista fejlődés kezdetleges formái is.

Az ázsiai fejlődés lassúságára, egy helyben topogására Hegel is, Marx is felfigyelt már. Ma egyre erősödik az a nézet, hogy a kínai fejlődés egyfajta ciklikusságot mutat. A két-háromszáz éves ciklusok elején egyenlősítő földosztásokat hajtottak végre, majd a vagyoni polarizáció kiélezte a társadalmi ellentmondásokat, amelyeket vagy egyenlősítő reformokkal oldottak meg, vagy a parasztfelkelések teremtettek olyan helyzetet, amelyben azután az újabb ciklus kezdetét vehette. A fejlődés azonban, ha lassan is, e ciklusok során előrehaladt.

Napjainkban gyakran hallani: „már a régi kínaiak...”. Nem ok nélkül, a papírtól a puskaporig számos találmány Kínából indult el világhó-

dító útjára. De hogy mindent ott találtak volna ki?! Ha valóban így lenne, akkor a Távols-Kelet civilizációja terjedt volna el a Földközi-tenger medencéjében, és nem megfordítva. Nem, a kultúrák adtak is egymásnak, kaptak is egymástól.¹

Különben is tévhit, hogy a kínai civilizáció időben megelőzte volna a társait. Az egyiptomi piramisok már régen álltak, amikor a Sárga-folyó völgyének lakói még semmi hasonlót nem alkottak. Ennek a kultúrának – számos vívmánya mellett – az önállóság és a folyamatosság az értéke. Mert hová tűnt már a régi Egyiptom és Róma? Kína államisága, kultúrája, írásbelisége azonban töretlen. Hány nép mondhatja még el magáról, hogy ugyanazon a földön él, amelyen időtlen idők óta éltek az ősei?

Ennek a könyvnek az a célja, hogy az érdeklődőt megismertesse Kína történetének fő vonalaival. Hogy a szellemi Nagy Falak leomolhassanak, jobban meg kell ismernünk egymást. Nem térhetünk ki minden részletre, az általunk legfontosabbnak tartott csomópontokat világítjuk meg.

Előadásunkban hitelesnek elfogadott történeti hagyományok keverednek anekdotikusnak tartottakkal. E munka jellegénél fogva nincs mód a teljes forráskritikai apparátus felvontatására. Mindenesetre, amiről a szerző beszámol, azt a kínai múlt vagy múltkép említésre érdemes mozzanatának tartja.

MIÓTA KÍNAIAK A KÍNAIAK?

Az eltűnt csontok

Kínában a világteremtési és eredetmondák csak kései és töredékes, nehezen értelmezhető feljegyzésekben maradtak fenn, gyakran az írásbeli hagyomány perifériáján. Talán túl sok forrásból táplálkozott ez a civilizáció ahhoz, hogy mitológiát alakítson ki, egybefonja régmúltjának nevezetes eseményeit; talán a császári ideológia irtotta ki a hagyományból mindazt, amit nem tudott beépíteni az e világi államrend megszilárdítását szolgáló tanaiba. Elképzelhető, hogy mindkét okkal számolni kell.

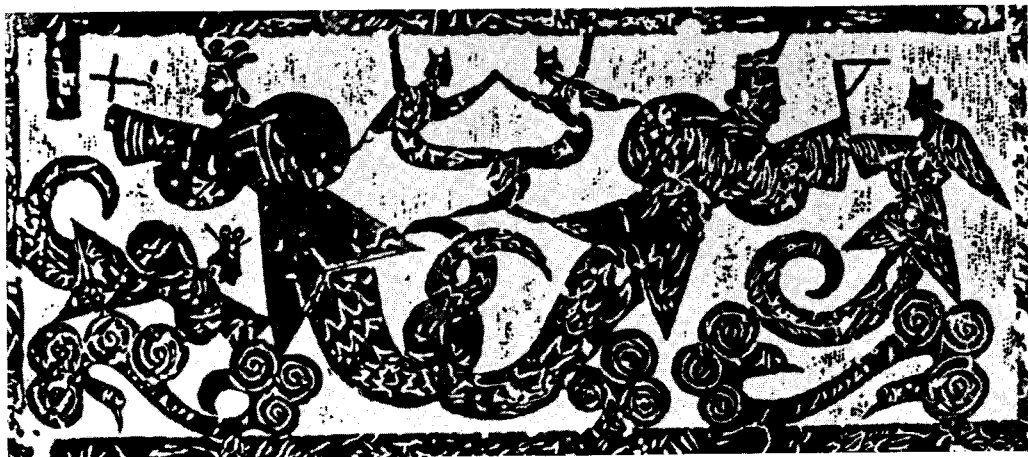
Az ellentmondó töredékek később bekerültek a hivatásos mesemondók történeteibe, regényes formában is feldolgozták őket. Az újra lejegyzett történetekben már alig megkülönböztethető a régi és újabb hagyomány. Gyakran a misztikumot kedvelő taoizmus szedte rendszerbe az epizódokat. Ez a mondavilág is tanulságos képet ad alkotóiról.

Megtudhatjuk belőle, hogyan teték az istenek és félistenek lakhatóvá a földet az emberek számára. (A világ és az ember teremtésével kapcsolatos történetek a déli törzsek révén és később kerültek be a mondavilágba.)

A Sárga- és a Vej-folyó összefolyásának vidékén ez a hiedelem terjedt el: Huang-ti, a Sárga Császár lejött az égből, hogy megküzdve a kígyótestű, bikafejű Cse-jou szörnyel, aki még a

nap felkeltét is meg akarta akadályozni, rendet teremtsen a földön. Délebbre a kígyótestű, emberfejű, veres hajú szörny, Kung-kung pusztított, akit Csuan-hszü hőrosz tett ártalmatlanná. Kung-kung dühében nekirohant az ég északnyugati tartóoszlopának. A föld azóta délkeletnek lejt (ezért folynak arra a vizek), az ég pedig lehajlik északnyugat felé (azért haladnak arra az égitestek). Keleten, a santungi Taj-hegy vidékén Fu-hszit és Nü-kuát tisztelték, akik testvér létkükre házások voltak. Ebben a változatban a pusztulástól Nü-kua mentette meg az embereket. A *Huaj nan ce* című filozófiai munka így írt erről: „Az őskorban a négy világtáj összedőlt, a kilenc tartomány elpusztult. Az ég és a föld megrongálódott. Tűzvész és árvíz keletkezett, a vadállatok rátörtek a békés népre. Erre Nü-kua ötszínű köveket olvasztott, hogy kifoltozza velük az eget, melyet egy óriási teknősbéka négy lábával támasztott fel, megölte a fekete sárkányt, és nád hamujával gátat vetett az árvíznek.” Nyugatabbra, a Sárga-folyó mentén is a víz pusztított, mert nem talált utat magának. Itt Nagy Jü átvágott egy hegyet, hogy a vizek lefolyhassanak, így az embereknek „lett helyük, ahol lakjanak”.

A történetek felidézik azt a kort, amelyben az ember ki volt szolgáltatva a természet vak erőinek. Amikor a fenyegető veszélyeket elhárították, gyakran ugyanezek a kultúrhéroszok

Ketten a legendás kultúrhéroszok közül – Fu-hszi és Nü-kua Han-kori ábrázolása

tanították meg az embereket a civilizáció vívmányaira. Később, a különböző hagyományok összeolvadását követően, a félistenek származását és feladatkörét szigorúan elhatárolták. Valójában egy-egy hérosznak számos vívmány elterjesztését tulajdonították. Huang-tit a kocsik, a csónakok és a fegyverek feltalálójának tartották, Fu-hszi nevéhez az állattenyésztés, a főzés és a házasság meghonosítása fűződött, Sen-nungnak („Isteni földműves”) tulajdonították a földművelés meghonosítását, Szun-zsen tanította meg az embereket tüzet csiholni, Jao kutat ásni, és még hosszan folytathatnánk a sort.

Ezekben a félistenekben a vadságból és barbárságból a civilizáció útjára lépett emberek tulajdonképpen önmagukat ünnepelték. Lehet persze, hogy nemcsak a természet erőivel, hanem a déli törzsekkel folytatott harcukat is tükrözik a történetekben ábrázolt küzdelmeik.

Ha olykor valóságos történelmi

személyek rejtőznek a félistenek mögött, az a fajta megszemélyesítésük, ami a későbbiek során általánossá vált, megalapozatlan. Hiába áll a több mint ötezer esztendővel ezelőtt élt Sárga Császár ma is látható sírkertjében az a valóban több ezer éves ciprusfenyő, amelyet a hagyomány szerint saját kezével ültetett, a vén fa még nem ad elegendő történelmi hitelt a mondai személynek. Megbecsülést érdemel viszont az a tisztelet, amely a kínai nemzet ősatyjának tartott Huang-ti sírját körülveszi, s ezt a feliratot helyezte el: „A civilizáció atyja”.

Nemcsak a civilizáció vívmányainak elsajátítása élt a hagyományban. Az időszámításunk előtti I. évezred derekán, a kezdetleges osztálytársadalom kialakulásának időszakában élt Konfuciusz, az első, név szerint ismert kínai filozófus, a neki tulajdonított *Szertartások feljegyzéseiben* (Li-csi) így emlékezett vissza az akkor még nem is olyan távoli ősközösség-

re: „A nagy tao (hajdani) megvalósulása azt jelentette, hogy az égalatti a közösségé volt, s (a hivatalokba) kiválasztották a kiválóakat és tehetségeseket. A beszédeknek hinni lehetett, (minek következtében) békesség uralkodott. Így az emberek nem csupán szüleiket szerették rokoni szeretettel, nem csupán a fiaikat tekintették fiaiknak, hanem gondoskodtak róla, hogy az öregeknek meglegyen mindenük, amire életük végén szükségük van, az erejük teljében levőknek meglegyen mindenük, amit használnak, a zsenge korúaknak meglegyen mindenük, ami növekedésüket biztosítja, az özvegy férfiaknak és nőknek, árváknak és gyermekteleneknek, szerencsétlenségtől sújtottnak és betegeknek is mind legyen mivel fenntartaniuk magukat, a férfiaknak meglegyen a maguk része, a nőknek legyen hová hazatérniük (férjhez menniük). Ami a javakat illeti, rossz dolognak tartották volna, hogy azokat a földre dobják; de nem tartották szükségesnek, hogy a maguk számára elraktározzák. Ami erejüket illeti, rossz dolognak tartották volna, hogy ne adják ki testükből; de nem tartották szükségesnek, hogy a maguk érdekében (használják fel). Így azután a gonosz tervek útja zárva volt, azok nem valósulhattak meg; rablók és tolvajok, felforgatók és más banditák nem garázdálkodhattak. Így ajtóik kívülről is nyílhattak, sohasem zárták be őket. Ez az, amit Nagy Megegyezésnek (Ta Tung) nevezhetünk.”

De a *Li-csi* szerzője már egy más korból tekint vissza erre az időre: „Manapság, amikor a nagy tao el van

rejtve, az égalatti családi birtoknak számít. Mindenki csak a szüleit szereti rokoni szeretettel, mindenki csak saját fiát tekinti fiának; a javakat mindenki a maga érdekében (használja).”

A „Nagy Megegyezés” vagy ettől fogva az ösközösség emlékéen alapuló társadalmi eszmény jelszavává válik, amelyet két és fél ezer éven át parasztfelkelők és reformer hivatalnokok egyaránt hangoztatnak.

Ennyit tudunk csak az ősidőkről?

Sokkal többet, amióta az írásos történeti forrásokhoz a régészet eredményei is társultak.

A német Haberer doktor valamikor a századfordulón egy pekingi patikában járva megkövesedett cson-

Sen-nung, az „Isteni földműves”, aki a földművelésre tanította az embereket – Han-kori ábrázolás

tokra lett figyelmes, amelyeket a kínai medicina a legkülönbözőbb nyavalyák gyógyítására használt. A német orvos nem hitt a babonákban, de izgatta: miféle lények maradványa lehet ez az „orvosság”, amelyet errefelé „sárkánycsont”-nak neveznek? Vásárolt hát belőle, hogy elküldje Max Schlossernak, a müncheni egyetem professzorának, aki azután német alaposítással megvizsgálta a küldeményt, majd 1903-ban közzétett dolgozatában szenzációs bejelentést tett: a „gyógyszerek” között „ember vagy eddig ismeretlen előember” bal felső előzáfogát találta, amely régebbi az összes ismert ősemberleletnél!

De honnan származhatott a fog?

Az 1910-es években Kínába került Gunnar Andersson svéd geológus figyelt fel a Pekingtől délnyugatra mintegy ötven kilométerre emelkedő Sárkánycsont-hegyre, ahonnan – mint a hegy neve is mutatta – régóta kerülhettek elő ilyen leletek. Megmutattak neki egy barlangot is, amelyet a helybeli kőbányászok fedeztek fel a hegy oldalában. Andersson rábeszélte az őslénytannal foglalkozó osztrák Zdanskyt, hogy kutassák át a terepet. 1922-ben svéd tőkével hozzá is kezdtek az ásatáshoz, amelynek során 1923-ban még két emberi fogra bukkantak.

Őket ennyi ki is elégítette, nem így a kanadai származású Davidson Black professzort, a Rockefeller-csoport pekingi kórházához és orvosi egyeteméhez tartozó Őslénytani Kutatóintézet igazgatóját, akinek veszszőparipái közé tartozott, hogy Kínából ősemberleleteknek kell előkerülniük. Black kijárta, hogy 1927-ben

Rockefellerék pénzén folytathassák a feltárást. Fáradozását gyors siker koronázta: az újrakezdett ásatások évében a svéd Birger Bohlin további fogra lelt.

Még a kérdés egyik szaktekintélye, Teilhard de Chardin atya is kételyeinek adott hangot a fogak kormeghatározásával kapcsolatban, de Pej Ven-csung fiatal kínai őslénytankutató 1929. december 2-án egy viszonylag ép koponyacsontot talált. A lelet félmillió évvel korábban élt tulajdonosa a „Sinanthropus pekinensis”, népszerűbben a „Pekingi ember” nevet kapta.

A tíz évig tartó feltárásnak 1937-ben a japán agresszió vetett véget. Addig mintegy negyven egyed csontjaira bukkantak. Több mint százezer megmunkált kődarab került elő. A leletek alapján megállapították, hogy a „Pekingi ember” felegyenesedve járt, ismerte a tüzet, kőeszközöket használt, félszáz fős csoportokban élve nemzedékek hosszú során átlakta a csoukoutieni barlangot.²

A felbecsülhetetlen értékű csontmaradványokat a Rockefeller-alapítvány pekingi kutatóintézetének széfjében tartották. Black halála után a Hitler elől Amerikába emigrált Weidenreichet állították az intézet élére. 1937-ben Peking japán kézre került, 1941 elejére pedig a japán-amerikai kapcsolatok annyira megromlottak, hogy Weidenreich célszerűbbnek látta elhagyni Kínát. Posztját Pej Ven-csung örökölte.

A puszkaporos légkörben váratlan érdeklődés támadt a „Pekingi ember” maradványai iránt. Japáni személyiségek úgy gondolták, hogy ezeknek a

fontos leleteknek Japánban a helyük. Amíg nem álltak hadiállapotban az Egyesült Államokkal, diplomáciai szempontból kényelmetlen lett volna betörniük az amerikai érdekeltségű intézménybe. Az amerikaiak úgy vélték, hogy a háborús helyzetben a tudományos világ számára annyira jelentős maradványokat az Egyesült Államokban kell biztonságba helyezni, különben is ők finanszírozták az ősemberleletek feltárását. Elterjedt a hír, hogy Csang Kaj-sek utasította „kékingeseit”, akadályozzák meg a nemzeti ereklyék külföldre hurcolását. A kommunista párt is szervezett egy csoportot Jenanban, amelynek a kulturális értékek megmentése volt a feladata. Állítólag az ő embereik is beszivárogtak Pekingbe.

1941. december 7-én reggel a japán légierő Pearl Harbournál elsüllyesztette az Egyesült Államok csendes-óceáni flottáját. Ugyanazon a napon a pekingi japán parancsnokság emberei megrohanták a Rockefeller Intézet épületét. Amikor felnyitották a széfet, hogy elszállítsák a „Pekingi ember” csontjait – üresen találták. Az intézet amerikai vezetői azt állították, hogy a december 1-jei ellenőrzésnél még megvoltak. Hollétükről nem tudtak.

Később olyan híresztelések kaptak lábra, hogy a honfitársaikra vigyázó amerikai tengerészgyalogosok egyik csoportjának az utolsó pillanatban még sikerült kicsempésznie a csontokat Kínából, s ma is az Egyesült Államokban őrzik őket. Mindenesetre a felszabadulás után a Kínai Népköztársaság az amerikaiakat hibáztatta a leletek eltűnéséért. A történelekről

több kalandregényt is írtak már, de a csontok sorsáról máig nem tudni semmi bizonyosat.

A felszabadulás után újabb koponya került elő Csoukoutienből. A fejlettebb meghatározási módszerekkel a „Pekingi ember” korát ma már több mint 690 000 évesre becsülik. 1963-ban találták meg Hszian közelében a „Lantieni ember” koponyáját (*Sinanthropus lantianensis*). Ez valamivel korábbi a pekinginél (650 000–750 000 év)*. Még régebbi, 1,7 millió éves lelet került elő 1965-ben a Jünnan tartományi Jüanmóból (*Homo erectus yuanmouensis*), Délnyugat-Kínában. 1980-ban a Vu Zsukang vezetése alatt folyó feltárások során a Jünnan tartományi Lufengben rábukkantak az ember legtávolabbi ősenek, a világ más részéről már ismert, nyolcmillió éves *Ramapithecus*nak első ép koponyájára.

A „Pekingi ember”-nél fiatalabb leletek is szép számmal kerültek elő Kína legkülönbözőbb részéről. 1980-ban az Anhuj tartományi Hohsziemben (Jangce-vidék) egy 300 000–400 000 éves koponyára találtak.

A *Homo erectus*ról a *Homo sapiens*re való átmenet jegeit mutatja a dél-mandzsúriai Jingkouban 1984-ben talált 200 000 éves maradvány. Az egész világon ez a legteljesebb csontváz, amely ebből az időből fennmaradt. Százezer évesre becsülik azt a koponyacsontot, amelyik 1976-ban került elő a Sanhszi tartománybeli Tingcunból, ahol már 1953-ban hoz-

* Újabban kínai antropológusok még korábbira, 1 100 000–1 150 000 évesre becsülik

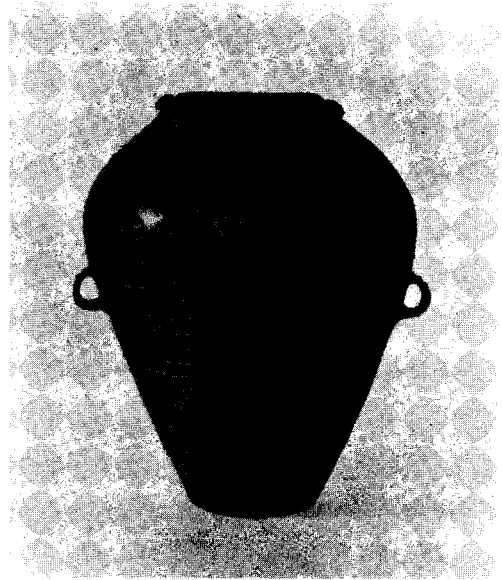
zákezdtek a paleolit lelőhely feltáráshoz. 1951-ben a szecsuanai Cejangban, 1978-ban a Senhszi tartományi Taliban találtak hasonló leleteket, hogy csak a legismertebbeket említsük. Csupán az 1950-es években több mint kétszáz paleolit lelőhelyet vizsgáltak meg Kínában, az előkerült ősemberleletek száma meghaladja a világ bármely más országában találtakét.

Azt jelenti-e ez, hogy a mai kínaiak ezeknek a valaha Kína területén élt ősembereknek a közvetlen leszármazottai?

A tudósok véleménye megoszlik.

Korábban nagy táborra volt az emberre válás sokközpontúsága elméletének, a gazdag afrikai leletanyag előkerülése óta viszont a kutatók jelentős hányada (főleg a nem kínaiak) az egyközpontúság elméletét részesíti előnyben. Az egységes afrikai eredet hívei a kínai leletekben a fejlődés olyan zsákutcáit látják, amelyekből nem vezet út a mához. Ezek a kutatók tagadják, hogy a kínai leleteket egyetlen lánc szemeiként lehetne felfogni, és rámutatnak arra a valóban tapasztalható tényre, hogy nagy – mintegy húszezer évnyi – az időbeli rés a Kínában talált késő paleolit leletek és a neolit kultúra ottani felvirágzása között. Még olyan vélemények is elhangzottak, hogy a löszrétegek lerakódása idején a homokviharok hosszú időre lakhatatlanná tették ezt a vidéket.

A kutatók másik csoportja viszont (főleg kínaiak) joggal hívja fel a figyelmet az állandóan szaporodó leletanyagra, amely egyre inkább elképzelhetővé teszi, hogy a mai Kína egy-

Geometrikus mintájú neolit korsó

kori lakói a kínaiak, illetve a mai emberiség ősei között foglalnak helyet, valamint arra, hogy az elmúlt években Hopejben és Honanban előkerült 7000–8000 éves kora neolit lelőhelyek szűkítették az említett rést.

A „kulturális forradalom” viharos éveiben Kínában úgy vélték, hogy az ősemberleletek folyamatosságának tagadása az ország nemzeti önbecsülését sérti.³

A szenvedélyek azóta elcsitultak, de a kínai ősemberleletek értékelése terén – nyugodt hangú, kölcsönös megbecsülésen alapuló vitákban – akad pótolnivalója a tudománynak.

Ám nemcsak a paleolit leletekkel kapcsolatban támadtak nézeteltérések, hanem a neolit kultúra eredetének kérdésében is. (A mezolitikról nem sok vitatkoznivaló akadt. A tulajdonképpeni Kinából alig kerültek elő

ilyen leletek, legfeljebb a hiányuk kérdése lehetne eszmecsere tárgya.)

1921-ben a már említett Andersson ásatásokba kezdett a Honan tartományi Jangsaóban, ahol munkatársai korábbi terepmunkájuk során már számos kőeszköze bukkantak. A feltárások eredményei minden várakozást felülmúltak: Kínában első ízben kerültek elő fejlett neolitikus földművelőtelepülés maradványai, köztük geometrikus díszítésű kerámiaedények. A későbbiek során Anderssonék Honan és Kanszu területén számos *jangsao* lelőhelyet ástak ki. Mivel Kínán belül akkor még nem kerültek elő ennek a kultúrának az előzményei, ezenkívül a *jangsao* kerámia mintái hasonlítanak Susa, Anau és Tripolje edényeire, Andersson megkockáztatta azt a feltevést, hogy az általa felfedezett kultúra nyugatról ered. Kanszuban való megjelenését az időszámításunk előtti IV. évezredre, majd a III. évezred derekára helyezte, Kínán belüli elterjedését pedig 1800 esztendőre tette.

Nem sokkal később Vu Csin-ting kínai régész Santung tartományban sötét színű, minta nélküli kerámiaedényt használó földműveskultúrát ástott ki, amelyet első lelőhelyéről *lungsannak* nevezett el. A két kultúrát a kínai régészek egyidejűnek tartották, de ebben később beigazolódott Andersson igaza, aki a *lungsant* későbbinek vélte.

A nyugati történettudományban a svéd régész leleteinek hatására a 30-as években polgárjogot nyert az a nézet, hogy a kínai civilizáció nyugati eredetű vagy legalábbis jelentős nyugati hatásra jött létre. Otto

Franke neves német Kína-kutató például úgy értékelte Andersson ásatásait, hogy azok véget vetettek „a kínai civilizáció teljes önállósága dogmájának”.

A felszabadulás utáni évtizedekben a kínai régészek nagyarányú ásatásokat folytattak, amelynek során hét-ezer (!) neolitikus lelőhelyet találtak az ország legkülönbözőbb vidékein. A legfejlettebbek a központban helyezkedtek el, nem támasztva alá Andersson nyugatieredet-teóriáját. Az elmúlt években megtalálták a 7–8000 éves *cesan-pejlikang* kultúra több mint húsz lelőhelyét. Ezek a földműves, állattartó települések a *jangsao* kultúra előzményei lehettek.

Magának a *jangsao* kultúrának jelenleg három ágát szokás megkülönböztetni. A Han folyó medencéjében elterjedt délit, a Sárga-folyó felső folyása vidékén elterjedt északnyugati (ez az Andersson-féle *kanszui*) és a tulajdonképpeni *jangsao* kultúrát, amely a Sárga-folyó középső folyásának vidékén és mellékfolyója, a Vej völgyében terjedt el. Ott, ahol a kínai civilizáció bölcsője ringott.

1953-ban találtak a mai Hszian környéki Panpóban a máig legismertebb *jangsao* településre, amelyet a radiocarbon-vizsgálatok hatezer évesnek határoztak meg. Az 50 000 négyzetméteren elterülő „telep” három részre oszlik: a kerítéssel körülvett lakónegyedre, a kerámiaégetőre és a temetőre. 45 földbe vájt kunyhóra, 250 sírra és 6 kerámiaégetőre bukkantak a kutatók. A maradványokból kiderült, hogy sertést és kutyát tartottak (az utóbbit alighanem fogyasztották is), valamint kölest ter-

mesztettek. Rizs csak délebbről, a Han folyó völgyéből került elő. Akkoriban ezt a vidéket sűrű erdők borították, amelyekben szarvasra lehetett vadászni. A férfiakat és nőket külön temették el. A női sírok gazdagabb volta alapján elképzelhető, hogy ezek a törzsek matriarchátusban éltek. A kerek kunyhók 125 m² alapterületű, több mint harminc oszlop által tartott, négyzet alapú közösségi épületet vettek körül. Minden település két totemállatot tisztelt, amelyek leegyszerűsített ábrázolásai használati tárgyakon szerepeltek (Panpóban a hal és a szarvas). Ez arra utalhat, hogy ezekben a közösségekben már tiltották az egy nemzetségen belüli házasságot, ezért településeiken két nemzetség élt.

Embertani szempontból Davidson Black professzor vizsgálta meg az első *jangsao* leleteket, és szinte kivétel nélkül csak mongolid rasszhoz tartozó egyedeket talált. Franz Weidenreich a „Pekingi ember”-en vélt mongolid jegyeket felfedezni, más kínai antropológusok pedig a kínai paleolitikus többi ősemberleletein. Ennek problémáit említettük már.

Az viszont könnyen elképzelhető, hogy a panpói kunyhók egykori lakói a mai kínaiak legközvetlenebb elődei.* És a kínai kutatóknak abban alighanem igazuk van, hogy civilizációjuk alapvetően belső forrásokból ered, még ha nem zárhatjuk is ki teljesen, hogy az akkori Kínát érhatték etnikai hatások Szibéria, a Közép-

Ázsia felé vezető Kanszui-folyosó, Délkelet-Ázsia és a Csendes-óceán felől is. Ezekre a kérdésekre a további kutatásoknak kell majd választ adniuk.

Az újabb feltárások annyit azonban mégis bebizonyítottak, hogy nem a Sárga-folyó menti Kína egyetlen ősi neolitikus kultúrája. 1973-ban és 1977-ben feltárásokat végeztek a Jangcétól délre, Csöcsiang tartomány egyik tengerparti körzetében, Homutuban, ahol négy kulturális réteget ástak ki. A harmadik és negyedik rétegből korábban nem ismert kultúra került elő, amely már ismerte a műveléses rizstermelést, házasította a sertést, letelepült életet élt, de halászattal és vadászattal is foglalkozott. Különösen meglepő, hogy kőeszközekkel faépületeket tudtak már emelni. Értettek a szövéshez és fonáshoz is. Ezt az egyes kutatók szerint anyajogú társadalmat a radiocarbon-vizsgálatok hétezer évesre datálják.

Nagy feltűnést keltettek az 1935-ben talált, úgynevezett *hungsani* kultúra Pekingtől mintegy négyszáz kilométerre északkeletre a 70-es években, illetve a 80-as évek elején feltárt, a radiocarbon-vizsgálatok alapján mintegy 5500 évesre datált lelőhelyei. Korábban a kutatók úgy vélekedtek, hogy a *hungsani* kultúra a *jangsao* kultúra hatására alakult ki, az újabb leletek azonban tarthatatlanná tették ezt az elképzelést. A *jangsao* kultúra népe például nem ismerte a Kínában egyedül itt talált mezítelen istennőszobrokat, mint ahogyan a jade-faragások között talált sárkányábrázolásokat sem, amelyek Kínában a legkorábbiak. Ezt a köépitményeket emelő

* Bár olyan nézetekkel is találkozni, hogy a panpóiak a türk népek ősei voltak

civilizációt tehát a kínai művelődés forrásai között kell számon tartani.

Aligha tévedünk, ha azt hisszük, hogy a kínai őstörténetnek ezt a szakaszt az egyre újabb leletek fényében még számos alkalommal kell majd átírni.*

A megtalált csontok

A neolit leleteken akad ugyan írásjegyre emlékeztető minta is, a *jangsaó* kultúra mégis az írott történelmen túl helyezkedik el. A legkorábbi dinasztia, amelyről a história megemlékezik, a Hszia**. Az évkönyvek szerint a III. évezred végétől a II. évezred derekáig állt fenn, 17 uralkodó váltotta egymást az élén. Sorukat az a Nagy Jü nyitotta meg, aki a vizeket megfékezte. Jüt két legendás király előzte meg, Jao és Sun, akik még

* Mintha csak ennek igazolására érkezett volna – a kézirat nyomdába adása után – a hír: 1987 nyarán Honan tartományban több mint hatezer éves *jangsaó* férfisírt találtak, amelynek kagylóból kirakott sárkányábrázolása korábbi a *hungsaninál*, s amely megkérdőjelezi, hogy a *jangsaó* társadalmat a matriarchátus jellemezte.

** Az uralkodóházak nevei egyben államnevek is. A Csou-kor előttiakat az utókor adta, a későbbieket a dinasztiák első uralkodója vette fel, rendszerint a dinasztiaalapítás színteréről vagy saját korábbi tisztségviselésének helyéről. A Sangokat korábbi székhelyük alapján Sangoknak, északra költözésük után Jineknek nevezik. A történettudomány ma kényszerűségből használja ezeket az elnevezéseket etnikai értelemben is. Önmagát sangnak vagy csounak nevező törzs ugyanis nem létezett, de az eredeti törzsnevet vagy nem ismerjük, vagy használatuk lehetetlenné tenné az olvasó világos tájékozódását

nem öröklés útján kerültek a trónra. Bár sírjukat nagy tisztelet övezi Kínában, és a konfuciánus hagyomány sürűn hivatkozik tetteikre, ettől még nem váltak történelmi személyekké. Talán az ősközösségi élet emlékeit testesítette meg bennük a hagyomány. (Könnyen meglehet azonban, hogy az időszámításunk előtti második és harmadik évezred fordulóján csakugyan árvizek sújtották Kínát.)

A kínai régészek több késő *lungsan* lelőhelyet próbáltak ennek a törzsi államalakulatnak a maradványaival azonosítani, de bizonyítékaik nem meggyőzőek. A lelőhelyek vékony falú kerámiaedényeit korongolták. Innen-onnan réztárgyak is előkerültek. A temetkezési helyek patriarchális hagyományra, vagyoni megosztásra és a tisztségek örökletességére utalnak. De több nem derül ki belőlük.

A hagyomány szerint a sang törzs döntötte meg az utolsó Hszia király, Csie uralmát, aki maga volt a megtestesült erkölcstelenség: borból készült tavon hajókázott, miközben meztelen férfiak és nők ezreinek tivornyáiban gyönyörködött. A mesészerű történet nagyon is reális tradíciót alapozott meg: a dinasztiák utolsó császárait mindig fényűzésben tobzódó, itallal-nőkkel dözsoló uralkodóknak ábrázolják, akiket az erkölcs nevében távolítanak el a trónjukról. Meglehet, így is történt, de ha nem így lett volna, az utódoknak akkor is az állt az érdekükben, hogy ilyen történetekkel szentesítsék hatalomátvételüket. A történelmet ugyanis mindig a következő dinasztia írta.

A Sang uralkodók törzsi állama a hagyomány szerint az időszámítá-

A legkorábbi kínai sárkányábrázolás az 5–6000 évvel ezelőtti hungsani kultúrában

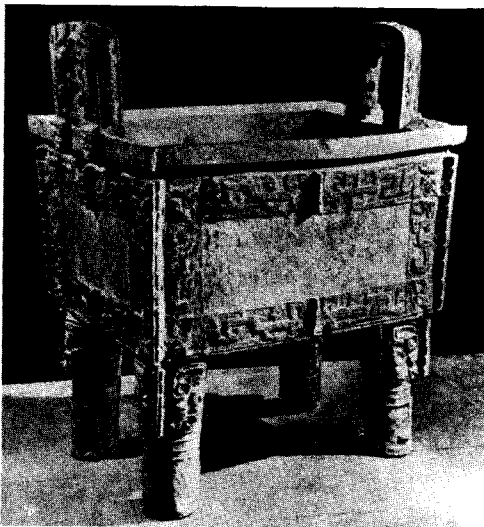
sunk előtti XI. századig állt fenn. Ebből a korból már bronzedények is előkerültek, amelyek feliratait évszázadokkal ezelőtt összegyűjtötték a kínai tudósok, de a Sang uralkodók évkönyvekben megörökített névjegyzékét egészen a századfordulóig olyan kétkedés vette körül a nemzetközi tudományos életben, mint a legendák kódébe vesző Hszia-dinasztia királyaiét. Ekkor azonban váratlan fordulatra került sor. Aligha meglepő, hogy ezúttal is a pekingi patikák egyikében, amelyek – úgy látszik – meghatározó szerepet játszanak a kínai múlt homályának eloszlatásában.

1899-ben egy Van Ji-zsung nevű tudós mandarin arra figyelte fel, hogy a „sárkánycsont” nevű orvosságon különös karcolatok látszanak. Mivel maga is műgyűjtő volt, és jól ismerte

a régi feliratokat, azonnal tudta, ősi szöveggel áll szemben. Miután tüzetesebben megvizsgálta, rájött, a legrégebbi kínai írást tartja a kezében. Felvásárolta az összes feliratos csontot, s most már tudatosan kezdte gyűjteni őket. Egy év leforgása alatt másfél ezer darabot gyűjtött össze belőlük. Jóllehet Van 1900-ban, a bokszerlázadás leverésének hadieseményei során életét vesztette, a tudományos világ felfigyelt a csontokra.

A szájak a Honan tartományi Anjang környékén fekvő Hsziaotun faluba vezettek, arra a környékre, ahol az időszámításunk előtti II. és I. század fordulóján élt Sze-ma Csien *Történeti feljegyzések* című műve szerint a Sang-ház utolsó székhelye, Jin állt. Az itteni parasztok évszázadok óta szállították a patikusoknak a föld alól előkerült csontokat, amelyek feliratának vizsgálata most kimutatta: eredetileg jóslás céljára használták őket. Ahogyan a régi rómaiak jóvendőmondói a beleknek és a madarak vonulásának megfigyelésével próbálták megfejteni a jövő titkait, a Sangudvar jósai teknősbékapáncélokot vagy állati lapockacsontokat hevítettek, hogy a repedések alakjából kapjanak választ kérdéseikre. A repedéseket hol a jósök, hol maguk a királyok értelmezték. Ezt követően a kérdést és a „választ”, olykor az eredményt is felvésték a csontra, és a jóshely közelében „ad acta” tették.

Jóllehet, a széles körű ásatások csak a 20-as évek végén indultak meg, a századfordulón megkezdődött gyűjtés néhány év alatt nagy mennyiségű jóscsontot halmozott fel. (Számuk napjainkra meghaladja már a

137 cm magas áldozati bronzedény az i. e. XIII–XI. századból

százezet is!) A megfejtett feliratok többnyire a hadjáratok, a vadászatok és a jó terméshez szükséges időjárás felől tudakozódnak. Így például: „Feltéve a kérdést, hogy vajon a következő nap, hszin-csou napján tiszta lesz-e az idő, a király értelmezte a jóslatot, mondván: »Ma este esni fog, de holnapra, hszin-csou napjára kiderül.« S aznap este esett, hszin-csou napjára pedig kiderült.”

Az értő szem számára ezek az ősi szövegek nagyon sokat mondanak, de jelentőségük talán mégis abban rejlik, hogy igazolták a történeti forrásokat: ugyanazok a királynevek fordulnak elő bennük, mint amelyeket a hagyomány is megőrzött. Ezek a leletek a kínai írásbeliség felső határát az időszámításunk kezdete előtti XIII–XVIII. századig tolták ki.

Újabban kínai régészek azt állítják, hogy a 80-as években előkerült teknősbékapáncél-maradványokon (Honan)

található feliratok 8000 évesek, így a világ legrégebbi írásos dokumentumai.

A királyi székhely temetkezési helyei erős vagyoni tagozódásról tanúskodnak. Nem egy sírba az elhunytal együtt számos lefejezett személyt temettek, akik a szolgálai vagy hadifoglyai lehettek. (Ez a szokás csak a Sang-dinasztiát követően szelídült oda, hogy az embereket fa- és kerámiafigurák váltották fel.) Ennek alapján is többen nyilvánították a Sang-társadalmat rabszolgatartó társadalomnak. Rabok léteéhez aligha fér kétség, de a jelek inkább valamiféle törzsi rabszolgaságra mutatnak, nem pedig a görög vagy római rabszolgatartás távol-keleti megfelelőjére.

A Sang-korban széles körben használtak már bronzfegyvereket. Lenyűgöző szépségű bronzedényeik viszont szinte a semmiből tűntek elő. Mivel a Sárga-folyó medencéje még mindig késésben volt a mediterrán övezet kultúrájához képest, a nyugati tudomány megint külső eredetre gyanakodott. De hát Kínából a világ szinte legszebb bronzedényei kerültek elő, amelyeknek készítési technikája is különbözött a nyugatiakétól, hogyan származhattak volna hát onnan? A később talált primitívebb bronzedények pedig végképp megdöntötték a külföldi eredet teóriáját. A Sang-civilizáció nem egy elemének – így például az ekkoriban megjelenő harci kocsiknak – esetleges nyugati eredete viszont még mindig viták tárgyát képezi. Ugyanakkor a Sang-Kínában is születtek olyan vívmányok – például a selyemkészítés –, amelyek később innen kerültek a világ más tájaira.

KONFUCIUSZ ÉS KORA

A Csouk megdöntik a Sangok uralmát

Az Észak-Kína széles térségeire kiterjedt Sang-uralmat az i. e. XI. században egy addigi alattvalójuk, a tőlük nyugatra élő csou törzs döntötte meg. A győztesek által írt történeti munkák szerint jogosan, hiszen az utolsó Sang király, Csou teljesen kivetkőzött emberi mivoltából. (Az ő bűnlajstromáról sem hiányoztak a borostónál rendezett orgiák, de valami mégis lehetett a dologban, mert a győztes Vu király a legszigorúbb alkoholtilalmat rendelte el, amelynek megszegőjét halálbüntetés fenyegette. Az áldozatbemutatókon kívül mindenféle közös ivászatot törvényen kívül helyeztek.) Az utolsó Hszia és Sang uralkodó neve, „Csie és Csou”, ettől fogva a zsarnokság jelképévé vált. Az erkölcsös, jó uralkodók példájául pedig a legendás „Jao és Sun” szolgált, de gyakran emlegették Nagy Jüt is és természetesen az új uralom megteremtőjét, Vu királyt (ez a halála után adományozott név „Harcis ére nyekkel ékes”-t jelent), valamint apját, Ven királyt („Műveltséggel ékes”), de még náluk is többet Csou herceget, Vu király öccsét, aki amolyan régensként avatta be elhunyt bátyjának tizenhárom éves fiát a kormányzás rejtelseibe. A történetírók és filozófusok alighanem önmagukat ünnepelték benne, hiszen Csou herceg minden kínai hivatalnok-értelmi-

ségi leghőbb vágyát testesítette meg: bölcs tanácsaival segítette az uralkodót feladatának méltó ellátásában.

A történelmi hagyomány ezt a hatalomváltást is úgy értékeli, mint a jó győzelmét a rossz felett. Pedig csak az történt, hogy a szegényebb, de erősebb Csou meghódította a gazdagabb, de gyengébb Sangot. Nemcsak közvetlen, hanem átvitt értelemben is. Mivel nem ismerte a fejlett bronzművészetet, átvette a Sangok technikáját és teljes formakincsét, alighanem a mesterembereit is. Eltanulta a legyőzöttek írását, hadművészetét. Egyedül a kerámiájukra nem tartott igényt, azzal rendelkezett maga is.

A Csou-ház nem Sang fővárosából kormányzott. Miután leigázta Sangot, visszavonult a Vej folyó medencéjébe, hogy a mai Hszian közelében, Fengben, illetve Haóban építse ki központját. Innen azt nyugati barbár törzsek támadásai miatt az i. e. VIII. században a keletebbi Lojangba helyezte át. (Több mint másfél ezer éven át e két város valamelyikében volt Kína politikai központja.) Csou hamarosan Sangnál is szélesebb terület elismert vezetőjévé vált. A behódolt törzsek száma egyre nőtt, élükre pedig rendszerint a Csou uralkodói család tagjait ültették. Ezeknek az adományfölknek a birtoklása ugyan visszavonásig szólt, de mindinkább örökletessé vált. Az adománybirtoknak és a szövvényes alárendelt-

ségi rendszernek ezt a korszakát nem egy történész nevezte feudalizmusnak. Ám senkit se tévesszen meg, hogy bár az európai feudalizmus fogalmaival szokás visszaadni ezeket a tisztségeket, azért több itt a különbség, mint a hasonlóság. A Csou-kor elején a régi törzsek helyén olyan államalakulatok jöttek létre, amelyekben az egykori törzsi vezetőréteg a parasztok adóiból élő hivatalnokapparátussá szerveződött át. A piramiszerűen egymásra épülő despotikus adórendszer közösségi jogcímekre hivatkozott, de ezek a közösségek ekkorra már felbomlottak. Léteztek viszont azok a faluközösségek, amelyeket éppen a patriarchális eredetű bürokrácia zsákmányolt ki. A kínai társadalomnak ez az alapképlete – az igazi földmagántulajdon hiánya, a parasztság patriarchális jogcímeken nyugvó kizsákmányolása – ha számos módosulással is, Kína egész későbbi történelme során érezte hatását.

A legkevesebbet persze arról tudjuk, hogyan éltek, akik e piramis alján helyezkedtek el: a parasztok. Róluk az írott hagyomány többnyire megfélelgetett. Velük kapcsolatos tárgyi emlék se nagyon került elő a Csou-kor elejéről. A parasztok faekéi régen elkorhadtak már, a Csou-kor elején hiába terjedt el a bronz használata, ez földművelésre nem nagyon alkalmas, a Csou-kor végén elterjedő vasból pedig alighanem több fegyver készült, mint eke. Itt-ott mégis felvilan valami. A Csou-kor végén például Meng-ce, a filozófus, a „kútöldrendszer” bevezetését javasolta egy fejedelmnek. Bár azóta is vita tárgya, hogy

ez a rendszer létezett-e valaha, a jelek arra mutatnak, hogy Meng-ce maga is régebbi hagyományt elevenített fel: a Csou-kor elejének „aranykorát” kívánta feltámasztani a kútöldrendszerrel, amelynek neve a „kút” szó kínai írásjegyének alakjával (ez ugyanis kilenc mezőre oszlik), de a közös kúttal is összefügg. Íme a tanács: „vidéken kilenc földdarab közül egyet közmunkával műveljenek meg... Sem halott, sem máshol lakni akaró ne hagyassa el faluját. A falu szántóföldjeinek legyen közös kútja, s (e közösség tagjai) legyenek egymással baráti viszonyban, akármerre járnak is, segítség egymást a védekezésben és felvigyázásban, támogassák egymást betegség esetén, s akkor a nép rokoni szeretetben és békében fog élni.

Minden négyzetmérföldön legyen egy kútközösség. Minden kútközösség kilencszer száz hold földet műveljen. Középen legyen a közös föld. Nyolc család maga birtokoljon egyenként száz holdat, s együtt műveljék meg a közös földet. Saját munkájukat végezni csak akkor merészeljék, ha a közös munkát már befejezték.”

A „közös föld”-ön terem ugyanis az adógabona.

Meng-ce eszménye a később idealizált, patriarchális falu, amelyet hiába próbáltak eredeti formájában visszaállítani (a parasztság és az államapparátus is törekedett erre), de végül is a bürokratikus adógépezet két hosszú évezreden át mégiscsak a többékevésbé zárt faluközösségek egyfajta rendszerére építette uralmát, amely rendszeresen felbomlott ugyan, de amelyet mindig újraszerveztek.

Vitatkozó filozófusok

A Lojangba áttelepült Csou-udvar (Keleti Csou) hatalma mind formálisabbá vált, a tényleges erő a Csou-ház tekintélyét vagy fennhatóságát elismerő kisebb fejedelemségek kezében összpontosult. Ezek az úgynevezett fejedelemségek továbbra is elismerték a király hatalmának égi eredetét, a Csou uralkodók személyét szakrális tisztelet vette körül, de tevékenységük egyre inkább amolyan főpapi funkciókra korlátozódott, csúfos kudarccal végződött minden olyan kísérletük, hogy beavatkozzanak a fejedelemségek ügyeibe. A hűbéres fejedelemségek önálló – és igen pezsgő – politikai életet kezdtek élni, fővárosukba vonzva a kor nevezetes embereit, gondolkodóit.

Vándorpolitikusok, vándorfilozófusok jártak fejedelemségről fejedelemségre, hogy felajánlják a szolgálataikat, terjesszék tanításaikat. És a két szakma nem is határolódott el élesen egymástól. Ha lehetősége nyílt rá, a filozófus valamilyen hivatali poszton kísérte meg elképzeléseinek megvalósítását, a hatalomból kicsöppent politikus pedig tanítványokat toborzott maga köré, hogy körükben népszerűsítse elgondolásait.

Nem volt egységes ideológia, amely gúzsba kötötte volna a gondolkodást, a legellentétesebb felfogások élhettek egymás mellett, anélkül hogy bármelyik is üldözésnek lett volna kitéve; legfeljebb, aki egy-egy udvarban keresett menedéket, annak vigyáznia kellett politikai kritikájának mértékére. A későbbi császári Kína gyakorlatától olyannyira elütő gya-

korlatra hivatkozva szokás az 50-es évek óta meghirdetni Kínában a „száz virág” mozgalmat, amelynek keretében „száz tudományos iskola vitatkozik egymással”, s ez a szabad véleménynyilvánítás megfelelője lett Kínában.

A gondolkodók viszonylag keveset foglalkoztak a filozófia igazi kérdéseivel, gyakran el is háritották tanítványaik ilyen irányú tudakozódását. Megesett, hogy ugyanannak az iskolának egyik képviselője idealista, a másik pedig materialista világszemléletet vallott. Az ő érdeklődésük homlokterében ugyanis a társadalom állt.

Az igazi magántulajdon és a közöségtől független egyén kialakulása nélkül a társadalom nagy kérdései sem ragadhatók meg, de a patriarchális közösségek felbomlásának zűrzavaros kora mégis olyan leckét adott fel a kínai gondolkodás számára, amely azt figyelemre méltó teljesítményre készítette.

A szüntelen háborúban bizonytalanná vált az emberi lét. A VIII–VII. században még általános faluközösségi osztásföldeket a VI–V. században az örökletes parcellák váltották fel, amelyeket adni-venni kezdtek. (Az állam erős beleszólási joga következtében e parcellák magántulajdon volta erősen vitatható.) A „közös földeken” végzett munka helyett bevezették a földadót. A falvakban megjelentek a szegények és a gazdagok. Minden összekuszálódott.

Lao-ce (Öreg mester) válasza a múltba, az ősi állapotokba, a zárt faluközösségi rendszerbe való visszamenekülés: „Légyen az ország kicsiny, s a nép kevés; bármily sok szer-

Lao-ce

szám volna, ne éljenek vele; az emberek halálukig ne bolyongjanak messzire; ha volnának hajók, kocsik, senki se utazzék... és ha átláthatnának a szomszéd országba, és áthallatszik a kakasok kukorékolása, a kutyák ugatása: úgy érjék el a vénséget, halált, hogy sose jártak odaát!” Ez az „ország”: a falu. Azok voltak a szép idők, amikor a dolgok a maguk természetes útján mentek, senki nem bolygatta meg az ősi rendet: „az emberek ne tudjanak, ne vágyjanak, az okosak vesztég maradjanak. A *nem-sürgés* ez, és rend és békesség lesz” (Weöres Sándor fordítása).

A VI–V. század fordulóján élt Konfuciusz is hátat fordított a jelennek, eszményi társadalmának képét ő is a múltra tekintve formálta meg.

Eredeti neve Kung Csiu volt, a

Konfuciusz a Kung-ce, Kung Fu-ce – Kung mester – latinus alakja, amely első európai fordítóitól, a misszionáriusoktól származik. Miután hiába járta sorra a fejedelemségeket, hogy tanácsait meghallgassák, visszatért szülőföldjére, Lu fejedelemségbe, ahol iskolát alapított. Tanítványai kérdezték, és a mester válaszolt. Nézeteit elsősorban a *Beszélgetések és mondások* című kötetből ismerjük, amelyben tanítványai összegyűjtöt-

Konfuciusz tanítványai körében

ték beszélgetéseiket és Konfuciusz kijelentéseit.

Ő maga azt hirdette: tulajdonképpen semmi újat sem hozott létre, csu-

pán a régi eszmények felélesztésén fáradozott, mert „a régiekétől eltérő tanokhoz igazodni nagyon ártalmas dolog”. Valójában – akarva, nem akarva – maga is újított. Konfuciusz a felbomló faluközösségek eredeti viselkedési szabályait (így az idősebbek feltétlen tiszteletét) állította követendő például, de ezeket eredeti környezetükből kiragadva az egész társadalomra nézve kötelezővé tette. Nála az uralkodó sem korlátlan hatalmú zsarnok, hanem egy patriarchális közösség feje, akinek alapvetően személyes példájával kell vezetnie népét. „Ha (az uralkodó) maga helyesen viselkedik, akkor parancsolnia sem kell, megy minden a maga útján. Ha azonban ő maga nem példamutató, akkor hiába ad ki parancsokat, azokat nem követik.”

Konfuciusz idejében az eredeti formák kiürültek, tartalmuk nem felelt meg elnevezésüknek. Konfuciusz kínzóan élte meg ezt a folyamatot: „Ha a nevek nem helyesek, akkor a szavak nem felelnek meg (a dolgoknak). Ha a szavak nem felelnek meg (a dolgoknak), akkor a tettek nem sikerülnek.” A szavakat eredeti értelmükben akarta használni, ahogyan azokat a patriarchális közösségekben értelmezték.

Olyan társadalmat szeretett volna, amelynek hierarchiájában mindenkinek megvan a világos helye, ismertek a jogai és kötelességei, amelyben az emberek erkölcsi érzékükre hallgatva cselekszenek: „Ha a népet rendeltekkel kormányozzák, és büntetésekkel tartják féken, akkor ki fogja játszani (a büntetést), de a szégyent nem fogja ismerni. Ha az erények kormányozzák, és a szertartásokkal tartják

féken, akkor ismerni fogja a szégyent, és mindig egyenes lesz.”

Konfuciusz elmélete – minden humanuma ellenére – a közösségi jogcímekre hivatkozó patriarchális arisztokrácia kezére játszott. A Csou-kor végére azonban a faluközösségek bomlása, a kereskedelem fejlődése kitermelt egy olyan réteget, amely már leszakadt a „közösség köldökzsínójáról”, s nem visszafelé, hanem előre nézve akarta megszervezni a társadalmat. A patriarchális örökség felszámolásával a fejedelmi hatalomra támaszkodó törvények segítségével kívánta kormányozni azt az államot, amelyben a patriarchális arisztokrácia helyett immár ő jut majd vezető szerephez.

Az V. és IV. század fordulóján élt Mo-ce (Mo Ti) elítélte a patriarchális arisztokrácia privilégiumainak Konfuciusz által hirdetett elvét, és amellett szállt síkra, hogy a különböző posztokra történő kinevezéseknél a jelölt származása helyett tudása és rátermettsége legyen az egyetlen kritérium: „Ha a földműves, kézműiparos és kereskedő nem mindennapi tehetséget mutat, fel kell emelni, magas hivatalba ültetni, gazdag jövedelmet adni neki, képességeinek megfelelő ügyeket s neki engedelmisséggel tartozó embereket rábízni.”

Ennek a rétegnek a legerőteljesebb szószólói azonban a „törvénykezők” („fa csia”, latinus nevükön legisták) lettek, akiknek jellegzetes képviselője az i. e. III. században élt Han Fej-ce.

Az ő viszonya egészen más a múlt-hoz, mint Konfuciuszé: „A bölcs ember nem törekszik a régiség utánzására, nem fogad el örök időkre érvényes

törvényeket, hanem megvizsgálja korának dolgait, s ezáltal készül fel rá, hogy megbirkózzék velük...”

A filozófus még egy tréfát is megengedett magának a konzervatívok rovására: „Volt egyszer egy szungbeli ember, aki éppen szántott, amikor a szántó föld közepén álló fatörzsnek

san meghódol a hatalom előtt, de nagyon keveseket lehet megnyerni az igazságosság erénye által.” Tehát olyan törvényekre van szükség, amelyek jutalmaznak és büntetnek: „... a jutalom akkor jó, ha bőséges és biztosan elvárható, mert ekkor a nép valóban hasznosnak tekinti; a büntetés

Konfuciusz és Lao-ce találkozása – Han-kori ábrázolás

nekirohant egy nyúl, kitörte a nyakát, és ott maradt holtan. Az ember ekkor félretette ekéjét, és attól fogva csak a fatörzset őrizte, azt remélve, hogy ismét nyulat szerezhethet általa. Nyulat azonban soha többé nem foghatott, és az egész Szung fejedelemség rajta nevetett. Mármint: mindenki, aki a régi királyok kormányzási módszereivel akarja kormányozni a jelenkor népét, a fatörzsvigyázó fajtához tartozik.”

De Han Fej-ce meg is magyarázta, miért használhatatlanok Konfuciusz eszméi: „...a nép olyan, hogy bizto-

akkor jó, ha szigorú és biztosra vehető, mert így a nép valóban fél tőle; a törvények akkor jók, ha egységesek és rendíthetetlenek, mert így a nép valóban megérti őket. Ezért, ha az uralkodó jutalmak osztásában nem változtat mércéjén, büntetések kiszabásában nem ismer könyörületet, hanem egyre növeli jutalmainak dicsőségét és büntetéseinek szégyenét, akkor a kiváló férfiak és méltatlan emberek egyaránt megtesznek mindent, ami erejükből futja.”

Az idő egyelőre a „törvénykezőknek” dolgozott.

Hadakozó fejedelemségek

A Keleti Csou-kort két szakaszra szokás osztani, a Tavasz és Ősz korra, amely Konfuciusz szülőföldje, Lu fejedelemség történetének hasonló, a 722 és 481 évek közötti időszakot tárgyaló krónikájáról kapta a nevét. A Hadakozó fejedelemségek kora az ország i. e. 221-ben bekövetkezett első egyesítéséig tart. Valójában mindkét időszakot a fejedelemségek megerősödése, egymás közötti vetélkedése és harca jellemzi.

„A Csou-ház hanyatlásnak indult és meggyengült. Az erősebb fejedelemségek elnyelték a gyengébbeket” – írta a korról a nem sokkal később élt Sze-ma C sien.

Az i. e. VII. században az öt legerősebb fejedelemség harcba indult az elsőbbség megszerzéséért. A Santung-félszigeten Csi, tőle délre Szung, a Sárga-folyó középső szakaszától északra és délre Csin (Cin), valamint a peremvidék két fejedelemsége, nyugaton, a Vej folyó völgyében Csin (C'in), délen pedig, a Jangce völgyében Csü. I. e. 403-ban Csin (Cin) három fejedelemségre hullott szét: délt Han kapta, északnyugatot Vej, északkeletet Csao. Szung helyét az északi Jen foglalta el a vezető hatalmak között. Most tehát hét fejedelemség küzdött egymással. (A Hadakozó fejedelemségek korának kezdetét éppen Csin [Cin] széthullásának időpontjára szokták tenni.)

A fél évezreden át tartó harc változó sikerrel folyt.

A hegemoniát először a keleti Csi fejedelemség, a kor legerősebb állama kaparintotta a kezébe. A sík területen

fekvő országban Huan fejedelemnek és kancellárjának, Kuan Csungnak szomszédainál központosítottabb hatalmat sikerült kiépítenie. Fővárosukat, Lincét a hagyomány szerint több százezren lakták, falai húsz kilométer hosszúságban húzódtak. A sólepárlás állami monopóliuma révén a fejedelem ötvenszázalékos hasznot vágott zsebre. Ez a terület látta el sóval a mai Kína egész keleti részét. A bevételből már tellett az uralkodónak a nyolcszáz harci kocsi és negyvenezer fős kísérő gyalogságra, amelynek negyede is elég volt ahhoz, hogy országa két vállra fektesse bármelyik ellenfelét.

Érthető, hogy kisebb szomszédai i. e. 681-ben hozzá fordultak segítségért, amikor Csü fejedelemség megfenyegette őket. Az ekkor aláírt szerződés vetette meg az alapját annak a szövetségnek, amely a keleti országokat tömörítette. A ligát négy évtizeden át Csi vezette, de még két évszázadon át a kínai politika fontos tényezője maradt. Szabályos előírások szerint lefolytatott összejövetelein a szövetségeseket érintő kérdésekben kötelező jellegű döntéseket hoztak. Ezek a tanácskozások inkább törzsi gyűlésekre, mint napjaink konferenciáira hasonlítottak. I. e. 641-ben például a szokásos ökor helyett büntetésből az egyik elkésőt áldozták fel, hogy az ő vérével írják meg az esedékes szerződést.

Huan fejedelem i. e. 646-ban bekövetkezett halála után a kis fejedelemségek próbálták a kezükbe kaparintani a liga vezetését, de egyiküknek sem sikerült. Miután az egyre erősödő Csin i. e. 632-ben szétverte Csü észak-

ra törő seregeit, fejedelme, Ven lett a hegemon.

A nagy kiterjedésű Csu azonban nem tett le a Sárga-folyó völgyének meghódításáról. Több véres háborút vívott Csinnel és szövetségeseivel Közép-Kínáért, amelyet i. e. 594-ben rövid időre sikerült is uralma alá hajtania.

Az elkövetkezendő századot Csin és Csu fejedelmeinek váltakozó sikerű párharca töltötte ki a központi területek feletti uralom megszerzéséért. Az egymással viaskodó két óriás elzárta az utat a nyugati Csin elől, amely még nem érezte elég erősnek magát ahhoz, hogy maga is bekapcsolódjék a játszmába.

Csin még a Jangce deltavidékének akkoriban felfejlődő államával, Vuval is összeszövetkezett Csu ellenében. Vu i. e. 504-ben megverte Csut, majd i. e. 494-ben vazallusává tette a szomszédos Jüét. Vu fejedelme, Fucsaj, aki vérszemet kapott sikereitől, kancellárja, Vu Ce-hszü tanácsa ellenére megtámadta északi szomszédját, Csit. Bár leigázni nem tudta, a legerősebb fejedelemségnek tekintették. Fucsaj i. e. 482-ben összehívta az uralkodók tanácsát, hogy Csintől (Cin) megszerezze a hegemon címet is. A források az összejövétel eredményéről ellentmondóan számolnak be, annyi azonban bizonyos, ha Vu fejedelme megkapta is az áhított posztot, nem sokáig örülhetett neki. Elcsigázott serege ugyanis i. e. 473-ban nem tudott ellenállni Jüe támadásának, vereségét látva Fu-csaj elvágta saját torkát.

A győztes Jüe túlságosan új és távoli hatalom volt ahhoz, hogy vezető

szerepet tölthessen be, a többiek pedig nagyjából egyenlő erőt képviseltek. A hegemonok kora egyfajta egyensúlynak adta át a helyét.

Csin hatalmának gyengülése már az i. e. 482. évi tanácskozáson megmutatkozott. Ez a válság az V. században csak tovább mélyült. A hegyes-völgyes vidéken fekvő fejedelemség sohasem tudott eléggé központosított hatalmat kiépíteni. Arisztokráciája kiskirályságokat hozott létre, ami i. e. 403-ban a fejedelemség már említett széthullásához vezetett. Az utódállamok egyikének sem sikerült egyesítenie a felbomlott fejedelemséget.

A talpon maradt három hatalom – Csi, Csin (C'in) és Csu – egyelőre nem próbálkozott az egyeduralom megszerzésével, inkább megérett belső reformjaihoz látott hozzá. Azokhoz a reformokhoz, amelyek elmulasztása Csin (Cin) bukásához vezetett.

Említettük már, hogy ezekben a századokban jelentős változás ment végbe a földek megművelésének módjában és a hatalmi szervezetben. Az öröklődő kisparcellás gazdaságok megjelenése magával hozta az egyéni földadót. Ennek terjedése tehát a faluközösségek eredeti formájának felbomlását jelzi. Elsőként Luban vezették be a földadót (i. e. 594), Csin (Cin) a sor végén kullogott (i. e. 408). A területi alapon szervezett, a központból küldött hivatalnokokkal dolgozó közigazgatás a nemzeti-törzsi kapcsolatokat volt hivatva felszámolni. Ez a folyamat, amelyet a járások kialakulása jelez, a VII. század eleje és a IV. század dereka között, elég lassan és egyenetlenül ment

végbe. Gyorsan haladt viszont az újonnan meghódított vidékeken, ahol az uralkodónak nem kellett saját arisztokráciájának ellenállásával megküzdenie.

A fejedelmek az arisztokrácia ellenében szívesen támaszkodtak a közrendi származású hivatalnokokra, nemegyszer más országokból érkező politikai kalandorokra. Ekkorra az uralkodók legközelebbi tanácsadóinak legalább a felét nem fűzték vérségi kötelékek a helyi arisztokráciához.

Új szövetségeseik megjelenésével a fejedelmek most már átfogó reformokba kezdhettek hatalmuk megszilárdítása céljából. Nem véletlen, hogy a legkövetkezetesebb reformokra az akkori kínai civilizáció két perifériáján, a déli Csuban és a nyugati Csinben került sor, ahol a hagyományos arisztokrácia a leggyengébb volt.

Csu uralkodója, Tao király i. e. 383-ban a Vej fejedelemségből származó Vu Csit nevezte ki kancellárjának. A kancellár javaslatára a fejedelem a határvidékre telepítette ki az arisztokráciát, és három nemzedékre korlátozta a főnemesség adóbeszedési jogát. Korábbi birtokaik népessége

ezután közvetlenül a király alá tartozott. A hagyomány szerint Vu Csi ezzel annyira gyűlöletessé tette magát az arisztokrácia szemében, hogy amikor az uralkodó meghalt, első dolguk az volt, hogy hű emberét meggyilkolják.

Nagyobb sikerrel jártak Hsziaónak, Csin kormányzójának reformjai, amelyeket az ugyancsak a Vej fejedelemségből származó főemberének, Sang Jangnak a tanácsára kezdett meg i. e. 356-ban.

Öt- és tízsaládonkénti kölcsönös ellenőrzési csoportokra osztotta a lakosságot. Megkövetelte, hogy a parasztok családonkénti parcellagazdálkodást folytassanak. Korlátozta az arisztokrácia, de a kereskedők jogait is.

Bár az arisztokrácia, a kereskedők, sőt a nagy parasztcsaládok is elégedetlenkedtek szigorú intézkedéseivel, Sang Jangnak sikerült letörnie ellenállásukat, s i. e. 350-ben még tovább ment: 31 közigazgatási területre osztotta országát, megszüntette a közös földeket, és engedélyezte az önálló parcellák adásvételét, amivel Csin jelentős lépést tett előre.

KÍNA EGYESÜL

Csin a hat fejedelemség fölé kerekedik

A reformok növelték az uralkodó hatalmát, a megerősödött Csin pedig nagyobb eséllyel avatkozhatott be a fejedelemségeknek az egységes Kína megeremtéséért vívott küzdelmébe, mert a harc most már a vetélytársak teljes megsemmisítésére irányult.

A négy legtekintélyesebb fejedelemség az ország négy sarkában, egymástól viszonylag távol elterülő Csin, Csi, Csu és Jüe volt.

Csinnek most már sikerült visszazorítania a nyugati barbár törzseket, s a mai Lancsounál kijutnia a Sárgafolyóhoz, ahonnan a Kanszui-folyó a Közép-Ázsia felé vezet. Könnyen meglehet, hogy a Csin név még az egységes birodalom megeremtése előtt eljutott nyugatra, mert feltehetőleg ebből született meg Kína nevének a mai európai nyelvekben használatos alakja. Ezen az útvonalon, a Selyemúton jutott el Európába Kína legismertebb terméke: a selyem. Altaj-vidéki sírokból az i. e. V–III. századból származó kínai selyemdarabok kerültek elő. A selyem részben kereskedelem útján kerülhetett oda, részben a nomád törzsek vezetőrétegének szóló ajándékként vagy hadisarcként. Közvetítő kereskedők még messzebb juttatták. A görögök és a rómaiak a kelmével azonos súlyú aranyat adtak érte, és Kínát a selyem kínai neve (sze) alapján „Seres”-nek

nevezték. Az i. sz. VI. században, amikor a háborúk miatt a selyemszállítás elakadt, két szerzetes kicsempészte az első selyemhernyópetéket Bizáncba, hogy megvessék a Kínán kívüli selyemhernyó-tenyésztés alapját. Északnyugati kapcsolatai révén Csin megismerkedett a nomád hadviseléssel, s későbbi győzelmeinek alighanem az lett egyik forrása, hogy a nehézkes, csak a sík területen használható harci kocsikat mozgékony lovascsapatokkal váltotta fel.

Vej és Csi fejedelmei 335-ben kölcsönösen királynak ismerték el egymást, ezzel is kinyilvánítva, hogy a Csu királyok semmit sem jelentenek többé a számukra. 325-ben Csin kormányzója is felvette a király címet, majd i. e. 316-ban rátette kezét Szezsuanra. Mivel Csu Jüet leigázva kijutott a tengerig, Csin, Csu és Csi most már szomszédokká váltak.

Csin növekvő ereje arra készítette Csit és Csüt, hogy létrehozzák ellene az úgynevezett „hosszanti” (észak-déli) szövetséget. Velük szemben Csin a tőle keletre fekvő államokat igyekezett tömöríteni az úgynevezett „átlós” (kelet-nyugati) szövetségbe. Valójában nem két különböző szövetségi rendszerről, hanem két politikáról volt szó, amely ugyanazoknak az államoknak a megnyerésére irányult.

Csin több vereséget mért Csúra, így utóbbi i. e. 311-ben kénytelen volt átengedni a Csinling hegység déli oldalán fekvő Hancsungot. Csin straté-

giai fontosságú pontoknak jutott birtokába, így könnyen támadhatott mind keletre, mind délre.

Csu és Csi szövetsége felbomlott. Csin vereséget mért az elszigetelt Csúra. Később – kihasználva Csi ellentéteit a többi fejedelemséggel – ezt a veszélyes ellenfelét is meggyengítette. A III. század derekára Csin elismerten a legerősebb fejedelemséggé vált.

Az első császár

Csao király ötvenhat évig uralkodott Csinben. Amikor i. e. 251-ben elhunyt, fia, Hsziao-ven király követte a trónon, amelyre most már az új király két tucat fia pályázott. Legnagyobb eséllyel a legidősebb, legkisebbel az, akinek az anyja kegyvesztett lett, és még nagyapja, Csao király amolyan fejedelmi tiszsként Csao fejedelemségbe küldte. Szokás volt, hogy az uralkodóházak azzal biztosították egymást békés szándékaikról, hogy családjuk valamelyik tagját a másik udvarába küldték.

A túsul adott fiú csak hébe-hóba kapott otthonról pénzt, ezért elég nehéz körülmények között élt. Elvett hát egy jómódú lányt, akitől i. e. 259-ben fia is született. A gyerek a Cseng nevet kapta, mivel pedig Csaóban látta meg a napvilágot, apja úgy döntött, legyen Csao Cseng.

Ekkoriban került Csao fővárosába, Hantanba egy gazdag kereskedő, Lü Pu-vej, aki – megismerkedve a családdal – előnyös üzletet sejtett új barátja királyi származásában.

Csin királyának, Hsziao-vennek el-

Csin Si Huang-ti, az első császár

ső feleségétől nem volt gyermeke. Lü Pu-vej megkörnyékezte a királyné öccsét. Nem volt nehéz meggyőznie arról, hogy ha az idősödő király meghal, az irántuk semmiféle hálára nem kötelezett legidősebb fiú trónra lépése számukra semmi jót sem ígér. Nem úgy, ha a Csaóba küldött fiút ültetnék a trónra... A gondolat annyira megtetszett a királynénak, hogy a férjét is rábeszélte. Mivel pedig Hsziao-ven még uralkodásának első évében meghalt, Csuang-hsziang néven a Csaóból hazatért fiú lépett örökébe. Az új király úgy érezte, olyan sokkal tartozik Lü Pu-vejnek, aki az egész

tervet kieszelte, hogy őt kell megtennie kancellárjának. Ám neki se nagyon sikerült megmelegednie a trónon, korai halála i. e. 247-ben a tizenhárom éves Csao Csenget juttatta Csin fejedelemség élére.

A tényleges hatalom az anyakirályné és Lü Pu-vej kezében összpontosult. El is terjedt a pletyka, hogy az ifjú királynak nem is Csuang-hsziang az apja, hanem Lü Pu-vej. Teherbe ejtett egy csaóbeli táncosnőt, majd rátukmálta mit sem sejtő barátjára. Nem csoda hát, hogy az anyakirályné és a kancellár ilyen jól megértik egymást. Az ilyen dolgokban manapság is nehéz igazságot tenni, nemhogy kétezer év távolából. Annyi bizonyos, hogy a Csaóba száműzött királyi unoka pártolásával Lü jó befektetést csinált. Kínai kereskedő eladdig ilyen magasra még nem kapaszkodott.

Amikor Csao Cseng i. e. 238-ban huszonkettedik életévének betöltésével kínai szokás szerint nagykorú lett, jogosulttá vált országa irányítására. A legerősebb fejedelemség élén csak egy célt láthatott maga előtt: Kína egyesítését. Ehhez azonban előbb a saját országában kellett rendet teremtenie. A fennhatósága alatti területeken ugyanis két, egymással vetélkedő hatalmi csoportosulás alakult ki. Az egyiket Lü Pu-vej vezette, aki egyetértett ugyan Kína egyesítésének célkitűzésével, de a „törvénykező” Sang Jang kereskedőellenességével nem. A másik csoportot az anyakirályné bizalmát élvező Lao Tu eunuch vezette. Neki a hatalomvágyon kívül nem volt politikai indítéka, de volt az anyakirálynétól két gyereke. Ami viszont arra mutat, hogy nem volt egé-

szen eunuch.* A két klikk vetélkedése olyan méreteket öltött, hogy az egymással összetalálkozó hivatalnokok először azt kérdezték meg egymástól: „Kivel vagy? Laóval vagy Lüvel?”

Lao birtokainak és tisztségeinek gyarapításával készült a királyi hatalommal való megmérkőzésre, Lü viszont Csin fejedelemség politikájának irányvonalát akarta megszabni. Embereivel íratott egy könyvet, amelyben a „törvénykező” iskola kemény eszméit megkísérelte összebékíteni a többi tanítással. Állítólag olyan tökéletesnek tartotta művét, hogy azzal akasztatta ki a Csin főváros, Hszienszjang kapujára: „Ezer aranyat kap, aki egyetlen írásjegyet is hozzá tud tenni vagy el tud venni belőle.”

Az uralkodó Lao Túval számolt le előbb, mert a főeunuch támadásba ment át: a felnőtté avatási szertartás idején hamis paranccsal Csao Cseng szálláshelyének elpusztítására küldte a katonákat. A terv kitudódott, az ifjú király Lü Pu-vejt szólította fel a lázadás leverésére. A kancellár boldogan tett eleget a megbízatásnak, az elfogott főeunuchot kocsikkal négyfelé tépték, egész nemzetségét kiirtották, négyezer hívét pedig családostul Szecsuanba száműzték. A király saját anyját is kiköltöztette palotájából.

Lü nem örülhetett sokáig vetélytársának bukásának, mert i. e. 237-ben Csao Cseng azzal a váddal, hogy részt vett Lao Tu felbujtásában, leváltotta a

* Az, hogy eunuchnak örökbe fogadott gyereke legyen, törvényes gyakorlatnak számított, hiszen neki is kijárt, hogy utódai áldozatot mutassanak majd be emlékének. Lao Tu esetében azonban a kortársak természetes gyermekekre gyanakodtak

kancellárságról, és száműzte. A nemrég még szinte mindenható Lü Pu-vej jobbnak látta, ha maga hajtja fel a méregpoharat. Családtagjait palotaszolgákká tették, és súlyos büntetés várt azokra, akik meg mertek jelenni az egykori főember temetésén.

Az ifjú király, miután országában

fejedelemség összefoghasson, az egyes fejedelemségek erőit pedig meg kell osztania. Az „ötödik hadoszlop” tevékenységének irányítását a király a csübeli Li Szére bízta, aki lassan amolyan rendőrminisztere lett, az ország egyesítése után pedig a kancellári székbe emelkedett. Jellemző ada-

A császár sírja mellett elásott agyag hadsereg néhány katonája

megszilárdította hatalmát, a határon túlra irányíthatta figyelmét.

Tanácsadói meggyőzték, hogy ellenfelei földjeit csak úgy tudja egyesíteni, ha seregeinek útnak indítása előtt átgondolt felforgató tevékenységgel készíti elő sikeres előnyomulásukat: a befolyásos vezetőket jó pénzért meg kell vásárolnia, vagy el kell tétetnie őket láb alól. Mindenáron meg kell akadályoznia, hogy a hat

lék, hogy a hirtelen haragú király Lü Pu-vej eltávolítása után az idegen fejedelemségekből származókat ki akarta toloncolni Csinből, és éppen a személyében is érintett Li Sze beszélt le erről a tervéről, amely a fejedelmet legodaadóbb híveitől is megfosztotta volna.

Az alapos előkészítés meghozta a gyümölcsét: amikor Csin királya i. e. 230-ban Han lerohanásával hozzá-

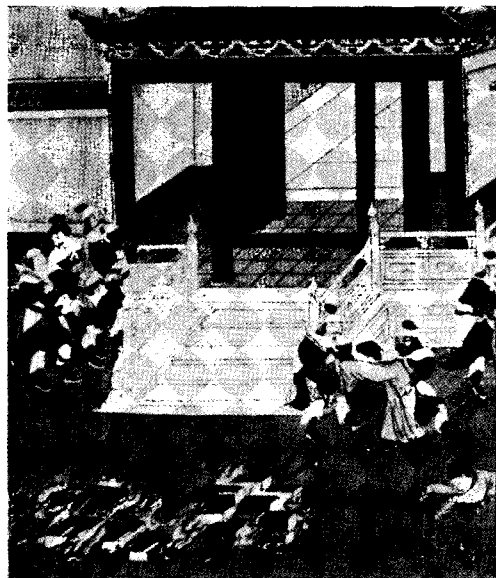
kezdt a környező fejedelemségek elfoglalásához, azok szinte akadálytalanul hullottak az ölébe. I. e. 228-ban Csao következett, i. e. 226-ban Jen fővárosát vette be, i. e. 225-ben Vejti igazta le, i. e. 222-ben Csút, utolsónak Csi került sorra, amelynek királya i. e. 221-ben harc nélkül adta meg magát. Kína egyesítésének műve befejeződött: létrejött az első egységes birodalom.

Csao Cseng úgy érezte, hogy az elkoptatott királyi rang (vang) kevés már a számára, országa nevét megtartotta ugyan, de a legendás uralkodók címeiből (huang és ti) újat készített, huang-tinak nevezte el magát, amit Európában császárnak szokás fordítani. Kína belépett a császárságok több mint kétezer esztendeig tartó korszakába. Az új császár úgy gondolta, hogy dinasztiája örökké fennmarad, ezért csupán sorszámot vett fel: ő lett az „első Csin császár”, vagyis Csin Si Huang-ti.

Csin Si Huang-ti győzelmét követően hozzálátott, hogy Kínát a „törvénykezők” tanításainak megfelelően központosított birodalommá szervezze. Elsősorban a patriarchális hagyományokkal és az arisztokrácia megmaradt hatalmával kellett leszámolnia.

A hat fejedelemség arisztokráciáját és vagyonosait – összesen százhuszezer családot – Hszenjangba költöztette, nem annyira fővárosának fényét növelendő, inkább azért, hogy jobban szem előtt legyenek. Beolvastatta a fejedelemségek fegyvereit, és óriási szobrokat öntetett belőlük, amelyeket hatalma bizonyítékául palotájában állíttatott fel. Leromboltat-

ta a fejedelemségeket elválasztó falakat. Az országot előbb 36, később 48 tartományra osztotta fel. A közigazgatás, a hadügyek és az ellenőrzés megszervezésére szilárd apparátust épített ki, amelynek hivatalnokait maga nevezte ki. Az új rend megkö-

Csin Si Huang-ti elégetteti a konfuciánusok könyveit, őket magukat pedig elevenen temetteti el

vetelte az írás, a pénz és a mértékegységek egységesítését is.

Jóllehet Csin Si Huang-ti tetteit a következő dinasztia nem éppen elfogulatlan tudósításaiból ismerjük, alkotásának és személyének nagysága még ezeken is átsüt.

Az új hatalom erőszakot alkalmazott, hiszen a patriarchális hagyományok felszámolása nem mehetett könnyen. Különösen a konfuciánus tanítások hívei szegültek szembe ezzel a rendszerrel. Ellenállásuk letörésére

a császár – Li Sze tanácsára – i. e. 213-ban elrendelte a nagy könyvégetést, majd a konfuciánusok fizikai megsemmisítését is. Li Sze javaslata jellemző kordokumentum: „A konfuciánusok nem a jelent tekintik vezérrükül, hanem a múltat tanulmányozzák, hogy ezzel lejárassák a mai időket, és a nép közt kétségeket s nyugtalanságot keltsenek... Javaslom ezért, hogy az archiváriusok Csin évkönyveinek kivételével égessék el az összes krónikákat; ha bárkinek is a birodalomban birtokában van egy példány is a *Dalok könyvéből*, az *Írások könyvéből* vagy valamelyik filozófus műveiből, hacsak nem a császári akadémia tagja az illető, köteles e műveket a hatóságoknak elégetésre beszolgáltatni... Akik a múlt alapján ócsárolják a jelent, családjukkal együtt halálbüntetésben részesüljenek... Aki e rendelkezés kibocsátása utáni harminc napon belül e könyveket nem szolgáltatja be, az megbélyegezve robotmunkára küldendő a Nagy Fal építéséhez.” Li Sze csak a jóslással, az orvostudománnyal és a földműveléssel foglalkozó szakmunkáknak kegyelmezett meg. A császár elrendelte ugyan az elégetendő könyvek egy-egy példányának megőrzését, a pusztítás azonban olyan mértékű volt, hogy a császári könyvtárat is megtépázó viharos esztendők után töredékekből kellett rekonstruálni a korábbi írásbeliséget.

A birodalomnak sok gondot okoztak a nyugati nomád törzsek támadásai. A védekezést szolgálta a Nagy Fal kiépítése, ami azonban hatalmas terhet jelentett a közmunkára hajtott parasztok számára. A császár ezenki-

Li Sze kancellár, az első császár legfőbb tanácsadója

vül palotákat és soha nem látott méretű síremléket emelt magának. A „törvénykező” iskola Sang Jang óta arra intette az uralkodókat, hogy ne legyenek lágyszívűek, szigorúan követeljék meg a törvények megtartását. Csin Si Huang-ti keménysége azonban mind nagyobb elégedetlenséget váltott ki a társadalom egészében.

Amikor a császárral i. e. 210-ben gyors betegség végzett, az ország már a robbanás küszöbén állt.

Az első parasztfelkelés

Csak olaj volt a tűzre, hogy a császárt még zsarnokibb természetű kisebbik fia követte a trónon, aki a jogos utód meggyilkolása után kapartintotta kezébe a hatalmat, s hogy megszilárdítsa, tizenkét testvérét lemészároltatta.

Aminek be kellett következnie, be is következett.

I. e. 209-ben kilencszáz parasztot küldtek az északi határ egyik szakaszának védelmére. A nagy felhőszerkezet miatt az osztag csak késelemmel tudott volna megérkezni állomáshelyére, ahol viszont ezért halálbüntetésre számíthatott. „Ha így is, úgy is a fejünkkel játszunk, legalább ne adjuk könnyen az életünket” – mondták az emberek, akik Csen Seng és Vu Kuang vezetésével megölték parancsnokaikat, és fellázkodtak a Csin-uralom ellen.

Először még fegyverük sem volt, de ahogy múlt az idő, a felkelő csapat egyre erősebbé vált. Egy hónap múlva már 6–700 harci kocsival, ezerfős lovassággal és több tízezer fős gyalogysággal rendelkeztek. Mivel a hadműveletek az egykori Csu fejedelemség területén folytak, Csen Seng Csu királyává választotta magát. Ebben persze szerepet játszhatott az is, hogy itt élt a legerősebb ellenszenv Csin iránt. „Ha csak három családja marad is, Csu lesz az, amelyik megdönti Csin” – járta a mondás.

A felkelők három irányban indítottak támadást, egyik oszlopuk még a főváros közelébe is eljutott. Kellő harci tapasztalatok nélküli csapataikat azonban visszaszorították, a vezérekkel pedig saját embereik végeztek.

Bár a felkelést fél év alatt vérbe fojtották, a Csin-dinasztia többé nem heverte ki ezt a csapást.

A TÁRSADALMI KIEGYEZÉS KORA – A HAN-BIRODALOM

Liu Pang megszerzi a hatalmat

A zavaros állapotokat a felszámolt fejedelemségekben mindenütt arra használták fel, hogy fegyveresen forduljanak szembe a központi hatalommal. A két legerősebb felkelő csapat a paraszti származású kishivatalnok Liu Pangé és az arisztokrata Hsziang Jüé volt. Mindketten Csen

Seng Csin-ellenes felkelése idején fogtak fegyvert. Csen Sengék leverése után a megmaradt felkelők tanácskozást hívtak össze, amelyen megállapodtak, hogy a Csu királyság uralkodójának egyik sarját fogják támogatni.

I. e. 208 a Csin-seregek és a szövetséges felkelők közötti véres csatával telt el. Hsziang Jünek a Sárga-

folyó északi partjára átkelt csapatai elszántságuk jeléül csónakjaikat is elszüllyesztették: semmi szín alatt sem futamodnak meg. A Csülunál megvívott csata valóban a felkelők fényes győzelmét hozta. Az ország keleti része teljesen a kezükbe került.

Ekkor Liu Pang seregei délről betörték a Hsziani-medencébe, s i. e. 207-ben már Hszienjang falai alatt álltak. A fővárosban belviszály tört ki, a kancellár végzett a császárral, hogy annak unokaöccsét ültesse a trónra. Az új császár viszont a kancellárt tette el láb alól, de nem maradt elég katonája, ezért letette a fegyvert Liu Pang előtt, aki eltörölte a kegyetlen Csin törvényeit. Az örök életűnek szánt dinasztia tehát alig másfél évtized után – i. e. 206-ban dicstelen véget ért.

A győztesek most egymással vívtak meg a hataloméért. Hsziang Jü négyszázézeres seregnek parancsolt, ereje többszörösen meghaladta Liu Pangét. Csakhogy amíg Liu Pang tisztában volt vele, hogy az emberek nyugalmat akarnak, Hsziang Jü seregei raboltak-pusztítottak. A két vezér öt évig háborúzott egymással, míg végre i. e. 202-ben Liu Pang felülkerekedett, és császárrá kiáltva ki magát, megalapította a Han-dinasztiát, amelynek Hszienjang mellett építette fel a székhelyét. (A Han-dinasztia kezdetét azonban Csin bukásától szokták számítani.)

Az ország a Csin-uralmat és a hosszú háborúkat követően romokban hevert. Néhány évtizeddel később Sze-ma Csien így számolt be arról az időről, amelyben Liu Pang átvette a hatalmat: „Amikor a Han-

dinasztia hatalomra került, a Csin-dinasztiától csak az általános pusztulást örökölte... A felnőtt férfiak a hadseregben szolgáltak. Az öregek és gyerekek élelmiszert szállítottak a katonaságnak. Nehéz volt bármiféle munkát találni. Eltűnt minden. Még az Ég Fiának kikocsizásához sem lehetett négy egyforma színű lovat találni. A hadvezérek és magas rangú hivatalnokok ökörfogatokban utaztak. Az egyszerű népnek semmije sem maradt.”

Liu Pang kénytelen volt nagy birtokokkal jutalmazni az arisztokrácia hozzá húzó képviselőit is, és eltérni kiskirálykodásukat, de birtokokhoz juttatta a Liu család tagjait és más híveit is. Uralma valamiféle társadalmi kiegyezés a régi és az új uralkodó rétegek között.

A „harcis erényekkel ékes” császár

Fél évszázad kellett a központi hatalom újbóli megszilárdításához. Amikor Liu Pang unokája, Csing-ti 154-ben bejelentette, hogy a Liu család kiskirályságait megfosztja önálló hadseregüktől, kincstáruktól és hivatalnokkinevezési joguktól, még fegyveres felkelés tört ki a központi hatalom ellen, amelyet a császári fegyveres erőknél kellett leverniük.

A központi hatalom megerősödésére, a birodalom felvirágzására csak Liu Pang dédunokája, Vu-ti (a „harcis erényekkel ékes császár”) uralma idején került sor az i. e. II. és I. század fordulóján. Elődei munkássága következtében ekkor értek be az egységes birodalom kiépülésének feltételei,

amelyek hiányában Csin Si Huang-tinak a legnagyobb erőszakkal sem sikerült tartós egységet teremtenie. Vu-ti érdeme, hogy felismerte és ki is használta a lehetőségeit.

A dinasztiaalapító Liu Pang még ösztönös politikus, a gyakorlat embere volt, aki nem nagyon kutatta a birodalom kormányzásának magasröptű elveit. Amikor egy tanácsadója erre akarta rászorítani, a császár így fakadt ki: „Csak lóra kellett ülnöm, s meghódítottam (a birodalmat)...” Tanácsadója viszont bölcsen így válaszolt: „Lóháton meghódíthattad, de tudod-e vajon lóhátról kormányozni is?”

Vu-ti személyében tudatos politikus került az ország élére. Amikor i. e. 140-ben trónra lépett, felszólította birodalma kiválóságait, hogy mondják el véleményüket a kormányzás problémáiról. Tung Csung-su három válaszlévélben fejtette ki nézeteit, amelyek megnyerték az uralkodó tetszését.

Tung alapvetően konfuciánus nézőpontból szemlélte az ország irányításának alapelveit. Helytelenítette a kíméletlen törvényeket, az erkölcsi példamutatással való nevelés mellett szállt síkra: „Az uralkodó magáévá teszi az Ég akaratát, azt alkalmazza a kormányzásban, s ezért az erényre és a vele való tanításra támaszkodik, nem pedig a büntetésekre...” Mélyen elítélte Csin önkényét: „Szigorúan tiltották az irodalmi művelődést, senki sem hordhatott könyvet magánál, elvetették a szertartásokat és az igazságosságot, még hallani sem akartak ilyesmiről... A régi időktől fogva sohasem fordult még elő ... hogy olyan

hatalmas kárt okoztak volna az ég-alatti népének, mint amilyent a Csin-dinasztia okozott.”

Ugyanakkor Tungtól teljesen idegen a régi konfuciánusok merev hagyománytisztelete, s ebben a vonatkozásban a rugalmas „törvénykező” szól belőle: „... amikor egy lant már nagyon diszharmonikusan szól, akkor el kell távolítani (a húrokat) és új

Lakoma (Han-kori kerámia domborműről készült lenyomat)

húrokat kell ráerősíteni ahhoz, hogy ismét játszani lehessen rajta. Ha a kormányzás gyakorlata már nagyon »nem megy«, akkor változtatásokat kell végrehajtani rajta, átalakításokra van szükség ahhoz, hogy ismét kézben lehessen tartani. Ha (egy lantra) új húrokat kellene erősíteni, de nem erősítenek rá új húrokat, akkor hiába veszi kézbe a legjobb zenész, nem képes jól muzsikálni rajta; és ha (a kormányzásban) változtatásokra lenne szükség, de nem hajtanak végre átala-

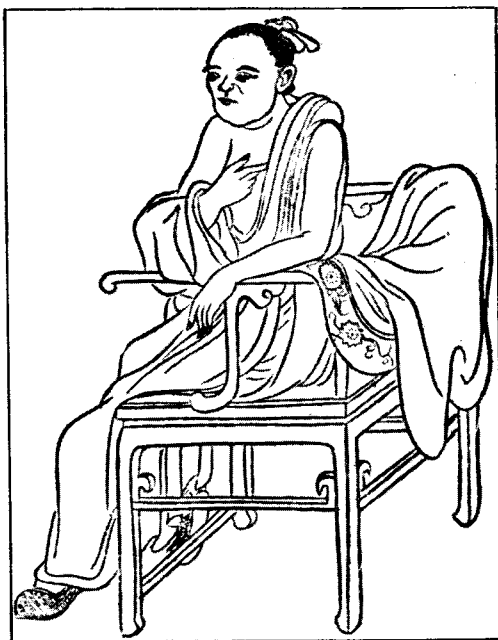

kításokat, akkor hiába a legnagyobb kiválóság is, nem lehet igazán jól kormányozni. A Han-dinasztia attól fogva, hogy birtokába jutott az égalattinak, szüntelenül szeretne igazán jól kormányozni, de mind a mai napig nem képes igazán jól kormányozni, mégpedig azért, mert nem ismervén fel, mennyire szükséges az átalakítások végrehajtása, nem hajtottak végre átalakításokat.”

A konfucianus és „törvénykező” szemlélet közeledésén nincs mit csodálkozni. A „törvénykezők” végeredményben a konfucianusok vágyálmaiban szereplő államot valósították meg, ha más módszerekkel is. Ráadásul a Han-társadalom a központosított hatalom és a patriarchális hagyományok összebékítésén fáradozott, ennek pedig éppen a „törvénykező” iskola tanait is magába olvasztó konfucianizmus lehetett a legmegfelelőbb ideológiája. Tungnak olyan jól sikerült ezt az ideológiát útjára bocsátania, hogy az kétezer éven át a császári Kína hivatalos ideológiájául szolgálhatott.

De nézzük, milyen átalakításokat foganatosított az új császár.

Számára elképzelhetetlen lett volna, hogy birodalmát – elődeihez hasonlóan – híveinek juttatott adománybirtokokból szervezze meg: az országot tizenhárom tartományra osztotta, amelyeket hivatalnokaival igazgatott. A hivatalnokok kiválasztására – Tung tanácsára – bevezette a versenyvizsgákat, amivel kétezer éves hagyományt alapozott meg. A parasztfelkelésből okulva a Han-uralkodók mindig vigyáztak arra, hogy földműveseik robot- és adóter-

Sze-ma C sien, a kínai történetírás atyja

he ne legyen túlságosan nagy, Vu-ti még a parcellanagyságok korlátozásával is csökkenteni kívánta a vagyoni különbségeket. (Igaz viszont, hogy uralma végén a terhek csökkentésének hagyományos politikája egyre inkább háttérbe szorult.)

Az ország erősödött, s Vu-ti már birodalma határainak kiterjesztésére is gondolhatott.

Mindenekelőtt persze a hun veszéllyel kellett szembenéznie. A hun törzsek ekkoriban egyesültek, hatalmuk a Bajkál-tótól egészen Kínáig terjedt. Szükség esetén háromszáz-ezer lovast tudtak harcba küldeni. Liu Pang, akit egyszer alaposan megszorongattak, gazdag ajándékokkal vásárolta meg jóindulatukat. Vu-ti elég erősnek érezte magát a fegyveres megoldáshoz.

Ehhez szövetségre akart lépni a közép-ázsiai népekkel, hogy két oldalról támadjanak a hunokra, ezért i. e. 138-ban követségbe küldte hozzájuk Csang Csient, aki i. e. 126-ban tért csak vissza, mivel útközben kétszer is hun fogságba esett. Bár Közép-Ázsiából elutasító választ hozott, beszámolója annyira felkeltette Vu-ti érdeklődését, hogy a császár később nyugatra küldte seregeit. (A Han-kori határvédő telepek meglepően jól megőrződött maradványaira Stein Aurél bukkan rá a századfordulón.)

Mindenekelőtt persze a hunokkal kellett leszámolnia. Tábornokai i. e. 127-ben, 121-ben és 119-ben sorozatos vereséget mértek rájuk, és birtokukba vették a Közép-Ázsiába vezető Kanszui-folyosót. Ezen az útvonalon most már biztonságosan folyhatott a kereskedelem.

Vu-ti minden égtáj irányában kiterjesztette birodalma határait, amelyek addig sohasem húzódtak még ilyen messzeségben.

Vang Mang reformja

A robot- és adóterhek növekedése már Vu-ti uralkodásának utolsó éveiben parasztmegmozdulásokhoz vezetett. A falvakban erősödött a földkoncentráció. A tönkrement parasztok rabszolgasorsra jutottak. A bányákban, a kézműipari műhelyekben és a földeken nagyszámú – bár jelentős részben állami tulajdonban lévő – rabszolga dolgozott. A trónon tehetetlen császárok követték egymást, a tényleges hatalom a császárné családjának kezébe csú-

szott át. Ebben a helyzetben a gazdagok fényűzése még szembeötlőbbé vált. Az udvar rendeleteket adott ki a magánvagyonok korlátozására, de ezek papíron maradtak.

Úgyes intrikái révén az udvarban mind magasabb posztokra kapaszkodott fel egy bizonyos Vang Mang, aki maga is az egyik császárné unokaöccseként indult el az érvényesülés útján. Végül már a császárok életéről-haláláról is ő döntött. Mivel ezzel sem érte be, i. sz. 9-ben palotaforradalmat hajtott végre, és maga ült a trónra. Letaszította a Han-házatot, és Hszin (Új) néven saját dinasztiát alapított, bár bizvást nevezhette volna réginek is, mert megalakításával hatalmas lépést tett visszafelé a történelemben.

Vang Mang ugyanis azzal akarta enyhíteni a vagyoni polarizáció okozta feszültséget, hogy visszaállította a kútföldrendszert. Az uralkodó tulajdonának nyilvánított minden földet, megtiltotta a rabszolgák adásvételét, ellenőrizte a piaci árakat, hitelt nyújtott a szegényparasztoknak, a sólépárlást, a vasöntést és a szeszfőzést pedig állami monopóliummá nyilvánította. Voltaképpen nem csinált mást, mint amivel kiélezett helyzetben Kínában később is annyiszor megpróbálkoztak: megkísérelte kiküszöbölni a magántulajdon „zavaró” elemeit és visszaállítani a patriarchális adógépezetet.

A parasztság és a patriarchális arisztokrácia eleinte várakozással tekintett a reformok elébe, amelyeket azonban ezúttal még időleges sikerek sem kísérték. A föld- és rabszolgatulajdonosok ellenállása következtében Vang már 13-ban kénytelen volt

újból engedélyezni a földek és rabszolgák szabad adásvételét. A szüntelen változtatgatások bizalmatlanságot keltettek az emberekben, a váratlan természeti csapások pedig robbanáshoz vezettek.

17-ben aszály sújtotta a Jangce-vidéket. Az éhező parasztok feltörték a gazdagok hombárait, majd bevették magukat a Lülin (Zölderdő) hegység rengetegeibe. (Ezért nevezték őket zöldhegyieknek.) 18-ban Santungban tört ki éhínség, és a felkelt parasztok a Taj-hegyre vonultak, ahol a számuk egy év alatt tízezerre nőtt. Hogy a kormánycsapatoktól megkülönböztessék magukat, a szemöldöküket vörösre festették. A vörösszemöldökűek 21-ben már olyan jelentős győzelmeket arattak, hogy Vang Mangnak százezer fős sereget kellett ellenük küldenie.

Az általános felfordulásban a Han-ház egyik tagja császárrá kiáltotta ki magát, csapatai elfoglalták a fővárost, ahol a nép a bajok forrásának tartott Vang Mangot darabokra tépte.

Ki is volt Vang Mang, aki reformkísérletével örökre beírta nevét a kínai történelembe? A nép barátja? Fantasztá? Csaló? Vagy egyszerűen csak egy kudarcot vallott császár, akinek nem sikerült dinasztiát alapítania? A kutatók máig nem jutottak egységes véleményre.

A sárgaturbánosok felkelése

Az új császárt a vörösszemöldökűek nem ismerték el. 25-ben benyomultak Csanganba, ahol a ma-

guk emberét ültették a trónra, az éhínség azonban már a rákövetkező évben hazaűzte őket. Útközben Liu Hsziu serege mért rájuk csapást. Maradványaikat 28-ban számolták fel.

A jómódú földbirtokos, Liu Hsziu, a Han-ház távoli rokona, csapatával beállt a zöldhegyiek közé, hogy Vang Mang ellen harcolhasson. Később függetlenítette magát, 25-ben pedig felvette a császári címet, és helyreállította a Han-dinasztiát. Amikor a vörösszemöldökűek elfoglalták Csangant, Liu Lojangban vetette meg a lábát. A vörösszemöldökűek legyőzését követően a csangani császár is behódolt neki, ő azonban továbbra is Lojangot tartotta meg fővárosának. Mivel Lojang Csangantól keletre esik, a korábbi Han-uralom a Nyugati Han, az újabb pedig a Keleti Han nevet kapta.

A hosszú háborúk és a természeti csapások következtében a Kínai-alföld lakosságának 80%-a elpusztult. Liu Hsziu visszatért a Nyugati Han-dinasztiá elején alkalmazott parasztpártoló mezőgazdasági politikára (csak harmincadot szedett), fia még tovább ment, a császári család birtokait is szétosztotta a parasztok között. Több alkalommal szabadítottak fel rabszolgákat, bár a rabszolgatartás teljes felszámolására nem került sor. Az intézkedések hatására fejlődött a gazdaság, az ország lakossága nyolcvan esztendő alatt 21 millióról 53 millióra nőtt.

Ahogy a birodalom megerősödött, ismét terjeszkedő politikába kezdett. A hunok egy része bebocsáttatást kért és kapott a birodalomba, és az Ordosz-vidéken telepedett le. Az úgy-

nevezett északi hunokra viszont a kínai seregek 73-ban és 91-ben súlyos vereséget mértek, és nyugatra szorították őket. Ezt követően Pan Csao kis csapatával ismét megszilárdította Kína közép-ázsiai uralmát. Még Rómába is küldtek követet, de a küldöttség nem érte el úticélját.

A Keleti Han-dinasztia története megismételte a Nyugati Hanét: a földkoncentráció még a korábbinál is súlyosabb arányokat öltött, az udvart hatalmi harcok gyengítették, a Császári Főiskola hallgatóinak a császárné rokonsága és az eunuchok uralma ellen szervezett 169. évi palotaforradalom-kísérlete valóságos eunuch-rémuralmat váltott ki, nem véletlen, hogy az egyik parasztfelkelés a másikat követte.

A legnagyobb hatású a 184-ben kitört felkelés volt, amely résztvevőinek fejviseletéről a sárgaturbános nevet kapta. Lao-ce tanításai alapján erre az időre kialakult a taoista miszticizmusban hívők szektája, amelynek egyik vezetője, Csang Csiao lett a felkelés előkészítője. Vándororvosként járta az országot, s tíz-egynéhány év alatt harminchat osztagot szervezett meg, amelyek mindegyike hat-tízezer embert számlált. Előre meghatározott napon egyszerre robbantották ki a felkelést szerte a birodalomban. A hivatalnokokat megölték, a gazdagok vagyonát szétoztották.

Az alapos előkészületeknek köszönhetően a felkelés kezdetben nagy sikereket ért el. Mivel a központi hatalomnak nem állt elég fegyveres a

rendelkezésére, a földesurak helyi önvédelmi osztagokat szerveztek, amelyek barbár kegyetlenséggel számoltak le a felkelőkkel. Olyan csatákról is tudunk, amelyek végeztével több ezer paraszt levágott fejből emeltek gúlákat.

A felkelőket leverték ugyan, de az osztagok parancsnokai felismerték, hogy a tehetetlen központi hatalommal szemben komoly erőt képviselnek. 189-ben néhány csapat betört Lojangba, és magát a császárt is foglyul ejtette. Közben az udvarban váltakozó sikerrel folyt a különböző hatalmi csoportosulások vetélkedése. A Han-birodalom már azt megelőzően megszűnt létezni, hogy utolsó császára 220-ban formálisan is átadta a hatalmat a Vej-dinasztiának.

A Han-dinasztiával zárul a kínai ókor, hogy a középkornak adja át a helyét; a barbár támadások korának, amikor a birodalom kisebb-nagyobb államokra hullott szét, amikor egy-egy vidék kiskirálya fegyveres kísérettel is megerősített családi rezidenciájából – „erős ház”-ából – védelmezte és ellenőrizte a környék népét, s amikor a régi eszmények bukása elősegítette az új vallások, így a buddhizmus elterjedését is.

A Han-birodalom teremtette négy évszázados egység mégsem múlt el nyomtalanul. Később nemcsak az ekkor létrejött intézmények éledtek fel. A kínaiak ma is „han”-oknak (vagyis a Han-birodalom alattvalóinak) nevezik magukat, nyelvüket is „han” nyelvnek hívják.

A DARABOKRA HULLOTT BIRODALOM

*Észak és dél**

Han-birodalom három királyságra szakadt: az északi Vejre, a délkeleti Vura és a délnyugati Sura. Bár Cao Cao, Szun Csüan és Liu Pej (aki helyett inkább ravasz kancellárja, Csü-ko Liang végezte a tennivalókat) végeláthatatlan háborúi, amelyekről *A három királyság regényes története* című munka szól, máig kedvelt tárgyául szolgálnak a népi emlékezetnek, történelmi szempontból nem annyira jelentősek, hogy részletesebben kitérjünk rájuk.

263-ban Vej elfoglalta Sut, két évre rá a hadsereget kézben tartó Sze-ma család megdöntötte a Vej uralkodóházat, hogy létrehozza Csint, majd már ez az új ország igazta le 280-ban Vut, hogy rövid időre ismét megvalósuljon Kína egysége.

A három királyság harcai idején az „erős házak” ragadták magukhoz a hatalmat, egyfajta jobbágyságot teremtvé maguk körül. Az új uralom, egyenlősítő földosztást hajtvá végre, újjászervezte a patriarchális adógépezetet. A kedvezőbb feltételek a parasztság egy részét az „erős házak” oltalmából az állam védőszárnyai alá csalogatták vissza.

Az új rendszer még jóformán meg sem szilárdulhatott, amikor a császár 289-ben bekövetkezett halála utáni trónviszályok résztvevői nomád csapatokat béreltek fel győzelmi esélyeik növelésére. Megnyílt az út a támadók

előtt, akik éltek is a lehetőséggel. 316-ban a déli hunok elfoglalták a Csin fővárost, s foglyul ejtették a császárt. 317-ben a Sze-ma család egyik tagját a mai Nankingban császárrá kiáltották ki. Ezért a korábbi dinasztia a Nyugati, a későbbi pedig a Keleti Csin nevet kapta. A patriarchális adógépezet most már a Jangcétól délre fekvő vidékre szorult vissza.

A nomád törzsek által alapított észak-kínai államok többször is megkísérelték dél elfoglalását. 383-ban hatalmas – 600 ezer gyalogosból és 270 ezer lovasból álló – északi sereg ütközött meg a mindössze 80 ezer fős déli sereggel, amelynek azonban ügyes taktikával sikerült győzelmet aratnia. Délről nem nagyon történtek kísérletek észak visszafoglalására.

420-ban egy tábornok megdöntötte a Keleti Csin-dinasztiát. Összesen öt állam alakult az idők során ezen a területen. Valamennyinek Csienkang, a mai Nanking volt a fővárosa, a Jangce déli partján.

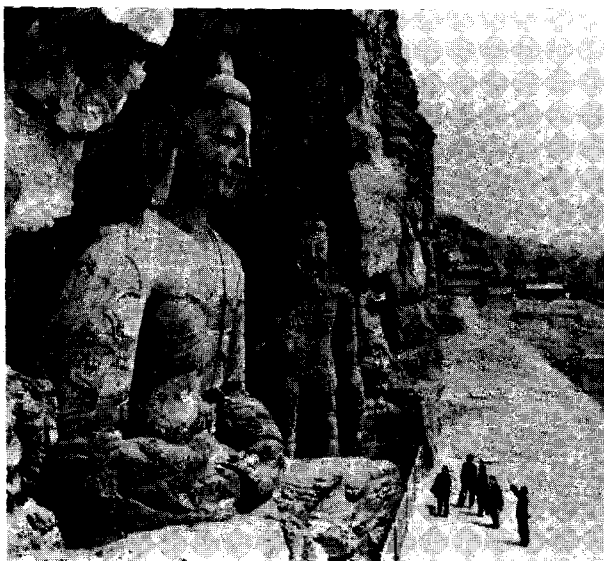
Északon tizenhat nomád állam jött létre, amelyek lakosságának zöme természetesen kínai volt, az idegen törzsek csak a vezetőréteget alkották, amely ugyan gyorsan idomult a kínai arisztokráciához, de a más hagyománykörben élő, nomád eredetű ve-

* Mivel a kínaiak számára mindig a dél volt fontosabb, ezért kínaiul a sorrend: „dél és észak”

zetőrétegben a kínai patriarchális tradíciók nem éltek olyan erősen, mint az ország déli részén. A legjelentősebb az Északi Vej-dinasztia lett, amelyet a topák (tagbacsok) alapítottak 386-ban, és másfél évszázadon át állt fenn. A kora feudális jegyeket mutató Vej-állam tudomásul vette az „erős házak” létét, csak a független parasztságtól követelt robotot és adót, a hivatallal együtt járó birtokok tulajdonosaitól nem.

Az új hit elterjedése

A régi világkép megingása, a létbizonytalanság tápot adott a miszticizmus erősödésének. A taoisták örök életet ígérő elixíreket gyártottak, a halhatatlanok szigeteit vélték felfedezni az óceánban, egymásra művelték a különböző szem-

A buddhizmus térhódítása – a jüangkai sziklatemplomok az V. századból

fényvesztő varázslatokat. Eleinte az Indiából származó buddhizmus iránti érdeklődésnek is a taoizmushoz való ilyesfajta hasonlósága volt a forrása.

A későbbiek során a buddhizmus mindenki számára üdvösséget ígérő tanítása a patriarchális és egyéb függőségi viszonyokkal való szembenállásának, de tudós szerzeteseinek is védelmet nyújtó kolostorainak is köszönhető további sikereit. Eszmei rendszere megtermékenyítően hatott a kínai gondolkodásra. Amikor az egységes, központosított kínai állam újjászerveződött, számára terhecsé vált az ideológiai és gazdasági vetélytárs (a kolostoroknak jelentős birtokaik voltak), és mindent megtett a buddhizmus visszaszorítására.

A Nyugati Csin-dinasztia idején még csak 180 buddhista templom működött 3700 szerzetessel, Keleti Csin idejére ez a szám megtízszereződött, de a későbbi déli államokban nagyjából ezen a szinten maradt. Nem így északon, ahol az Északi Vej-dinasztia idején harmincezer templomával és kétmillió szerzetesével a buddhizmus valósággal államvallássá vált. Északi Csiben ez a szám negyvenezerre, illetve négymillióra nőtt.

A buddhizmusnak eszmei akadályokkal is meg kellett küzdenie Kínában. Ekkor szerveződött vallássá a taoizmus is, így nemegyszer az uralkodó személyes vonzalma döntötte el, hogy melyikük jutott vezető szerephez egy-egy országban. Noha taoista alapon is létrejött vallásellenes filozófia, a buddhizmus számára a legnagyobb veszélyt mégis a konfucianizmus jelentette. A korabeli konfucianizmus egyes képviselői támogat-

ták ugyan a buddhizmust – megkísérelték bebizonyítani, hogy Konfuciusz és Buddha tanításai lényegében nem ellentétesek –, a többség azonban élesen szembeszegült az új vallással, amelyben a patriarchális kínai állam sirásóját látták. Ádáz vitáik az európai reformáció és ellenreformáció csatáinak légkörét idézik.

Nemcsak társadalmi következményei miatt vitatták a buddhizmus tételeit, a materializmus kínai képviselői vallásként is támadták. Ekkor írta Fan Csen *A lélek mulandóságáról* című híres munkáját, amelyben így érvelt: „A lélek azonos a testtel és a test a lélekkel. Ezért, amíg a test él, csak addig él a lélek. Ha a test meghal, elpusztul a lélek is...

A test a lélek anyaga, a lélek pedig a test működése, nem lehet különbséget tenni közöttük...

A lélek olyasvalami az anyaghoz viszonyítva, mint az élesség a pengéhez viszonyítva. Az élességet nem nevezzük pengének, s a pengét sem élességnek. De ha elvész az élesség, nincs penge sem, ha elvész a penge, nincs élesség. Sosem lehetett hallani arról, hogy bár a kés elenyészett, élessége

Kína legrégebbi fennmaradt téglapagódája a VI. századból – a Szung Jüe Ta

megmaradt; hogyan lehetne hát azt képzelni, bár a test eltűnt, a lélek megmarad?”

A KÖZÉPKORI KÍNA ARANYKORA – A TANG-BIRODALOM

Egy véres kezű zsarnok bukása

A történelem megismételte magát Kínában. Az országot a rövid életű Csin-dinasztia despotikus császára, Csin Si Huang-ti egyesítette először, hogy azután az uralmának tanulságait kamatoztató Han-birodalom évszázadokon át élvezze az egység előnyeit.

A VI. század végén a hasonlóképpen átmeneti Szuj-dinasztia teremtette meg újból az ország egységét, amely azután a Tang-birodalom három évszázada alatt hozta meg gazdag gyümölcsseit.

Az egész országot behálózó vízművek rendszere egységes irányítást követelt. Zavarokat idézett elő a termelésben, hogy a különböző államok eltérő körülményei miatt a parasztok rendszeresen átszökdöstek oda, ahol kedvezőbb feltételeket sejtettek. Az egység létrejöttét segítette, hogy az északon megtelepült nomád törzsek ekkorra már teljesen beolvadtak a kínai népbe, ebben a vonatkozásban tehát észak és dél etnikai, társadalmi viszonyai között alig maradt számottevő különbség. Másrészt Belső-Ázsia nomádjai a türk törzsek vezetésével szövetségre léptek, támadásaik ellen közösen kellett védekezni. Kialakultak az egység belső és külső feltételei.

Nem véletlen, hogy az erős hadsereggel rendelkező Északi Csou-állam kezdeményezte az egység megterem-

tését. Egyrészt az ereje is megvolt hozzá, másrészt Senhsziben érzékelték legjobban az újabb nomád hódítás fenyegetését. 577-ben Északi Csou elfoglalta Északi Csít, ezzel befejezte Észak-Kína egyesítését. 581-ben Jang Csien detronizálta Északi Csou elkinaiasodott topa (tagbacs) uralkodóházát, és Ven-ti néven trónra lépve megalapította a Szuj államot, amelynek fővárosául Csangant, a mai Hsziant tette meg. Megfelelő előkészületek után 589-ben Ven-ti csapatai átkeltek a Jangcén, hogy bevegyék Csi-enjét (a mai Nankingot), a déli Csen állam fővárosát. Két évszázad után ismét létrejött észak és dél egysége.

Ven-ti egyenlősítő földosztást hajtott végre, és mérsékelte a parasztságot sújtó adókat. Uralkodó létére szerény körülmények között élt, s erre intette a trónörökös, Jang Jungot is.

Csakhogy Ven-tit második fia, Jang Kuang követte a trónon, mégpedig véres családi drámát követően.

A Szuj-uralom számára fontos volt az északi uralkodócsoport támogatása, az eredeti trónörökös viszont az újonnan meghódított területek arisztokráciájának soraiból válogatta embereit, ezzel eljátszotta apja bizalmát. Ven-ti 600-ban második fiát jelölte utódjának. Ebben persze szerepet játszottak a képmutató Jang Kuang intrikái is, aki minden módon arról igyekezett meggyőzni apját, hogy elpuhult bátyjánál hívebben valósítja meg elgondolásait.

Amikor 604-ben a császár ágynak esett, a hatalomvágyó Jang Kuang megmutatta igazi arcát. Ven-ti most már szeretne volna visszahelyezni első fiát a trónörököségbe, de Jang Kuang, aki tudomást szerzett a tervről, megölette apját, majd bátyját is, hogy Jang-ti néven maga ülhesse a trónra. Shakespeare véres királydrámáinak levegője gyakran a kínai krónikák olvasóit is megérinti.

Ven-ti politikájának eredményeként tele volt a kincstár, így hát Jang-ti két kézzel szórhatta a pénzt. Az új császár a fényűző pompa és a grandiózus vállalkozások bűvöletében élt.

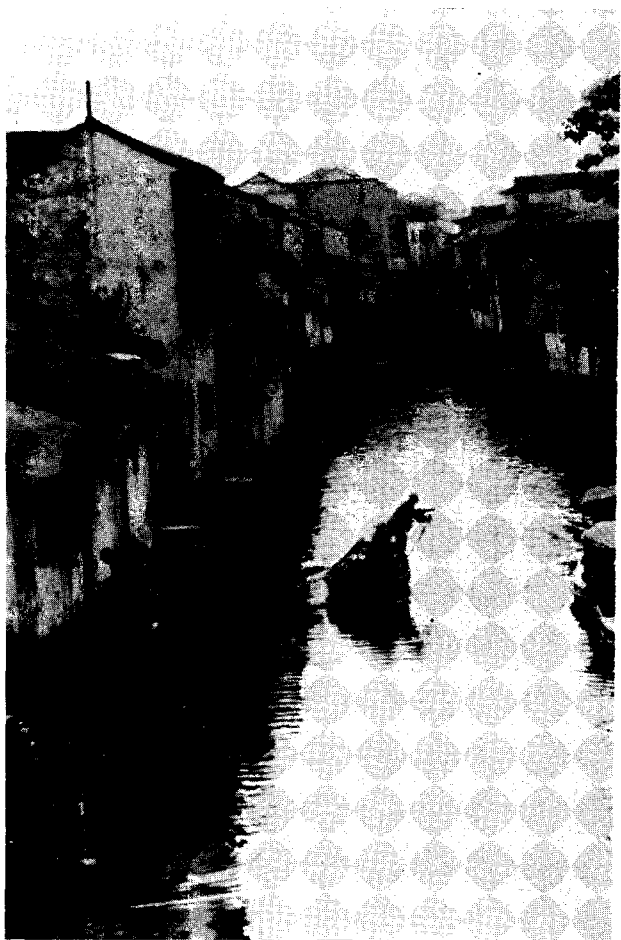
Annak ellenére, hogy Ven-ti már 582-ben hozzákezdett Csangan fővárossá történő kiépítéséhez, Jang-ti első dolga az volt, hogy Lojangban felépítse a Keleti fővárost, amelynek falai 39 kilométer hosszúságban húzódtak, s ezer kilométer hosszú védőmű vette körül. Föld alatti lombáiraiban egymillió tonna gabonát lehetett tárolni. A császári palota mesés szépségű termeiben egymást követték a fényűző ünnepek.

Ha Csin Si Huang-ti a Nagy Fal építésével írta be a nevét a történelembe, Jang-tiéhoz a Nagy-csatorna felépítése fűződik. Ám egyikük esetében sem a vállalkozás fontossága rögződött az utókor tudatában, hanem az a mérhetetlen szenvedés, ami a közmunkára hajtott milliók osztályrészéül jutott.

A világ máig leghosszabb (jelenleg 1794 km hosszú) mesterséges vízi útja biztosította a déli gabona északra szállítását. Kína fő vízi útjai nyugatkeleti irányúak, a tengeri szállítás pedig veszélyekkel járt, a csatornára te-

A csaocsoui boltíves kőhíd a VII. század elejéről. A maga nemében első a világon

A Nagy-csatorna, a világ leghosszabb mesterséges vízi útja, máig működik

hát valóban nagy szükség volt. De talán nem feltétlenül két-hárommillió ember mozgósítása árán, amikor Kína egész férfilakossága mindössze kilencmilliót tett ki – ha elfogadjuk a krónikákból kikövetkeztethető adatokat.

A vízi út déli szakasza korábbi csatornák nyomvonalán haladt, északon azonban először építették ki. Még 605-ben átadták a fővárost Csiangtuval (a mai Jangcsouval) összekötő szakaszt. Felavatását pompás hajófelvonulással ünnepelték meg. A császár négyemeletes díszhajóját száz kilométer hosszúságban követték az udvarhölgyek, miniszterek és követek bárkái. A több hónapos út során az érintett városokban lakoma lakomát követett. Jang-ti csak féléves jangcsoui tartózkodás után tért vissza Lojangba. A nagy mű elkészültére emlékeztető Jangcsout máskor is szívesen kereste fel. 610-ben például, amikor a Nagy-csatorna teljes hosszában hajózhatóvá vált. 616-ban ismét ide látogatott, s többé el sem hagyta a várost.

A pohár Jang-ti temérdek emberi és anyagi áldozatot követelő háborúival telt be. 612 és 614 között háromszor támadta meg Koreát, de hiába mozgósított több mint egymillió katonát, kétmillió teherhordót, épített hatalmas tengerjárókat, a kétbalkezes hadvezetés nem tudott megbirkózni a népi ellenállással. Háromszázezer frontharcosából alig háromezer tért haza.

Az elviselhetetlen állapotok miatt a Sárga-folyó völgyében egymás után törtek ki a lázadások. A fővárost is elfoglaló felkelők így fakadtak ki az

uralkodó ellen: „Kivághatjuk a Déli-hegy minden bambuszát, de még az is kevés, hogy ráírjuk egész bűnlajstromát; kimerhetjük a Keleti-tenger minden vizét, de az sem lesz elég, hogy tisztára mossa lelkét!”

A közben jangcsoui palotájában dorbézoló császár azt fontolgatta, hogy a Jangce túlsópartjára, Nankingba menekül. Északi testőrsége azonban nem akarta követni. 618-ban inkább megfojtották urukat. A Szuj-dinasztia uralma mindössze 38 évig tartott. Jang-tit Jangcsou közelében temették el, de a zsarnok császár sírdombja jeltelen maradt...

Alapozás hosszabb távra

A parasztok mellett a hivatalnokok és földesurak is megszervezték saját fegyveres erőiket, hogy maguknak szerezzék meg a hatalmat. Az egyik legerősebb csapatot Li Jüan, Tajjüan kormányzója toborozta. Második fiának, Li Si-minnek a tanácsára 617-ben százezer emberével átkelt a Sárga-folyón, és elfoglalta Csangant. Amikor 618-ban megérkezett Jang-ti halálának híre, Li Jüan császárrá kiáltotta ki magát, és Csangban megalapította a Tang-dinasztiát. Hétéves – elsősorban Li Si-min parancsnoksága alatt megvívott – háborúban sikerült megsemmisítenie a parasztok és földesurak fegyveres osztagait, és 624-ben egyesítette az országot.

Okulva a Szuj-dinasztia bukásának tapasztalataiból, csökkentette az adókat. Mivel az ország nagy területei néptelenedtek el, 624-ben meghir-

dette az egyenlősítő földosztást megvalósító földtörvényt, amelynek értelmében minden 18 éven felüli férfi 100 mu földet kapott, amelyből 20 örökölhető és eladható volt, 80-at az illető halálakor vissza kellett adni az államnak. A parasztokat helyhez kötötték, és még azt is előírták, hogy mit termeljenek.

A trónutódlás ezúttal sem ment simán. Li Jüan legnagyobb fiának, Li Csien-csengnek szánta a trónt, de az féltékenyen szemlélte Li Si-min sikereit, s megállapodott másik öccsével, Li Jüan-csivel, hogy végérvényesen eltávolítják az útból a később veszélyessé válható vetélytársat. A hír Li Si-min fülébe jutott: 626-ban ő végzett testvéreivel, majd apját rákényszerítette a hatalom átadására.

Li Si-min bölcs császárként tisztában volt a parasztságnak tett engedmények fontosságával. Gyakran mondogatta: „A császár olyan, mint a csónak, a nép pedig, akár a víz. A víz nyugodtan elhordhatja a hátán a csónakot, de fel is fordíthatja.”

Uralma alatt alkották meg a Tang-törvénykönyvet. Igazságossága, törvényisztelete legendássá vált. Nem is csoda: akadt olyan év, amikor hatalmas birodalmában mindössze 29 embert végeztek ki.

A császár becsülte a tudást és az őszinteséget. Visszaállította a vizsgarendszert, és örömmel töltötte el, ha tehetséges emberek álltak a szolgálatába. Udvarában elvárta, hogy mandarinjai kiigazítsák téves döntéseit.

Fővárosa, Csangan, a korabeli világ legnagyobb városává nőtt, amelyről a szomszédos országok központjait mintázták. Az egymillió ember

Li Si-min, a Tang-uralom tényleges megalkotója

által lakott város külső falainak hossza negyven kilométert tett ki. 108, mintegy egy négyzetkilométer alapterületű negyedből állt. Kínában azonban a városok állami területen épültek, nem rendelkeztek kiváltságokkal. A városnegyedek lakóit – akár a falvakéit – öt- vagy tízportánkénti csoportokba szervezték, amelyek kölcsönös felelősséggel tartoztak egymásért. A fallal körülvett negyedek kapuit éjszakára bezárták, a három legmagasabb rangosztályba sorolt mandarinok kivételével éjszaka senki sem léphetett az utcára. Hetven botütéssel büntették azokat, akik átmásztak a városok vagy lakónegyedek falain. „Ha mindenki akkor nyithatná ki a kapuját, amikor kedve tartja, a bűnő-

zés könnyen terjedne” – írta felterjesztésében egy mandarin.

Az azonos szakmát űző iparosok ugyanabban az utcában vagy negyedben telepedtek le, a szigorúan ellenőrzött piacokon elárusítóbódéik külön sorokat – *hangokat* képeztek. Így azután az ekkoriban kialakuló céhek kínai elnevezése is *hang* lett, amely egyszerre jelentett piaci sort és céhet is. Egy-egy *hang* négyszáz családot is egyesíthetett. A legnagyobb városok piacain száz-kétszáz *hang* működött.

Védekező és támadó háborúk

A Nagy Falon túl egészen Belső-Ázsiáig terjedő vidéket a VI. században a türk kaganátus uralta, amely 581-ben keleti és nyugati részre szakadt szét. A különböző kínai királyságok egymás elleni harcaikban gyakran léptek szövetségre lovas nomád csoportokkal, ez alól még a dinsztiaalapító Li Jüan sem képezett kivételt, de a türkök saját elhatározásukból is be-betörték kínai területekre. Az egységes kínai birodalom számára mind terhesebbé vált ez a fajta szomszédság, és Li Si-min mindent megtett a türkök visszaszorítására, a Tang-birodalom katonai erejének megnövelésére.

Még apja ült a trónon, amikor 624-ben a keleti türkök megtámadták Kínát. A főmandarinok igyekeztek meggyőzni a császárt, hogy a legcél szerűbb a menekülés volna. Li Si-min azonban szembeszállt a támadókkal, és legyőzte őket. 626-ban, amikor Li Si-min trónra lépett, a türk kagán* százezres sereggel tört be Kínába,

hogy kipuhatolja az új császár erejét. Az ellenséges seregek a főváros melletti Vej folyó északi partján sorakoztak fel. A kínai császár a déli partról vont a felelősségre a kagánt, hogy miért nem tartja magát a békeszerződésükhöz. A közben felvonult Tang-sereg annyira meggyőzővé tette a szavait, hogy a türkök harc nélkül elvonultak.

A kínaiak ellenfelük meggyengítése céljából kiaknázták a türk törzsek belviszályait is, ezenkívül kapóra jöttek a nagy hidegek is, amelyek során a nomádok rengeteg állatot veszítettek. 629 végén Li Si-min nagy sereget küldött a türkök ellen, amelyek 630 tavaszán szétzúzták a keleti türk birodalmat. A kagán fogságba esett, a Góbi-sivatagtól délre eső területeiket pedig Kínához csatolták. A behódolt türkőket a határvidéken telepítették le, maga a kagán, aki ugyan hivatalnok címekeket is kapott, valójában inkább fogolyként élt a kínai fővárosban.

A nomád fenyegetés megszüntetését követően Li Si-min támadó hadjáratokba kezdett a Selyemút keleti szakasza feletti uralom visszaszerzése és birodalma határainak kiterjesztése érdekében. 640-ben leigázta a Turfán-medencében fekvő békés Kao-csang államot. 657-ben pedig a kínaiak nomád szövetségeseik segítségével megverték a nyugati türkőket, és egy részüket Kína földjén telepítették le. Más törzsek nyugat felé vonultak, az

* Nevét a kínai krónikák Hszie-linek adják meg, ezek az írásjegyek akkoriban talán Hie-linek vagy Ilinek hangzottak, de akadt már történész, aki Szelimnek nevezte a kagánt

ottmaradottak által újjászervezett nyugati kaganátust 679-ben a második keleti kaganátus közreműködésével számolták fel.

Ezután a kínaiak Csangantól egészen a mai Urumcsiiig helyőrséget állomásoztattak a Selyemút mentén, amelynek ezt a szakaszát mintegy száz éven át a kezükben tartották.

Több sikertelen hadjárat után a VII. század második felében sikerült meghódítaniuk a Koreai-félszigetet. A déli Szilla állam a vazallusuk lett, az északi Kogurjót és Pekcsét pedig bekebelezték. Uralmuk azonban nem bizonyult tartósnak, Korea hamarosan kivívta függetlenségét.

Jó kapcsolatokat építettek viszont ki az északkeleten, a tengermelléken kialakult Pohaj állammal.

Békét kötöttek a Tibetet először egyesítő uralkodóval, akihez 641-ben kínai hercegnőt adtak feleségül.

Váltakozó sikerrel harcoltak déli határaik mentén, ahol a VII. század végén a mai Vietnam északi részén létrehozták Annamot.

A VIII. század általában a kínai terjeszkedés végét jelzi. 751-ben került sor a Tang-birodalom utolsó kísérletére, hogy befolyását nyugati irányban még messzebb terjessze ki. A Tiensan hegységen átkelt kínai csapatokra azonban a Talasz folyónál az arabok vereséget mértek. A VIII. század végén azután a tibetiek és türkök közösen vetnek véget a meggyengült Tang-birodalom közép-ázsiai uralmának, majd a IX. század derekán az ujgurok által egyesített vidékről hosszú időre kiszorulnak a kínaiak.

De ez már egy másik időszak Kínájának történelméhez tartozik.

Mivel Kína önmagával azonos nagyságrendű hatalommal nem találkozott, az egységes birodalmak fel lendülő szakaszában gyakoribbá váló külkapcsolatok mindig azonos séma szerint alakultak: Kína a világ vezető hatalma, a vele szerződést kötő ország a vazallusa, amelynek ajándéka vagy akár csereáruja is hódolati adónak minősül. Ez a függőség a szomszédos országok esetében többnyire nagyon is valóságos volt, míg a távolabbiakat illetően teljesen formális. Gyengesége idején gyakran Kína fizetett hadisarcot a nomádoknak, hogy békéjét így vásárolja meg tőlük, bár erre a nagyon is nyilvánvaló helyzetre akkor is megtalálták a Kína tekintélyét nem csorbító diplomáciai formulákat.

A Tang-dinasztia felvirágzása, a megélnékülő külkapcsolatok eladdig példátlan arányú érintkezést teremtettek a külországokkal. Olyasmí megeshetett, hogy amikor a VII. század derekán az arabok elfoglalták Perzsiát, az utolsó Szászánida uralkodó Kínától kért menedékjogot. Fia és unokája el is jutott Csanganba. Még csak nem is számíthattak valamiféle teljesen ismeretlen világ képviselőinek, hiszen a szászánida ezüstpénzek használata széles elterjedt a Tang-birodalomban. A közép-ázsiai kereskedők rendszeresen felkeresték a kínai fővárost, ahol népszerűvé vált az idegen viselet, zene és tánc. A tengerparti kikötőkben arab kereskedők telepedtek le. Megélnékültek a kapcsolatok Japánnal, amely ezekben a századokban vette át a kínai kultúra vívmányait. Kína új vallásokkal ismerkedett meg: az iszlámmal, a nesz-

Közép-ázsiaiakat ábrázoló, Tang-kori sírból előkerült háromszínű mázas kerámiaszobor.

toriánus kereszténységgel... Útra keltek a kínaiak is, hogy távoli vidékeket keressenek fel: 627-ben Hszüan-cang szerzetes Közép-Ázsián át a buddhizmus szent földjére, Indiába zarándokolt, ahonnan másfél évtized múltán hatszáz kézirattal megrakodva tért vissza, hogy a szanszkrit szövegeket kínaira fordítva új ismeretekkel gazdagítsa honfitársait.

Ezekben a századokban a Mennyei Birodalom egyáltalán nem tűnt bezárkózott, a világ többi részétől elszakadt országnak.

Amikor Li Si-min 649-ben lehunyt a szemét, fia, Li Cse követte a trónon. Az új császár úgy megkedvelte ágyasát, Vu Cö-tient, hogy 655-ben őt tette meg első felesége helyett császárnénak. A császár egészsége rövidesen annyira megromlott, hogy az államügyek intézése a talpraesett, jó eszű asszonyra hárult.

Li Cse 683-ban bekövetkezett halála után fia, Li Hszien lépett a trónra, de Vu Cö-tien már a következő évben eltávolította, hogy egy másik fiát ültesse a trónra, aki mellett továbbra is maga tarthatta a kezében a hatalom gyeplőjét.

690-ben ezt a helyzetet is megelégette, és úgy döntött, hogy megszerzi a teljhatalmat. Ezt a fiát is eltávolította a trónról, és magát kiáltotta ki császárnőnek. A Tang-házat detronizálva megalapította a saját uralkodóházát: Csout. Sem előtte, sem utána nem ült nő a sárkánytrónuson.

Tízéves uralkodás után 705-ben visszavonult, s visszaadta a trónt Li Hsziennek. Még abban az esztendőben, 83 éves korában el is hunyt. Férje mellé temették, mégis máig mindenki Vu Cö-tien császárnő nyugvóhelyének tekinti a sírt.

A császárnő egyszerűen trónbitoló volna, aki csak megszakította a Tang uralkodók dicső sorát? Szó sincs róla. Ennek az asszonynak, aki tulajdonképpen fél évszázadon át irányította a hatalmas birodalmat, nagyok az érdemei a Tang-uralom megszilárdításában.

Apja meggazdagodott fakereskedő volt, aki vagyonra révén jutott hivatal-

hoz. Az arisztokrácia sohasem fogadta be sem őt, sem a lányát. A régi családokból kikerülő udvari emberek császárnévá emelésétől kezdve rossz szemmel nézték az alacsony sorból származó Vu Cö-tien csillagának emelkedését. És joggal, mert az aszszony sohasem a származást, hanem mindig a rátermettséget nézte bizalmasainak kiválasztásánál. Előszere-tettel alkalmazott olyan tehetséges fiatalokat, akik a versenyvizsgákon tűntek ki. Nem a tudományos fejtegetések érdekelték, hanem a versek, azokból ugyanis többet tudott meg valaki tehetségéről, mint a régi fólián-sok értelmezéseiből. Az ő idején honosodott meg a Tang-kornak az a ma már különösnek tűnő gyakorlata, hogy költeményekkel is lehetett indulni a hivatalnokvizsgákon. Vu Cö-tient igazolta viszont, hogy a VIII. század elejének nagy felvirágzása során nem egy olyan politikus állt a kormány rúdjánál, akiket még ő indított el az újtukra, a hagyományos arisztokrácia pedig végleg elvesztette korábbi szerepét.

A „Kaj-jüani szép napok”

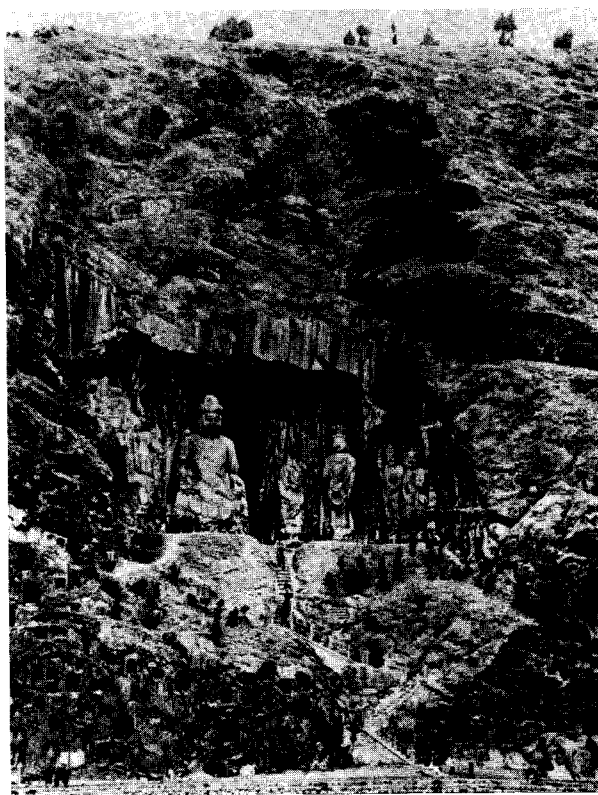
Mielőtt rátérnénk arra, hogy mitől is voltak szépek azok a bizonyos napok, meg kell magyaráznunk Kaj-jüan jelentését, ehhez pedig néhány szót kell ejtenünk a császárok nevééről és a kínai időszámításról.

Kínában a többnyire egytagú családneveket egy- vagy kéttagú utónév követi. Az előbbiek száma elég korlátozott, a leggyakrabban használtak száma mintegy százra tehető.⁴ Talán

ezért válhatott a „száz családnév” kifejezés „nép” értelművé. Az utónevek száma viszont korlátlan, a szülők csak arra vigyáztak, hogy gyermekeiknek olyan utónevet adjanak, amelyek egyik tagja azonos.

Ilyen „közönséges” családnevűek voltak a császárok is, így például a Tang uralkodók mind a Li nevet viselték.

A dinasztianevek nem a családnévből eredtek, rendszerint az alapítók-kal vagy az alapítással valahogyan összefüggő hely nevéből származtak, vagy jelképes értelmet hordoztak. Az uralkodók gyakran valamilyen hang-

Buddha-ábrázolások a lungmeni szikla-templomokban a VII. század végéről

zatos elnevezést vettek fel eredeti család- és utónevük helyett. Amikor meghaltak, az utódok kegyes halotti titulussal ruházták fel őket. Még a sírjuk is külön elnevezést kapott. A krónikák azután hol egyik, hol másik elnevezésükön hivatkoztak rájuk.

Hogy a dolog még szövevényesebb legyen, az uralkodók saját időszámítást alkalmaztak. Erre azért volt szükség, mert Kínában nem ismerték az adott kezdőponttól kiinduló folyamatos időszámítást. Hatvanas ciklusaik is rendszeresen ismétlődtek. A császár kiválasztott egy szép hangzású nevet uralkodásának jelölésére, s az időt ennek első évétől egészen addig számolták, amíg úgy nem vélték, hogy a név nem bizonyult elég szerencsésnek. Ilyenkor másikat találtak ki helyette. Később a császárok már csak egy korszaknevet választottak maguknak. Ettől fogva az éra nevét is lehet a császár neveként használni.

Könyvünkben nem lehettünk következetesek a nevek használatát illetően, hiszen egyes dinasztiák estében Kínában is a korszakok nevét alkalmazták az uralkodók elnevezésére, máskor halotti vagy uralkodói neveiket. Mi igyekeztünk követni ezt a gyakorlatot, ha azonban tehetjük, feltüntettük eredeti nevüket is, hiszen nem egy uralkodó már trónra lépése előtt fontos szerepet játszott, s zavaró, ha már akkor is császárnevükön emlegetnénk őket. Ám a kínai császároknak, akik egyben főpapok is voltak, s akiket ezért kultikus tisztelet vett körül, egyetlen nevét sem vehették szájukra, sem ecsetjükre a kortár-

sak. Még azokat az írásjegyeket is megváltoztatva használták, amelyek az uralkodó valamelyik nevében előfordultak.

„Kaj-jüan” (Új éra kezdete) a 712-ben trónra lépett Li Lung-csi, a Hszüan-cungként jobban ismert császár második, 713-tól datálódó uralkodói érája. Bár az egyenlősítő földosztás rendszere már a VII. század végén bomlásnak indult (az osztásföldek egyre kisebbek lettek), egyes vidékeken nagyobb birtokok jöttek létre, a Kaj-jüan időszak közel három évtizede a VII. század elejétől tartó gazdasági felvirágzás betetőzésévé válik. A VIII. század derekára az ország lakossága 53 millió főre nő. Hszüan-cung uralkodásának első időszakában még a szíven viseli országa sorsát. Ugyanakkor a verselgető császár szívesen gyűjti maga köré a legismertebb ecsetforgatókat, így a kínai költészet legismertebb alakja, Li Taj-po is megfordul udvarában. A tehetséges fiatalok bejárják az országot, hogy megismertessék magukat és költeményeiket. Amikor hivatalnokká nevezik ki őket, egyik posztjukról a másikra utaznak. A versírást továbbra sem hagyják abba, költeményeik új és új tájakat, barátságokat, elválásokat és találkozásokat énekelnek meg. A kínai költészet elvágódó, elégikus alaphangja századokon át sem változott, hiszen eszmény és valóság továbbra is távol esett egymástól: az ősi egyenlőség ábrándja, a hajdanvolt nagy királyok aranykora nem valósítható meg többé. A hivatalnokra végző soron kudarc vár: vagy belső elégedetlenség, vagy a száműzetés emlékezteti rá. Ez a korszak mégis a költé-

szet magára találásának időszaka, amely az emberi érzések mélységében, a látásmód és megformálás frissességében megismételhetetlen marad.

A VIII. század második felének vi-

harai közepette nem véletlenül vált emlékeikben a megelőző virágkor a valóságosnál is csodálatosabbá. Li Taj-po barátja, Tu Fu 769-ben így írt *Emlékezem a múltra* című költeményében:

Emlékezem a múltra, Kaj-jüani szép napokra,
temérdek házzal ékes falatnyi városokra.
A rizs folyt patakokban, köles fehér habokban,
a köznek és parasztnak csüre csurig rakottan.
Kilenc tartományban tigris, párduc sosem dült,
nem félt, ki útnak indult, hogy baljós napon indult.
Csi- és Lu-beli selyemmel dagadt kocsik vesződtek,
szántott a férfi, a nők meg csak szóttek, egyre szóttek.
A Felhőkapu-dalt a Felsőgég akkor foganta,
a földön a barátság akár a lakk, s a gyanta.
E drága századévet nem marta kór, se féreg,
Hszjao-ho írta a törvényt, Su-szun mérte zenénket...

(Nemes Nagy Ágnes fordítása)

Férfialak, Tang-kori sír falfestménye

Nőalak, Tang-kori sír falfestménye

An Lu-san lázadása

A század derekán sűrűsödni kezdtek a bajok. Mind nagyobb hatalomhoz jutottak a helyőrségek parancsnokai. Korábban a haderő a fővárosban összpontosult, ha netán valahol lázadás tört ki, az uralkodó könnyűszerrel leverhette. Most az udvarnak tartania kellett a helyőrségektől is. Mindennek tetejébe az uralkodó mind kevesebbet törődött az államügyekkel, teljesen belefeledkezett szép ágyasa, Jang Kuj-fej iránt érzett szerelmébe. Úgy érezte, hogy amíg tele a kincstár, és béke honol az országban, addig nyugodtan átadhatja magát a szórakozásnak. Így azután egymást követték a lakomák, ünnepek, a politika irányítása pedig mindinkább Jang Kuj-fej pénzsóvár családjának kezébe került. Ágyasának bátyját, Jang Kuo-csungot a császár még kancellárjává is kinevezte.

A Tang-kor nagy költőtriászának harmadik tagja, Po Csü-ji, fél évszáz-

zaddal később, 807-ben így dalolt a császárnak a „végzet asszonya” iránt érzett tragikus végű szerelméről *Ének az örök bánatról* című poémájában.

755 telén a közép-ázsiai származású An Lu-san, az észak-kínai helyőrség parancsnoka, másfél százezer emberével fellázadt. Elfoglalta Kajfengget, Lojangot, ahol császárrá kiáltotta ki magát, majd Csanganra támadt. Az udvar Szecsuanba menekült, de útközben Hszüan-cung katonái is fellázadtak, és meggyilkolták a bajok forrásának tartott szépasszonyt. A császár sohasem heverte ki kedvenc ágyasának halálát, visszavonult az uralkodástól, fiának engedve át a trónt, maga pedig az okkult tudományoknak szentelte hátralevő éveit, hogy megidézhesse elhunyt kedvesét.

An Lu-sant 757-ben saját fia ölte meg, majd a Tang-dinasztiához hű erők – nomád lovasság segítségével – visszafoglalták a fővárost. A Tang-kor első felének virágkora azonban nem tért vissza többé.

Virág-fején, köd-fürtjén arany fejdíszre táncolt.
Tavaszi örömükre dús hibiszkusz vont fátyolt.
A tavasz-éj rövid már, dönget a nap az égen;
nem kelt korán a császár, csak rövid fogadás volt.
Tavaszt tavasz követte, s nem telt ideje másra,
mint páros lakomákra, kettecskén elbújasra.
A hátsó palotából háromezer nő leste,
de ő e háromezret mind egy testben szerette.
Ment az arany-szobába, hol pompás szépe várta
s ékkő-toronyban egy volt a tavasz, mámor, este.
Földet kapott az öccs, hűg, ángy, sógor, néni, bátya;
mily szeretetreméltó, ki gondol a családra!

(Weöres Sándor fordítása)

Huang Csaó felkelése

A IX. század második felére az osztásföldek rendszere jóformán teljesen megszűnt. A kortársak véleménye szerint száz állami földön gazdálkodó szabadparaszt családból 4–5 maradt meg. A kincstár bevételei vésszesen apadni kezdtek. Megadóztaták a kereskedőket, elkobozták a buddhista egyház vagyonát, elsősorban azonban a parasztság kiuzsorázásával próbálták növelni az állami bevételeket. Az elégedetlenség nőtön-nőtt.

860-ban pattant ki az első felkelés, amelyet több is követett. A 874-ben fellázadt Vang Hszien-cse hamarosan egész Santung tartományt a hatalmába kerítette. A rákövetkező évben kis csapatával csatlakozott hozzá Huang Csaó, aki Vang egyik alvezére lett. Egységeikben nemcsak parasztok harcoltak, hiszen Huang is sókereskedéssel kereste a kenyerét. Az udvarnak ekkor már nem volt annyi ereje, hogy maga számoljon le a felkelőkkel. Fegyvert adott inkább a parasztnak, hogy ők szálljanak szembe Vang és Huang seregeivel. Ezenkívül behódolásra próbálta rávenni a felkelők vezetőit.

Vang és Huang összekülönböztek, seregeik is kettéváltak.

Vang Hszien-csét 878-ban a kormánycsapatok foglyul ejtették, majd kivégezték, amikor a megerősített keleti fővárosra, Lojangra támadt.

Huang Csaó csapatai délre fordultak, és a Jangcén átkelve egészen Kantonig nyomultak előre. 879-ben bevették a várost, ahol véresen leszámoltak az ott élő nagyszámú arab,

perzsa és zsidó kereskedővel. Mivel nehezen viselték el a déli klímát, visszatértek északra. Amikor azonban megütköztek a kormánycsapatokkal, súlyos vereséget szenvedtek. Huang Csaó újból felkészítette a seregét, majd a Nagy-csatorna irányában, kelet felé kerülve támadt ismét északra, hogy kikerülje a jelentősebb kormánycsapatokat. Háromszázézer seregével 880 végén sikerült is harc nélkül bevennie Lojangot. Még a város kormányzója is behódolt a felkelőknek. 881 elején elfoglalták Csangant, az udvar elmenekült, Huang császárrá kiáltotta ki magát.

Ám az új hatalom semmiféle programmal nem rendelkezett, az ország más részein kitört parasztfelkelésekkel sem tudott kapcsolatot kiépíteni. A Szecsuanba menekült udvar annál szervezettebben készült az ellentámadásra, amelyhez nomád törzsek támogatását is megnyerte.

883-ban Huang Csaó kénytelen volt elhagyni a fővárost. A visszavonulók állítólag csak úgy nyertek égerutat, hogy értékes tárgyakat szórtak el maguk mögött, hogy üldözőiket a kincsek összegyűjtése foglalja le. A Santungba visszatért Huangot egymás után hagyták el alvezérei, míg kilátástalan helyzetében 884-ben végzett önmagával. Unokaöccse egészen 901-ig harcolt a parasztsereg maradványainak élén.

A Tang-kor végi nagy parasztfelkelés, amelyhez hasonló méretűt addig még nem látott Kína, elbukott, az udvar 885-ben visszatért Csanganba, de a meggyengült dinasztia nem sokkal élte túl győzelmét. A császárok ettől fogva a parasztnak elleni bünte-

tőexpedíciók parancsnokainak bábjaivá váltak. Eleinte a fővárost visszafoglaló Li Ko-jung tartotta a kezében az uralkodót, majd Csu Ven kaparinthatta meg, aki a romba döntött fővárosból Lojangba hurcolta a császári

családot, hogy azután 906-ban kiirtsa az egész Tang-házat.

Valójában a Tang-dinasztia már akkor megszűnt létezni, amikor a parasztfelkelők 881-ben elfoglalták a fővárost.

A KÖZÉPKORI KÍNA EZÜSTKORA – A SZUNG-BIRODALOM

*Csao Kuang-jin ismét egyesíti
az országot*

Az ország fél évszázadra egymással marakodó államocskákra szakadt. Délen tovább folyt a földkoncentráció, kisebb birtokok alakultak ki, de a földbirtokosok – okulva a parasztháború tapasztalataiból – bérlőiknek igyekeztek emberibb életkörülményeket biztosítani. Északon viszont tovább folytak a háborúk, a parasztok a kíméletlen adók elől délre menekültek. Az emberek mindennütt békére, nyugalomra vágytak. Ehhez pedig meg kellett teremteni az ország egységét.

Kajfengben volt a székhelye az egykori teakereskedő, Csaj Zsung vezette Késői Csou-államnak. A kormányzat megpróbálta visszacsalogatni a parasztokat az elnéptelenedett észak-kínai alföldre: földet juttatott nekik, adókedvezményeket nyújtott a számukra. Az 50-es évek végére jó politikájával és vitéz tábornokaival Csaj Zsungnak Észak-Kína nagy részét már-már sikerült az uralma alá

hajtania, amikor 959-ben váratlanul elhunyt. Nem sok jóval kecsgetett, hogy hétéves fia követte a trónon. Ezekben a viharos évtizedekben Kínában is nemegyszer megesett, ami a régi Rómában, hogy a légiók választottak császárt. 959 végén híre érkezett, hogy az Északi Han-uralkodó összeszövetkezett a kitajokkal, és Kajfeng felé vonul. Az udvar Csao Kuang-jint küldte a csapatok élén a támadók ellen. Útközben a katonák trónra emelték tábornokukat. Csaónak is lehetett valami szerepe a dologban, mert a történetek után nem folytatta a hadjáratot, hanem visszatért a fővárosba, ahol átvette a hatalmat.

Tizenhat éves uralkodásának fő eredménye az ország újraegyesítése lett. 963-ban elfoglalta a mai Hupejt és Hunant, 965-ben Szecsuant, 971-ben Kuanghszit és Kuangtungot, 975-ben igazta le a mai Csianghszi, Anhuj és Fucsien déli részén elterülő Déli Tang-államot. A Jangcén való átkelést az a Fan Zso-suj könnyítette meg, aki három nap alatt hidat épített a folyón, először a történelem során.

A nagy művet Csao öccse – aki annak idején fivére császárrá választásának is tevékeny résztvevője volt – fejezte be 978–79-ben Kelet-Kína (Vujüe) és Sanhszi (Északi Han) meghódításával.

Csao Kuang-jin – okulva saját hatalomra kerülésének tapasztalataiból – erős testőrséget állított fel. Csapatainak több mint felét a fővárosban, Kajfengben, akkori nevén Pienliangban állomásoztatta. A határvidékeket védelmező csapatok tisztjeit gyakran váltogatta, ezért ezek a seregek csekély ütőerőt képviseltek.

Hasonló megfontolásokból növelte a központi hatalom tekintélyét. A vizsgarendszeren keresztül toborzott hivatalnokokkal mérhetetlenül felduzzasztotta az államapparátust, amely nem dolgozott hatékonyan, viszont nagyon sokba került.

A befelé forduló Szung-birodalom északon és nyugaton sohasem tudta visszaszerezni azokat a területeket, amelyek a Tang-birodalmat Közép-Ázsiával, és Koreával összekötötték.

Középkori gazdasági és technikai forradalom?

Sokan állítják, hogy a Szung-birodalom nem a Tang-birodalom halványabb változata, hogy olyan nagy jelentőségű változásokra került sor ezekben a századokban, amelyek Kína mezőgazdaságát a kor legfejlettebb mezőgazdaságává tették, és megalapozták az ország későbbi nagy lakosságszámát. Tény, hogy a Szung-birodalom számos területen világraszóló eredményekkel

büszkélkedhet. Hagyjuk most azt a kérdést, hogy ezeket a változásokat célszerű-e „gazdasági és technikai forradalomnak” hívni vagy sem. Nézzük meg, hogy valójában mi is történt.

Bár a politikai központok – Hszian, Lojang, Kajfeng – a Tang-korban és az Északi Szung-korban is a Sárgafolyó völgyében maradtak, legfőbb gazdasági övezetté már a VIII. századtól kezdve a Jangce völgye, az ország déli része vált. Csao Kuang-jin nem csupán azért kezdte déli irányban az ország újraegyesítését, mert katonailag a déli tartományok kisebb akadályt jelentettek, hanem azért is, mert gazdaságilag szüksége volt ezekre a területekre.

Ebben az időben honosodott meg a Jangce deltavidékének öntözéses rizstermesztési kultúrája az egész délvidéken. Ennek elterjesztésében tevékenyen részt vettek a mandarinok is, akiket ugyan sohasem képezték ki ezekre az ismeretekre, de értelmes, olvasott emberek révén hamar megértették a feladat jelentőségét, és rendelkezésükre álltak azok az eszközök is, amelyek révén ismereteiket szélesebb körben elterjeszthették. A papírkészítést két évezreddel ezelőtt Kínában találták fel. 868-ból, jó félezer esztendővel Gutenberg előtről származik az első ismert dátumú, fennmaradt kínai nyomtatvány. A Szung-korban már – a könyvmásoláshoz képest – viszonylag nagy példányszámokban adtak ki könyveket, nyomdák, könyvesboltok működtek, bár szolgálataikkal elsősorban az írástudók szűk köre élhetett. A XI. században a szedést is kikísérletezték, bár az új

módszer nem szorította ki a nyomódúcos technikát. A könyvnyomtatás elterjedésére és szerepére jellemző, hogy 1273-ban – 1500–1500 példányban – két kiadásban is napvilágot látott *A mezőgazdaság és a selyemhernyó-tenyésztés alapelemei*, amely csak egyike volt a kor számos ismeretterjesztő munkájának.

Igen magas fokot ért el a fajtanemesítés. A Jangce deltavidékén például, a különböző talajokhoz alkalmazkodva, 43 újonnan kikísérletezett rizsfajtát termesztettek. Az öntözéses földek megművelésére alkalmazták az északi ekét, amelyhez vaselemeket is felhasználtak. Elterjedtek az önműködő merítőkerek és az öntözés egyéb eszközei.

Bonyolult gépeket használtak a textilkészítésben. A mezőgazdaság, ipar és pénzügy is fejlődött, noha hátráltatta őket a fémmhiány, bár a Szung-korban tizenkétszer annyi vasércet és harmincszor annyi rézércet termeltek, mint a Tang-korban. Széles körben elterjedt a szén használata. A Szung-kori Kínában építették a világ legkorszerűbb hajóit, amelyeket külföldön is szívesen vásároltak. Használták a papírpénz szerepét játszó váltókat, a mongol kori papírpénz elődjét. Ennek egyik oka éppen az volt, hogy kevésnek bizonyult a fém pénz. Jól szervezett nagyvárosaiknak a korabeli világban nem akadt párjuk.

Nem csoda, hogy a néhány évtizeddel később Kínába került velencei kalmár, Marco Polo elámult a látotakon, mint ahogyan az sem csoda, hogy beszámolóját honfitársai hitetlenkedő fejcsóválással olvasták.

Reformerek és ellenreformerek

Az ország egységének megalapozói a hagyományos egyenlősítő földosztás módszereit is igénybe vették ugyan a mezőgazdasági termelés fellendítéséhez, de ezúttal nagyon gyorsan végbement a földkoncentráció. Az elszegényedett parasztok bérlőkké váltak, egy-egy birtokosnak tíz-húsz bérlője is akadt, akik termésüknek több mint a felét adták a földtulajdonosának. Igaz, a bérlők csak meghatározott ideig voltak röghöz kötve, azután szabadon költözködhettek. Hamarosan a földterület 70%-a összpontosult a földesurak kezében. Különösen előrehaladt ez a folyamat Szecsuanban, ahol már a X. század végén parasztfelkelés követelte a vagyonegyenlősítést. A XI. század derekán az állam 3000 múban próbálta megszabni az egy személy által birtokolható földterület felső határát, de ez a rendelkezés papíron maradt. A problémák megoldatlansága miatt robbant ki a XII. században Szung Csiang felkelése Santungban (erről szól Si Naj-an híres regénye, a *Vízparti történet*) és Fang La mozgalma a Jangce völgyében.

Általánosan elterjedt az a gyakorlat, hogy az adásvételt hivatalosan nem jelentették be, így az adót továbbra is a volt tulajdonosnak kellett fizetnie, a tényleges birtokos pedig mentesült alóla. Csakhogy a bérlővé vált kisparasztoknak többnyire nem volt miből fizetnie, így a kincstár jövedelme alaposan megcsappant. Történt pedig mindez akkor, amikor az országot északi szomszédai súlyosan veszélyeztették: nagy hadisarcot kel-

lett fizetni és a kincstár jövedelmeinek 80%-át felemészítő egymilliós hadsereget kellett fegyverben tartani.

Az első reformhullám Fan Csung-jen nevéhez fűződik, aki 1043–44-ben az alkancellárságig vitte. Ezen a poszton alkalmá nyílt Ou-jang Hsziuval, Li Kouval és másokkal kidolgozott reformintézkedéseit az udvarral megismertetnie és elfogadtatnia, majd lépéseket tenni a bevezetésük érdekében.

Mindenekelőtt csökkenteni szeretne volna az állam kiadásait. Ennek érdekében a hivatásos zsoldoshadsereg helyett vissza akart térni arra a Tang-kor elején alkalmazott rendszerre, amelyben az állami földön gazdálkodó parasztok a földművelés mellett katonáskodtak is. Vagyis a hagyományos osztásföldrendszer lebegett a szeme előtt. A megduzzadt államapparátus hivatalnokainak számát is csökkenteni kívánta. A reformerek a mezőgazdaság fejlesztését, a parasztság helyzetének könnyítését tartották a fő feladatnak, mondván, hogy a kincstár bevételeinek zömét a mezőgazdaság szolgáltatja.

A reformok azonban túl sok érdeket sértettek ahhoz, hogy az uralkodó réteg elfogadhatta volna őket. Fant még azelőtt megbuktatták, hogy hozzáfoghatott volna elképzelései bevezetéséhez.

Nagyobb sikerrel látott ehhez a feladathoz Vang An-si, aki nyolc évig ült a kancellári székben, miután 1069-ben elnyerte az uralkodó támogatását reformtervei megvalósításához.

Vang már ifjúkorában Fan Csung-jen reformpolitikájának lelkes hívei közé tartozott. Példaképéhez hason-

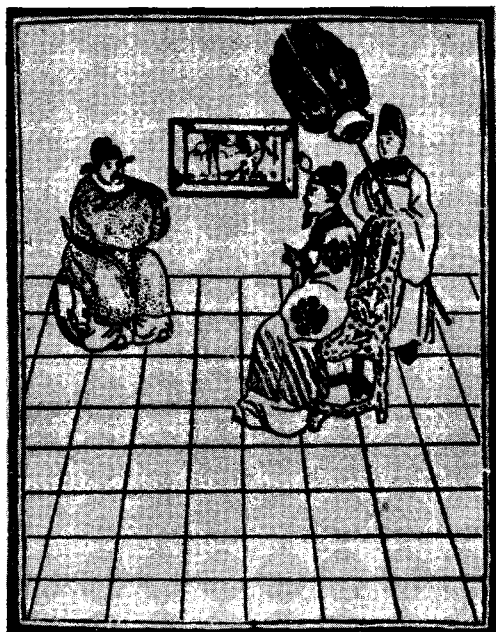
lón ő is a parasztok közvetlen állami kizsákmányolásán alapuló adógépezet helyreállítását tekintette fő – bár ki nem mondott – céljának, amit persze egy megváltozott korban nem valósíthatott meg. Reformjai a meglévő rendszer módosítását szolgálták.

A falvakban – korábbi hagyományok felélesztésével – a lakosságot tíz családokból álló *paók*ba szervezte, amelyek feladata volt a katonaaállítás, a rendfenntartás és az emberek kölcsönös ellenőrzése. Állami kölcsönöket nyújtott a parasztoknak, amelyekre a rákövetkező évi termés szolgált fedezetül. Bevezette a mindenkire kiterjesztett robotterhek pénzbeli megváltását. Az állam közvetlenül rendelte meg vagy értékesítette a parasztok termékeit, kikapcsolva ebből a forgalomból a kereskedőket, akiknek a kincstár korábban eladta felesleges terményeit.

Ezeket az intézkedéseket be is vették és több éven át alkalmazták. Fan Csung-jen reformjaihoz hasonlóan ezek is számos réteg érdekeit sértették (még a parasztságot is, akiket az állam a korábnál jóval szigorúbban ellenőrzött).

Vang An-si kérelhetetlenségével sok személyes ellenséget szerzett magának, akiknek számát csak növelte, hogy pártfogoltjait viszont gyakran nem a meggyőződés vezérelte az oldalára, hanem az egyéni haszonlesés. Így azután Vang már 1077-ben megbukott, jóval előbb, mint – egyébként eleve kudarcra ítélt – reformjai.

Ellentáborát Sze-ma Kuang vezette, hozzájuk tartozott a költőként is

Vang An-si a császár elé terjeszti reformjainak tervezetét

híres Szu Tung-po is. Ez a valóban konzervatívabb gondolkodású csoport vitatta a reformintézkedések helyességét, s amikor 1085-ben hatalomra került, első dolga a hatályon kívül helyezésük volt. (Mások – így Csu Hszi, a konfucianizmus megújítója, a neokonfucianizmus képviselője is – úgy gondolták, hogy Vang An-si reformjait nem kell teljesen elutasítani.)

Mégis hiba lenne e két fő politikai csoport olyasfajta szembeállítását, hogy az egyik a haladást, a másik pedig a reakciót képviselte. Egyértelmű ugyanis, hogy Vang An-si, tele forradalmi hevülettel és csupa jó szándékkal, olyasvalami megvalósításán buzgólkodott, ami felett régen eljárt már az idő.

Kitajok, tangutok, dzsürcsik...

Évszázadok, sőt évezredek során népek tucatjai léptek elő Mandzsúria erdeinek mélyéről, Közép-Ázsia pusztáiról, a nyugati hegyekből és fennsíkokról, hogy Kína határaihoz érve bekerüljenek az írott történelembe. Egyesek beolvadtak a kínai etnikumba, mások eltűntek nyugat felé, hogy azután arab és bizánci történetírók munkáinak lapjain bukkanjanak fel újból, ismét mások az őket követő törzsek hullámában olvadtak fel. Mert ezek a források kiapadhatatlanoknak bizonyultak.

A Szung-korban a kínaiaknak a kitajokkal, tangutokkal és dzsürcsikkel kellett szembenézniük, illetve a mongolokkal. De az már egy másik történet...

A mongollal rokon nyelvet beszélő mandzsúriai kitajok nyolc törzse háromévente választotta meg közös vezérét. 907-ben a jelü törzs vezére, Apaoki lemeszáróltatta hét vetélytársát, majd a választási rendszert megszüntetve 916-ban császárrá kiáltotta ki magát. Kínai mintára kiépített, de nemzeti hagyományokat is megőrző állama – már Apaoki 926-ban bekövetkezett halála után – 937-ben a Liao nevet vette fel.

A Liao-birodalom északon az Amur-medencéig, keleten a Csenedes-óceánig, nyugaton a Mongol-fennsíkgig, délen pedig a kínai területekig terjedt. A kitaj sereg rendszeres rablóhadjáratokat vezetett a belviszályok marcangolta Kínába, beavatkozott államocskáinak egymás ellen vívott háborúiba, határait pedig igyekezett minél délebbre tolni. 936-ban

egy kínai trónkövetelő támogatásúért a mai Peking környékén 16 körzetet engedett át a kitajoknak.

A kitajok pártfogoltjuk halála után, 946-ban ismét betörték Észak-Kínába, még Kajfenget is elfoglalták. A Liao-császár Kína uralkodójává akarta kikiáltani magát. Csak a rákövetkező évben vonult vissza, miután a kínai lakosság fegyveresen szegült szembe uralmával. A kitajok letarolt vidéket hagytak maguk mögött, egyedül az elpusztított Anjang városában több mint százezer holttestet számláltak össze, mindössze hétszázan maradtak életben a lakói közül.

Később a kitajok fővárosukat a mai Pekingbe helyezték át, és egyre többet vettek át nagy déli szomszédjuk kultúrájából.

Amikor Csao Kuang-jin 979-ben az Északi Han-állam leigázásával befejezte a birodalom egyesítését, úgy gondolta, egy füst alatt a dzsürsiktől is visszaszerzi a fél évszázaddal ez előtt nekik ajándékozott területet. Hadjárataról visszatérőben a Liao-birodalomra támadt. Egészen a fővárosukig nyomult előre, de itt vereséget szenvedett. Kudarcot vallott a 986. évi támadás is.

Válaszul 1004-ben kétszázézeres kitaj sereg támadt a Szung-birodalomra. Amikor Kajfeng közelében tábort ütöttek, a kínai udvar már a menekülést fontolgatta. Kou Csun kancellár az ellentámadás mellett tört lándzsát. Több százezres csapatot gyűjtött, amellyel a Csanjüan folyó mellett legyőzték a támadókat. Bár a kancellár a kitajok kiűzését és az elvesztett területek visszaszerzését követelte, a Szung-udvar inkább szövetségi szer-

ződést kötött a kitajokkal, amelyben a két császár testvérré fogadta egymást, kínai részről pedig vállalták, hogy évi százezer ezüstöt és kétszáz ezer vég selymet adományoznak a kitajoknak a békeség fejében. Ha késett a sarc, a kitajok nem is mulasztották el, hogy betörjenek az országba.

1042-ben a kitajok – kihasználva, hogy a Szung-birodalom a tangutokkal keveredett háborúba – újabb területeket szakítottak el Kínától, és megkettőzték a hadisarcot.

A Liao-birodalmat végül is nem a kínaiak számolták fel, hanem a hátában megerősödő dzsürcsi törzsek, amelyek 1125-ben területükön hozták létre az államukat. A kitajok maradványai Közép-Ázsiában alakították meg új országukat, amelyet nem sokára a mongolok igáztak le.

Az északnyugatra vezető utat a tibetivel rokon nyelvet beszélő tangut törzsek zárták le a kínaiak elől. A X. század végétől megerősödő uralkodóházuk 1038-ban kínai mintára rendezte be államát, amely Hszi Hszia néven ismeretes a történelemben. „Vashéjáknak” nevezett lovasaik gyakran törtek be Kínába. A tangutokkal vívott hosszú háborúban a kínaiaknak 1044-ben sikerült elérniük, hogy a tangut uralkodó lett a császári cím használatáról, és elismerte a kínai fennhatóságot. Ám ezúttal is hiába győztek a kínai csapatok, vazallusuktól évi 72 000 ezüstért, 153 000 vég selyemért és 75 000 kiló teáért kellett megvásárolniuk nyugalalmukat. (Ezek a hadisarcok együttesen már a termelés tekintélyes hányadát tették ki.)

A kitajok helyére lépő dzsürcsik útja az Amur völgyéből vezetett Észak-Kínáig. A mandzsual rokon nyelvet beszélő törzseiket a Vanjen nemzetség feje, Akuta egyesítette 1114-ben. Miután szétverte a kitajok százezres seregét, 1115-ben megalakította a Csin (Arany)-dinasztiát, amelynek császárává kiáltotta ki magát. (Az európai szakirodalom megkülönböztetésként Kinnek írja át a dinasztia nevét.)

A Szung-udvarnak kapóra jött, hogy ellenségeinek ellensége támadt, és szövetséget ajánlott fel a dzsürcsiknek a kitajok ellen. Megállapodtak, hogy két oldalról támadnak a Liao-birodalomra, a győzelem után pedig a kínaiak visszakapják a Nagy Faltól délre eső területeket, amelyek két évszázaddal korábban kerültek a kitajok kezére. Huj-cung császár vállalta, hogy a kitajoknak juttatott adományait a továbbiakban a dzsürcsiknek folyósítja.

A kínai seregnek nem sikerült betörnie a kitajok földjére, a Liao-birodalmat az 1122-től 1125-ig tartó háborúban Akuta lovassága zúzta szét. A Szungoknak járó területeket is csak hosszas huzavona után adták vissza, külön fizetséget követelve érte.

Ám a dzsürcsik az együttműködés során rájöttek, hogy a kínai fegyverektől nem kell tartaniuk, és sikereiktől vérszemet kapva most már a Szung-birodalom ellen fordultak.

1125 végén két irányból támadtak délre. Nyugati seregeiket Tajjüan védői feltartóztatták, de a keletiek, mivel a mai Pekinget a helyőrség parancsnoka kiszolgáltatta, akadálytalanul haladhattak tovább Kajfeng fe-

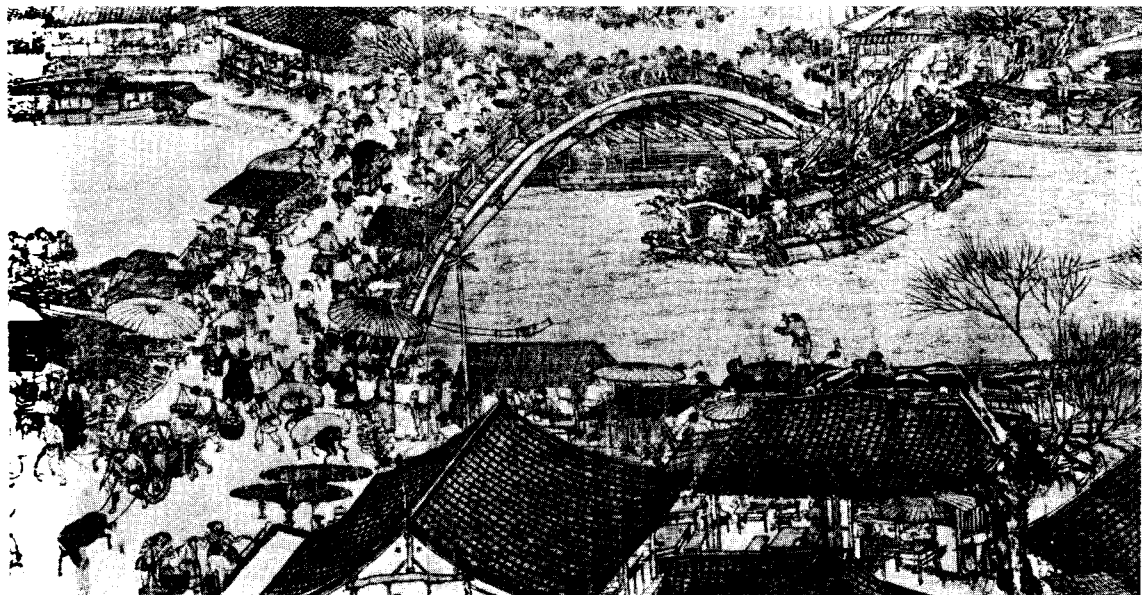
lé. Amikor a Szung-seregek tábornoka a távolból megpillantotta a dzsürcsik zászlait, a védelmére bízott Sárga-folyó déli partjára menekült, felgyűjtva maga mögött a hidat.

Huj-cung császár, Csao Csi, nem volt a fegyverek embere. Legszívesebben festegetett. Minden idejét kedvenc festményei és festői között töltötte. Több ezer képet gyűjtött össze fényes palotájának termeiben. Festészeti iskolát, akadémiát alapított, ahol versenyeket írtak ki híres verssorok megfestésére. Kifinomult, ravasz művészet volt ez. „Az erdőrengetegben régi templom rejtezik” sort például a legtöbben úgy festették meg, hogy a templom teteje kilátszott a fák közül, a pálmát mégis az a kép vitte el, amelyen az erdőből csak a templomi zászló rúdja magasodott ki. Huj-cung azt remélte, hogy a kitajok legyőzését végre béke követi. Szívesen áldozott pénzt a nyugalom érdekében, de hogy ő, a „Tarka papagáj a barackvirágos ágon” festője hadműveleteket vezényeljen? A dzsürcsik közeledtének hírére inkább leköszönt a trónról fia javára, maga pedig délre menekült.

Az udvar két pártra szakadt: az új császár hajlott a dzsürcsi követelések teljesítésére, ám egyik főhivatalnokának, a főváros lakosságának véleményét kifejező Li Kangnak az álláspontja kerekedett felül: fegyverrel kell megvédeni Kajfenget. A mindössze hatvanezer főt számláló támadókkal szemben – a segélycsapatok révén – kétszázezres sereg gyűlt össze a főváros védelmére. A császár mégis el akarta kerülni az összecsapást, Li Kangot leváltotta, hogy pénzen és te-

rületi engedményeken vásárolhassa meg a békét. Csak akkor hátrált meg, amikor palotája előtt több tízezres tömeg követelte Li visszahelyezését hivatalába. Linek azután fegyvereseivel sikerült visszavonulásra kényszerítenie a támadókat.

Nyugaton bevették az egy éve védekező Tajjüant, keleten pedig ismét Kajfeng felé közeledtek. A folyót százezres sereg védte, de a dzsürcsik egész éjszaka olyan ijesztően verték harci dobjaikat, hogy reggelre a Szung-sereg rémületében szétfutott.

Csang Cö-tuan korabeli festménye Pienliangról, a mai Kajfengről, az Északi Szung fővárosról (részlet)

Kajfeng fellélegezhetett. Ám a kormányzat, ahelyett hogy kihasználta volna a tömegek dzsürcsiellenes hangulatát, a hadjárat beszüntetése mellett döntött. Li Kangot eltávolították, az engedmények politikájának hívei győzedelmeskedtek. Huj-cung úgy látta, ilyen körülmények között nyugodtan visszatérhet a fővárosba.

A dzsürcsik viszont úgy határoztak, hogy a Sárga-folyótól északra fekvő területeik teljes átengedésére kényszerítik a Szungokat. Ezért 1126 végén újabb támadást indítottak.

A dzsürcsik ezután – már 1127-ben – elfoglalták Kajfenget, és foglyul ejtették mindkét császárt.

A dzsürcsik szabad prédának tekintették Kínát, de uralkodni egyelőre nem akartak rajta. Győzelmüket követően császári foglyaikkal visszavonultak északra.

Az elhurcolt császár öccse, Csao Kou, a későbbi Kao-cung, még 1127 nyarán trónra lépett a mai Honan tartomány területén. Harminchat éves uralkodása során többször kellett csatáznia a dzsürcsikkel, de igazá-

ból sohasem próbált meg leszámolni velük: már csak azért sem, mert ha győzött volna, bátyjának kellett volna visszaadnia a trónt.

Még akkor sem költözött vissza Kajfengbe, amikor a dzsürcsik eltávolítása után erre lehetősége nyílt volna. A látszat kedvéért néhány hónapra maga mellé vette Li Kangot kancellárnak, de meggyőződve róla, hogy az nem éri be az üres császári nyilatkozatokkal, hanem valóban a dzsürcsik ellen harcoló önkéntesek segítségére kíván sietni, leváltotta, maga pedig minden kapcsolatot megszakítva a szabadcsapatokkal, még délebbre, Jangcsouba tette át a székhelyét.

Észak-Kína lakossága látva, hogy a Szung-kormányzat a sorsára hagyja, tömegesen özönlött dél felé. A Jangce-vidék igazából ekkor vált a kínai anyagi és szellemi civilizáció központjává.

Egyelőre azonban délen sem lehetett biztonságban. 1129-ben a dzsürcsik Jangcsoua támadtak. A császár Hangcsouba menekült, de a Jangcén átkelő ellenséges csapatok ide is követték. Kao-cung a tengerparton egyre délebbre futott, míg végre a dzsürcsik abbahagyták az üldözést, és a felégetett városokból összerablott kincseikkel visszavonultak.

Távozásuk után Kao-cung visszatért a festői Nyugati-tó partján fekvő Hangcsouba, amelyet a találó Linan (Átmeneti Nyugalom) néven a fővárosává tett. A történetírásban a Kajfeng központú ország az Északi Szung-, a Hangcsou központú pedig a Déli Szung-birodalom nevet kapta. Hangcsou a Déli Szung-dinasztia

másfél százada alatt a korabeli világ legnagyobb, milliós városává vált, amelynek gazdagságáról és rendezettségéről csodákat zengett az a Marco Polo, aki – néhány évvel a Déli Szung-uralom bukása után járva ott – még képet alkothatott egykori nagyságáról.

A fokozatosan kínai jelleget öltő dzsürcsi udvar mind nagyobb vágyat érzett egész Kína meghódítására. Fővárosukat 1153-ban Jencsingbe (a mai Pekingbe), majd 1161-ben Kajfengbe helyezték át. (Peking akkor lett először főváros.)

A dzsürcsik még három alkalommal intéztek nagyobb támadást a Szung-birodalom ellen.

1134. évi előrenyomulásukat a kínai csapatok a keleti, a középső és a nyugati frontszakaszon egyaránt visszaszorították. Különösen kitűntette magát a harcokban Jüe Fej, akinek egységeire a középső szakaszon a Hansuj folyó torkolatvidékének védelmét bízták. A paraszti származású tábornok korábban az északi önkéntescsapatok soraiban küzdött, majd seregével délre húzódott vissza, de szülőföldjének felszabadításáról sohasem tett le. A Jangce völgyétől most is egészen a Sárga-folyóig nyomult előre, ahol kapcsolatba lépett a dzsürcsik hátában harcoló szabadcsapatokkal. Ám Kao-cung császár megálljt parancsolt.

A dzsürcsik tárgyalásokat kezdtek a Szung-kormányzattal, amelyben a kiegyezésnek olyan hívei foglaltak helyet, mint a dzsürcsi fogságból hazarendezett Csin Kuj kancellár. A tárgyalások eredményeként a békekesség fejében a Szung-udvar elismerte a

Csin (Kin)-birodalom fensőbbiségét, vállalta évi 250 ezer ezüst és 250 ezer vég selyem hadisarc fizetését, a másik oldal pedig bizonyos területi engedményeket tett.

A nyugalom nem tartott soká, mert a dzsürcsi udvarban a háborús párt kerekedett felül, és 1140-ben újabb nagy támadást indítottak dél ellen. A Szung-seregek ismét visszaszorították az ellenséget, és Jüe Fej csapatai már Kajfeng alatt álltak, amikor Csin Kuj kancellár elérte, hogy Kao-cung császár megtiltsa a további előnyomulást. A többi csapat visszarendelése következtében Jüe Fej is kénytelen volt feladni az elfoglalt területeket.

A dzsürcsikkel titkos kapcsolatot fenntartó Csin Kuj tisztában volt vele, hogy Jüe Fej képezi a Csin (Kin)-birodalommal való kiegyezés legfőbb akadályát. Magasabb beosztásba helyezve visszahívatta tehát a fővárosba, majd a fegyvereseinek védelmétől ily módon megfosztott tábornokot felségárulás hamis vádjával letartóztatta. Mivel bizonyítékot nem találtak, a 39 éves tábornokot a börtönben megmérgeztette.

1142-ben tehát sor kerülhetett a két állam közötti szerződés megkötésére, amely lényegében a korábbi megállapodáson alapult. A hódítók elismerték a Csao-dinasztia jogát a Szung-birodalomra, és a Huaj folyó vonalában (a Sárga-folyó és a Jangce között) vonták meg a határt.

1161-ben a dzsürcsik hatszázezres sereggel újabb támadást indítottak a Déli Szung-birodalom ellen. A kínai csapatok visszaverték a Csin (Kin)-csapatok kísérletét, hogy megvessék

a lábukat a Jangce déli partján, majd visszaszorították őket a Huajtól északra. A dzsürcsi udvarban kitört palotaforradalom miatt a támadók leállították a további hadműveleteket.

A Csin (Kin)-birodalmat végül is nem a Szungok győzték le. A XIII. század elején a dzsürcsik hátában új törzsszövetség erősödött meg, a mongoloké. És a hagyományos külpolitikai elveikhez ragaszkodó kínaiak ismét elkövették azt a hibát, amely a kitaj-dzsürcsi háborúság idején egyszer már a vesztüket okozta. A dzsürcsik ellenében most a mongolokkal fogtak össze, ezzel erőtlő duzzadó hódítót engedve a saját határaik szomszédságába.

A Szung-Kínát gyengének szokás tartani, hiszen nem volt még olyan egységes birodalom kínai földön, amelyik így megalázkodott volna nomád eredetű szomszédai előtt, ennyire beletörődött volna abba, hogy képtelen visszaszerezni tőlük ősi földjeit. Ám láthattuk, hogy a Szungkorban Kína sokkal erősebb volt, mint történelme során bármikor. Akkor a hadsereggel rendelkezett, amelynek fenntartásától bármelyik korábbi dinasztia pénzügyileg összeomlott volna. Igaz, a kínai vezető réteg nem szívesen mozgósította a népet a külföldi hódítók elleni harcra, de a legfőbb ok talán mégis abban rejlett, hogy szomszéd népek átvették a kínai civilizáció vívmányait, viszonylag erős államokat építettek ki, amelyekkel nem volt könnyű megküzdeni. Mindenesetre a nomád támadások végül is a Szung-dinasztia bukásához vezettek.

KÍNA DZSINGISZ KÁN UTÓDAINAK URALMA ALATT

A mongolok leigázzák Kínát

Temüdzsin 1206-ban egyesítette a Mongol-fennsíkon élő mongol törzseket, és Dzsingisz néven minden mongolok kánjává választatta magát. 1207-ben meghódította a délszibériai népeket. 1209-ben nyugaton leigázta a kitajok birodalmának maradványait, majd 1211-től keletre indított hadjáratokat a dzsürcsik észak-kínai állama ellen, ostrom alá véve Pekinget is. Ezúttal a Csin (Kin)-uralkodónak kellett gazdag ajándékokkal megvásárolnia a békességet. Ezután Dzsingisz kán érdeklődése nyugati, délnyugati irányba fordult. Lovascsapatai a dél orosz síkságig és Indiáig száguldottak. Kínai kultúrán nevelkedett kitaj tanácsadói segítettek birodalmának megszervezésében, amelynek az Orhon partján fekvő Karakorumot tette meg központjául. A tangutok országának elfoglalásáért vívott kétéves háborúból hazatérőben, 1227-ben érte utol a halál.

1228-ban, a „nagy kuriltajon” Dzsingisz harmadik fiát, Ögödejt választották nagykánná. Az ő uralma alatt, Dzsingisz végakaratainak megfelelően, támadásokat indítottak Kína ellen. Az egyik mongol hadsereg a Déli Szung-birodalomba tört be, a másik pedig – kihasználva, hogy télen befagy a Sárga-folyó – Kajfenget zárta körül. A város lakói elkeseredetten védekeztek, mindkét oldalon nagyok voltak a veszteségek. 1232 nyarán bé-

két kötöttek, és a támadók elvonultak.

A mongolok ekkor tárgyalásba kezdtek a Déli Szung-birodalommal, hogy két oldalról rohanják le a dzsürcsiket. Győzelem esetén a kínaiaknak ígérték a Sárga-folyótól délre fekvő területeket. Li-cung császár elfogadta az ajánlatot. A kínaiak délről támadtak, a mongolok Kajfengre süjtöttek le. A dzsürcsi uralkodó Cajcsouba menekült, amikor pedig a szövetséges csapatok 1234 tavaszán Cajcsout is bevették, a dzsürcsi császár felakasztotta magát.

A Szungok valóban visszakapták a Sárga-folyótól délre fekvő Lojangot és Kajfenget, de hadizsákmányuknak nem sokáig örülhettek. Szövetségeseik Lojangnál megtámadták a kínai seregeket, Kajfengnél pedig a gátat átvágva a Sárga-folyó vizét zúdították rájuk. A Déli Szung-dinasztia utolsó négy évtizede a mongolok szünni nem akaró betöréseivel telt el.

Amíg Dzsingisz kán utódai nyugati irányban terjeszkedtek, nem vonultak fel nagy erőket Kína ellen. Bár egészen a Jangce völgyéig eljutottak, a kínaiaknak mindig sikerült visszafoglalniuk az elvesztett területeket.

Möngke 1251-ben történt nagykánná választása után megváltozott a helyzet. A nagykán nyugaton a bagdadi kalifátus, keleten Kína elfoglalását tűzte ki célul. Öccsét, Kubilájt bízta meg a Kína elleni támadás elő-

készítésével. Északon katonai településeket létesítettek a határ mentén, nyugaton és délnyugaton pedig elfoglalták a szomszédos országokat. 1257-ben három irányból támadtak a Szung-Kínára. A Szecsuanba benyomult seregeket maga Möngke vezette. Ám hiába ostromolták a legkorszerűbb haditechnikával Hocsou falait, a védők makacsul tartották magukat, és 1259-ben a nagykánt is sikerült megölniük. Bátyja halálának hírére Kubiláj visszarendelte a mongol csapatokat, majd hazasietett, hogy a hagyományokat felrúgva – a kuriltaj összehívása nélkül – egyszerűen Möngke utódjává kiáltsa ki magát. Ám a széthulló mongol világbirodalomban uralma már csak az eredeti mongol területekre és Észak-Kínára korlátozódott. Kubiláj elhatározta, hogy megszerzi az uralmat egész Kína felett.

1264-ben a Tatura átkeresztelt Jen-singbe (a mai Pekingbe) helyezte át birodalma székhelyét, ahol 1271-ben megalakította a Jüan-dinasztiát, amelynek első császára lett.

A Déli Szungok elleni támadását még 1268-ban megindította, de a lakosság szívós ellenállása következtében ez nem bizonyult diadalmenetnek. A Hansuj völgyében fekvő Hsziangjang védői öt évig dacoltak az ostromlókkal. 1274-ben Kubiláj újabb sereget küldött dél ellen, amelyek bevették a várost, majd a Hansuj völgyében a Jangcéig nyomultak előre, innen pedig váltakozó sikerrel haladtak tovább a torkolatvidék felé. Csapatái 1276-ban elfoglalták a Déli Szung-fővárost, ahol az anyacsászárné maga ajánlotta a mongolok oltal-

mába az ötéves császárt. Az ellenállók a Szung-ház más tagjait ültették a trónra, de a támadók mind délebbre szorították őket. Az utolsó gyermekcsászárral kancellárja egy szikláról a

Kubiláj császár, a mongol Jüan-dinasztia megalapítója

tengerbe ugrott, hogy ne kerüljenek élve az ellenség kezére.

1279-re a mongolok befejezték az ország uralmuk alatt történő egyesítését. Kubiláj kísérletet tett Japán és a vietnami területek elfoglalására is, de ezek a hadjáratai nem jártak sikerrel.

A mongol Jüan-dinasztia alatt nehéz idők jártak a hagyományos kínai írástudó világra. A közigazgatást ugyan kínai mintára szervezték meg, de megszüntették a vizsgarendszert, a hivatalokat pedig sajátos ranglétraszemlélet szerint osztogatták: a legnagyobb megbecsülésben a mongolok részesültek, őket követték a Kínától nyugatra eső területek egyéb la-

kói, majd az északkinaiak következtek (köztük is az idegen származásúak), legalul pedig a délkinaiak helyezkedtek el. A hagyományos hivatalnokértelmiség hatalomból való ki-brudalásának akadtak persze hasznos velejárói is: lazultak a patriarchális kapcsolatok, a gondolkodás szellemi béklyói. (Az értelmiségiek kénytelenek voltak más megélhetési forrás után nézni. Sokan például színdarabokat, könyveket írtak a vásári színtársulatok, az utcai mesemondók számára.)

Ha a „pax mongolica” (mongol béke) kifejezés talán túlzás is egy olyan korban, amelyik nem sokra becsülte az emberéletet, mégis tény, hogy a mongol világbirodalom rendteremtő tevékenysége következtében valamilyen sosem volt híd jött létre Európa, Közép-Ázsia és Kína között. 1275-ben érkezett Kínába a velencei kereskedő, Marco Polo, aki tizenhét éves tartózkodása során még magas hivatalba is jutott. 1287-ben Rabban Szuma pekingi nesztorianus keresztény főpap Európába látogatott, két évre rá a pápa Kínában küldte Montecorvint, aki 1307-ben Peking érseke lett. Sokan végighaladtak ezen az útvonalon. Így 1342-ben a ferences rendi György barát is, első ismert honfitársunk, aki Kínába került. (*A Jüandinasztia története*, amely megemlékezik a mongolok 1241–42. évi magyarországi hadjárataról, „madzsar” néven említi népünket.)

A nyugati „nyitás” csak részben ellensúlyozhatta azt a temérdek kárt, amit a mongol csapatok pusztítása, a parasztság kíméletlen kizsákmányolása a kínai népnek okozott.

A nomád mongolok igazából sohasem tanulták meg, hogyan kell a földművelő Kínát kormányozni. Elhanyagolták az öntözőművek és gátak karbantartását, ezért egymást követték az aszályok és az árvizek. Ugyanakkor kíméletlenül kizsákmányolták a parasztságot. Megszüntették a vizsgarendszert (csak uralmuk végén állították vissza), az értelmiség előtt bezárult hát a hivatalviseléshez vezető út. A gazdaságot eleinte megélénkítő papírpénzzel mindinkább visszaéltek, nyakló nélkül nyomatták, ezzel olyan inflációt idéztek elő, hogy egymillió rézpénzt érő bankóval kellett fizetni egyetlen mérő rizsért. A kínai társadalom valamennyi rétegének érdekeit megsértették. Mindezt a nemzeti elnyomás, a mongol arisztokrácia fényűző élete és vezetőik szüntelen belharcai tetézték. A Kubiláj utáni négy évtized során kilenc császár követte egymást a trónon, ezek többnyire palotaforradalmak útján kaparintották meg a hatalmat.

Nincs hát mit csodálkozni rajta, hogy a mongol uralom évszázadában Kína-szerte egymást követték a felkelések. Leggyakrabban a helyi parasztság fordult szembe az idegen hódítókkal, akik szigorúan tiltották, hogy a parasztok fegyvert tartsanak. Még olyan ördögi terv is megfordult a fejükben, hogy uralmuk megszilárdítása céljából kiirtják az öt leggyakoribb kínai családnév viselőit: a Csangokat, a Vangokat, a Liukat, a Liket és a Csaókat.⁵

Az elkeseredett nép a vallásban keresett támaszt. A szervezkedési lehe-

tősegektől megfosztott parasztság számára a „Fehér Lótusz szekta” nemcsak vallásos vigaszt nyújtott („a sötétség eloszlik, felvirrad a fény”), de gyülekezési alkalmat is. Amikor a Jüan-kormányzat 1351-ben Honanban és Santungban végre 170 ezer parasztot mozgósított a Sárga-folyó megroggyant gátjainak kijavítására, Han San-tung és Liu Fu-tung a szekta közmunkán részt vevő híveiből toborozta felkelő csapatát. Az eljövendő Buddhában, Maitrejában hittek, akinek a vörös volt a színe, ezért vörös turbánt viseltek, de nagyon is e világi célt követték: meg akarták dönteni a mongol uralmat és visszaállítani a Szung-uralkodóházat. Amikor Han elesett, Liu állt az ekkor már

több százezer harcost számláló vörösturbánosok élére, 1355-ben pedig Han San-tung fiát, Han Lin-ert császárrá kiáltották ki. (Hanék a Szung-ház leszármazottainak mondták magukat.)

Liu Fu-tung sietve elfoglalta Pien-liangot, az Északi-Szung fővárost, amelyet az új uralom központjának szántak, előnyomuló seregeik pedig a Jüan-dinasztia fővárosát, Tatut, a mai Pekinget fenyegették. A mongoloknak ekkor még sikerült összefogniuk az északi országrész kínai földbirtokosságával és vereséget mérni a nagy területen szétszórtan harcoló vörösturbánosokra. 1363-ban szétverték főerőiket, Liu Fu-tungot pedig megölték.

MING CSÁSZÁROK A TRÓNON

Megszületik a „Fény Birodalma”

Nem egyedül a vörösturbánosok lázadtak fel a mongolok ellen. 1351-ben felkelések rázták meg a Jang-ce völgyét is. Anhuj tartományban Kuo Ce-hszing vezette a parasztseregeket. Hozzájuk csatlakozott Csu Jüan-csang kis csapata is. Csu parasztcsaládból származott, s később sem sikerült tökéletesen elsajátítania az írás-olvasást. Szülei járvány áldozatául estek – az ő arcán is nyomot

hagyott a himlő –, és a fiatal fiú kolduló barátként tengette az életét. Kuo Ce-hszing 1355-ben bekövetkezett halála után ez a sokat próbált fiatalember került az anhui parasztsereg élére. A déli felkelők is a szinte megváltói szereppel felruházott Maitreja kultuszának hívei voltak, de nem a Szung-ház uralmának visszaállítását követelték: inkább magukat kiáltották ki császárnak vagy hercegnek. Amíg azonban északon a mongoloknak a paraszttal folytatott harcukban sikerült megnyerniük a kínai

uralkodó osztályt, addig délen a földesurak és hivatalnokok inkább a felkelők pártját fogták, azok viszont igyekeztek felhasználni az írástudók ismereteit.

Csu Jüan-csang csapatai már 1356-ban bevették Nankingot, s a Jangce-vidék mind nagyobb területeit hódították meg. Az elfoglalt országrészen csökkentették az adóterheket, fellendítették a mezőgazdasági termelést. Csunak mindenekelőtt vetélytársaival kellett megküzdenie. Hat-hét esztendejébe telt, amíg a többi felkelő sereget szétzúzta vagy vezetőit behódolásra bírta, s a Jangce középső és alsó folyásának vidékén a hatalmat saját kezében összpontosította.

1367-ben sereget küldött északra, amely 1368-ban elfoglalta Tatut, a mai Pekinget. Dzsingisz kán utolsó ivadéka elhagyta a kínai fővárost, s a mongol seregek maradványaival a Nagy Falon túlra menekült.

Ugyanebben az évben Csu Jüan-csang Nankingban trónra lépve megalapította a Ming-dinasztiát. A dinasztia neve „fény”-t jelent, hivatalos színe pedig a vörös lett, akár Maitrejának és a vörösturbánosoknak. Az új császárnak azonban még évekig kellett harcolnia, hogy az egész országot jogára alatt egyesítse.

Csu Jüan-csang három évtizedes uralma idején nagy változásokra került sor.

A legfontosabb intézkedéseket a mezőgazdasági termelés helyreállítása érdekében hozták. A mongolok rablógazdálkodása és a hosszú háborúk következtében hatalmas területek néptelenedtek el. Ahogyan korábban annyiszor, az új hatalom is egyenlősi-

tő földosztást hajtott végre. Erre a célra a háború során megüresedett, illetve a hazaárulóktól elkobzott földeket használták fel. Mivel elsősorban az észak-kínai földbirtokosság fogott össze a mongolokkal a felke-

Csu Jüan-csang, a mongolokat elűző Ming-dinasztia megalapítója

lők ellen, főként ezen a vidéken került sor nagyobb arányú változásokra. A birodalom határvidékein szűzföldeket törtek fel, és félkatonai településeket hoztak létre rajtuk. Telepeseik

földet műveltek, de fegyverrel is védtek az országot. A juttatott földön gazdálkodók állami segítyben részesültek, és három évig mentesültek az adófizetés alól. Az ország belső területein is elterjedt az a gyakorlat, hogy a hadsereg egyik része a földet művelte, a másik pedig fegyveres szolgálatot teljesített. A hadsereg ilyesfajta önellátása nagymértékben tehermentesítette a lakosságot.

Komoly gátépítési munkákra is sor került. A parasztoktól megkövetelték, hogy eperfát ültessenek, lent termesszenek. Népszerűsítették körükben a Kínában akkoriban elterjedő gyapottermesztést.

A földeket és tulajdonosaikat az egész országban jegyzékbe vették. Mivel a lakosság-nyilvántartó jegyzék sárga borítót kapott, ezt Sárga jegyzéknek nevezték. Az 1393. évi összeírás több mint 16 millió családot, mintegy 60 millió embert tartott nyilván. Az egymáshoz illeszkedő telkek rajzos nyilvántartását – az ábrák alakjára utalva – Halpikkelyes jegyzéknek nevezték el.

Az új rendszer a mezőgazdasági termelés fellendülését eredményezte.

A városok lakói is fellélegezhettek a mongolok önkénye elmúltával. Az iparosok robotterheit világosan rögzítették. Havi tíz napot, illetve minden három évben három hónapot kellett az állam javára dolgozniuk, a többi idejükkel szabadon rendelkezhettek.

Az értelmiség újra érvényesülési lehetőséghez jutott. A központi hatalom ugyanis iskolákat szervezett, és visszaállította a vizsgarendszert, amely ekkor nyerte el végső formáját.

A hivatalnokokat versenyvizsgákon választották ki, ezeken – néhány lenézett munka: színészet, törvényszolgák – képviselőin kívül mindenki részt vehetett. Maguk a hivatali tisztségek nem voltak örökletesek, szülőföldjén senki sem viselhetett hivatal, hivatalviselése helyén pedig nem vásárolhatott földet. Mivel a vizsgákra való felkészülés hosszabb tanulmányokat igényelt, a jelöltek többnyire mégis a tehetősebb irástudó réteg soraiból kerültek ki. A vizsgák tematikája a Ming-kortól kezdve a konfucianus klasszikusokra korlátozódott, akiknek egy-egy kiragadott mondatát a Szung-kori Csü Hszi kommentárjainak szellemében kellett a vizsgacsarnokok kis celláiban körmölő jelölteknek értelmezniük. Az úgynevezett „nyolc részre tagolódo” dolgozatok felépítésének merev szabványai alakultak ki. Valójában a jelöltek nem a kormányzati munkához szükséges tényleges ismereteket szereztek, csupán egy eszmerendszer szellemének elsajátításáról tettek tanúbizonyosságot. Az alapfokú vizsgákon a járásokból érkezett résztvevők a hszücaj („virágzó tehetség”, a középkori Európa „baccalaureatus”-ának felel meg), a középfokú vizsgákon a tartományszékhelyen a csüzszen („ajánlott férfiú”, „magiszter”), a fővárosi vizsgán pedig a csinsi („bejutott tudós”, „doktor”) címet szerezhették meg. Hivatalviselésre csak a két utóbbi jogosított. Minden évben más címre lehetett pályázni, tehát az egyes vizsgák háromévenként ismétlődtek. A fővárosi vizsga öt-hatezer résztvevője közül egy alkalommal általában 2–300 szerezte meg a csinsi fokozatot. Bár-

mennyire merev volt is ez a rendszer, mégiscsak lehetőséget nyújtott arra, hogy a születési arisztokrácia mellett az értelmiség képviselői is részesedhessenek a tisztségekkel járó hatalomból.

A Ming-dinasztia első évtizedeiben – Csu Jüan-csang uralma idején – hozott rendelkezések a társadalmi feszültség feloldását szolgálták, ugyanakkor szigorúan központosított birodalmat teremtettek.

Nankingból Pekingbe

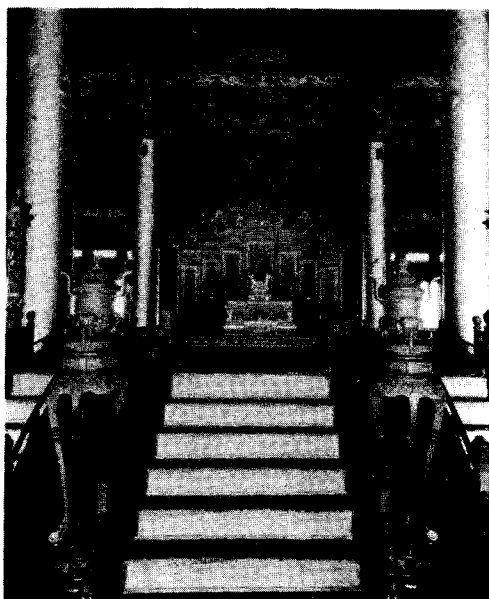
Csu Jüan-csang, miután Nankingot tette meg fővárosának, hatalmas császári palotát építtetett, a várost pedig fallal vetette körül. Palotája a XVII. századi mandzsu hódítás, majd a XIX. századi tajping háborúk idején elpusztult, a város dimbes-dombos térszint követő, szabálytalan vonalvezetésű falai jórészt ma is állnak. 33 kilométer hosszúságban kígyózó vonulata világelső, meghaladva Peking és a középkori Párizs egykori falainak hosszát.

Nanking nem maradt hosszú ideig főváros. Csu Jüan-csangot 1398-ban bekövetkezett halála után legidősebb unokája követte a trónon. Az új császár első dolga az volt, hogy igyekezett letörni hercegi rangú nagybátyjainak hatalmát. Am ebbe a hercegek nem akartak belenyugodni. Csu Ti, Csu Jüan-csangnak a későbbi Peking környékén hercegeskedő negyedik fia 1399-ben fellázadt az uralkodó ellen, akitől hároméves harcban sikerült elhódítania a császári trónt.

Csu Ti 1403-ban a mongol dinasz-

tia egykori székhelyét tette meg fővárosának, amelynek, hogy Nankingtól (Déli főváros) megkülönböztesse, a Peking (Északi főváros) nevet adta. A császár több százezer embert mozgósított az új főváros falainak felhúzására és a császári palota felépítésére. 1420-ra nagy részükkel el is készültek, és az uralkodó a rákövetkező évben udvartartásával Pekingbe költözött. Az egykori városfalakból ma már csak néhány kapubástya látható – a többi az utóbbi évek városrendezéseinek esett áldozatul –, de a világ legnagyobb császári palotaegyüttese – mandzsu kori átépítésében – ma is áll.

Csu Ti nemcsak hercegsége szép emlékeinek áldozott a főváros áttelepítésével, hanem stratégiai elgondolá-

A XV. század elejétől lesz Peking az új birodalom fővárosa, akkor épül fel a ma is látható császári palota, amelynek trónján összesen huszonnégy uralkodó ült

sok is vezették. A mongolokat ugyan a Nagy Falon túlra üzték, erejüket azonban csak több hadjáratban sikerült megtörnie. Fővárosának északra helyezésével a birodalom északi körzetei feletti uralmát kívánta megszilárdítani.

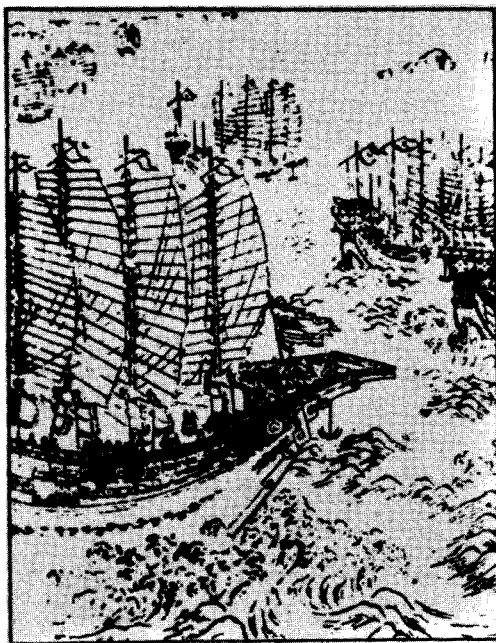
Sikerrel járt-e ez a célkitűzése?

Elképzelésének helyességét látszik igazolni, hogy Peking azóta is főváros, amely az ország északkeleti és északnyugati területeit a délvídekkal összekötő útvonalak fontos csomópontja. Ugyanakkor az is tény, hogy a politikai központ áthelyezése az ország gazdasági központját képező Jangce-vidékről kedvezőtlenül befolyásolta a gazdasági fejlődést.

Amíg Európa a világ hatalmas térségeit fedezte fel a maga számára, addig Kína az ősi Nagy Falat építette újjá, hogy mögötte zavartalanul élhesse a maga életét.

Miért nem a kínaiak fedezték fel Európát?

A Ming-kort eleinte éppen nem a bezárkózás jellemezte! Miután a XIV. század 70-es, 80-as éveiben megtisztították az országot a mongoloktól, és a határvidékeken félkatonai településeket hoztak létre, megerősítették a Nagy Falat, majd visszaszorították a partvidékeiket támadó japánokat; adófizetőjükké tették a Koreai-félsziget lakóinak jelentős részét, függő helyzetbe hozták Indokína egyes területeit, külkapcsolatokat létesítettek Délkelet-Ázsiával, végül pedig több hajóhadat indítottak útnak a távoli Nyugat országaiba.

Cseng Ho nyugatra vitorlázó hajórajában az akkori világ legnagyobb tengerjárói indultak útnak

A legnagyobb hírnévre Cseng Ho 1405 és 1433 között végrehajtott hét-tengeri expedíciója tett szert. Az első útja során 1405 és 1407 között egészen Indiáig jutott. A névtelen arab és indiai hajósok századokon át járták ezt az útvonalat. A kínai admirális, aki a Ming-birodalom befolyását akarta megnövelni a térségben, hatalmas hajóhaddal utazott: kincsekkel és fegyverekkel megrakott 62 hadihajóján 27 000 fős legénység utazott. Legnagyobb hajója 147 méter hosszú és 60 méter széles volt, több mint ezer embert szállított.

Cseng Ho számára, aki maga is mohamedán volt, Nyugat-Ázsia világa nem volt idegen világ. Az akkori idők legnagyobb hajóival rendelke-

Papírpénz a XIV. század végéről, amikor Európa még a nyomtatást sem ismerte

zett, útjait pedig a kínaiak által felfedezett iránytű könnyítette meg. (Nyolc évtizeddel később Kolumbusz három hajóval és néhány tucat tengerésszel vágott neki az Indiának hitt Amerikába vezető útnak!) A kínai admirális 1413–14. évi útja során hajói elérték Perzsiát, majd 1417–19-ben Afrika keleti partjait. Ez a tengeri útvonal azért volt különösen fontos a Ming-birodalom számára, mivel a szárazföldön át nyugatra vezető hagyományos Selyemutat nem tudta teljes hosszában az ellenőrzése alatt tartani. De nem becsülte le a szárazföldi útvonal jelentőségét sem: követeket küldött rajta a közép-ázsiai Sza-

markandba, Timur utódaihoz, majd Indiába.

Ezeknek a követjárásoknak az eredményeként megélénkültek Kína és a környező világ kapcsolatai. 1423-ban 1200 főt tett ki a Pekingben tartózkodó követek és kíséretük létszáma.

Valójában a kínai gazdasági élet nem igényelt ilyen széles körű kapcsolatokat. A pekingi diplomácia mozgatói a politikai és katonai megfontolások voltak, s többre kerültek, mint amennyit hoztak a konyhára. A gazdasági fellendülés kifulladásával a kincstár bevételei olyan mértékben estek vissza, hogy a XV. század derekától nem tudta tovább fedezni a követjárások költséges vállalkozásait.

1436-ban hazaküldték Kínából a külföldi követeket, és ettől fogva nem indítottak több expedíciót a távoli országokba. 1452-ben a kínai flotta parancsot kapott, hogy adja fel a szigeteken létesített haditengerészeti bázisait, és vonuljon vissza a part menti kikötőkbe.

Kína a szomszédaival vívott harcokban is alulmaradt. Indokína népe fellázadt a kínai hódítók ellen, akik 1428-ban kénytelenek voltak innen is kivonulni. 1449-ben az ojrát-mongolok rajtaütöttek a kínai seregen, még a császár is fogságukba esett. Pekinget csak az újonnan kiállított csapatok és a főváros lakóinak ellenállása mentette meg. Ezt követően Kína minden fegyveres erejét északnyugaton összpontosította, mintegy „háttal fordítva” a tengereknek.

Éppen fordítva, mint a korabeli Európa!

A japán kalózek kihasználták, hogy a kínai flotta csak a parti sávra korlátozta a tevékenységét, és felújították támadásaikat. 1523-ban például kirabolták, majd felgyújtották Ningpót, a virágzó kikötővárost. A Ming-kormányzat válaszul lezárta az ország tengeri határait, ami a megindult külkereskedelmet csempésztevékenységgé torzította.

Kína tehát kiszorult a világtengerekről, s amikor az első európai hajók a XVI. század elején megjelentek partjainál, utasaik nem is sejtették, hogy olyan vizeken járnak, amelyeken egy évszázaddal azelőtt a kínai flotta büszke gályái siklottak – nyugatra.

1516-ban – elsőként – egy portugál hajó érkezett Kínába az olasz származású Rafael Perestrello parancsnoksága alatt. A rákövetkező évben követséget küldtek az udvarhoz, hogy jogot szerezzenek egy kereskedelmi telep létesítéséhez, de mivel tárgyalásai közben egy másik portugál hajóraj fegyverrel próbált érvényt szerezni e törekvésnek, az egyezség meghiúsult. A Ming-kormányzat a teljes bezárkózás mellett döntött.

Közben a Kínában járt tengerészek elragadtatással számoltak be otthon a jól szervezett, virágzó birodalomról, ami mégiscsak hitelesebb értesülésnek számított, mint Marco Polo két és fél évszázaddal korábbi, kétes értékűnek tartott visszaemlékezése. Európában egyre nőtt az érdeklődés Kína iránt, s a portugáloknak több kudarcot vallott kísérlet után a helyi hivatalnokok megvesztegetésével 1557-ben mégis sikerült megvetniük a lábukat a dél-kínai Makaóban, amely

mindmáig Portugália fennhatósága alatt van.* A portugálok után a kínai partokon megjelentek a spanyolok, a hollandok, majd az angolok is.

Jóllehet az európai kereskedők nem tudtak behatolni a kínai szárazföldre, a keresztény misszionáriusoknak ez is sikerült. 1581-ben érkezett Kantonba Matteo Ricci olasz jezsuita, akit számos társa követett. A kínaiakat nem annyira vallásuk, inkább az európai tudomány és technika vívmányai érdekelték. Ebből adódott, hogy a derék papok, akik szorgalmasan térítettek, és sokat tettek Kína európai megismertetése érdekében is, elsősorban mégis az euklideszi geometria, az európai csillagászat, naptárkészítés, térképészet és más technikai vívmányok kínai megismertetésével írták be nevüket a történelembe.

A „kínai felvilágosodás”

Kínában mindig annak a társadalmi-gazdasági eszménynek a visszaállítására törekedtek, amelyben az állami bürokrácia közvetlenül vált a nagyjából egyenlő területeken gazdálkodó kisparasztok kizsákmányolójává, de ez az állapot sohasem tudott tartóssá válni. A Ming-korban is hamarosan megindult a földek koncentrációja, a szabad parasztok száma csökkent, a részes bérlőké nőtt, a kincstár adóbevétele apadt, ami az ország erejének csökkenéséhez vezetett, miközben a társadalmi feszültségek éleződtek.

* Újabb megállapodás értelmében 1999-ben visszaadják a Kínai Népköztársaságnak

Matteo Ricci és a kereszténységet felvett Hszü Kuang-csi

Eredményesebben tudta az állam ellenőrizni a kézműipart és kereskedelmet, amelynek komoly versenytársat jelentettek az állami manufaktúrák, fejlődését pedig behatárolták a különböző előírások és adók, valamint a külkereskedelmet gátló rendelkezések. Mindez azzal járt, hogy a magánvállalkozások korlátozásai következtében a csirájukban Kínában is jelentkező tőkés termelési viszonyok itt nem jutottak olyan lehetőséghez, mint Európában, ami Kína lemaradásának egyik fő okozójává vált.

A kínai társadalomból továbbra is hiányoztak a valódi képviselői szervek, a rendszer alapvetően despotikus jellege a Ming-korban sem változott. Csak az elnyomó személye: mivel az uralkodók egyre jobban belefeledtek a háremjeik nyújtotta örö-

mökbe, az államügyek intézése mindinkább a háremszolgákra, az eunuchokra hárult, akik az udvar legbefolyásosabb klikkjévé váltak.

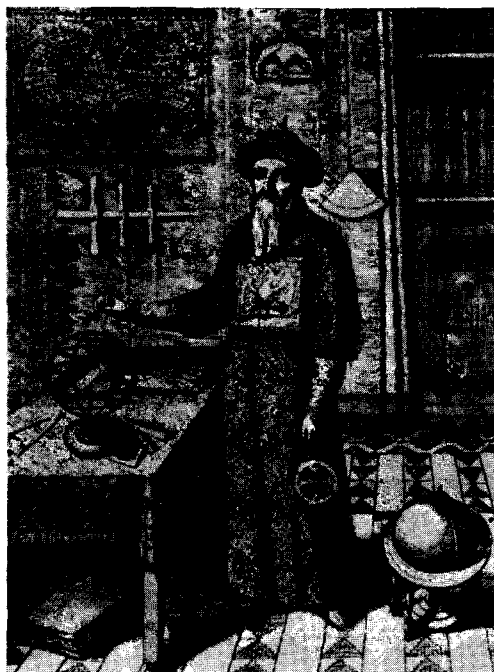
Az államapparátus egészséges elemei, látva azt a veszélyt, amelyet a megvesztegethető eunuchok uralma az egész rendszerre nézve jelentett, beadványokban küzdöttek azért, hogy az uralkodó vegye vissza a hatalmat az eunuchok kezéből. Bár 1498-ban sikerült elérniük a hatalmon levő eunuchsoport megbuktatását, az udvar hamarosan leszámolt a magánvállalkozásnak nagyobb lehetőségeket követelő, élesen bíráló hangot megütő csoporttal, az eunuchok befolyása pedig ismét megnőtt.

A társadalmi problémákkal reálisan szembenéző erőknek 1567-ben ismét sikerült felülkerekedniük. Az eunuchokat megint eltávolították a hatalomból, a reform híve, Csang Csücseng került a kancellári székbe, aki az eredetileg paloták építésére szánt összegből inkább a Sárga-folyó gátjait állíttatta helyre. Kezdeményezésére a terményadót és a robotot pénzbeli adóval váltották fel. (Ez a rendszer azonban nem maradt hosszú életű.) Elérte, hogy az állam lemondott több monopóliumáról, de a gazdaságot sújtó súlyos adók megszüntetését nem sikerült keresztülvinnie. 1582-ben bekövetkezett halála után pedig ismét az ellenpárt került nyeregbe.

A városok fejlődése, a társadalomban mégiscsak bekövetkező változások nem maradtak hatástalanok a közgondolkodásra sem, amelyben megingott a feltétel nélküli alárendeltséget hirdető konfucianizmus évezredes egyeduralkodója.

Jóllehet a „kínai felvilágosodás” elnevezés, amelyet a XVI–XVII. század szellemi erjedése később a kor kutatóitól kapott, kissé túlértékeli ezt a mozgalmat, annyi bizonyos, hogy e kor Koreában és Japánban is elterjedt kínai kultúrája a korábbinál jóval nagyobb jelentőséget tulajdonított a gyakorlati ismereteknek, s ebben az értelemben szembekerült a hagyományosan a szellemi szférában mozgó konfucianizmussal, egyúttal pedig megkérdőjelezte a tradicionális politikai struktúra számos elemét. A háttérben világosan kirajzolódik a mozgalom két fő forrása: a polgárosodás jegyeit mutató városi fejlődés és az európai misszionáriusok révén

Mint Adam Schaal képe is mutatja, a kínaiakat a vallásnál jobban érdekelték az európai misszionáriusok által hozott természettudományos ismeretek

Európai misszionáriusok közreműködésével készült csillagászati eszközök a császári obszervatóriumban

megismert európai tudomány, amelynek természettudományos vonatkozásai iránt mutatkozott a legnagyobb érdeklődés.

Sajátos, hogy ennek a realista irányzatnak egy idealista filozófus, a XV. és XVI. század fordulóján élt Vang Jang-ming vált előfutárává, aki a „tudás és cselekvés” egységét úgy fogalmazta meg: „a tudás a cselekvés kezdete”.

Vang az erkölcsi példák szolgáló másolásának korábbi gyakorlatával szemben az érzelmi átélés fontosságát hangsúlyozta; ily módon iskolájának legkiemelkedőbb képviselője, a XVI. században élt materialista Li Cse a

természetességre hivatkozva szállt szembe a konfuciánus dogmarendszerrel. Ebbe a „természetesség”-be beleértette az önérdék képviselőjét és számos olyan tulajdonságot, amelyek a városi fejlődés sajátjai. Li Cse szerette volna megvalósítani a női egyenjogúságot: a szerelmi házasság híve volt abban a Kínában, amely semmitől sem állt távolabb, mint éppen ettől. A politikai berendezkedés kérdéseiben a „kínai felvilágosodás” későbbi képviselői túlléptek ugyan Li Csén, de a tradicionális felfogás bírálatának szenvedélyességében egyikük sem érte el.

Pedig a XVII. századi Huang Cung-hsi ilyen sorokat írt le az önérdék védelmében: „Az uralkodó nem más, mint a világ nagy csapása. Ha nem lenne uralkodó, minden ember a maga érdekeit vehetné figyelembe, s a saját hasznát nézhetné...” Huang valamiféle alkotmányos monarchiát kívánt bevezetni, amelyben az uralkodó egy bürokratikus apparátus körülírt jogkörű vezetőjévé vált volna. Lándzsát tört az ipar és kereskedelem jelentőségének elismerése mellett is. Nem véletlen, hogy a XIX. század végi reformmozgalom nagy becsben tartotta emlékét.

A kínai társadalom megmozdult, érthető tehát, hogy a „kínai felvilágosodás” képviselőinél körvonalazódik először a felismerés: a történelem nem a rend és anarchia korszakainak mechanikus váltakozása, mint korábban hitték. A társadalom fejlődik – hirdették. E nézet híve volt Huang kortársa, Vang Fu-cse is.

Az úgynevezett „kínai felvilágosodás” ellentmondásossága elsősorban

abban nyilvánult meg, hogy nem szabadult meg teljesen a hagyományos szemlélettől, nem forrt össze olyan egységes szellemi áramlattá, mint – mondjuk – a francia felvilágosodás, nem vált valamilyen társadalmi-politikai mozgalom ideológiájává, de azért mégsem légüres térben tevékenykedett. Ez az időszak Kínában is a társadalmi-politikai mozgalmak megélénkülésének kora.

A régi Kínában a hivatalnokréteg iskolái és intézményei az állam égisze alatt működtek. Az ellenőrzés feladatával megbízott cenzorátus intézménye biztosította a kritikai elemek visszacsatolását. A X. századtól kezdve azonban megsaporodtak a magánkezelésben levő tanintézetek, amelyek különösen a Ming-korban jutottak jelentősebb szerephez. Ezek az iskolák nemcsak a leendő hivatalnokok képzéséhez járultak hozzá, de fórumként is szolgáltak a hatalomból éppen kiszorult értelmiségiek számára. Bizonyos értelemben tehát az államhatalomtól független, sőt attól eltérő nézeteket is képviselő intézményekké váltak.

A XVI. és XVII. század fordulóján szervezték újjá a festői Taj-tó partján fekvő Vuhsziban a Tung-lin Akadémiát, amely szelíd csengésű nevét (Keleti Liget) működési helyéről kapta. Az itt tevékenykedő kegyvesztett mandarinok azonban nem is titkolták politikai ambícióikat, nézeteiket kiáltványokban fogalmazták meg, és kapcsolatban álltak az udvar egyik hatalmi csoportjával, amely ezért ellenségeitől a „Tung-lin tang” nevet kapta.

A „tang” szó a régi Kínában egy

A XVII. századi Tien Kung Kaj Vu gyűjteményből, a hagyományos kínai mezőgazdasági és ipari tevékenység enciklopédiájából

nemzetségi egységet – csoportot – jelölt, később a hatalmi elit belviszályai idején az egyes frakciók elnevezéséül szolgált, s mivel ez a társadalom nemcsak az európai polgári társadalmak pártjait nem ismerte, de a társadalmi érdekcsoportok leghalványabb politikai körvonalazódását sem tűrte tartósan, a kifejezés pejoratív csengést kapott. Leggyakrabban a „pártütés” („tang huo”) kifejezésben szerepelt, ami szó szerinti fordításban „pártvész”-t jelent, és azt az állapotot jelölte, amikor az egymással marakodó klikkek léte lehetetlenné tette, hogy a

központi kormányzat megfelelően láthassa el a feladatát.

A „Tung-lin tang” kifejezést a reformerek ellenfelei akasztották ugyan e csoportra, de az fokozatosan elvesztette megbélyegző színezetét. Azzá lett, ami valójában volt is: egy politikai csoportosulás mindenféle értékelési árnyalattól mentes elnevezésévé. Nem véletlen, hogy amikor a XIX. és XX. század fordulójában Kínában megfelelő szót kerestek az európai nyelvekben használt „párt” fogalmának lefordítására, a „tang”-ot találták a legalkalmasabbnak.

Az akadémia élén egy elbocsátott hivatalnok, Ku Hsien-cseng állt, aki nézeteit a befolyásos Li Szan-caj révén próbálta érvényesíteni a kormányzatban. Bár a Tung-lin csoportosulás messze nem vallott olyan szélsőséges nézeteket, mint a „kínai felvilágosodás” legkiemelkedőbb képviselői, főbb törekvéseik iránya egybeesett. A XVI. századi reformmozgalom által megfogalmazott és Csang Csü-cseng által képviselt elképzelések megvalósításáért küzdöttek: az eunuchoknak a hatalomból történő eltávolításáért, a hivatalnokok szabad véleménynyilvánítási jogának biztosításáért, az adók mérsékléséért. Azt látjuk tehát, hogy a XVII. századi Kínában a diákfiatalság vált a sok vonatkozásban polgári színezetű követelések szószólójává.

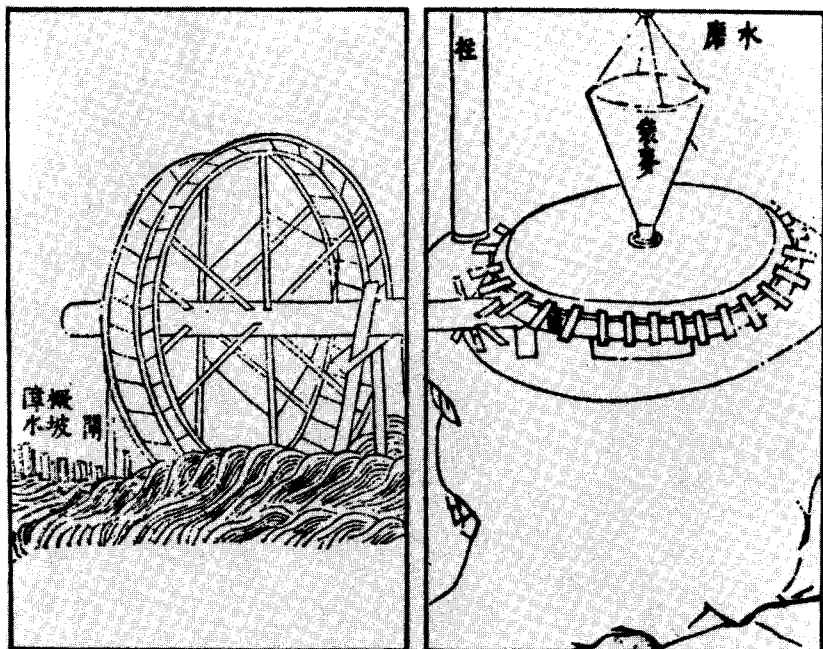
A támadások éle az udvari eunuchklikk vezetője, Vej Csung-hsien ellen irányult. Kína akkori császára csak az élvezeteket hajszolta, nem törődött a kormányzással, a hatalom pedig a főeunuch kezében összpontosult. Az uralkodóknak Kínában a

„tízezer évig éljen” üdvözlés járt ki, Vej azonban olyan befolyásra tett szert, hogy a nép a „kilencezer évig éljen” gúnynévvel ruházta fel.

Az 1620-ban trónra lépő új császár támogatta volna a Tung-lin csoport reformterveit, ám a reformerek csak

Az új császár rehabilitálta ugyan a Tung-lin mozgalom meghurcolt képviselőit, de maga inkább a konzervatív politikusokban bízott.

A reformerek újjáalakított szervezetüknek a Fu-ső (Újjáalakított Társaság, költőibb fordításban – és értel-

Vízimalom szerkezete

egy hónapig örülhettek, mivel a reakciós erők összefogtak, s megmérgezték a kényelmetlenné vált uralkodót. Helyére jelöltjüket állították.

Amikor Vej Csung-hsziennek ismét sikerült a kezébe kaparintania a gyepiót, perbe fogatta a Tung-lin mozgalom vezetőit, akiket hamis vádak alapján kivégeztek, bebörtönöztek vagy száműztek.

1627-ben a császár meghalt, ellenfelei most leszámolhattak a támaszától megfosztott Vej Csung-hsziennel és az eunuchkikk többi vezetőjével.

mezésben – Újjászületés Társaság) nevet adták, küzdelmük ezúttal az új Vej Csung-hszienné vált Zsuan Tacseng ellen irányult. A harc eszközei most már egyértelműen politikaiakká váltak: a Fu-ső tagjai 1639-ben röpiratot adtak ki nézeteik propagálására, 1664-ben felhívást tettek közzé, amelyet 148 hívük írt alá, de ez a küzdelem már egy más történelmi időszakban, a Jangcétól délre szorult Ming-birodalomban folyt.

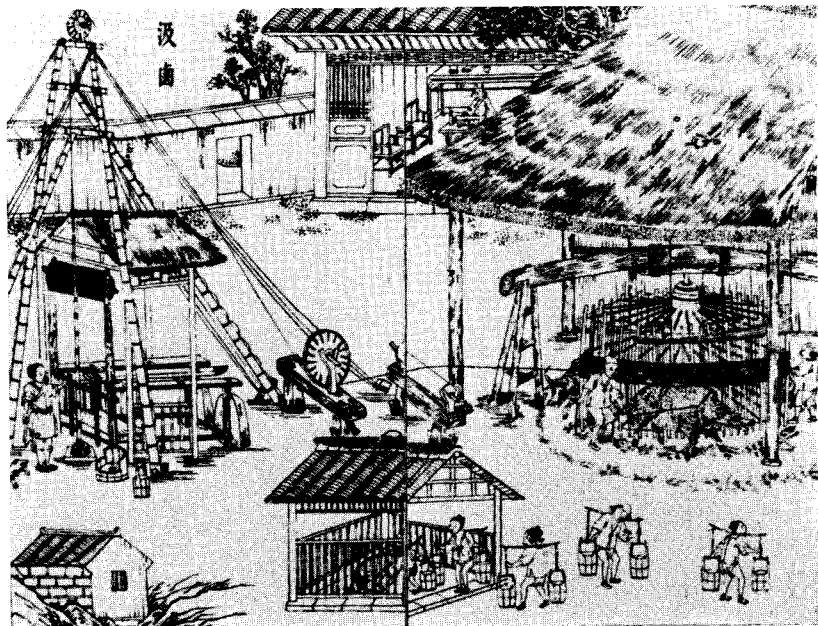
A XVII. század első felének politikai harcai látszólag az eunuchuralom

haszonélvezői és a hagyományos bürokrácia képviselői között folytak, valójában az eunuchok e tradicionális ellenfelei új eszméket is képviseltek, arról nem is szólva, hogy a központi hatalom megerősítése össznemzeti érdekeket szolgált.

Li Ce-cseng parasztfelkelése

A dinasztiák végére jellemző földkoncentráció a XVII. század első évtizedére érte el a csúcspontját. A belviszályok mardosta kormány-

Sószivattyúzás
kútból

A két politikai erő birkózását nem kísérte kibontakozás. A megoldatlanul maradt társadalmi problémák és a központi hatalom megerősítésének kudarca előbb parasztfelkelést idézett elő, majd kiszolgáltatta az országot a mandzsu hódításnak. A mandzsuk (akik különben megvalósították a reformerek egyik fő követelését, a centralizált hatalmat) konzervatív uralmukkal olyannyira fékezően hatottak a kínai társadalmi fejlődésre, hogy a XVI–XVII. század reformereinek munkássága egészen a XIX. század második feléig a kínai gondolkodás meg nem haladott csúcsa maradt.

zat nem gondoskodott a földműveléshez szükséges feltételek biztosításáról, az ország számos vidékén éhínség ütötte fel a fejét. A komoly ellenállásba nem nagyon ütköző mandzsuk északkeleti irányból egymás után indították rablóhadjárataikat Kína ellen, amire a Ming-kormányzat a hadiadó növelésével válaszolt. Ez viszont a lakosság elégedetlenségét szította.

1628-ban Kanszuban és Senhsziben felkelések törtek ki, majd a lázadók egyesítették erőiket. Tönkrement parasztok, munka nélküli iparosok, szökött katonák csatlakoztak a sora-

ikhoz. 1631-ben a főváros ellen vonultak, de a császári csapatok szétverték a támadókat, s vezérük, Vang Ce-jung is elesett. A megmaradt felkelő csapatok visszavonultak, s 1635-ben az Észak-Kínában nem lanyhuló parasztfelkelések irányítói ismét tanácskozássra ültek össze. Ezúttal Kao Jing-hsziangot választották meg fővezérüknek. A főváros elleni támadás ezúttal sem járt sikerrel. Az udvarnak nagy erőket sikerült kivonnia a pillanatnyilag nyugodt határvidékről: a megvásárolható parasztvezéreket a maguk oldalára állították, az ellenálló paraszts csapatokat pedig egymás után morzsolták fel. Kao Jing-hsziangot is elfogták és 1636-ban kivégezték.

1639-ben az ismét megélénkülő parasztmozgalmaknak Kao egyik alvezére és fogadott testvére, Li Ce-cseng állt az élére. A parasztsaládból származó Li korábban a hadseregben szolgált, ahol a legjobb lovasok közé

tartozott, de fellázadt a zsoldját viszatartó tisztek ellen. Szabadcsapatával később Kao seregéhez csatlakozott, amelynek Kao halála után ő lett a vezére. Li szigorú fegyelmet tartott seregében, amelyet mindenütt szívesen fogadtak a szegények, hiszen a felkelők uralma alatt álló vidékeken elengedte az adókat, csak a gazdagokat sarcolta meg. 1641-ben Li Ce-cseng elfoglalta Lojangot, majd 1643-ban Hsziang is, ahol uralkodónak kiáltotta ki magát. Serege ekkor négyszázezer gyalogosból és hatszázezer lovasból állt.

1644 elején Li nagy létszámú parasztsereg élén Peking ellen indult. A túlerőt látva a védők önként megnyitották a külső város kapuját. A magára maradt császár felakasztotta magát a Szén-domb egyik fájára. A felkelők 1644. április 25-én hatalmukba kerítették a fővárost.

A Ming-dinasztia két és fél százados uralma véget ért.

A MANDZSU URALOM SZÁZADAI

A mandzsuk leigázzák Kínát

A parasztfelkelők leszámoltak a régi rendszer vezetőivel, hatalmas sarcot vetettek ki a gazdagokra, de hiába igyekeztek a hivatalnokság alsó rétegének és a börtönökből ki-

szabadított főhivatalnokoknak a segítségével új államgépezetet kialakítani, nem sikerült működőképes rendszert teremteniük. A hatalom továbbra is a felkelő sereg és haditanácsa kezében összpontosult.

A helyzetet bonyolította, hogy erre az időre Mandzsúria őslakói, a man-

dzsuk északkelet felől egyre komolyabb fenyegetést jelentettek a kínai állam számára. Mint fél évezreddel korábban rokonaik, a dzsürsik, ők is az erdős vidékek felől húzódtak a déli síkságok felé, s portyázó csapataik mind gyakrabban érték el az ekkor ismét határt jelentő Nagy Falat. A korhadt Ming-birodalom nemhogy visszaszorítani nem tudta őket, de a hatékony ellenállásra is képtelennek bizonyult. A belháború még jobban veszélyeztette a mandzsu támadásnak kitett országot.

A parasztsereg Kína biztonsága érdekében kész volt összefogni a határt védelmező császári seregekkel.

Li Ce-cseng Pekinget bevéve elküldte megbízottait a Nagy Fal keleti végpontjánál fekvő Sanhajkuanba, az Észak-Kínát a mandzsu támadástól védelmező seregek főparancsnokához, Vu Szan-kuj tábornokhoz, hogy elnyerje a támogatását és biztosítsa az ország védelmét az idegen hódítók fenyegetésével szemben. Vu eleinte hajlott rá, hogy az új hatalom oldalára áll, ám látva, hogy a felkelőkkel szembehelyezkedő erők sem lebecsülendők, képviselőjükben inkább a mandzsuknak hódolt be, hogy velük szövetkezve leverje a felkelőket.

Li Ce-cseng kétszázézeres főseregével Vu Szan-kujra támadt, akit a mandzsuk mentettek ki szorongatott helyzetéből. A visszavonuló Li 1644. június 26-án Pekingben az egész ország császárává nyilvánította magát, de már másnap kiűrtette a nehezen védhető fővárost, hogy Hszianba vonuljon vissza az ellenállás megszervezésére.

1644. július 7-én a mandzsu sereg

bevonult a kiűrtett Pekingbe. Miután a mandzsuk megszilárdították helyzetüket Észak-Kínában, 1644 októberében a hozzájuk csatlakozott kínai tábornokokkal két irányból támadtak a parasztseregekre. Amikor a támadók 1645 elején Hsziannál egyesültek, Li Ce-cseng elhagyta a várost, és csapataival a Hansuj folyó völgyében egészen a Jangcéig menekült, ahol a folyón átkelve Vucsangban ütötte fel a főhadiszállását. Háromszázézeres hadseregével a Jangcét követve Kelet-Kínába akart visszavonulni. Mivel üldözői elvágták az útját, tervét megváltoztatva déli irányban indult el. A rendezetlen visszavonulásra olyan vidéken került sor, ahol a felkelőknek nem volt idejük megszilárdítani a hatalmukat, így a helyi lakosság támogatásában sem részesültek. Az alig negyvenéves Li Ce-csenget 1645 júniusában egy földesúri fegyveres osztag gyilkolta meg.* A parancsnokságot unokaöccse vette át, de a sereg szétzüllesztését neki sem sikerült megakadályoznia.

A felkelők Csang Hszien-csung vezette szárnya, amely még korábban Szecsuanban vetette meg a lábát, 1646 tavaszán elhagyta szálláshelyét. Az ország központi részei felé haladva a felkelők erős mandzsu seregbe ütköztek, s a mandzsukkal vívott csatában Csang Hszien-csung is életét vesztette.

Bár a szétszórt parasztegységek to-

* Megjegyzendő, hogy makacsul tartja magát egy másik hagyomány is, amelynek a történészek körében is vannak hívei; eszerint Li Ce-cseng túlélte felkelése bukását, s egy buddhista kolostorban húzva meg magát, magas kort ért meg

vább küzdöttek a mandzsuk ellen, azok fokozatosan megtörték az ellenállásukat.

Mivel a mandzsuk a dzsürcsikkel álltak rokonságban, amikor Nurhaci 1616-ban egyesítette törzseiket, országának – a nagynevű elődök fél évezreddel ezelőtti birodalmára emlékezve – a Csin (Kin, Arany)-birodalom nevet adta. 1621-ben elfoglalta Senjangot, amelyet 1625-ben kínai mintára átszervezett állama központjává tett. Haderejének alapját az úgynevezett „nyolc zászló”-ba tömörített törzsi sereg alkotta. Erre támaszkodva 1626-ban megtámadta az egyik kínai határerődöt, de visszaverték, és a mandzsuk uralkodó is belehalt sérülésibe. A trónon fia, Abahaj követte, aki 1636-ban császárrá kiáltotta ki magát, és Csingnek (Tiszta) nevezte el dinasztiáját, nehogy a dzsürcsi hódítás rossz emlékét idézze fel a kínaiakban, akiket – mint ez a kétes értékű gesztus is mutatja – maga is megakart hódítani. A megerősödött mandzsuk állam a 40-es évekre kétszáz ezer fős lovashadsereggel rendelkezett, alakulatai több alkalommal is betörték Észak-Kínába. 1643-ban Abahaj váratlan halála vetett véget a Kína elleni átfogó támadásnak. A trónon ötéves fia követte, a tényleges hatalmat azonban a gyermek császár nagybátyja, Dorgon herceg, a régens tartotta a kezében.

Dorgon először csapdát sejtett Vu Szan-kuj szövetségi ajánlatában, később mégis elfogadta felajánlkozását, s lovasaival ő mentette meg attól, hogy a parasztfelkelők szétverjék a seregét. Vu behódolása jeléül átvette a mandzsuk hajviseletét: a kínaiak

korábban hosszú hajukat a fejük búbján csomóba kötötték, a mandzsuk viszont leborotválták a hajukat, amelyet csak középen hagytak meg, hogy azt copfba fonva viseljék. Ettől fogva a mandzsuk a kínai lakosságtól a mandzsuk hajviselet átvételét követelték meg. „Ha meg akarod tartani a fejedet, ne tartsd meg a hajadat, ha megtartod a hajadat, nem tarthatod meg a fejedet!” – hirdette jelszavuk.

1644 októberében a kiskorú császár Senjangból a mandzsuk által elfoglalt Pekingbe tette át a székhelyét, s a mandzsuk hozzáfogtak Kína uralmuk alatt történő egyesítéséhez.

Az ekkor még mindössze Észak-Kínát birtokló mandzsukkal szembeni ellenállás egyáltalán nem tűnt esélytelennek. A behatoló „nyolc zászlós” mandzsuk sereg mintegy 290 ezer főt számlált, a hozzájuk csatlakozott kínai csapatok száma valamivel meghaladta a félmilliót, ugyanakkor a központi és helyi parasztfelkelő sereg állománya több mint egymillió főre rúgott, ugyanennyit tett ki az érintetlenül maradt Ming-folyamórség, a haditengerészet és a helyi védelmi erők összlétszáma. Ám ez a két erő nem fogott össze a mandzsuk ellen, sőt még a Ming-hatalom képviselői sem jutottak közös nevezőre egymással. Ilyen körülmények között az ellenállás nem sok sikerrel kecsegtetett.

A parasztfelkelés két fő osztagának sorsát már megismerhettük, tekintsük most át a Ming-Kína mandzsuelenes küzdelmeit.

Amikor a pekingi összeomlás híre Nankingba érkezett, a helybeli és az

északról menekült hivatalnokgárda új hatalmi szervek létrehozásához látott. Ám a konzervatív klikk, illetve a Tung-lin csoport által támogatott radikális erők a Ming-ház más-más tagját kívánták a trónra ültetni. Végül is az előbbieket kiáltották ki császárnak, az országot fenyegető veszély láttán a két csoport kompromisszumot kötött egymással, és a radikálisok is részt vettek a kormányzásban. A követendő politikát illetően azonban hamarosan kieleződtek közöttük az ellentétek. Ebben az összecsapásban a Ma Si-jing és Zsuan Ta-cseng vezette konzervatív erők arattak győzelmet, az ellenpárt egyik vezetőjét, Si Ko-fát eltávolították tisztségéből, és a Nagy-csatorna parti Jangcsou védelmével bízták meg, a többieket teljesen száműzték a közéletből.

A radikálisok követelte ellentámadás helyett a megalkuvó párt hadisarc fizetésének felajánlásával próbálta a támadókat visszatéríteni Mandzsúriába vagy legalábbis arra bírni őket, hogy ériék be Észak-Kína birtoklásával. A mandzsuknak azonban eszük ágában sem volt lemondani a gazdag Dél-Kínáról. A Pekingben tárgyaló háromfős déli küldöttség két tagját lefogták, a harmadikat pedig az ajánlat elutasításával küldték vissza Nankingba, majd 1645 tavaszán elindították csapataikat dél felé.

A nankingi trónra ültetett Fu-vang képtelen volt felfogni, hogy országát halálos veszély fenyegeti, minden idejét az élvezeteknek szentelte. Gondot csupán palotájának bővítése és színiegyüttesek toborzása okozott neki.

Tábornokai közben egymással marakodtak, vagy az ellenség oldalára álltak. A Tung-lin csoport egyik szárnya is éppen ezt az időt tartotta a legalkalmasabbnak arra, hogy megpróbáljon leszámolni ellenfeleivel.

A déliek belviszályait kihasználva a mandzsuk Jangcsouig nyomultak előre, és körülvárták a várost. A déli táborból senki sem sietett Si Ko-fa tábornok négyezres védőseregének segítségére. Miután Si ötször is elutasította a támadók megadásra felszólító ajánlatát, a mandzsuk hétnapos ostrom után benyomultak a városba. Si ekkor öngyilkosságot követett el, de élve került a támadók fogságába. „A fejemet levághatjátok, de az elszántságomat nem törhetitek meg” – válaszolta a győzteseknek, akik behódolásra akarták bírni. A tábornokot ekkor kivégezték. Mivel a jangcsouiak utcai harcokat folytattak a városba betört csapatokkal, a győztesek tíznapos tömegmészárlást rendeztek a Nagy-csatorna mentén fekvő virágzó kereskedővárosban, amelynek több százezer lakója lelte halálát a romok között.

Jangcsou elfoglalása után a mandzsuk az éj leple alatt átkeltek a Jangcén, és egészen Nanking falai alá nyomultak. Az éppen lakomázó császár feleségeivel és ágyasaival Vuhuba menekült, de egyik tábornoka kiszolgáltatta az ellenségnek. A mandzsuk a császárt Pekingbe hurcolták, majd kivégezték.

Bár Nankingban komoly kínai erők állomásoztak, a déli főváros harc nélkül adta meg magát a mandzsuknak, mint ahogyan több más déli nagyváros helyőrsége sem tanúsi-

tott ellenállást. A mandzsuk előnyomulása mégsem vált diadalmenetté: sokszor a lakosság fordult szembe a támadókkal. Növelte a felháborodást, hogy a mandzsuk a hajviselettel kapcsolatos rendelkezésüket – amelyet népszerűtlensége miatt egy ideig felfüggesztettek – Nanking elfoglalása után felújították. Csiangjin lakói börtönbe vetették a mandzsuk által kinevezett városparancsnokot, majd 81 napon át hősiiesen védelmezték városuk falait. A jezsuita misszionáriusok közreműködésével öntött ágyúkkal a mandzsuknak sikerült áttörniük az erődítményen, százezer lakost megszároltak le.

1647 elején a mandzsu csapatok bevették Kántont. Az ország nagy részének megszállása után az ellenállás a legdélibb területekre szorult vissza, de itt erősen tartotta magát.

A délnyugati Jünnan tartományban a parasztfelkelők maradványai szövetségre léptek a Ming-csapatokkal, s 1652-ben ellentámadásba mentek át, nagy területeket szabadítva fel a mandzsu uralom alól. 1658-ban a mandzsuk visszaszorították a déliet, majd benyomultak Jünnanba. Kuj-vang, a Ming-ház utolsó sarja Burmába menekült, de Vu Szan-kuj tábornok fenyegető fellépésére a burmai uralkodó végül kiadta a Ming-herceget, akit 1662-ben Kunmingban kivégeztek.

Vu Szan-kuj jutalmul Jünnan teljhatalmú kormányzójává nevezték ki, de 1673-ban a mandzsuk megelégtettek a déli tartományokat kormányzó kínai tábornokok függetlenségét, ezért feloszlatták hadseregeiket. Válaszul Vu fellázadt, s hamarosan Ku-

angtung és Kuanghszi, valamint Fucsien kormányzója is csatlakozott hozzá. Az ország más részein is mandzsuellenes felkelések törtek ki. Vu nem törekedett egész Kína felszabadítására, az volt a terve, hogy a Jangcétól délre fekvő területeket egyesíti az uralma alatt. 1678-ban Hengcsouban császárrá kiáltotta ki magát, de hamarosan meghalt, és fia nem tudta visszaverni a mandzsu támadást. Amikor 1681-ben a mandzsuk bevonultak Jünnanba, Vu Si-fan a halálba menekült.

Délkeleten valamivel tovább tartotta magát az ellenállás. Cseng Cseng-kung (Európában Koxinga néven vált ismertté) hajóhada szilárdan uralta a partvidéket. Egy alkalommal a Jangcén egészen Nankingig hajóztak fel. 1662-ben Cseng huszonegyezer fős serege visszafoglalta Tajvan szigetét az azt tíz év óta megszállva tartó hollandoktól. Mivel még abban az évben elhunyt, ügyét fia, majd unokája folytatta. A mandzsuknak csak 1683-ban sikerült a szigetet megszerezniük.

Ezzel fejeződött be a mandzsuk négy évtizedes harca Kína meghódításáért.

A mandzsu konszolidáció

A mandzsuk természetesen nem tarthatták volna fenn két és fél évszázadon át az uralmukat, ha azt kizárólag fegyverek erejére alapozták volna.

Az új rend egyenlősítő földosztást nem hajtott ugyan végre, de mert a lakosság száma a háborúk során 51 millióról 19 millióra csökkent, betele-

pítésekkel és adókedvezményekkel igyekeztek megállítani a folyamatot. Jóllehet a „nyolczászlós” csapatok tagjait Kína különböző részein földhöz juttatták, a kialakult földtulajdonviszonyokba a mandzsuk nem avatkoztak be. Még azokat a földeket sem adták vissza eredeti tulajdonosainak, amelyeket a parasztok a felkelés során szereztek meg.

A mezőgazdasági termelés fejlesztését támogatták, de korlátok közé igyekeztek szorítani a kézműipart és a kereskedelmet.

A hagyományos kínai hivatalnokértelmiség képviselői gyakran maguk is fegyverrel harcoltak az idegen hódítók ellen. Így tett például Huang Cung-hszi és Vang Fu-cse, a „kínai felvilágosodás” két ismert gondolkodója is. Ezt a harcot a XVII. század második felében a passzív ellenállás követte. Mivel a hivatalnokértelmiség földbirtokokkal is bírt, gazdasági adottságai révén megengedhette magának, hogy a kivárás álláspontjára helyezkedhessen.

A mandzsuknak a helyzet stabilizálásához szükségük volt ennek a rétegnek a segítségére, ezért ezek az évtizedek nemcsak a passzív rezisztencia, hanem a kínai hivatalnokértelmiség körüludvarlásának évtizedei is voltak. Mindez pedig a XVII. század végén egyfajta konszenzusba torkollott. A hivatalnokértelmiség ismét beépült a hatalmi struktúrába.

Mi sem mutatja szemléletesebben a légkör megváltozását, mint hogy Hung Seng 1688-ban elkészült történelmi drámáját, amely a VIII. században élt Jang Kuj-fej történetét vitte színre, még betiltották, mivel az olva-

Kang-hszi császár könyvtárszobájában

sónak és nézőnek az An Lu-san-lázadás a mandzsuk hódítás időszakának zűrzavaros eseményeit juttathatta az eszébe, ám alig tíz esztendő múltán, 1699-ben Kung Sang-zsen *Őszibarackvirágos legyezőjét* a legfelsőbb császári jóindulat jelei kísérték. Pedig ez a szindarab nem parabola, hanem a közelmúlt eseményeinek közvetlen bemutatása. A darab hőse, Hou Fang-jü a Fu-ső társaság tagja, a XVII. századi reformmozgalom tevékeny résztvevője, Li Hsziang-csünhöz fűződő szerelméhez pedig a viharos század eseményei szolgáltatják a hátteret. A darabot nyilvánvalóan az tette elfogadhatóvá, hogy általa olyan szerző nyújtott békejobbot a jólétet és szilárd hatalmat teremtő mandzsuknak, akit érzelmei a reformmozgalom leghaladóbb képviselőihez fűztek. S az sem lehetett utolsó szempont,

Csien-lung császár íróasztala előtt

hogy Kung Sang-zsen a hivatalos ideológia megalapozójának, magának Konfuciusznak volt egyenes ági lezármazottja.

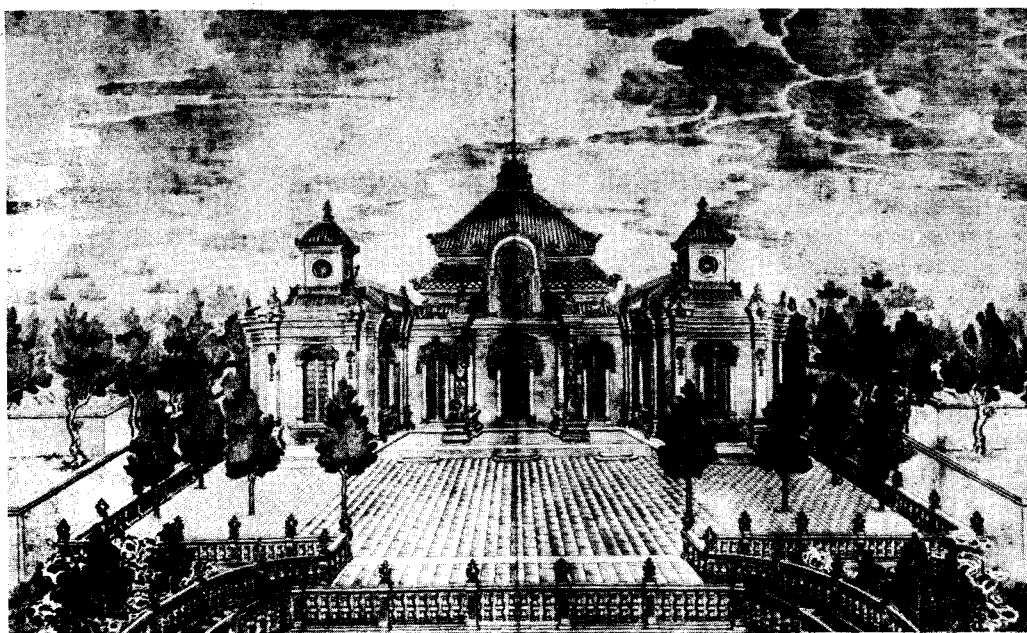
A mandzsuk ekkor már eltávolodtak eredeti nomád életformájuktól, fokozatosan felhagytak „barbár” szokásaikkal. A mandzsuk császárok is a kínai etikett szabályait követték, rendszeresen felkeresték a kínai kultúra nevezetes helyeit, ahol olyan díszfeliratokat készítettek, amelyek kalligráfiáját akármelyik kínai értelmiségi megirigyelhette volna. Bőkezű mecénások voltak, hatalmas szótárak, enciklopédiák elkészítésére adtak megbízásokat. És ügyes politikusok is: még Jangcsout a mandzsuk ellen mindhalálig védő hős katonára, Si Ko-fára is szabad volt emlékezni. A megszilárdult hatalom ezt a gesztust is megengedhette magának. Különben is, mi volt a nemes ellenfél legfőbb erénye? A hűség urához.

Olyasvalami, amit az új rendszer is hasznosnak tartott.

A konfucianizmus és a kora felvilágosodás jegyeit egyaránt mutató felelős reformmozgalom törekvéseiből a mandzsuk végül is az előbbi kategóriába tartozókat vállalták. A kiegyensúlyozott gazdaság és a központosított politikai hatalom kihúzta a talajt az olyan ellenzéki alól, amilyen a Ming-kor végi reformmozgalom volt, hiszen megvalósultak célkitűzései. A konzervatív gondolkodás egyeduralkodó pedigré, amely időről időre a szellemi terror fellángolásával párosult – a mandzsuellemesség leghalványabb megnyilvánulásait is véresen megtorolták –, eleve kizárta a kor lényeges kérdéseinek radikális felfutását. Így azután a XVII. századi kora felvilágosodást nem követte igazi felvilágosodás, s a kínai politikai gondolkodást a XIX. század derekán felkészületlenül érte a Nyugat kihívása. Mindennek persze végső soron a polgári fejlődéshez szükséges gazdasági-társadalmi bázis gyengeségében rejtett az oka.

A konszolidációt végrehajtó mandzsuk uralkodók sorát az a Kang-hszi császár nyitotta meg, aki 1662-ben, nyolcéves korában lépett trónra. A régenstanácstól már 1667-ben, tizenhárom éves korában a saját kezébe vette a kormányzást, és 55 éven át irányította az országot. A mandzsuk uralom alatt, Kang-hszi, Jung-cseng és Csien-lung császárok idején, vagyis a XVII. század végén és a XVIII. században Kína gazdasága felvirágzott, hatalma, befolyása erősödött.

Ekkor érte el az ország legnagyobb kiterjedését. A Csing-dinasztia ural-

A Jüan Ming Jüan fényes palotáit az udvarban élő misszionáriusok tervei alapján készítették

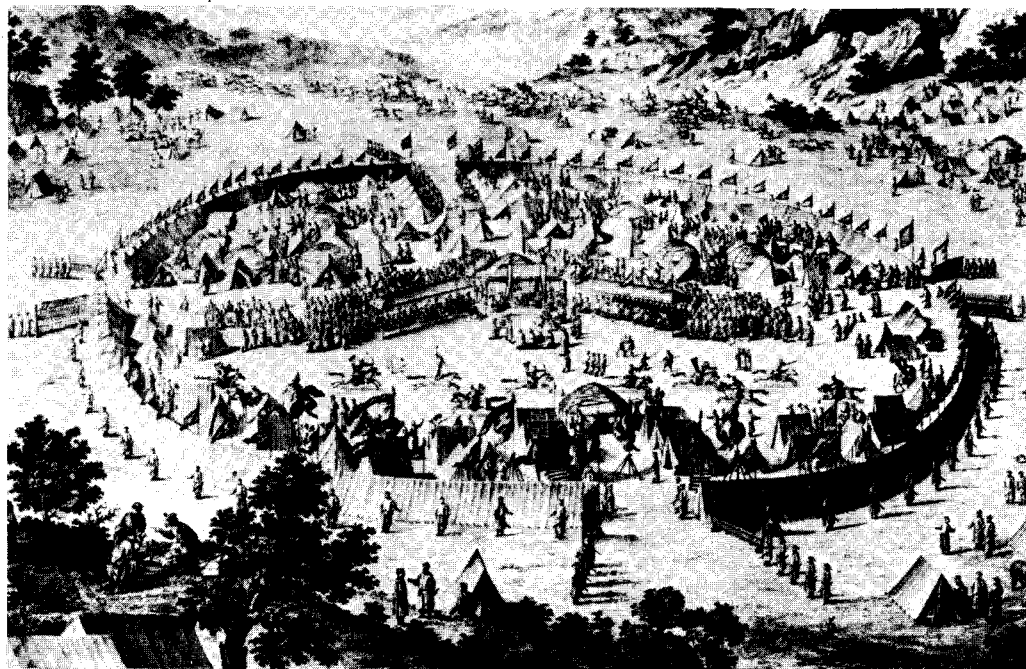
mát kiterjesztették a Mongóliai-fennsík és Közép-Ázsia mongol törzseire, majd Közép-Ázsia török népeinek egy részére is. Megszilárdították Kína fennhatóságát Tibet fölött. Korea és Vietnam földjének népei, valamint Nepál is a Csing-birodalom vazallusa lett.

A földadó és fejadó egyesítése, pénzbelivé válása és korlátozása – amivel a Ming-korban is megpróbálkoztak már – a Csing-korban általánossá vált, s megszüntette a népességszám korábban oly gyakori elitkolását. Ennek és a gyors ütemű gazdasági fejlődésnek köszönhető a népességszám soha nem látott arányú megugrása. 1700 és 1770 között a lakosság szám megkétszereződött, majd 1770 és 1840 között ismét megkétszereződött. 100 millióról 213 millióra, majd

414 millióra nőtt. Ez csak a korabeli viszonyokhoz képest rendkívül fejlett agrotechnikával volt elérhető. Ugyanakkor a hatalmas népességszám már gazdasági problémákat is okozott, s a XVIII. század végén Hung Liangcsi – akit ma kínai Malthusnak neveznek – megkongatta a vészharangot. Azt hirdette, hogy a termelés növekedése nem tud lépést tartani a népesség növekedésével.

Az ópiumháborúk megnyitják Kína kapuit

A mandzsuk Cseng Cseng-kung flottájának tevékenységére – többek között – a tengerpart lezárásával válaszoltak. Az elnéptelenedett országban elsősorban a mezőgazda-

Kína a mandzsú dinasztia idején érte el legnagyobb kiterjedését – a XVIII. századi C sien-lung császár közép-ázsiai győzelmeiről metszetsorozatot készítettett misszionáriusaival, hogy Európa is tudomást szerezzen birodalma erejéről

sági termelés helyreállítására volt szükség, ezért visszafogták a kézműipart és a kereskedelmet. Intézkedéseik természetesen leszűkítették a külkereskedelem lehetőségeit is.

Ahogy megszilárdították hatalmukat, s az ország gazdasági élete is rendez kerékvágásba került, a mandzsuk hozzáláttak tilalmaik feloldásához.

1675-ben enyhítették a bányászati tilalmat, 1684-ben enyhítették, majd 1729-ben feloldották a tengeri zárlatot, 1712-ben hatályon kívül helyezték azt a rendelkezést, amely a textilmanufaktúrákban korlátozta a szövőszekek számát.

A külkereskedelem ellenőrzését azonban továbbra is fontosnak tartották. Az 1684. évi enyhítés csak a 30

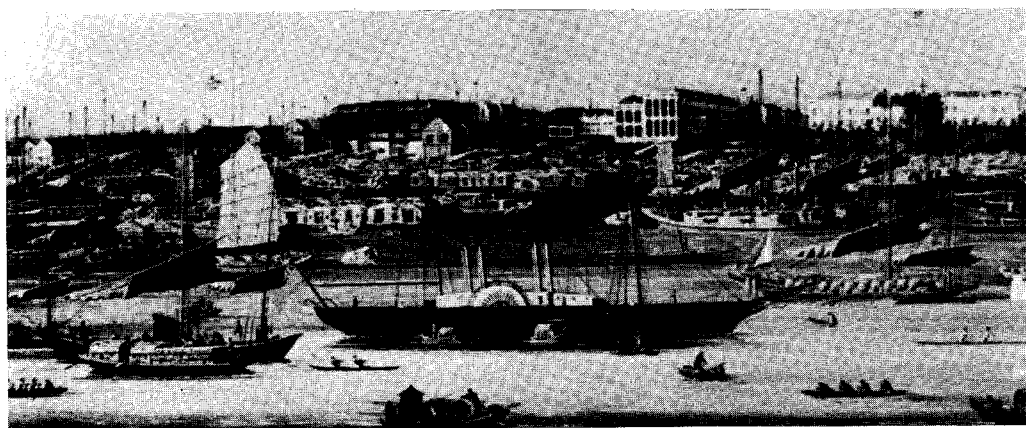
tonna ürtartalom alatti hajók forgalmát tette lehetővé, a veszélyes délkelet-ázsiai övezet továbbra is tilalom alá esett, és csupán az európai országokkal folytatott kereskedelmet engedélyezték. Nehogy a nyugati hatalmak külkereskedelmi tevékenységükkel megbolygathassák az ország belső rendjét, 1720-ban Kang-hszi monopolizálta a külfölddel folytatott kereskedelmet: az idegen kereskedők csak a Kantonban létrehozott „Kunghang” („Kohong”) céggel köthettek üzletet. Ez a rendelet természetesen korlátozta az európaiak mozgásterét és lehetőségeiket.

Az angolok mindenképpen el akarták érni a „Kunghang” monopóliumának megszüntetését. 1792 őszén

azzal a céllal küldték Kínába lord Macartney angol követet, hogy léteítsen diplomáciai kapcsolatokat a Mennyei Birodalommal, járja ki a „Kunghang” felszámolását s hogy az angoloknak szabad mozgást biztosítsanak Kínában.

Kína nem ismerte az egyenjogú nemzetközi kapcsolatokat. Amikor 1793 nyarán az angol küldöttség hajója Tientsin közelében a Pajho folyó torkolatában lehorgonyzott, s az angolokat dzsunkákön szállították tovább Pekingbe, a mandzsu hatóságok vazallus állam képviselőiként fogadták őket. Az angolokat szállító járműveken ilyen feliratú zászlók lobogtak: „Az angolok országából érkező

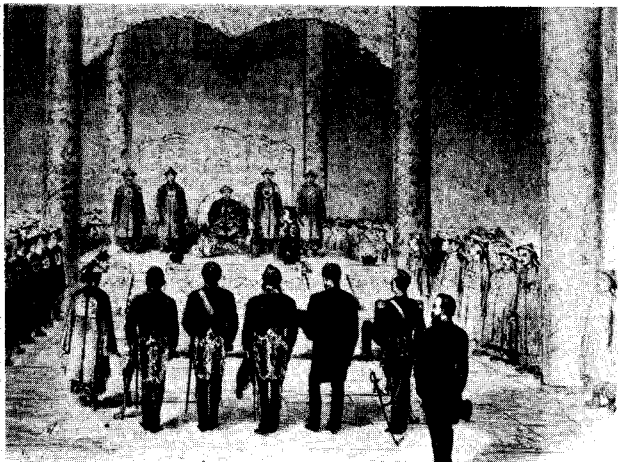
Csien-lung császárnak ebből az alkalomból III. Györgyhez intézett levelét mint a szűk látókörűség és fennhéjázás dokumentumát szokták idézni, pedig ez a megnyilatkozás reális elemeket is tartalmazott. A XVIII. század vége Európájában érthető megütközést keltett a dokumentum hangvétele: „Te, ó, uralkodó, messze lakozol, sok tengeren túl, és mégis attól az alázatos kívánságtól vezetted, hogy civilizációnk jótéteményeiben osztozhass, követséget küldtél, amely engedelmesen eljuttatta hozzánk üzenetedet. Azok a komoly kifejezések, amelyekből az üzenet áll, bizonyítják részedről a tiszteletteljes alázatosságot, mely rendkívül dicsé-

A pekingi udvar Kantont jelölte ki a külföldiekkel folytatott kereskedelem színhelyéül – Kanton külföldi negyede 1800 körül a Gyöngy-folyó felől nézve

hódolati adó átnyújtói”. Macartney találkozott ugyan a császárral, de a kínaiak elutasították az angol követeléseket. A francia forradalom lekötötte Anglia flottáját, egyelőre nem tudott fegyverrel fellépni a Távol-Keleten, így a küldöttség 1794 tavaszán dolgavégezetlen távozott.

retre méltó. Ami azt a kérelmedet illeti, hogy egy alattvalódat mennyei udvaromhoz küldhesd, hogy ellenőrizze országod kereskedelmét Kínával, úgy ez a kérés ellentmond dinasztiám minden szokásának, és semmilyen módon sem fogadható el. Ha úgy rendelkeztem, hogy az általad küldött

Külföldi követek kihallgatáson a kínai császárnál

hódolati ajándékokat, ó, uralkodó, elfogadják, úgy ez kizárólag azért történt, mert figyelembe vettük azt az érzést, amely arra indított, hogy elküldd őket. Dinasztiánk hatalmas győzelmeinek híre elhatolt az Égalatti minden országába, s a szárazföldek és tengerek valamennyi nemzetének uralkodói elküldik értékes ajándékaikat...” Majd a levél így zárult: „Reszkess, engedelmeskedj, és ne kövess el tiszteletlenséget!” Nem vitás, a kínai császár, aki nem küldött követeket a világba, valóban nem volt tisztában korának nemzetközi erőviszonyaival és érintkezésmódjával. Egyet azonban jól ismert: saját országának szükségleteit. *„Amint követed maga meggyőződhet róla, nekünk mindenünk megvan. Számomra nincs értéke furcsán vagy ravaszul készített tárgyaknak, és nincs szükségem országod készítményeire.”*

Ebben is elvakultságról tett volna tanúbizonyságot a kínai császár?

Minden jel arra mutat, hogy nem. Ne feledjük: az ipari forradalom előtti Európáról van szó, ahová Kína rengeteget exportált, de ahonnan alig importált. Hogy mik lehettek azok a „ravaszul készített tárgyak”? Az európai uralkodók által a kínai császárnak küldött rokokó zenélőórákból ma is egész múzeumra való látható Pekingben, az egykori császári palotában. Szerkezetüket a kínai mesteremberek természetesen nyomban lemásolták.

Kína nemcsak mezőgazdasági terményeket exportált (rizs, tea), hanem kézműipari cikket is (selyemszál, selyemszövet, porcelánedények), és mivel nem akadt olyan európai termék (az egy időben igényelt ágyúkon kívül), amelyre szüksége lett volna, a XVI. század elejétől a XVIII. század végéig, közel három évszázadon keresztül a nyugati kereskedők ezüstpénzzel fizettek. A több földrésről összegyűlt óriási mennyiségű ezüst a kereskedelemből behatolt a kézműiparba, kihatott a pénzdó elterjedésére, a kínai gazdaság és társadalom fejlődésére. Máig nem eléggé feltárt az a folyamat, amelynek során Kína akaratlan haszonélvezőjévé vált az európai földrajzi felfedezéseknek és az Újvilág kirablásának.

A Kelet-indiai Társaság vezetői, akik az Indiával folytatott kereskedelem monopóliuma mellé megszerezték a Kínával folytatott kereskedelmét is, sokat töprengtek azon, hogy milyen árucikkel helyettesíthetnék a Kínába áramló ezüstöt. Watson és Wheeler, a társaság vezetői 1773-ban – szabályos „piackutatás” eredményeként – úgy vélték, hogy a Kínában

kismértékben fogyasztott, de Indiában nagymértékben termelt ópium lehet a legalkalmasabb árucikk. Ahogy ezt a kábítószerüzérek ma is világszerte csinálják: Kanton környékén kikötött hajóikról addig csempészték be Kínába az ópiumot, amíg a rászokottak körében tényleges keresletet nem idéztek elő. Az ötlet bevált: most már hozzáláthattak az évszázadokon át Kínába vándorolt ezüst kiszivattyúzásához!

Az ezüst nagyarányú kiáramlása hamarosan pénzügyi válságot idézett elő, az ópiumszívás káros szenvedélye pedig fizikailag és morálisan is gyengítette a kínai nép ellenállóképességét.

Az erősödő földkoncentráció krónikus pénzhiánnyal párosult, ami a ciklikusan visszatérő kínai belpolitikai válság újabb kirobbanása felé sodorta az országot. Két évtized alatt, 1830 és 1851 között ötszörösére szökkent az ezüst ára. Mivel a kínai adórendszer az ezüstre épült, hiánya komoly gondokat okozott az adófizetésben: az ezüstért mind több gabonát, illetve rézpénzt kellett fizetni. Egyre több tartomány maradt adósa a kincstárnak, 1820-tól az állam kiadásai meghaladták a bevételeit.

Tüneti kezelésként először a hagyományos megoldásokhoz folyamodtak: újabb állami bevételi forrásokat próbáltak felkutatni, és széles körben alkalmazták a hivatalok pénzért történő árusítását.

Valamivel mélyebbre hatoltak azok a kísérletek, amelyek a pénzrendszer reformjával kívánták megoldani a problémákat.

Elhangzott olyan javaslat, hogy

helyezzék rézpénzalapra az adózást, így nem okozhat gondot az ezüsthány. Csakhogy a Csing-udvar hallani sem akart erről, hiszen az egyre értékesebb ezüstpénz helyett értéktelen rézpénzt kapott volna.

Vang Liu 1832-ben megjelent munkájában felelevenítette a papírpénzre való visszatérés gondolatát. Az ezüsthány miatt tervezett papírpénz eleve nemesfémfedezet nélküli lett volna. Vang úgy vélte, hogy az állam – tekintélyénél fogva – tetszés szerinti mennyiségben bocsáthatná ki a bankókat. Arra számított, hogy a papírpénz bevezetése az ópium problémáját is megoldja: „A tengerentúlról ópiummal megrakott hajók érkeznek, s a csempészkereskedelem során évente tízmilliószámra vándorol külföldre a kínai ezüst. Ha bevezetnénk a papírpénzt, ez a másik fél számára nem ígérne semmi hasznot, ezért maguktól szünetnének be az ópiumkereskedelmet. Ily módon az ópium rákfenéjétől is megszabadulhatnánk.”

A papírpénz ellenfelei viszont úgy okoskodtak, hogy az ezüstpénz esetében annak ezüst volta, tehát ritkaságértéke, nem pedig pénz volta miatt kerül sor cserére, ezért a papírpénz tartósan be sem vezethető.

Vang Mao-jin megkísérelte a két álláspont közelítését: használjanak fedezettel rendelkező papírpénzt. Ez viszont az ezüsthányon bukott meg.

Mivel a gondok végső oka nyilvánvalóan magában az ópiumkereskedelemben rejtett, igazi megoldást csak ennek a felszámolása jelenthetett. A kormányzat néhányszor korlátozni próbálta az ópiumkereskedelmet, de eredménytelenül: túl sok embert ej-

tett már rabul ez a szenvedély, ezenkívül a megvesztegetések révén a hivatali apparátus is érdekeltté vált a fenntartásában.

A kor legmesszebb látó politikusai a szigorú betiltás mellett foglaltak állást. Huang Csüe-ce 1838-ban így érvelt: „Kína számunkra oly szükséges kincseit feneketlen kútba dobáljuk, ezek a külföldiek szükségleteit elégítik ki, cserébe olyan árut kapunk, amely csak kárt okoz az embereknek...” Lin Cö-hszü *A bankjegyeken nem sok múlik, a bajok forrásának kiküszöböléséhez be kell tiltani az ópiumot* című, ugyanabban az évben kelt beadványában Huang álláspontját támogatta: „Aki ópiumot szív, az a napi kiadásain felül legalább tíz ezüstkrajcárt költ még, ami minden egyes személy esetében évi 36 liang* ezüst többletkiadást jelent. A pénzügyminisztérium adatai szerint tartományaink összlakossága évek óta négyszázmillió felett van. Ha ennek csupán egyszázaléka szív ópiumot, az is évi több mint százmillió liang ezüst kiáramlását eredményezi. Ennek könnyű utána számolni. Ám manapság már nem egyszázaléknyi az ópiumszívók számaránya! Amikor... Huang Csüe-ce arról írt, hogy a külföldre kikerülő ezüst mennyisége több tízmillió liang, a legalacsonyabb mennyiségből indult ki.”

Mivel a korábbi tilalmak nem vezettek eredményre, jelentkezett egy másik irányzat is, amelynek Hszü Naj-csi volt a fő képviselője, aki

* Abban az időben egy liang 37,3 grammot tett ki. Fordítják még unciának, taelnek vagy egyszerűen ezüstnek

1836-ban írott beadványában a kialakult helyzet tudomásulvételét javasolta. Azzal érvelt, hogy a tilalom gyakorlatilag kivihetetlen.

Akkor már – vélte – célszerűbb szabaddá tenni az ópium adásvételét és fogyasztását (az állam csak a hivatalnokoknak és katonáknak tiltsa meg élvezetét), a legálissá tett forgalmat pedig adóztassák meg, ily módon a kincstár pótlólagos bevételekhez juthat. Hszü és követői még a hazai ópiumtermelés fejlesztését is szükségesnek tartották, hogy azzal szorítsák ki az importot.

Az ópiumkereskedelem ellenfelei élesen szembeszálltak Hszü álláspontjával. Javaslatukra Tao-kuang császár Huang Csüe-ce az ópiumkereskedelem betiltására vonatkozó előterjesztését megküldte a tartományi kormányzóknak, akiket a kérdés megvitatására a fővárosba hívott. Bár a 28 résztvevő közül csak 8 támogatta az ópiumkereskedelem teljes betiltását, az uralkodó a kisebbség pártját fogta. Hszü Naj-csit leváltotta, Lin Cö-hszüt pedig teljhatalmú megbízottjaként Kantonba küldte. Mu Csang-a (Mudzsana) – a haditanács feje – csak színlelte az új, ópiumellenes politika támogatását, csupán az alkalomra várt az ellentámadás megindításához. A mandzsu arisztokrácia tartott az angolok esetleges ellenlépéseitől és a kínai lakosság hazafias érzelmeinek fellángolásától.

Lin 1839. március 10-én érkezett Kantonba, ahol teljes szigorral látott hozzá feladatának teljesítéséhez. Blokádnak alá vette az ellenszegülő külföldi cégeket, amelyeket ezzel több mint húszezer láda ópium átadására kény-

Lin Cö-hszü császári biztos, aki megsemmisítette az ópiumos ládákat

szertett. Ez 8 millió liang ezüstöt ért. A császári megbízott június folyamán több mint ezer tonna elkobzott ópiumot égetett el.

Lin azt hitte, a külföld számára annyira fontosak a Kínából importált áruk, hogy a kereskedelmi kapuk bezárásával való fenyegetőzéssel sakkban tarthatja őket. Rá kellett jönnie, hogy a világ a XVIII. század vége óta alaposan megváltozott. Felismerte, hogy többet kellene tudniuk azokról az országokról, amelyekkel szemben állnak. Beosztottjait információszerzésre buzdította. Így született meg az *Ismeretek négy földrész életéről* című kötet, ám néhány hónap aligha lehetett elég évszázadok mulasztásainak pótlására.

Lin Cö-hszü katonailag megerősítette Kantont, amire nagy szükség is volt, hiszen Anglia régóta szerette

volna fegyvereinek erejével megnyitni Kínát. George Elliot admirális nyomában öccse, Charles Elliot segítségére sietett, aki országa érdekeit képviselte Kínában, s hajórajával már 1839 szeptemberében megpróbálta elfoglalni Kantont.

Mivel ez a törekvés kudarcot vallott, Lord Palmerston miniszterelnök 1840 februárjában Sir Gordon Bremer parancsnoksága alatt flottát küldött Kínába a „szabad kereskedelem védelmében”. A 18 hadihajóból, 4 gőzhajóból és 28 szállítóhajóból álló egység 1840 júniusában érkezett meg a kínai vizekre. Az angol csapatok összlétszáma mindössze négyezer főt tett ki, de a legkorszerűbb fegyverekkel rendelkeztek.

Az angolok azt követelték, hogy Kína térítse meg a megsemmisített ópium értékét, adjon elégtételt az angoloknak az őket ért sérelemért és engedje át Angliának a Gyöngy-folyó torkolatában fekvő Hongkong szigetet.

A két Elliot ismét megkísérelte Kanton elfoglalását, de tervük ezúttal is kudarcot vallott. Ekkor úgy döntöttek, hogy a déli monszont kihasználva a partvidék kevésbé megerősített pontjaira támadnak. Egy hónapra rá harc nélkül el is foglalták a Jangce torkolatvidékén elterülő Csousan-szigeteken fekvő Tinghaj városkát, ahol vérfürdőt rendeztek a békés lakosság körében. Egy felháborodott angol tiszt így örökölte meg honfitársai rémtetteit: „...katonaság szállt partra, kibontották az angol zászlót, és ettől a perctől fogva szörnyű rablás látványa tárult szemünk elé. Erőszakkal betörték minden ház-

ba, feltörtek minden ládát, az utcákon képek, székek, asztalok, élelmiszerek, gabonászsákok heverték... Mindent elvittek, csak a holttesteket és a sebesülteket hagyták ott, akiket a mi ágyúink nyomorítottak meg irgalmatlanul. Volt, aki fél lábbal, volt, aki láb nélkül hevert, sokakat kartáccsal löttek szitává. A rablás csak akkor szűnt meg, amikor már nem volt mit elvenni. Katonáink derekasan ellátták magukat ajándékokkal barátaik számára, lesz mivel díszíteni lakásukat; nincs hiány zsákmányban, amelyet nem harcban, csatamezőn szereztek, hanem békés, védtelen lakosoktól raboltak.”

A sikeres akción felbuzdulva az Elliot fivérek úgy döntöttek, hogy főerőikkel még északabbra, a Pajho torkolatának kulcsfontosságú vidékére hajóznak. A Cseli-öbölnek erről a részéről lehetett a legjobban megközelíteni Tiencsint és Pekinget. Az angol hajók augusztus 11-én vetettek horgonyt a Pajho torkolatában, ahonnan újabb követeléseket intéztek az udvarhoz.

Az uralkodó eleinte Lin Cö-hszü oldalán állt, sőt túl is licitálta: Lin csak az ópiumkereskedelem betiltására törekedett, a kezdeti eredményeken felbuzdult császár viszont minden angol hajót ki akart tiltani Kína vizeiről. Az erőviszonyokban bekövetkezett fordulat viszont a kapituláns csoportokat juttatta hatalomra Pekingben. Tinghaj eleste, majd az idegen csapatok megjelenése a főváros közvetlen közelében megijesztette Tao-kuang császárt. Most azoknak adott igazat, akik mindig is azon a véleményen voltak, hogy nem szabad

ürügyet szolgáltatni a nyugati hatalmaknak a fegyveres beavatkozásra. Cseli kormányzóját, Csi-sant küldte el az angolokhoz, akiknél a ravasz mandarin kijárta, hogy a tárgyalásokat Kantonban folytassák. A hálás császár leváltotta Lin Cö-hszüt, és Csi-sant tette meg teljhatalmú megbízottjává a kantoni tárgyalásokon.

Az angolok ekkor már utánpótlási és egészségügyi problémákkal is küszködtek. Feltehetően megkenték a tiszta kezűnek éppen nem mondható Csit – aki egyébként Kína leggazdagabb emberének számított –, hogy minél hamarabb megszülessen a számukra kedvező megoldás.

A beteg George Elliot 1840 decemberében hazautazott, a tárgyalások vezetését Charles Elliot, a flotta parancsnokságát pedig Gordon Bremer admirális vette át. A kártérítési követeléseket és a kikötők megnyitását Csi-san hajlandó volt elfogadni, Hongkong átengedéséhez azonban ki akarta kérni a császár beleegyezését. Az angolok, meg sem várva a pekingi választ, a „tárgyalások meggyorsítása” céljából 1840. január 7-én a Kanton védő erődökre támadtak. Csi-san kapitulált, és január 20-án előzetes egyezményt írt alá az angolokkal, amelyben minden követelésüket teljesítette, Hongkong átengedését és a 6 millió jüan kártérítés kifizetését is beleértve. Bremer admirális – meg sem várva a megállapodás jóváhagyását – január 26-án bejelentette, hogy Viktória királynő nevében birtokba veszi Hongkongot.

Amikor a mandzsú-kínai udvar értesült az angolok január 7-i támadásáról, január 29-én hadat üzent Ang-

liának, s a mandzsu Ji-sant bízta meg a hadműveletek irányításával. Februárban kiderült, hogy Csi-san szerfelett hiányosan tájékoztatta az udvart az angolokkal kötött megállapodásáról – Hongkong átadása helyett például csak arról beszélt, hogy engedélyezik angolok letelepedését Hongkong szigetén –, a felháborodott császár elrendelte, hogy „Csi-sant foszszak meg minden rangjától és tisztségétől, s láncra verve szállítsák Pekingbe, ahol a legszigorúbb bírósági felelősségre vonás várja”, a tisztébe visszahelyezett Lin Cö-hszüt pedig utasította, hogy „tépje szét a Csi-san által aláírt szerződést”. A mandzsu udvar azonban nem volt következetes a döntéseiben. Csi-sant ugyan 1841 nyarán halálra és teljes vagyonekbezárra ítélték, de 1843 tavaszán már ismét a császár kegyeltjei közé tartozott, Lin Cö-hszüt viszont 1841 májusában leváltották, s társaival együtt száműzetéssel felérő közép-ázsiai hivatalok betöltésével bízták meg. Igaz, Csi-san mandzsu volt, Lin Cö-hszü pedig kínai.

A kínai hadüzenet hírére az angolok a Csousan-szigeteken hagyott hajóikat is délre irányították, de még ezek megérkezése előtt, február 25-én bevették a Kanton védő erődöket, amelyekben a Lin Cö-hszü által külföldről vásárolt ágyúk is a kezükbe kerültek. Kuan Tien-pej admirális és négy száz harcosa életét vesztette.

A kantoni hatóságok feloldották az angol–kínai kereskedelemre elrendelt tilalmat. A fegyvernyugvást kihasználva az angol parancsnokság Bremert – újabb utasításokért és erősítésért – Indiába küldte.

Május 21-én a közben Kantonba érkezett Ji-san parancsot adott az északról a Gyöngy-folyóra hajózó angol flotta megtámadására, de a hamarosan fölénybe kerülő angolok 24-én – a háború során első ízben – a szárazföldön folytatták hadműveleteiket. Ji-san visszavonta a csapatait Kantonba, amelyet az angolok körülvettek. A 2200 támadóval szemben mintegy húsz ezer fős helyőrség védte a várost, amelynek lakossága is kész volt fegyvert fogni az angolok ellen, a mandzsu parancsnok május 27-én mégis fegyverszünetet írt alá az angolokkal, amelyben a mandzsu csapatok 6 millió jüan jóvátételt és a város elhagyását ajánlották fel, ha cserében a támadók is visszavonulnak harcálláspontjaikról.

A mandzsu hatóságok utasították a lakosságot, hogy ne tanúsítson ellenállást az angol csapatokkal szemben, de a fosztogató, kincsek után kutató katonákat a felháborodott parasztok több helyen is megtámadták.

Június elejére mindkét fél végrehajtotta a megállapodásban foglaltakat, és visszavonta csapatait Kanton térségéből. A két ország közötti kereskedelmet felújították. Jóllehet a január 7-i megállapodást egyik fél sem ratifikálta, június 7-én az angolok szabad kikötővé nyilvánították a megszállva tartott Hongkong szigetét.

Londonban a Charles Elliot által kicsikart engedményekkel nem érték be, ezért április 30-án a kormány úgy döntött, hogy Pottinger tábornokkal váltják fel, aki Palmerston miniszterelnöktől azt az utasítást kapta, hogy a hadszínteret ismét helyezze át

északra (a Jangce völgyébe vagy a Cseli-öbölbe), s csak akkor kezdjen béketárgyalásokat, ha a kínaiakkal valamennyi angol követelést sikerül elfogadtatnia.

A toryk győzelmével 1841 nyarán hatalomra került Peel-kormány – megfélelvezve korábbi, az angol–kínai háborút elítélő nyilatkozatairól – szintén a hadműveletek folytatása mellett foglalt állást.

Pottinger tábornok – Anglia új teljhatalmú megbízottjaként és Kínában harcoló csapatainak főparancsnokaként – a flottaegység parancsnokával, Parker ellentengernaggyal augusztus 10-én érkezett meg a kínai vizekre. Augusztus 22-én, miután kisebb erőket hagytak Hongkong szigetén, a flotta elindult észak felé. Augusztus 25-én érkeztek el Hsziamen (Amoj) kikötőjéhez. A várost Jen Po-tao, Fucsien és Csöcsiang tartományok kormányzója védte 8000 fős helyőrséggel. Az angolok ultimátumot intéztek a védőkhöz, hogy harc nélkül adják át az erődítményt, majd a választ meg sem várva ágyútüzet zúdítottak a kínaiakra, akik azt viszonozták. A súlyos veszteségeket szenvedett kínai csapatok az éjszaka leple alatt Jen vezetésével elhagyták a várost, amely 27-én az angolok kezére került, akik ezután tovább folytatták útjukat észak felé.

Október 1-jén – hatnapos harcban törve meg az ötezer védő ellenállását – ismét elfoglalták Tinghajt, 13-án pedig Ningpo kikötőjét, amelyből a helyőrség még az angolok érkezése előtt elmenekült, harc nélkül engedve át a várost Pottinger flottájának, hogy az téli szálláshelyül használja.

A császár Ji-csinget nevezte ki főparancsnoknak, jelentős erőket bocsátott a rendelkezésére a támadók kiűzése céljából, de az angolok viszszaverték őket, majd 1842. március 15-én ellentámadásba mentek át. Mivel tisztában voltak vele, hogy a rendelkezésükre álló csekély erőekkel szélesebb hadműveletbe nem kezdhetnek, érzékeny célpontot kerestek. Választásuk Csencsiangra esett, ahol az ország fő közlekedési ütőerét képező Nagy-csatorna a Jangcét keresztezte, s amelynek elfoglalása megbéníthatta a Pekingbe irányuló, létfontosságú szállításokat.

Ezért a Jangcén felhajózva május 18-án elkezdett harcok árán bevettek Vuszung városát, melynek védői közül a megadás helyett sokan a halált választották. Június 19-én elfoglalták az akkor még nem túl jelentős Sanghaj városát, majd a Jangcén tovább hajózva július 15-én elérték a Nagy-csatorna északi szakaszának torkolatában fekvő Kuacsout, és a fontos vízi úton elzárták a forgalmat. 21-én a déli szakasz torkolatában épült Csencsiang városára támadtak. A helyőrség hőiesen küzdött, de végül alulmaradt az angol haditechnikával szemben. A város parancsnoka inkább magára gyűjtötte a házát, de nem tette le a fegyvert. Engels magasra értékelte helytállásukat: „Ha a hódítók mindenütt ilyen ellenállással találkoztak volna, soha nem jutottak volna el Nankingig. De nem így történt.”

Csianghszi, Csiangszu és Anhuj tartományok új kormányzója, Niu Csien levelet küldött az angol parancsnokságnak, amelyben tárgyalá-

sokat javasolt. Pottinger kijelentette, hogy kész tárgyalni, de csak abban az esetben, ha a Csing-kormány teljhatalmú képviselőt küld. Augusztus 2-án pedig – majd kétezer fős helyőrséget hagyva hátra Csencsiangban – Nanking falai alá hajózott, azzal fenyegetve meg Niut, ha nem fogadja el az angol feltételeket, lövetni fogja az

men, Fucsou, Ningpo és Sanghaj – megnyitását az angol kereskedők előtt. A négy utóbbi esetében a „sorompók felemelésére” 1843–44-ben került sor, Kanton megnyitására – a lakosság ellenállása következtében – másfél évtizedig kellett még várni. Kína elfogadta az 5%-os megváltoztathatatlan vámtarifát, vállalta 21 millió

Ütött a régi Kína végórája: a nankingi szerződés aláírása 1842. augusztus 29-én

egykori császárvárost. Bár Niu hat ezer fős helyőrséggel rendelkezett, nem bocsátkozott harcba az angolokkal. 8-án megérkeztek a császár meghatalmazottai, a mandzsu Csi-jing és Ilipu. Az angolok, a flottadiplomácia klasszikus példáját szolgáltatva, a városra szegezett hajóágyúikkal végül elérték, hogy a pekingi küldöttek elfogadták a londoni kormány feltételeit. 1842. augusztus 29-én a *Cornwallis* fedélzetén aláírták az úgynevezett „nankingi szerződés”-t, amely az első volt a Kínára kényszerített egyenlőtlen szerződések közül.

Kína „örökös tulajdonként” átengedte Angliának Hongkong szigetét, és vállalta öt kikötő – Kanton, Hszia-

jüan jóvátétel fizetését (6 milliót a megsemmisített ópium, 3 milliót az egyébként megszüntetett „Kung-hang” adósságai fejében, 12 milliót pedig a „háború költségeinek megtérítésére”). 1843-ban egy kiegészítő jegyzőkönyvben a Csing-kormány kénytelen volt elismerni az angolok területenkívüliségét. Utóbbiak azt is kikötötték, hogy a vállalt kötelezettségek teljesítéséig megszállva tartják a Csousan-szigeteket a Jangce torkolatvidékén, illetve a Hsziameni Kulangjü-szigetet. A Nagy-csatorna vidékéről nagyvonalúan kivonultak.

Az ópiumkereskedelemről a szerződés egyetlen szóval sem emlékezett meg, ez a hallgatólagos tudomásulvé-

tel pedig a Kínába szállított ópium mennyiségének növekedését eredményezte: a kábítószer súlya már 1842-ben meghaladta az ezer tonnát!

Az angol ipari tőke nem érte be az első ópiumháborúban kivívott jogokkal. Anglia 1856-ban újabb ürügyet talált a beavatkozásra. Az akcióba Franciaországot is bevonta. 1857-ben elfoglalták Kantont, majd 1858-ban a Tiencsint védő Taku erődöt. Az úgynevezett *második ópiumháborúval* kierőszakolták az úgynevezett „tiencsini békét”, amely biztosította az angol és francia állampolgárok szabad közlekedését az országban, és törvényesítette az ópiumkereskedelmet.

A ratifikációs okmányok kicserélésakor újabb hajórajt küldtek Kínába, hogy további engedményeket csikarjanak ki. Amikor a partvédő erődök tüzet nyitottak a flottára, 1860-ban ismét elfoglalták Takut, majd a part-ra szállt egységek egészen Pekingig nyomultak előre, ahol feldúlták a Nyári Palotát. A *harmadik ópiumháborúnak* is nevezett hadjáratot követően a „pekingi egyezmény”-ben Kínát újabb jóvátételre kötelezték, és megnyitatták vele Tiencsin kikötőjét is.

Kínában valójában az ópiumháborúkkal köszöntött be az újkor.⁶ 1840. a félgymati helyzet nyitányává is vált. Ugyanakkor az ópiumháborúban elszenvedett vereség a világtól elszakadt, középkori elemek terhét cipelő birodalom felett is megkongatta a lélekharangot. Marx 1853-ban találóan jellemezte a helyzetet: „A régi Kína fennmaradásának fő feltétele a teljes elszigeteltsége volt. Mivel ez az elszigeteltség Anglia révén most erő-

szakosan véget ért, a bomlásnak éppoly biztosan be kellett következnie, mint egy légmentes koporsóban gondosan konzervált múmiánál, ha érintkezésbe kerül a szabad levegővel.”

A Nagy Egyenlőség Mennyei Birodalma

A földkoncentráció erősödése, a függő helyzetben élő parasztság számának gyarapodása következtében egyre nőtt a feszültség a túlnépesedett országban. Csak fokozta a gondokat, hogy az ópiumháborút követő szerződések révén az angol textilipar olcsó termékeivel elárasztotta a kínai piacot. A paraszti házi- és kézműipar válságba került. Sanghaj 1843-ban történt megnyitását követően a város rohamos fejlődésnek indult, és hamarosan átvette Kantontól az ország kapujának szerepkörét. A kereskedelmi útvonalak megváltozása viszont érezhetően csökkentette az emberek jövedelmét az ország számos déli körzetében. Érthető, hogy a konfliktusok itt jelentkeztek a legélesebben.

A legnagyobb befolyásra az a mozgalom tett szert, amely Hung Hszucsüan irányítása alatt Kuanghszi tartományban bontakozott ki a 40-es években. Hung 1814-ben, elszegényedett írástudó családban látta meg a napvilágot Kanton környékén. Két bátyja paraszti munkát végzett, de őt taníttatták a szülei. Ám hiába utazott háromszor is hivatalnokvizsgái letételére Kantonba, mindannyiszor kudarcot vallott. Falusi tanítóskodással kellett beérnie.

1837-ben európai misszionáriusok Kantonban megismertették a kereszténység tanításaival. Mély hatást gyakorolt rá, hogy ez a vallás isten előtt minden embert egyenlőnek tekint. Hung a kereszténység lelkes híve és buzgó népszerűsítője lett. Megérlelődött benne a gondolat: meg kell dönteni a mandzsuk uralmát, küzdeni kell a buddhizmus és a taoizmus ellen, a kereszténység alapján pedig új, igazságosabb társadalmi rendet kell teremteni. A konfucianizmust Hung Hsziu-csüan nem vetette el, sőt a „nagy egység”, a „nagy egyenlőség” régi tanításait saját eszmerendszerében is felhasználta.

1843 nyarán szülőföldjén megalakította a szigorú fegyelmet tartó Istentisztelek Társaságát, amelybe az első között unokatestvérét, Hung Zsen-kant és jó barátját, az ugyancsak falusi tanító Feng Jün-sant szervezte be.

Feng a szomszédos Kuanghszi tartományban a Csintien környéki hegyekben kezdett hozzá a hívek gyűjtéséhez. Itt csatlakozott a mozgalomhoz a szénégető Jang Hsziu-csing és Hsziao Csao-kuj.

1847-ben Hung szervezete már mintegy kétezer tagot számlált. „Minden férfi fivér, minden nő nővér. Mi szükség van arra, hogy tulajdonuk köré határt vonjanak? Miért gondolnának hát arra, hogy te elveszed az enyémet, vagy én elveszem a tiédet?” – hirdette a társaság alapítója nagy hatású tanításaiban.

1850 nyarán e vezetők érkezettnek látták az időt mandzsuellenes felkelésük kirobbantásához. A csintieni kovácműhelyekben fegyvere-

Hung Hszü-csüan, a tajpingok vezére

ket gyártottak, amelyeket a hegyekbe szállítottak. Hung Hszü-csüan Csintienbe hívta össze követőit. Novemberben már – az asszonyokkal és gyerekekkel együtt – húszezer főt számlált a felkelők tábora. A résztvevők megváltak minden vagyontárgyuktól, amelyeket közös raktárakban helyeztek el, hogy – egyenlősítő normák alapján – innen kapják élelmüket és ruházatukat. Szigorú aszketizmust fogadtak, nemcsak az ópium- és szeszfogyasztástól, a szerencsejátékoktól tartózkodtak, de a férfiak és nők közötti érintkezést is szüneteltették. Családot csak a győzelem után alapíthattak.

1851. január 11-ére – Hung Hszü-csüan születésnapjára – hirdették meg a mandzsú dinasztia megdöntéséért és a Nagy Egyenlőség⁷ Mennyei Birodalmának (Taj-Ping Tien-Kuo)

megalapításáért folyó felkelés megindítását. (Innen származik a felkelők, a tajpingok neve is.) A több hónapos kiképzésben részesült osztagok egyszerű parasztöltözetet viseltek, csak vörös fejkendőjük és – a mandzsukkal való szembeszegülésül növesztett – hosszú hajuk szolgált megkülönböztető jelükül. Ebből ered ellenségeik által rájuk akasztott gúnynevük: „hosszúhajúak”.

A tajpingok vezére, Hung Hsziucsüan március 23-án uralkodónak, „mennyei fejedelemnek” nyilvánított

A tajping seregek elfoglalnak egy várost

ta magát. A felkelők egyik győzelmüket a másik után aratták az ellenük küldött kormánycsapatok felett. Augusztusban az erősítést kapott császári seregek mégis bekerítették a tajpingokat, akiknek azonban sikerült kitörniük a gyűrűből, majd Csintientől mintegy száz kilométerre északkeletre szeptember 25-én elfoglalták Jungan járasszékhelyt. Megerősítették a városkát, amelyben egészen 1852 áprilisáig állomásoztak. Hung Hsziucsüan itt emelte az örökletes hercegi rangra öt bizalmasát: Jang Hsziucsinget, Hsziao Csao-kujt, Feng Jün-sant, Vej Csang-hujt és Si Ta-kajt.

A kormánycsapatok februárban Jungant is bekerítették. A tajpingok a számbeli fölényben levő ellenséggel szemben korábban már bevált taktikájukat alkalmazták: április 5-ről 6-ra virradó éjszaka az eső leple alatt titkon kiosontak a városból. Amikor a mandzsuk észrevették a szökésüket, üldözőbe vették őket, és 7-én beérték a hátvédjeiket. A felkelők az összecsapásban kétezer emberüket veszítették el. Másnap a tajpingok bosszút álltak: lesből a hegyi ösvényeken menetelő mandzsukra támadtak, akik 4–5000 emberükkel fizettek előző napi győzelmükért.

Az erőltetett menetben haladó tajping csapatok április 18-án Kuanghszi tartomány székhelyének, Kujlinnak a falai alá érkeztek. Egy hónapon át hiába próbáltak betörni a városba, amikor pedig arról értesültek, hogy felmentő seregek indultak útnak, május 20-án felhagytak a további ostrommal.

Úgy döntöttek, hogy északnyugati irányban áttörnek a Jangce völgyébe.

Ezért június 3-án rohammal bevették Csüancsou városát. A csatában egy ágyúgolyó repesze olyan súlyosan megsebesítette Feng Jün-sant, hogy hamarosan belehalt a sérülésébe.

Hunan déli részében Taocsou városában két hónapot töltöttek a felkelők, hogy rendbe szedjék soraikat. A tajpingok a mandzsuk és a földesurak ellen meghirdetett politikájukkal nagy népszerűséget szereztek maguknak. Bányászokból külön osztagot szerveztek, amelynek a városfalak felrobbantása lett a feladata. Augusztusban elindultak észak felé, hogy bevegyék Hunan tartomány székhelyét, Csangsát. Az előőrsek szeptember 11-én rohammal megpróbálták áttörni a város déli kapuját, de többszöri próbálkozásuk is kudarcot vallott. Hsziao Csao-kujt ennél a támadásnál veszítették el. Csangsát az október 13-án odaérkező főseregnek másfél hónapos ostrom során sem sikerült elfoglalnia. Mivel a felmentő seregek az ostromlók hátába támadtak, a tajpingok november 30-án feloldották az ostromgyűrűt, és északra, a Tungting-tóhoz vonultak. Halászhajókon Jocsou városára támadtak, amelyet harc nélkül vettek be. A városi raktárakban nagy mennyiségű fegyverre bukkantak.

A tajping sereg Jocsouban két szárnyra oszlott. Az egyik vízen, a másik szárazföldön folytatta útját Hupej tartomány székhelye, Vucsang felé. 1853. január 12-én elfoglalták az ötezer főnyi helyőrség által védett várost. Itt még több fegyvert, a tartományi kincstárból pedig egymillió ezüstöt zsákmányoltak.

A mandzsuk minden módon

meg akarta akadályozni, hogy a felkelők Peking felé törjenek. A védelmi műveletek irányítását a császár Csi-sanra bízta. A tajpingok elkövették azt a hibát, hogy nem használták ki a kedvező pillanatot a Csing-főváros elleni támadásra, hanem a Jangce mentén Nanking irányába folytatták előnyomulásukat. A sereg egy része ezúttal is a szárazföldön haladt, a másik pedig az öt kilométer hosszú alakzatban hajózási tizezer dzsunkán. Február 24-én elfoglalták Anhuj tartomány székhelyét, Ancsingot, ahol kétszáz ágyút és háromezerezer ezüstöt zsákmányoltak. Március 7-én előőrseik Nanking alá érkeztek, majd a fősereg a falakat két helyen is felrobbantva március 19-én betört a városba. A győztesek kíméletlenül leszámoltak a védők vezetőivel. A tajping hadsereg ekkor már egymillió főt számlált.

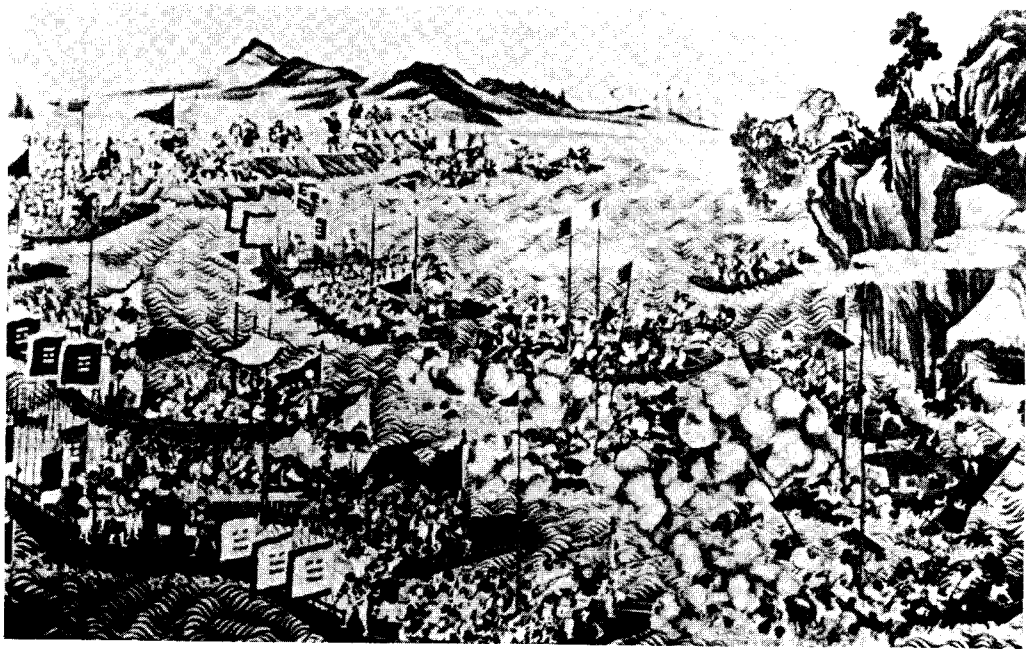
Hung Hszü-csüan a város nevét Tiencsingre (Mennyei Főváros) változtatta, és a Tajping Birodalom székhelyévé nyilvánította. A tényleges hatalom azonban Jang Hszü-csing kezében összpontosult, aki eddig is vezető szerepet játszott a hadműveletek irányításában.

A tajpingok Nankingba vezető útjuk során elkobozták a földbirtokosok vagyont, adómentességet ígértek a népnek, de nem hoztak létre tartós hatalmat, így azután seregeik eltávozása után a reakció erői könnyűszerrel ismét felülkerekedhettek. Nanking elfoglalása után a felkelők vezetői közzétették a tajping földtörvényt, amely egyenlősítő földosztást hirdetett meg, a közös raktárral rendelkező falvakat pedig szigorú kato-

nai rendbe sorolták. Az elvek nagyon szépek voltak: „Az Égalatti valamennyi földjét – hangoztatta a törvény – az Égalatti lakóinak közösen kell megművelniük. Akiknek nem jut föld, azok áttelepülnek máshová... Ha valahol rossz a termés, a bő termést betakarító vidékek kötelesek megsegíteni. El kell érni, hogy az egész Égalatti részesüljön a mennyei atya, az atyaisten által adományozott nagy jótéteményekben, hogy az emberek közösen műveljék a földeket, közösen táplálkozzanak és ruházkodjanak, közösen költsek el a pénzüket, hogy mindenkinek egyformán jusson mindenkiből, senki se éhezzen vagy fázzen.” Ám ez a hihetetlenül merev és központosított rendszer – amely különben számos alapelvében az új dinasztia elején végrehajtott egyenlő-

sítő földosztásra emlékeztetett – a gyakorlatban életképtelennek bizonyult. Hogyan is működhetett volna, ha még a családonként engedélyezett öt tyúk tojásainak feleslegét is a közös raktárba kellett begyűjteni? A tajpingok az újonnan felszabadított területeken már nem is törekedtek saját földtörvényük bevezetésére, inkább azt hangoztatták, hogy a gazdasági élet szervezetét változatlanul hagyják.

A mandzsu udvar egyre nagyobb erőket vetett be a felkelők ellen. Hsziang-zsung harmincezer fős sereggel már március végén megvetette a lábát a déli parton, Csi-san pedig az északi parton, Sangcsounál zárta le az előnyomulás útját. Nagy segítséget nyújtott a császáriaknak Ceng Kuo-fan hunani serege, amelynek szervezésé-

Csata a Jangcén a túlerőben lévő császáriak és a tajping seregek között 1855-ben

hez a kínai tábornok még 1852 végén látott hozzá.

A tajpingok nem tettek le a mandzsu dinasztia megdöntéséről, de Lin Feng-hsziang parancsnoksága alatt mindössze 20–30 ezer fős, gyengén felszerelt hadsereget indítottak útnak északra. A támadók május közepén Anhuj és Honan tartományok irányában törtek Peking felé. Június végén átkeltek a Jangcén, július 7-én pedig körülzárták a stratégiai fontosságú Huajcsinget, amelyet azonban két hónapos ostrommal sem tudtak bevenni. Ezen a vidéken nem voltak olyan élesek a társadalmi ellentmondások, mint délen, ezért a mandzsuelenes felkelés is jóval kisebb támogatást kapott a lakosságtól. Ráadásul a felkelők nem ismerték az északi szokásokat és az északi nyelvjárást sem. Közben a mandzsuk összeszedték erőiket, elzárták a Peking felé vezető utakat, s felmentő sereget küldtek az ostromlók hátába.

A felkelők erre felhagytak az ostrommal, hogy kitérővel folytassák az előnyomulást, amelynek során október 29-én Tiencsin alá érkeztek. A császári udvar már a menekülés tervét forgatta a fejében, de végül is a 40 ezer fős támadó sereg többszörösét kitevő erőket tudtak összpontosítani a térségben.

A tajpingok nem adták fel, a számukra szokatlan hideg ellenére úgy döntöttek, hogy táborot ütnek Tiencsin közelében, és ott várják be a Nankingból érkező erősítést. Az állandó csetepaték azonban egyre apasztották seregük létszámát, amikor pedig készleteik is kezdtek kimerülni, 1854. február 5-én elhagyták

állásaikat, és megkezdték a visszavonulást. Lin Feng-hsziang osztagai Liencsenben akarták bevárni a déli segédcsapatokat, de azok nem jutottak el a városig. 1855 márciusában a mandzsuk rohammal bevették Liencsent, az elfogott Lint pedig Pekingben kivégezték. Ugyanígy bántak el annak a csapatnak a vezetőjével is, aki a kilátástalan helyzetben letette a fegyvert.

Bár az egyidejűleg végrehajtott nyugati hadjárat sikereket is hozott, az északi hadjárat során elkövetett hibák, melyek a mandzsu hatalom fennmaradását eredményezték, végzetesen hatottak a felkelés sorsára.

A tajpingok nem fordítottak kellő figyelmet a velük rokonszenvező megmozdulások támogatására sem. 1853-ban például a Rövid Török Társasága kezébe kaparintotta Sanghaj kínai negyedét, a tajpingok azonban nem küldtek sereget a megsegítésükre, s a felkelők 17 hónapi hősi küzdelem után, 1855 februárjában kénytelenek voltak feladni harcállásaikat.

Az 50-es évek második felében a tajping mozgalom hanyatlásnak indult. Ezt az időszakot a vezetők egymás elleni küzdelmei és intrikái jellemzik. A kormányt és a hadsereget ténylegesen kézben tartó Jang Hszü-csing 1856-ban a formális uralkodói hatalmat is meg akarta szerezni Hung Hszü-csüantól. Az Vej Csang-huj csapatait hívta segítségül. Vej szeptember 2-án hárromezer emberével belopózott Nankingba, körülvette Jang Hszü-csing palotáját, és egész háza népével együtt lemészárolta, majd másnap a híveit is legyilkoltatta. A változások hírére Nankingba siető

másik herceg, Si Ta-kaj, mihelyt megtudta, hogy Vej neki is hasonló sorsot szán, idejében megszökött a városból. Később 40 ezres sereggel indult Nanking ellen, a vérengzésekért felelős személyek kivégzését követelve. Látva, hogy a lakosság elégedetlen Vej terrorjával, Hung Hszü-csüan kétnapos harcban szétverette hadvezérének testőrségét, majd teljesítette Si kívánságát, és kivégeztette Vej Csang-hujt. Si Ta-kaj november 28-án vonult be csapatai élén Nankingba, hogy a „mennyei fejedelemtől” átvegye a kormány irányítását.

A kormánycsapatok 1856 végén minden frontszakaszon támadásba mentek át, és jelentős területeket hódítottak el a felkelőktől.

A nyugati hatalmak eleinte semlegességet tanúsítottak Peking és Nanking háborújában. Még diplomáciai képviselőket is létesítettek a tajping uralkodó udvaránál. Fő céljuk azonban az ország megosztása volt, amikor pedig úgy látták, hogy a mandzsuk kerekednek felül, teljes mértékben az ő oldalukra álltak át.

Marx, aki kezdetben rokonszenvvel követte a tajpingok tevékenységét – szocialisztikus elveiktől az ország demokratizálását várta –, újabb – bár kissé elfogult forrásból származó – értesülései alapján 1862-ben így foglalta össze róluk alkotott véleményét: „Rendeltetésük, úgy látszik, semmi egyéb, mint hogy a konzervatív fásultsággal szemben a rombolást groteszkül visszataszító formákban az újjáalkotás bármiféle csírája nélkül érvényesítsék... Tízévi zajos látszattervékenység után mindent feldúltak és semmit sem alkottak.”

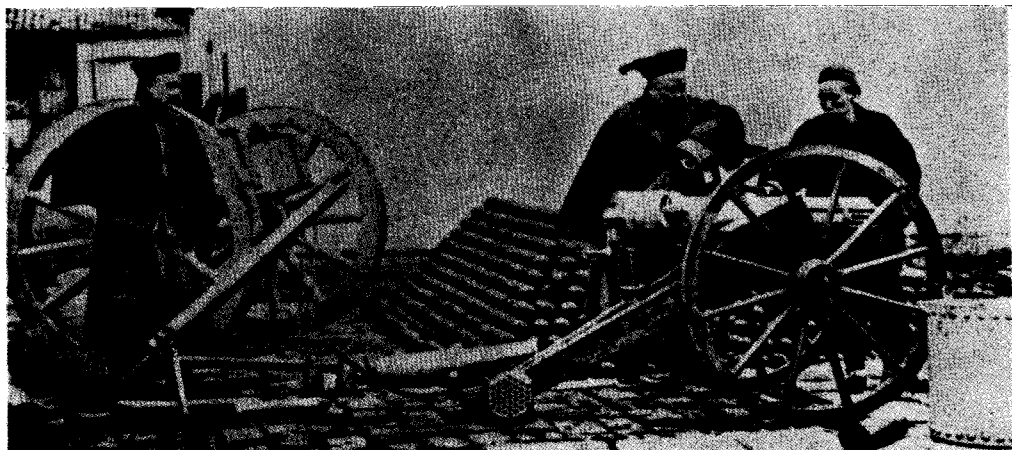
Hung Hszü-csüan hamarosan Si Ta-kajt is leváltotta, aki 1857 júniusában százezres serege élén elhagyta Nankingot, és Délnyugat-Kínába vonult, ahol 1863-ban a mandzsuk elfogták és lefejezték. A hatalom a „mennyei fejedelem” rokonságának kezében összpontosult. Unokaöccse, Hung Zsen-kan 1859-ben jutott el a tajping fővárosba Hongkongból, ahova a mandzsuk elől menekült, s ahol a misszionáriusok megismertették a nyugati étellel. Hung olyan tervezetet nyújtott be a tajping uralkodónak, amelyben nyoma sem volt már az egyenlősítő földosztásnak, ellenben – a tényleges lehetőségektől meglehetősen elszakadva – részletesen fejtegette, hogyan kellene vasutakat építeni, bankokat alapítani, a magánvállalkozásokat előmozdítani.

Hogy a védekezésbe visszaszorult tajpingok még viszonylag soká tudták tartani magukat, az kitűnő hadvezéreiknek volt köszönhető. Si Ta-kaj távozása után az egyszerű tajping harcosból herceggé emelt Li Hszü-cseng lett a tajpingok legkiemelkedőbb katonai vezetője. 1860-ban sikeres hadjáratot indított keleti irányban, Csöcsiang és Csiangszu tartományok felszabadítása érdekében, majd amikor a mandzsuk Nanking alól seregeik egy részét oda irányították, gyors ütemben visszatérve szétzúzta a tajping főváros köré vont ostromgyűrűt.

Li Hszü-cseng a Jangce mentén több sikeres hadjáratot vezetett, de ezekkel sem volt képes megszüntetni az erőviszonyok megváltozásából a tajping államra nehezedő nyomást. A császáriak Ceng Kuo-fan tábor-

nokra bízták a tajpingok elleni hadműveletek irányítását. A császári csapatok és a külföldi fegyveres erők elhatározták, hogy közösen számolnak le a tajpingokkal. 1862–63-ban tovább szorult a gyűrű Nanking körül. Li Hung-csang és Gordon 1863

várost Ceng Kuo-csüan (Ceng Kuo-fan bátyja) hunani seregei ellen. Végül a támadóknak negyvenméteres szakaszon sikerült felrobbantaniuk Nanking falait, és július 19-re virradó éjszaka benyomultak a városba, ahol több napon át folytak az utcai har-

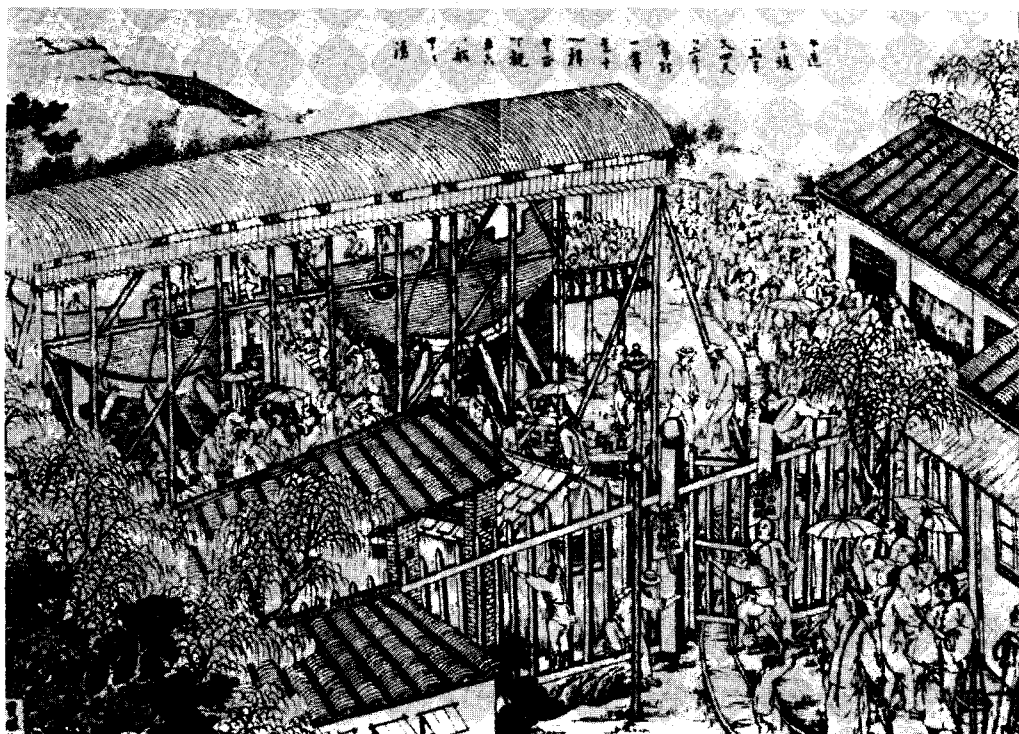

Munkácsban a kínai tüzérség

végén elfoglalták Szucsout. Co Cung-tang 1864 elején francia közreműködéssel bevette Hangcsout.

Li Hszü-cseng ekkor azt javasolta Hung Hszü-csüannak, hogy hagyják el Nankingot, törjenek át nyugati irányban, és ott folytassák az ellenállást. Az éhező városból több részletben 130–140 ezer főt vezényelt el, mindössze harmincezer lakos és tízezer fős helyőrség maradt a falak között. A „mennyei fejedelem” nem volt hajlandó elhagyni egykori dicsőségének színhelyét, 1864. június 1-jén méreggel vetett véget életének. A tajpingok az ő tizenhat éves fiát, Hung Ti-en-kuj-fut ültették a trónra. Li Hszü-cseng még másfél hónapig védte a

cok. Li Hszü-cseng egy kis csapattal kimentette az ifjú uralkodót, de menekülés közben átengedte neki jó lovát, maga pedig a rossz lovon lemaradt, és az ellenség kezébe került. Fogságában arról próbálta meggyőzni Ceng Kuo-fant, hogy fogjanak össze a külföldiek és a mandzsuk ellen. Ha a tábornok egy pillanatra sem ingott volna meg, aligha tartotta volna szükségesnek, hogy Li börtönben írt visszaemlékezései alaposan megcenzúrázva jussanak csak el Pekingbe, őt magát pedig még 1864 augusztusában Nankingban kivégezzék. 1864 novemberében Ningpóban hasonló sorsra jutott Hung Zsen-kan és az ifjú császár is, akiket a mandzsuk

Az önerősítés időszakában került sor a nyugati technológiával történő fegyvergyártás és hajóépítés megindítására

csapatok ejtettek fogságba. Tizen-négy évi hősi küzdelem után kialakult a tajping felkelés lángja.

A hosszan tartó háború következtében hatalmas területek néptelenedtek el, amelyek betelepítése elnapolta a túlnépesedés és földnélküliség miatt fenyegető válság kirobbanását. Ugyanaz játszódott le, mint a dinasztiaváltásokat kiváltó parasztfelkelések idején szokott.

Az „önerősítés” és kudarca

Az angoloknak az ópiumháborúkban aratott győzelmei, valamint az a körülmény, hogy a tajpin-

gokon is csak külföldi közreműködéssel sikerült felülkerekedni, arról győzték meg a kínai vezető réteget, hogy Kínának a külfölddel szembeni fölényéről alkotott sok évszázados elképzelésük egy vonatkozásban semmiképpen sem állja meg a helyét: a nyugati fegyverek hatékonyabbak a kínaiaknál. A megoldás kézenfekvő: el kell tanulni a külföldiektől a fegyverkészítés technikáját.

„Azért kell tanulmányoznunk a barbárok technikai eredményeit, hogy ezeket azután a barbárok ellen fordíthassuk” – hirdette a század eleji reformmozgalom képviselője, Vej Jü-an. Feng Kuj-fen meghatározása világosan mutatta, hogy a kínai vezető

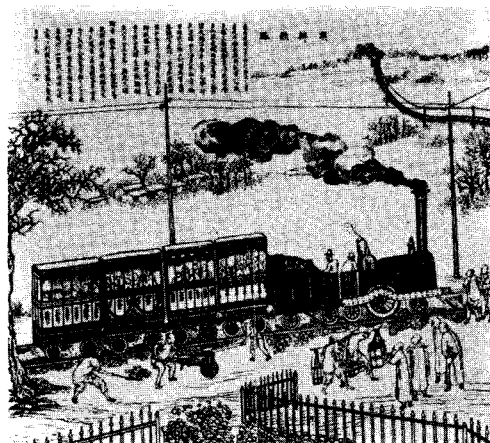

réteg az ország hagyományos berendezkedésén mit sem akar változtatni: „A kínai tudomány képezi az alapot, a nyugati csak kiegészítésül szolgál.”

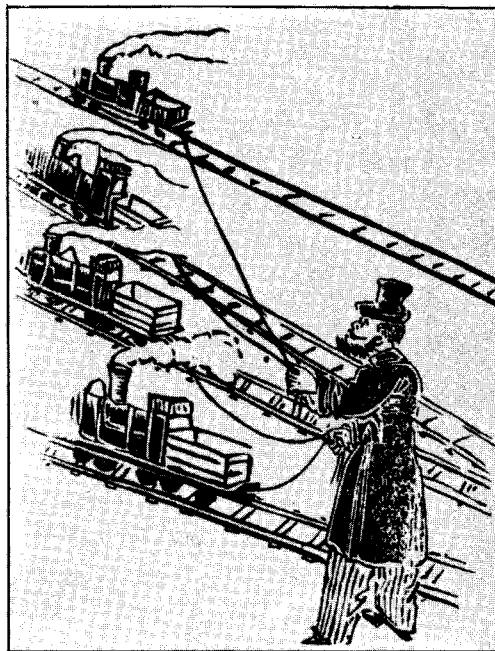
Hszien-feng császár halála évében, 1861-ben jóváhagyta a külkapcsolatok irányítására létrehozott hivatal megalapítását (Cung-li-ja-men), amelynek az élére a császár fêltestvére, Kung nagyherceg került. Az elkövetkező évtizedekben ez a hivatal foglalkozott a külkereskedelemmel, a fegyverek, hajók és gépek vásárlásával, a tengerpart védelmével, a vasútépítéssel, a bányászat fejlesztésével. Pekingben tolmácsiskolát alapítottak. 1866-ban kínai küldöttség járta be Európát.

Az „önerősítés” fő területévé a hadiipar állami pénzen történő kiépítése lett, amire azonban az egyes vezető mandarinok felügyelete alatt került sor, akik ezekből a létesítményekből jelentős politikai és gazdasági hasznot húztak. Az első korszerű lőszergyárat Ceng Kuo-fan létesítette 1861-ben a tajpingoktól alighogy elhódított Ancsingban. Li Hung-csang – angol közreműködéssel – 1862-ben Sanghajban, majd a tajpingoktól elfoglalt Szucsouban alapított lőszergyárat. Az ő nevéhez fűződik a sanghaji hajógyár kialakítása is, amelyben 1868-ban került vízre az első kínai gyártású modern hadihajó. Co Cung-tang 1864-ben Hangcsouban alapított hajógyárat, amelyet 1866-ban áttelepített Fucsouba, ahol megindult a hadihajók gyártása.

1861 és 1894 között tizenkilenc, állami kézben levő hadiüzem létesült, amelyekben összesen mintegy tízezer munkás dolgozott.

Kínát későn hódították meg a vasutak – az első vonal 1884-ben Sanghaj mellett épült

A századfordulóra megszoruló vasútvonalakat az idegen tőke tartotta kézben, a külföldi behatolás eszközeivé lettek – ahogyan azt a korabeli karikatúra mutatja

Az „önerősítési” politika irányítói tudatában voltak feladatuk fontosságának. 1867-ben a külügyi hivatal egyik beadványában azt hangoztatta: „Ma Kínában halaszthatatlan feladat az önerősítés. A jelenlegi helyzettel tisztában levők közül nincs egy sem, aki ne tudná, hogy a külföldi mintájú gépek és fegyverek gyártásával kapcsolatos nyugati ismeretek elsajátítása vezet az önerősítéshez.”

1874-ig Fucsouban 15 gőzhajó készült, összesen 16 ezer tonna vízkiszorítással. A 75 ágyúval felszerelt hajók 1500 tengerészt szállíthattak. Ettől fogva a hajógyártás lényegében véve külföldi közreműködés nélkül folyt.

Bármilyen sikereket értek is el a haditechnika elsajátításában, eleve kudarcra volt ítélve az elképzelés, hogy egy középkori elvek alapján működő, korrupt államgépezet képes lehet a korszerű nagyüzemi termelés tartós megvalósítására, olyan hadsereg létrehozására, amely szembe tud szállni a fejlett tőkésországok kitűnően felszerelt, ütőképes csapataival.

Az „önerősítő” politika kudarca először a mai Vietnam birtoklása kérdésében Franciaországgal 1884–85-ben kirobbant háborúban mutatkozott meg. 1884. augusztus 23-án Courbet admirális lezárta a Min folyó torkolatát. Hajóhadának legnagyobb hajója felúszott Mavej kikötőig, ahol néhány perc leforgása alatt szétlőtte az egész fucsieni flottát és a hajógyárat, amelyeket olyan váratlanul ért a támadás, hogy jóformán viszonzni sem tudták a francia hajó tüzét. 1885. február 13-án a déli flotta Tajvanra igyekvő öt hajója a ködben Courbet hajóhadába ütközve a harc felvétele

helyett menekülésbe kezdett, s a franciák a déli flotta két újabb hajóját süllyesztették el. Csak a kínai szárazföldi hadseregek sikereinek volt köszönhető, hogy az 1885. június 9-én Tiencsinben aláírt békeszerződésben Kínát az indokínai területtel kapcsolatos jogainak elvesztésén kívül nem érték további kudarcok. A háborús költségek azonban így is fokozták Kína eladósodását a külföldi bankoknál.

A mandzsu udvar azért is sietett annyira a békekötéssel, mert aggodalommal töltötte el a kínai–francia háború következtében országszerte megerősödő hazafias hullám. Ugyanakkor az ország katonai erejének fokozása céljából a Franciaországtól elszenvedett vereséget követően Csun nagyherceg irányítása alatt létrehozták az Admiralitást, és külföldön vásárolt hadihajókkal erősítették meg az északi és déli flottát. 1893-ban az Admiralitást váratlanul megszüntették. Ettől fogva az egyes flottaegységek felett a területileg illetékes helyi hatalmasságok rendelkeztek. A 27 korszerű hadihajóból álló északi flottánál 1890-ben Jung-cseng császár 1727. évi haditengerészeti kódexét léptették életbe, amely a legkisebb vétségeket is fővesztéssel büntette. Nem csoda, hogy amikor a 90-es évek közepén Korea kérdésében kiéleződött a viszony Japánnal, ennek a flottának sem vették sok hasznát.

A Koreai-félsziget államai hagyományosan a kínai érdekszférába tartoztak, az 1867. évi Mejdzsi-reform után megerősödő Japán Kína befolyásának csökkentését tűzte ki célul.

A 80-as évek derekától mind Ja-

pán, mind Kína megpróbálta a saját ellenőrzése alá vonni Koreát. (Ebben az időben Li Hung-csang bizalmasa, Jüan Si-kaj volt a Csingek képviselője a szöuli udvarnál.) 1893–94-ben a Tonhak titkos társaság vezetésével népi felkelés tört ki az országban. Az eseményeket mindkét szomszéd arra használta fel, hogy csapatokat küldjön a koreai király „megsegítésére”, aki egyébként maga is elboldogult volna a felkelőkkel. A japán csapatok július 22-én betörték a szöuli királyi palotába, ahonnan magukkal hurcolták a koreai királyt, aki július 27-én – a japán diplomáciai misszió épületéből – hadat üzent Kínának, és Japán segítségét kérte a kínaiak Koreából való kiűzéséhez.

Egy japán cirkáló két nappal a hivatalos hadüzenet és segélykérés előtt elsüllyesztette azt az Angliától bérelt hajót, amely 1200 kínai katonát szállított Koreába, a japán csapatok pedig megtámadták a Jacsanban állomásozó kínai egységeket, amelyek Phenjan irányába vonultak vissza, ahová erősítések érkeztek Kínából, amely augusztus 1-jétől hadiállapotban levőnek tekintette magát Japánnal. Szeptember 16-án a japánok elfoglalták Phenjant, a kínai csapatok pedig elhagyták Koreát.

A háború most már kínai területen folytatódott.

A Liaotung-félszigetről a Jalu folyó torkolatához erősítést szállító északi flottát visszatérőben japán hadihajók támadták meg, s a tengeri ütközetben nagy győzelmet arattak.

Október 24-én a japán hadsereg átkelt a Jalu folyón, és sikeresen nyomult előre Dél-Mandzsúriában.

Ojama tábornok 40 ezer fős csapata október 25-én partra szállt a Liaotung-félszigeten, ahol komolyabb ellenállással nem találkozva november 6-án bevették Talién, november 21-én pedig Lüsün (Port Arthur) hadikikötőit, amelyek északról védték a Cseli-öböl bejáratát.

A négyéves Kuang-hszü császár, balról Li Hung-csang

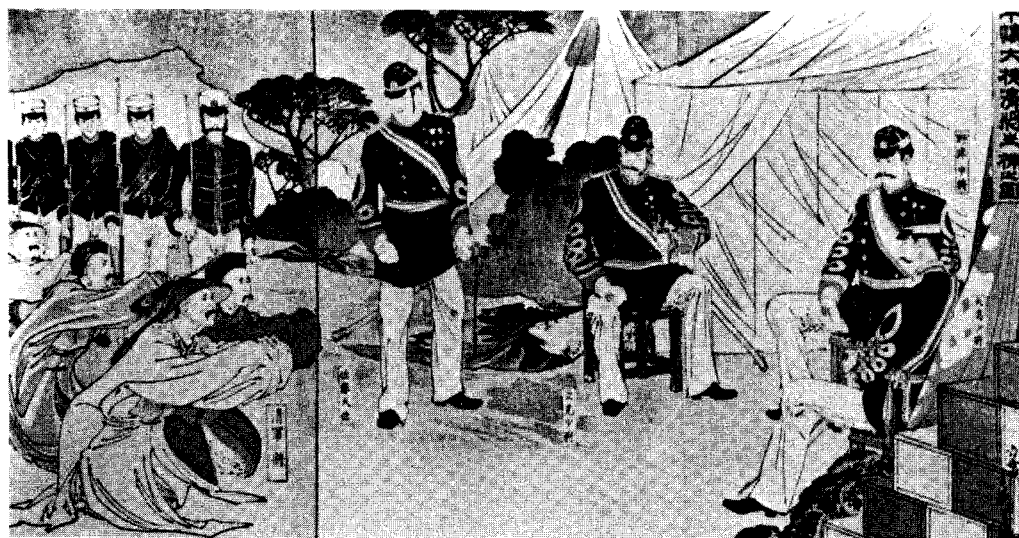
Li Hung-csang, a kínai mandarinréteg vezéralakja

Az északi flotta maradványai a santungi Vejhajvej kikötőjében húzták meg magukat. A Cseli-öböl bejáratát délről védelmező Vejhajvejt ágyúállások oltalmazták a tenger felől érkező támadástól. Kuroda marsall parancsnoksága alatt 1895. január 20-án 30 ezer fős japán sereg szállt partra, hogy a szárazföld felől foglalják el az ágyúállásokat, majd a tenger felől támadó japán hajóhad és a kínai ágyúkat elhódító szárazföldi csapatok közös erővel verték szét, ami az északi flottából még megmaradt. Február 12-én a kínaiak letették a fegyvert. Ting Zsu-csang, a flotta parancsnoka méreggel vetett véget életének.

Mivel e vereségekkel Peking közvetlen veszélybe került, a kétségbeesett mandzsu udvar a béketárgyalások mihamarabbi megindítását szorgalmazta. Legtehetségesebb diploma-

tájukat, Li Hung-csangot állították csatasorba, akit mindenekelőtt visszahelyeztek mindazon tisztségeibe, amelyekről a háború elején az elszenvedett kudarcokért viselt felelőssége miatt váltották le.

A tárgyalások március 19-én kezdődtek a japán Simonoszekiben. A japánok először teljesíthetetlen követelésekkel húzták el a tárgyalásokat, hogy közben folytathassák előnyomulásukat a Penghu szigeteken és Tajvanon. Ito gróf, a japán küldöttség vezetője 750 millió ezüst jóvátételt követelt, valamint azt, hogy japán csapatok tartózkodhassanak Senjangban, Takuban, Tiencsinben és Sanhajkuanban, Pekinget pedig tegyék szabaddá a külföldi kereskedelem előtt. Amikor március 24-én Li elutasította e követelések teljesítését, egy, a háborúnak Peking elfoglalásáig való folytatását követelő szervezet

Kínaiak békéért könyörögnek a japán–kínai háborúban elszenvedett vereséget követően

Ito és Li Hung-csang a simonoszeki béketárgyalásokon

fanatikus tagja rátámadt, és egyik szemére megvakította.

Az alkudozások során Linek a jóvátétel összegét sikerült leszorítania 200 millió ezüstre, elhárította Senjang megszállását és Peking megnyitását, de a mandzsu kormány így is jelentős engedményekre kényszerült. Az 1895. április 17-én aláírt szerződésben Kína lemondott Koreával kapcsolatos jogairól, Japánnak engedte át Tajvant, a Penghu-szigeteket és a Liaotung-félszigetet, valamint több várost megnyitott a japán kereskedők előtt.

A Liaotung-félsziget japán kézre kerülése sértette volna Oroszország érdekeit, ezért a cári diplomácia megszerezte a franciák és németek támogatását, majd a három ország azzal a „baráti tanáccsal” fordult Japánhoz,

hogy mondjon le a félsziget bekebelezéséről. Japán kénytelen volt meghátrálni, de a hadisarc összegét megemelte 30 millió ezüstre.

Kína pénzéből a japán hadsereg erősödött.

A „Kelet-Ázsia beteg emberévé” vált Kína csupán azért nem lett egyetlen külföldi hatalom gyarmatává sem, mert túlságosan nagy falatnak bizonyult volna bármelyikük számára is, ezenkívül az egymásra is féltékeny gyarmatosító hatalmak mind igyekeztek megakadályozni, hogy a másik egyoldalú előnyökhöz juthasson a távol-keleti birodalomban. Inkább érdekszférákra osztották az országot: Anglia a Jangce vidékén, Franciaország Dél-Kínában, Németország Santungban, a cári Oroszország Mandzsúriában növelte a befo-

lyását, mindegyik hatalom igyekezett megtalálni a maga vadászterületét. Így vált Kína félgymarmati országgá.

A Csing-kormányzat felismerte a gymarmatosító hatalmak közötti érdekellentéteket, és megpróbálta azokat a maga hasznára fordítani, de kevés volt az ereje hozzá, hogy ezt a politikát sikerre vihesse.

Az első ópiumháborút követően megnyitott öt kikötőhöz a mandzsu hatalom katonai és diplomáciai vereségeit követően egyre újabbak csatlakoztak. A XIX. század végére a tengerpart, valamint a Jangce alsó és középső folyása valamennyi jelentősebb városa már ide sorolódott. Ezen a településeken „engedményes (koncessziós) területek” létesültek, ahol nem érvényesült a kínai joghatóság, a külföldiek területenkívüliséget élveztek. Védelmükre a külföldi hatalmak saját fegyveres erőt állomásoztathattak ezekben a városokban, amelyeket a könnyű meggazdagodás reményében elleptek a lelkiismeretlen külföldi kalandorok. Az európai negyedek parkjaira kikerültek a vérlázító táblák: „Kínaiaknak és kutyáknak tilos a bemenet!” Érthető, hogy ilyen körülmények között a kínai lakosságot nem a fejlődés miatt érzett öröm, hanem a nemzeti megaláztatás miatti harag kerítette a hatalmába.

A katonai vereségeket követően a Kínára rótt jóvátételek kiürítették az államkincstárt. A kormányzat kénytelen volt külföldi bankokhoz fordulni kölcsönért, hogy tovább törleszthesse kötelezettségeit. A bankok az ország várható vámjövedelmére adták hiteleiket, ennek ellenőrzésére saját embereiket ültették a vámhivata-

lokba. A század második felében a jelentősebb városok vámhivatalai külföldi, elsősorban angol ellenőrzés alá kerültek. Az eladósodott ország már várható bevételeitől is elesett.

A katonai vereségek és a külföldi behatolás következtében Kína egyre inkább úgy érezhette, hogy létét fenyegető blokád épül ki körülötte: a cári kormány nem vett ugyan részt az ópiumháborúban, de 1858-ban és 1860-ban a kialakult helyzetet arra használta ki, hogy az Amur és az Usszuri vonalában véglegesítse országa határát Kínával, viszályok támadtak a két ország határának középszi szakaszán is⁸, a cári Oroszország 1897-ben megvetette a lábát a Liaotung-félszigeten, vasútépítkezéssel pedig mandzúriai befolyását igyekezett növelni. Az 1858-ban Kínára erőltetett tiencsini szerződés aláírása után a franciák Indokínába irányították csapataikat. Az indokínai területeket déli irányból fokozatosan meghódítva, a Kína felett aratott győzelmet követően, a 80-as évek közepére eljutottak Kína déli határáig, attól fogva kínai területen igyekeztek koncessziókat szerezni. A Kínában legerősebb befolyással rendelkező Anglia nemcsak a Jangce völgyében építette ki hadállásait, de Burma 1885-ben történt teljes meghódításával a Burmával szomszédos Jünnan tartományhoz érkezett. 1898-ban, arra hivatkozva, hogy ellensúlyozniuk kell az orosz kézben levő Port Arthur haditengerészeti bázist, elfoglalták Vejhajvej hadikikötőjét. Németország megfelelő ürügyet keresve 1897-ben hajórajával elfoglalta a Csiaocsou-öböl vidékét, amelyet santungi

térhódításuk kiindulópontjának tekintettek. Jelenlétüket a rákövetkező évben német–kínai megállapodás törvényesítette. Japán sem érte be Korea és Tajvan meghódításával, terjeszkedése következő lépéséül a Tajvannal szemközti Fucsien tartományt szemelte ki...

A „száznapos reform”

A katonai vereségek ugyan az „ön-erősítési politika” kudarcát jelentették, mégis utat nyitottak a reformmozgalom számára, amely most már komolyabb változtatásokat kívánt végrehajtani a középkori elemekkel terhes birodalom szerkezetében is.

A vesztett csaták felébresztették a hazafias érzést az értelmiségi fiatalok körében. A század végén kibontakozó reformmozgalomnak ezek a fiatalok álltak az élére. A mozgalmat Kang Ju-vej és társai irányították. Kang huszonöt éves korában, 1882-ben járt először Pekingben, hogy letegye hivatalnokvizsgáját, de ez akkor még nem járt sikerrel. Kínai szokás szerint az egy helyről származók szülőföldi társaságokat létesítettek az ország nagyobb városaiban, ezek a társaságok pedig fogadókat is fenntartottak az otthonról érkezők elszállásolására. A dél-kínai születésű Kang Ju-vej Kuangtung tartomány Nanhaj járásában látta meg a napvilágot, ezért amikor a fővárosba látogatott, mindig a Nanhaj Szállóban szállt meg. Itt írta meg 1888-ban, második pekingi látogatása idején Kuang-hszü császárhoz intézett első memorandu-

mát, amelyben a francia–kínai háborúban elszenvedett vereség hatására a konzervatív erőkkel való szembefordulásra, reformok megvalósítására biztatta a szintén fiatal császárt. A beadvány természetesen nem jutott el az uralkodóhoz, s gondos kezek utólag érvénytelenítették Kang már elfogadott vizsgadolgozatát.

1894-ben és 1895-ben Kang tanítványával és elvbarátjával, Liang Csi-csaóval kétszer is Pekingbe látogatott. 1895-ben éppen a fővárosi hivatalnokvizsgán kívántak részt venni, amikor híre érkezett a kínai–japán háborúban elszenvedett vereségnek és Li Hung-csang Simonoszekiben folytatott béketárgyalásainak. A felháborodott Kang és Liang különös tervet eszelt ki a Nanhaj Szálló falai között. Megszervezték 1300, a fővárosi vizsgára érkezett fiatal értelmiségi gyűlését, amelyen elfogadták a császárhoz intézett, eladdig példátlan „kollektív memorandum” szövegét.

Ebben arra kérték az uralkodót, ne hagyja jóvá a megalázó békeszerződést, tanácsokat adtak a háború tovább folytatására vonatkozóan, másrészt széles körű reformprogramot ajánlottak. Még a fővárost is át akarták helyezni a könnyen sebezhető Pekingből az ország belsejébe, Hszianba. Az államigazgatás reformját úgy képzelték el, hogy választott képviselőkől tanácskozási jogú szerveket hoznának létre az uralkodó mellett. A memorandum tehát az alkotmányos monarchia célkitűzéseit követte, de célját akkor még nem sikerült elérnie.

Kang, aki kisebb hivatalhoz jutott Pekingben, újságot alapított a fővá-

rosban, s megszervezte a reform híveinek társaságát. A konzervatív erők azonban kormányellenes tevékenységgel vádolták meg, újságját és társaságát betiltották, neki magának délre kellett menekülnie.

1897-ben, amikor a helyzet ismét lehetővé tette, Kang Ju-vej visszaköltözött a fővárosba, s most már több déli reformszervezet munkájában szerzett tapasztalat birtokában megszervezte a Kuangtung-i Tudományos Szövetséget és több más csoportot, amelyeknek a Nanhaj Szállóban volt a központjuk. Aligha véletlen tehát, hogy a reformerek, majd később a forradalmárok zöme a gazdaságilag és társadalmilag fejlettebb, a külfölddel szorosabb kapcsolatot fenntartó déli országrészből került ki. Pekingben érlelődtek a feltételek a reformmozgalom fellendüléséhez.

Ahhoz azonban, hogy megértsük az 1898. évi „száznapos reform” győzelmének és bukásának okait, pillanást kell vetnünk a korhadt monarchia vezetőire is.

A kiskorú császároknak nem sok beleszólásuk lehetett az ügyekbe, a mandzsu arisztokráciából, a palotabeli eunuchokból és a kínai bürokráciából szerveződött konzervatív csoport tartotta a kezében a tényleges hatalmat.

Hsziencse 1861-ben bekövetkezett halála után egyetlen fia lépett a trónra. A fiú a császár kedvenc ágyasától született, akit ezért császárnévvel emeltek, majd férje halála után anyacsászárné lett belőle. A kiskorú Tungcse császár mellett régenskedő Ce-hszi anyacsászárné már 28 évesen kezébe kaparintotta az ország irányítá-

sát, s azt 1908-ban bekövetkező haláláig – majd fél évszázadon át – ki sem engedte a kezéből. Mivel a rendelkezések tiltották, hogy a fontos állami tanácskozásokon részt vegyen, egy függöny mögül hallgatta a vitát, de a végső döntést ő maga hozta meg. Fia halála után, 1875-ben egy ötéves kisfiút, a császári család egyik tagját ültette a trónra, azzal a szándékkal, hogy a hatalmat továbbra is maga gyakorolja.

1886-ban, amikor Kuang-hszü császár 16 éves lett, Ce-hszi kénytelen volt lemondani a régensségről, de lépését a politikai gyámkodás hároméves időszaka követte, majd amikor ez is letelt, jogcím nélkül tartotta kezében a hatalmat. Az a gyakorlat alakult ki, hogy a császár döntéseit utólagos felülvizsgálatra az anyacsászárné elé terjesztették, a végső döntést tehát mégiscsak Ce-hszi hozta meg.

Politikai befolyását érzékeltetik azok a nagyszabású ünnepek, amelyeket 1894-ben, hatvanadik születésnapja alkalmából rendeztek. A tengeri flotta kiépítésére szánt pénzből vettek el a főváros környékén épült Nyári Palota rendbehozatalára, hogy az a születésnapra ünnepségek idejére régi fényében ragyoghasson. A kínai flottát a japánok szétverték, de Ce-hszi pompás kőhajója ma is ott látható a Nyári Palota táján.

Ez a becsvágyó asszony olykor maga is közeledett az ország erősítését követelő csoporthoz, többnyire azonban a konzervatív erők fő támaszául szolgált, különösen attól kezdve, hogy az ifjú császár, aki maga is hangoztatta, hogy nem akar „országve-

szejtő uralkodó” lenni, mindjobban érdeklődött a reformerek eszméi iránt.

1898-ban Kang Ju-vej és Liang Csi-csao Pekingben a vizsgára érkező fiatal értelmiségiek soraiból megszervezte az Országvédő Társaságot. Kiáltványt bocsátottak ki: „Hazánk területe napról napra csökken, ereje napról napra fogy, népe napról napra szegényebb” – írták. Kang újabb memorandumot intézett a császárhoz, amelyben arra kérte, hogy Nagy Péterhez és a japán Mejdzi császárhoz hasonlóan maga álljon a reformmozgalom élére.

Kuang-hszü ekkor döntő lépésre szánta el magát. 1898. június 11-én ediktumot adott ki a reformok megindításáról, amely az úgynevezett „száznapos reform” valójában 103 napig tartó időszakának kezdetét jelenti. Az uralkodó audiencián fogadta Kang Ju-vej, a reformmozgalom vezéralakjait pedig – többnyire fiatal értelmiségieket – fontos közigazgatási tisztségekbe emelte. A hadsereg vezetése azonban továbbra is a konzervatív erők kezében maradt, s ez a tény később végzetesen hatott ki a mozgalom sorsára.

A reform hónapjaiban kiadott több mint hatvan rendelet – bár végrehajtásukat a konzervatív erők többnyire szabotálták – az erős és független Kína megteremtésének szándékáról tanúskodik. A hagyományos hat minisztérium mellé négy új gazdasági minisztériumot szerveztek: ipari és kereskedelmet, bányászatit, mezőgazdaságit, illetve vasútügyit. Új ismereteket nyújtó iskolák, a Pekingi Egyetem és a Kínai Nemze-

ti Bank létrehozását határozták el. Napirendre tűzték a hivatalnokok kiválasztási rendszerének, a hadseregnek és a mandzsuk privilégiumainak reformját is. Mindez persze a konzervatív erők ellenállásába ütközött, akik az alkalmas pillanatra vártak az ellentámadáshoz.

A császár a kétkulacsos Jüan Si-kaj tábornoknak adott parancsot, hogy számoljon le Zsung-luval, a helyőrség parancsnokával és az anyacsászárné klikkjének több vezető személyiségével. A tábornok, aki a reform hívének mutatta magát, Zsung tudomására hozta az ellenük irányuló terveket. Ce-hszü szeptember 20-án késő éjszaka letartóztatta a császárt és a reformmozgalom vezetőit. Kuang-hszü ettől fogva egészen tíz évvel később bekövetkezett haláláig házi őrizetben

Kuang-hszü, a reformer császár

Kang Jo-vej, a reformmozgalom egyik vezetője

élt, a hatalmat pedig az 1898. szeptember 21-től a császár felett – természetesen annak többszöri „kérésére” – politikai gyámkodást folytató Ce-hszi gyakorolta. A reformmozgalom hat vezetőjét, élükön a legradikálisabb Tan Sze-tunggal, kivégezték. Kang Ju-vejnek sikerült külföldre szöknie.

Kang Ju-vej és Liang Csi-csao a továbbiakban is megmaradtak az alkotmányos monarchia és a mandzsui dinasztia híveinek, így szembekerültek a polgári demokrácia olyan radikálisabb képviselőivel, mint Szun Jat-szen. A Kína megújulásáért küzdő erők egymással is éles harcot vívtak. A konzervatív erőknek a reformerek felett aratott győzelme pedig több

mint egy évtizeddel hosszabbította meg a középkor uralmát az országban.

Az igazságot tevő ököl

A mandzsui dinasztia képtelen volt megszervezni az ellenállást az imperialista hatalmak gazdasági és katonai behatolásával szemben, a „száznapos reform” kudarca pedig arról tanúskodott, hogy az elavult államgépezet megújítását sem lehet tőlük várni. Németország santungi beavatkozása, a nyugati kezdeményezésre történő észak-kínai vasútépítések, amelyek földönfutóvá tették a Nagycsatorna csónakosait és a teherhordó kulikat, csak fokozták az idegengyűlöletet az ország északi részén: Santungban, Peking és Tiencsin vidékén.

A hagyományos titkos társaságok egyike, az Igazságot és Békét Teremtő Ököl Társasága – tagjait Európában *bokszereknek* nevezték el – az idegen behatolás elleni tömegmozgalom egyik fő szervezőjévé vált. A bokszerek vasútvonalakat romboltak le, misszionáriusokat gyilkoltak meg. Ami nem sikerült felülről, azt a néptömegek most alulról próbálták megvalósítani.

A külföldi hatalmak a mozgalom felszámolását követelték a mandzsui kormányzattól, az udvar azonban nem nézte rossz szemmel a bokszerek idegenellenes tevékenységét, ezért gyakorlatilag semmit sem tett a megfékezésük érdekében, sőt 1900. június 13-án a Peking környékén állomásozó bokszercsapatok Ce-hszi hallgatólagos beleegyezésével még a fővárosba is bevonulhattak.

Pekingben kezdetét vette az idegen üzletek felgyújtása, a keresztény kínaiak legyilkolása, majd a követségi negyed két hónapig tartó blokádja. A követségi negyedet védő idegen katonák több alkalommal is tüzet nyitottak a bokszerekre.

A hatalom a fővárosban gyakorlatilag a felkelők kezébe került, a fejlemények hatására Ce-hszi anyacsászárné június 15-én utasítást adott a csapatainak, hogy forduljanak szembe a bokszerekkel.

Közben azonban a körülmények megváltoztak. Június 17-én a Tiencsin melletti Takuban partra szálltak nyolc ország – Németország, Japán, Olaszország, Anglia, az Egyesült Államok, Franciaország, Oroszország és az Osztrák–Magyar Monarchia – egyesített fegyveres erői, hogy kínai érdekeiknek védelmére siessenek. Ebben a helyzetben Ce-hszi június 20-án úgy döntött, hogy seregeire és a bokszerekre támaszkodva hadat üzen a támadó nyugati hatalmaknak.

Ugyanezen a napon egy kínai katonára Pekingben lelőtte Ketteler báró német követet, aki a külkapcsolatok hivatalába indulva áthaladt a fegyveresek által őrzött tiltott övezeten. A német követ meggyilkolásáról már korábban is terjedtek el hírek. Vilmos császár egy ilyen alkalommal a következő utasítást adta Bülow kancellárnak: „Azonnal nagy közös hadműveletekre kell készülnünk. Nem engedhetjük meg, hogy Oroszország vagy Japán ezt egyedül tegye meg, és kiszorítsa Európát. Saját csapatainknak kell megbosszulniuk a német követ meggyilkolását. Pekinget el kell törölni a föld színéről!” Bár egyik nagyha-

Ce-hszi anyacsászárné, a századforduló Kínájának tényleges ura

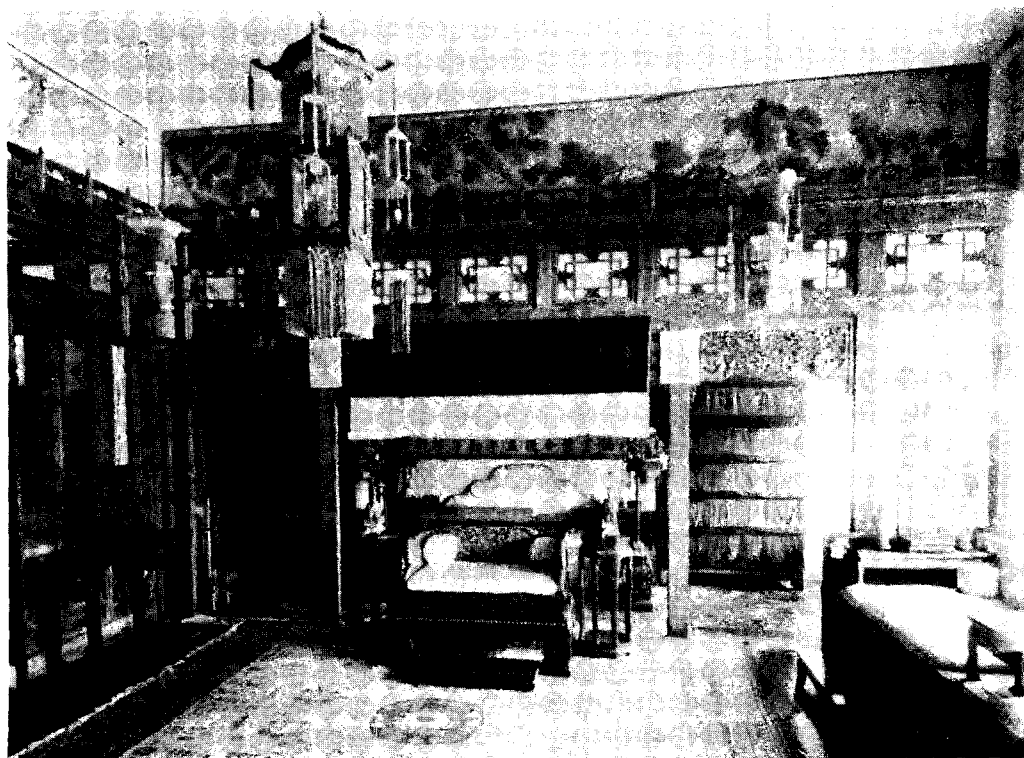
talom sem nézte jó szemmel, hogy a másíknak sikerül megerősítenie pozícióit Kínában, elfogadták, hogy a szövetséges csapatok parancsnokának Waldersee német tábornokot nevezzék ki. Vilmos császár, amikor Walderseet és csapatait Kínába küldte, elmondta hírhedt második „hun beszédét”: „Kegyelmet ne adjatok, foglyot ne ejtsetek! Éppúgy, amint ezer évvel ezelőtt Attila király hunjai emlékezetessé tették hatalmukat, amely ma is él a mondákban, a ti tetteiteknek a német nevet Kínában ezer évre emlékezetessé kell tenniük, hogy a kínaiak sose merjenek tiszteletlenül nézni egy németre.”

1900. július 14-én az intervenció csapatok elfoglalták Tiencsin kínai városnegyedét, majd a negyvenezer fős sereg pusztítva-rabolva Peking felé indult. Augusztus 14-én és 15-én elfoglalták a fővárost. Ce-hszi az udvarral és a továbbra is házi őrizetben tartott uralkodóval előbb Tajjüanba, majd Hszianba menekült. Az intervenció seregek feldúlták a császári palotát.

A büntetőakciók során ártatlan emberek ezreit gyilkolták le. Az 1900 végétől 1901 áprilisáig végrehajtott 46 büntetőakció közül 35-öt a német csapatok szerveztek meg.

A világ haladó erői tiltakoztak a

„sárga veszedelem” hangoztatásával folytatott fajgyűlölet-hintés és a kínaiakat mészárló barbár vérfürdők ellen. Lenin ezt írta: „Mi készítette a kínaiakat arra, hogy megtámadják az európaiakat, mi készítette őket erre a lázadásra, amelyet az angolok, franciák, németek, oroszok, japánok stb. oly buzgón igyekeznek elfojtani? Az, hogy a »sárga faj gyűlöli a fehér fajt«, »a kínaiak gyűlölik az európai kultúrát és civilizációt« – bizonygatják a háború hívei. Igen, a kínaiak valóban gyűlölik az európaiakat, csakhogy az európaiak közül kiket gyűlölnék és miért? Nem az európai népeket gyűlölik a kínaiak – hiszen velük nem

Ebben a helyiségben hallgatta az anyacsászárné a függöny mögül a politikai tárgyalásokat

Vilmos császár sugallatára készült kép a „sárga veszedelemről”

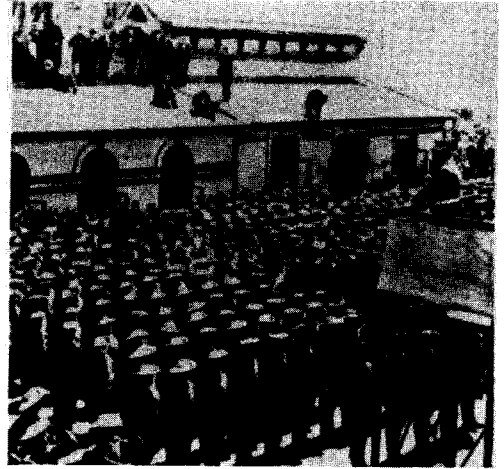
volt semmi bajuk –, hanem az európai kapitalistákat és a kapitalistákat engedelmesen kiszolgáló európai kormányokat. Hát hogyan gyűlöltek volna meg azokat, akik csak azért mentek Kínába, hogy megszédjék magukat, akik csak csalásra, rablásra és erőszakra használták felmagasztalt civilizációjukat, akik azért viseltek háborút Kína ellen, hogy joguk legyen a népet bódító ópiummal való kereskedésre (Anglia és Franciaország háborúja Kína ellen 1856-ban), akik képmutató módon a kereszténység terjesztésével álcázták rablópolitikájukat?”

A szociáldemokrata Bebel a büntetőexpedíciók mérsárlásai ellen tiltakozva a Reichstagban megállapította: „Ilyen kegyetlenségeket, mint

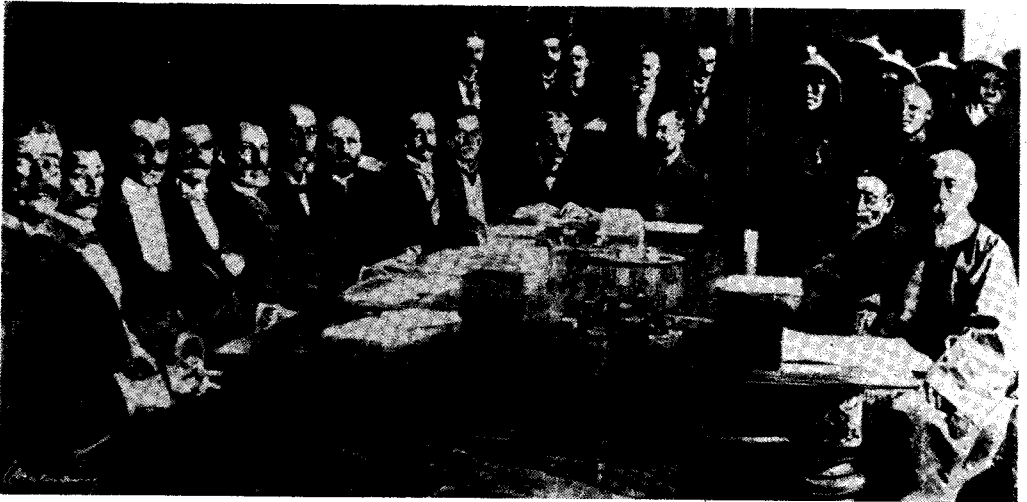
amelyek ebben a háborúban történtek, nem követtek el sem a hunok, sem a vandálok, sem Dzsingisz kán, sem Tamerlán.” Európa legjobbjai, Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg, Jean Jaurès, Romain Rolland szót emeltek a kínai nép jogai védelmében.

Jóllehet Dél-Kína kormányzói nem hajtották végre a pekingi utasításokat, és semmiféle intézkedést sem foganatosítottak a külföldiekkel szemben, a győztes hatalmak az 1901. szeptember 7-én Pekingben Kínára kényszerített úgynevezett „bokszer jegyzőkönyv”-ben mégis hatalmas összegű jóvátétel fizetésére kötelezték az országot, amelynek félgymarmati helyzete végérvényesen megpecsételődött. A tárgyalást kínai részről Li

Hung-csang vezette, akinek fő feladata abban állt, hogy meggyőzze a szövetségeseknek azt a kísérletét, hogy megfosszák hatalmától a háborúért felelősnek tartott anyacsászárnét. Li Hung-csangék ennek érdekében minden feltételt hajlandók voltak elfogadni, s Ce-hszi októberben valóban vissza is térhetett pekingi palotájába.

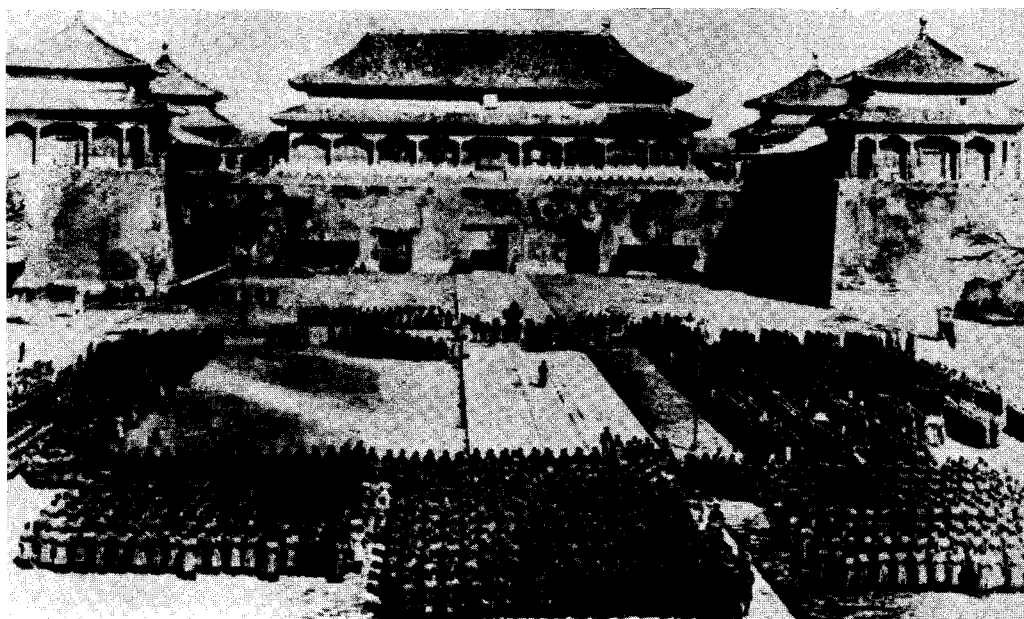
Vilmos császár elmondja hírhedt „hun beszédét”

Az intervencióban részt vevő nyolc ország és a császári udvar képviselői aláírják az úgynevezett „bokszerjegyzőkönyvet”

„Tájkép csata után”. Egy rommá lőtt kínai város

Német csapatok a császári palota főbejárata előtt

Császári csapatok által foglyul ejtett bokszerek

Szun Jat-szen pártja megdönti a monarchiát

A hatalomba visszakerült konzervatív erők bármennyire szerettek volna is a régi módon kormányozni, ez már nem sikerülhetett nekik.

Az erősödő burzsoáziának szóló engedményként a monarchia vezetői 1906-ban ígéretet tettek az alkotmányos kormányzás bevezetésére. Az előkészületekre azonban csak az uralkodó és Ce-hszi 1908-ban gyors egymásutánban bekövetkezett halálát követően került sor. (Azt rebesgették, hogy az anyacsászárné megmérgezte a császárt, nehogy az túlélje.)* A kiskorú – alig hároméves – Pu-ji került a trónra, aki mellett régens kormányzott. A trónra lépési szertartáson a kisgyerek elsírta magát. Apja azzal nyugtatta: „Ne sírj! Hamar vége lesz.” Szavai a mandzsu dinasztia hamarosan bekövetkező bukása után szállóigévé váltak.

Az alkotmányos kormányzásra való áttéréshez szükséges tanácskozó testületeket a tartományokban 1909-ben választották meg. (A választásokon a lakosság mindössze 0,03%-a vehetett csak részt.) 1910. október 3-án a mandzsu kormányzat Pekingbe hívta az Országos Tanácskozó Testületet. A küldöttek fele a tartományi tanácskozó testületek választott kép-

* Jóllehet a császár kezelőorvosainak feljegyzéseit felülvizsgálva azóta olyan kutatási eredmény is napvilágot látott, hogy az egész életében beteges Kuang-hszü halála egyáltalán nem tekinthető váratlanoknak, továbbra is gyanúra ad okot, hogy az uralkodó éppen Ce-hszi előtt egy nappal szenderült jobblétre

viselői közül került ki, másik felét pedig a régens nevezte ki. Az Országos Tanácskozó Testület nyomására a kormányzat hozzájárult, hogy ne az eredetileg tervezett kilenc év múlva, hanem már 1913-ra összehívják a parlamentet és életbe léptessék az alkotmányt. Az intézkedés azonban elkésett: a Szun Jat-szen pártja által szervezett 1911. évi vucsangi felkelés elsöpörte a középkort képviselő mandzsu monarchiát. Győzött a polgári demokratikus forradalom.

Ez a győzelem nem egyik napról a másikra született, Szun Jat-szen pártja hosszú évek óta készült a mandzsu monarchia megdöntésére, a köztársaság kikiáltására.

Szun Jat-szen 1866-ban látta meg a napvilágot egy Kantontól nem messze élő parasztcsalád ötödik gyermekeként. Nagybátyja, a tajping sereg egykori harcosa, sokat mesélt neki a felkelés egyik fő céljáról: a gyűlölt idegen dinasztia megdöntéséről. 1879 és 1883 között Hawaiiiba kivándorolt bátyja taníttatta egy angol nyelvű iskolában Hawaii szigetén. Hazatérése után Kantonban tanult az orvosi főiskolán. A hazája által elszenvedett katonai vereségek mélyen elgondolkottatták a fiatalembert. Visszaemlékezéseiben így vallott erről: „Bennem 1885-ben, a kínai-francia háborúban elszenvedett vereségünket követően született meg az elhatározás, hogy meg kell dönteni a Csing-udvar uralmát, s meg kell teremteni a köztársaságot”.

Hasonló gondolkodású diáktársai-val mind szorosabb kapcsolatot épített ki. A kínai-japán háború idején Hawaiiiba, majd az Egyesült Álla-

mokba utazott, hogy megszervezze a „Kína Újjászületésének Társaságát”, de a külföldön élő kínaiaktól ekkor még nem sok támogatást kapott. Hongkongból hazatérve próbálta megszervezni az első mandzsuelles felkelést, amelynek Kantonban kellett volna kitörnie. A terv azonban idő előtt kipattant, számos résztvevőnek az életével kellett fizetnie a mozgalom első, 1895-ben elszenvedett kudarcaért, amelyet még kilenc követett, amíg végre tizenhat évvel később a tizenegyedik fegyveres felkelés sikerrel járt.

Szun Jat-szennek is külföldre kellett szöknie. Előbb Japánban élt, majd világ körüli utat tett, amelynek során felkereste az Egyesült Államokat és Angliát is. Londonban 1896-ban a kínai követség embereinek sikerült foglyul ejteniük, csak a széles körű tiltakozásnak volt köszönhető, hogy nem tudták hazaszállítani, ahol a biztos halál várt volna rá.

Kihaszználva a bokszerlázadás keltette zűrzavart, Japánból szervezték a második mandzsuelles felkelést. Mivel a japánok visszavonták felajánlott támogatásukat, kezdeti sikerei után ez a felkelés is kudarcot vallott. Ám a kínai értelmiség soraiban rokonszenvet váltott ki.

Megszaporodott a Japánban és Európában tanuló kínai diákok száma. Ezek a fiatalok fogékonyabbá váltak Szun Jat-szen és elvbarátai tanításaira. 1905-ben alakult meg képviselőikből a Szun Jat-szen vezette Szövetséges Liga, amely Tokióból irányította a forradalmi mozgalmat. Tagjainak száma egy év alatt tízezer fölé nőtt. A Szövetséges Liga fokoza-

Szun Jant-szen, a köztársaságot megalapító 1911. évi forradalom vezetője

tosan az egész országban kiépítette szervezeteit. A forradalmi beállítottságú párt külföldön megjelenő újságjaiban éles polémiába kezdett az alkotmányos monarchista erők képviselőivel. A Szövetséges Liga eszmei bázisául a Szun Jat-szen által ekkor megfogalmazott „három népi elv” szolgált: a nemzeti függetlenség (ez ekkor még nem hordozott antiimperialista jelleget, a mandzsu uralom megdöntését jelentette), a demokrácia és a népjólét, amely magába foglalta a parasztok önálló parcellához való jogát.

A Szövetséges Liga Szun Jat-szen irányítása alatt különbizottságot szervezett, amely a kínai határ köz-

vetlen közeléből, Hanoiból irányította a dél-kínai felkelések kirobbantására irányuló munkát. Úgy vélték, hogy ebben a körzetben a legkedvezőbbek a feltételek egy mandzsuelles mozgalom sikeréhez.

1907 májusában és júniusában Kuangtung tartomány két körzetében fegyveres felkelést szerveztek, majd ezt követően még két fegyveres akcióba kezdtek, az utóbbinak maga Szun Jat-szen állt az élére, de mind a négy alkalommal vereséget szenvedtek, s végül vissza kellett térniük kiindulópontjukra, a franciák által megszállt Annamba. Miután Szun Jat-szent a francia hatóságok kiutasították, szervezete még két akcióval próbálkozott, de ezek sem jártak sikerrel.

Amikor a franciák az oda menekült felkelőket kitoloncolták Annamból, a Szövetséges Liga megfelelő bázis nélkül maradt. Egyes kétségbeesett tagjai a terrorista merényletek útjára léptek. (Vang Csing-vejt Pekingben a régens elleni sikertelen merényletben való részvétele miatt tartóztatták le.) Szun Jat-szen tovább folytatta a pénzgyűjtést a külföldön élő kínaiak körében. Szervezetének többi vezetője a monarchia újonnan szervezett katonai egységeiben, az ún. „új hadsereg”-ben próbálta megnyerni a fiatal tiszteket.

1910 februárjában Hongkongból a kantoni „új hadsereg” felkelését készítették elő, de az a tervezettnél korábban pattant ki, s vereséget szenvedett. 1911 áprilisában újabb felkeléssel próbálkoztak Kantonban. A Hongkongban működő vezérkart Huang Hszing irányította. Összesen több száz főt számláló tíz harci csoportjukkal egyidejűleg akarták meg-

támadni a fontosabb középületeket, s számítottak az „új hadsereg” csatlakozására. Ám a véletlen ezúttal is közbeszólt. Egyik harcosuk a szigorú konspirációs parancsot megszegve fényes nappal rálőtt a helyőrség parancsnokára, ezért a mandzsu hatóságok újabb egységeket vezényeltek a városba, házkutatásokat tartottak, amelyek során a forradalmárok nyomára bukkantak. Az illegálisan Kantonba érkezett Huang Hszing a felkelés időpontjának előrehozása mellett döntött, de a Hongkongban felkészített fegyvereseket már nem tudták a városba juttatni. Százharminc fős, mindenre elszánt csapatával április 27-én elfoglalta a helytartói palotát. A helytartó és emberei elmenekültek, a felkelőket viszont kétezer fős sereg zárta körül. A védekezők az ötórás harcban utolsó tőlényükig harcoltak, majd felgyújtották az épületet. Huang Hszingnek 57 emberével sikerült elmenekülnie, 43 forradalmár halt hősi halált, 29-en fogságba estek, ezeket a helytartó kivégeztette. Egyikük sem volt harmincévesnél idősebb. Szun Jat-szenék tizedik fegyveres akciója is kudarccal végződött.

Pedig a mandzsu monarchia korhadat épülete ekkor már recsegett-ropogott.

Az 1911-es év egyik legnagyobb tömegmegmozdulása a szecsuanai ún. „vasútvédő-mozgalom” volt. A vasúti közlekedés fejlesztése céljából a század eleje óta részvényeket bocsátottak ki Kínában.

1911 májusában a mandzsu kormányzat betiltotta a vasútépítési magánvállalkozásokat, hogy a vasútépí-

tés „államosításával” annak kizárólagos jogát a külföldi bankoknak játsz-sza át. A lépés országos felháborodást váltott ki. Különösen nagy volt a felzúdulás Szecsuanban, ahol semmiféle kártérítést nem akartak fizetni a részvényeseknek. Júniusban több százezer résztvevővel Vasútvédő Társaságot alakítottak. Miután küldötteket Pekingben letartóztatták, tömegmozgalmak robbantak ki a tartományban, amelyeket a hatóságoknak csak ügyel-bajjal sikerült elfojtaniuk.

Ilyen légkörben tört ki 1911. október 10-ének estéjén Hupej tartomány székhelyén, a Jangce-parti Vucsangban (ma Hankou, Vucsang és Hanyang egy várost alkot: Vuhant) az a felkelés, amely azután valóban véget vetett a mandzsu dinasztia közel három évszázados uralmának, s a monarchikus rendszert megdöntve Kínát a világ akkor még kisszámú köztársaságainak egyikévé tette.

A Vucsangban állomásozó „új hadsereg” soraiban a Szövetséges Liga két társszervezetének, az Általános Haladás Szövetségének és az Irodalmi Társulatnak több ezer tagja volt, s bár Szun Jat-szenék nem fűztek különösebb reményeket e szervezkedéshez, a felkelés előkészítésére irányuló számos párhuzamos kísérlet egyikét az ő körükben folytatták.

A fiatal tisztek október 11-ére terveztek a felkelést, a véletlen azonban itt is közbeszólt, ám ezúttal jó irányba vitte tovább az eseményeket. Október 9-én ugyanis robbanás történt abban a hankoui műhelyben, ahol a lőszert készítették elő, s a mandzsu rajtaütöttek a forradalmárok egy csoportján. Híre terjedt, hogy a házkuta-

tás során megtalálták a párttagok listáját: hamarosan megkezdődhetnek a letartóztatások. A forradalmi szervezetek egyesült vezetősége úgy döntött, hogy előbbre hozzák a felkelés időpontját, még aznap este megindítják a fegyveres harcot. Ám összekötés hiányában az utasítást nem tudták idejében eljuttatni a fegyveres csoportokhoz.

A mandzsuk 10-én reggel Zsujcseng helytartó palotája előtt lefejeztettek három, előző nap elfogott forradalmárt. A helyzet pattanásig feszült, de nem volt, aki a felkelés élére álljon: akit főparancsnoknak szántak, a statáriális állapot kihirdetésekor a rendőrök orra előtt kiszökött a városból, a kijelölt vezérkari főnök pedig a robbanás következtében sebesülten feküdt rejtékhelyén.

Ekkor Hsziung Ping-kun, a 8. utászzászlóalj 8. századának egyik szakaszparancsnoka, az Irodalmi Társaság tagja ragadta a kezébe a kezdeményezést. 10-én este kilenckor társaival elfoglalta a századparancsnokságot, majd a zászlóalj egész körletét. Valaki elkiáltotta magát: „Rohamozzuk meg Vucsangot!” A katonák szétlőtték a bezárt kapukat, s bevonultak a városba, ahonnan a helytartó még idejében a Jangce túlsópartján fekvő Hankouba menekült. A koncessziós területek külföldi konzuljaitól kért segítséget, de a konzulok úgy döntöttek, hogy semlegességet tanúsítanak a harcokban. Ezért a helytartó továbbfutott Sanghajba, sorsukra hagyva a gondjaira bízott tartományokat.

Október 11-én reggelre Vucsang és környéke a felkelők kezére került,

akik kiszabadították a börtönök-
ből letartóztatott társaikat. A forra-
dalom – legalábbis Vucsangban –
győzött.

A nap folyamán az „új hadsereg”

küldöttei összeültek a város befo-
lyásos személyiségeivel, tárgyalása-
ik eredményeként pedig bejelen-
tették, hogy megalakult a Kínai
Köztársaság.

A KÖZTÁRSASÁG KANYARGÓS ÚTJAI

Győzött-e a forradalom?

A vucsangi győzelem időpontjá-
ban Szun Jat-szen pénzgyűjtő
előadókörúton az Egyesült Államok-
ban tartózkodott, de a felkelés előké-
szítői sem voltak a városban. A for-
radalmárok vezetői úgy gondolták,
hogy az új hatalmi szerv élére tekinté-
lyes politikust kell találni. Li Jüan-
hungot szemelték ki Hupej tarto-
mány katonai kormánya fejének, egy
ezredest, aki nem menekült el a man-
dzsu főtisztekkel a városból. A konzervatív beállítottságú Li látogatóiról
értesülve ijedtében az ágy alá bújt, s
csak a felkelők állhatatos gyözködé-
sére fogadta el végül a posztot.

A forradalmárok hatalmukba kerít-
tették Vuhan mindhárom városát.
Bár később kénytelenek voltak visz-
szavonulni a túlerő elől, sikerük vagy
kudarckuk most már nem a Jangce-
parti városban dőlt el, hanem azon
múlt: csatlakozik-e hozzájuk a többi
tartomány?

Szerencsére a forradalmi lelkesedés
ekkorra már az egész országot a ha-

talmába kerítette, s ez a körülmény
megpecsételte a mandzsu dinasztia
sorsát. Október és november folya-
mán a tartományok egymás után
mondták ki a függetlenségüket. Kína
18 tartománya közül decemberre már
csak három – a főváros körüli Cseli
(a mai Hopej), Honan és Kanszu –
ismerte el a mandzsu udvar fennható-
ságát. Az emberek a mandzsu iga aló-
li felszabadulásukat copfjuk levágá-
sával ünnepezték meg.

Pekingben október 22-én összehívták a parlamentet előkészítő testületet, az udvar ígéretet tett az alkotmányos kormányzás bevezetésére, amelyben a parlament választja meg a miniszterelnököt, hagyja jóvá az ország pénzügyi politikáját. Ugyanakkor felkészültek a dél elleni katonai támadásra is.

Az udvar az 1898-ban a konzervatív erőknél nagy szolgálatot tett Jüan Si-kajba vetette utolsó reményét, őt szemelte ki mind a békés, mind a fegyveres megoldás megvalósítójának. A ravasz tábornok, aki a monarchia támogatásával személyes politi-

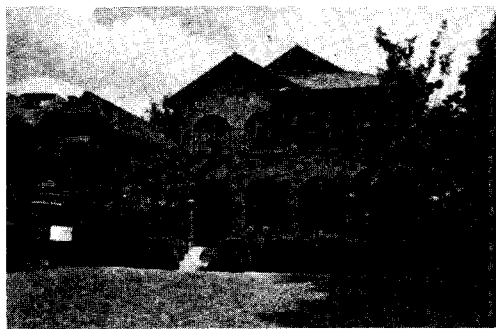
kai ambícióit is összekapcsolta, némi kérések után elfogadta a császári csapatok főparancsnoki tisztét és a miniszterelnökséget is. Az utóbbi funkciót korábban mindig a császári család tagja töltötte be.

Jüan megalakította kormányát, a benne való részvételhez pedig olyan személyiségeket is megnyert, mint Liang Csi-csao, a „száznapos reform” egyik vezetője. Bejelentették az alkotmányos rendet, a régens letette az esküt az alkotmányra.

A tábornok tovább folytatta a Vuhan elleni harcot, s – bár a felkelők a közben ideérkezett Huang Hszing vezetésével hősiessen védekeztek – a felperzselt Hankou után november végére a bal part másik városnegyedét, Hanjangot is elfoglalta. Az északiak sikerét ellensúlyozta, hogy a déli erőknek december elején sikerült bevenniük Nankingot. December 3-án észak és dél fegyverszünetet kötött.

Az események során az országban több politikai központ is létrejött, mindegyik magának próbálta biztosítani a vezető szerepet.

Li Jüan-hung, a botcsinálta forradalmár, aki most már az „első felkelő” pózban tetszelgett, Vucsangba hívta a függetlenné vált tartományok képviselőit, hogy megvitassák a központi kormány megalakításának kérdését. A Sanghajban tartózkodó politikusok viszont ott gyűjtötték egybe a tartományok küldötteit, akik november 15-én meg is tartották első tanácskozásukat, majd Liék követelésére a hónap végén Hupej tartományba helyezték át tanácskozásuk színhelyét. Megállapodtak abban, hogy a köztársaság ideiglenes elnökét

Szun Jat-szen ebben a házban látott hozzá a köztársaság ideiglenes elnökéként rá háruló munkához

a tartományi kormányok képviselői választják meg, és elhatározták, hogy legközelebb Nankingban ülnek össze.

Jüan Si-kaj gesztusokat tett délnek. Szabadon bocsátotta az előző évben Pekingben letartóztatott Vang Csing-vejt. Déli részről is jelezték a kompromisszumkészséget. Több politikus kijelentette: ha a tábornok szembefordul a mandzsui udvarral, lépését a felkelők a legmagasabb méltóság átengedésével is készek honorálni.

Szun Jat-szen decemberi hazatérése áthúzta Jüan Si-kaj számításait, de meghiúsította a forradalom konzervatívabb vezetőinek elképzeléseit is. Szun Jat-szen több évtizedes harcának köszönhetően nagy tekintélyt élvezett a tömegek körében. A Szövetéséges Liga elnöksége a Kínai Köztársaság ideiglenes elnökének tiszterére három jelöltet javasolt a tartományi kormányok képviselőinek december 29-i tanácskozására: Szun Jat-szent, Huang Hszinget és Li Jüan-hungot. A tizenhét szavazatból Szun Jat-szen tizenhatot kapott, Huang Hszing egyet, Li Jüan-hung pedig egyet sem.

1912. január 1-jén Szun Jat-szen

Nankingban elfoglalta a Kínai Köztársaság ideiglenes elnökének hivatalát. Az általa irányított kormány elfogadta a polgári demokratikus alkotmányt.

Végérvényesen győzött volna a forradalom?

Korántsem.

Ekkor mutatkozott meg igazán annak a káros hatása, hogy a forradalmárok másfél évtizede külföldről szervezték a hazai mozgalmat, s Kínán belül nem sikerül szilárd pártot összekovácsolniuk. Az új hatalom politikájában egyre erőteljesebben mutatkozott meg a liberális burzsoázia ingatagsága, a konzervatív erők pedig mind nagyobb mozgástérhez jutottak.

Jüan Si-kaj hamar felismerte, hogy számára a konfrontációnál előnyösebb, ha megpróbál kiegyezni a forradalom erőivel, megnyeri a maga számára a mérsékelt vezetőket. Döntésében az is szerepet játszott, hogy saját tisztjei sem lelkesedtek a polgárháborúért. A tábornok tehát felújította tárgyalásait a déliekkel. Miután ígéretet tett arra, hogy lemondhatja a mandzsu dinasztiát, Szun Jat-szen, aki tisztában volt vele, hogy sem a jobboldal, sem a nagyhatalmak nem támogatják észak elleni harcát, felajánlotta visszavonulását.

Február 12-én a régensnő és a kis korú császár nevében közzétették a dinasztia hatalomról való lemondását, cserében a köztársaság évi négy millió jüan évjáraadékat ajánlott fel a császári családnak. Palotáikat is megtarthatták. Február 14-én Szun Jat-szen a nankingi nemzetgyűlésben – a tartományi küldöttek testületében –

lemondott a köztársasági elnökségről, s e tisztre az ország egységének megteremtése céljából Jüan Si-kajt javasolta, akit másnap meg is választottak ideiglenes elnökké.

A forradalom a monarchiát ugyan megdöntötte, de földreformot hirdető radikális képviselői hamar kiszorultak a hatalomból. Szun Jat-szen még ideiglenes köztársasági elnökként sem ismételhette meg korábbi javaslatait. Szun és követői helyüket azoknak a konzervatív politikusoknak engedték át, akik minél kevesebb változást akartak Kínában.

Lenin 1912-ben így jellemezte a fiatal Kínai Köztársaság helyzetét: „A császár bizonyára egyesíteni fogja a hűbérurakat, a bürokráciát, a kínai papságot, és restaurációt fog előkészíteni. Jüan Si-kaj annak a burzsoáziának a képviselője, amelynek alig volt érkezése liberális monarchista burzsoáziából liberális-köztársasági burzsoáziává vedleni (vajon mennyi időre?), a monarchia és a forradalom közti lavírozás politikáját fogja folytatni. A forradalmi polgári demokrácia, amelynek Szun Jat-szen a képviselője, jó helyen keresi Kína »megújulásának« útját, amikor igyekszik kifejleszteni a paraszti tömegek legnagyobb öntevékenységét, határozottságát és bátorságát a politikai és agrárreformok terén.”

Szun Jat-szen második forradalma

Jüan, ahogyan azt Lenin is jól érzékelte, elnökké választása ellenére sem lett a köztársaság meg-

Jüan Si-kaj tábornok-elnök abban reménykedik, hogy elnyeri a nagyhatalmak támogatását dinasztiaalapítási ambícióihoz

győződéses híve. A tábornoknak esze ágában sem volt Nankingba utazni hivatala átvételére, nagyobb biztonságban érezte magát a konzervatív északon. Csapataival néhány rendzavarást provokáltatott Pekingben és Tiencsinben, majd erre a nyugtalan-ságra hivatkozva lemondta nankingi útját. Most már ahhoz toborzott támogatókat a déli vezetők körében, hogy ne csak ő maradjon Pekingben, hanem a főváros is. Mivel a megalkuvó déli vezetők – Szun Jat-szen tiltakozása ellenére – áldásukat adták erre az elképzelésre, március 10-én Jüant beiktatták tisztségébe, a nemzetgyűlés pedig a hónap végétől már Pekingben folytatta a munkáját.

Szun Jat-szen úgy vélte, hogy forradalmának három célkitűzése – nemzeti függetlenség, demokrácia,

népjólét – közül a mandzsuk megdöntésével és a köztársasági rendszer bevezetésével az első kettő megvalósult, minden erejét a gazdasági kérdések megoldására fordította. Ez kapóra jött Jüan Si-kajnak, aki – azt remélve, hogy elődje ezen a poszton kudarcot vall majd – Szun Jat-szent a vasutak főigazgatójává nevezte ki.

Jüan maga nagyobb külföldi kölcsönt akart felvenni pozíciójának megszilárdítása céljából, s ennek érdekében a legkeményebb feltételeket is hajlandó volt elfogadni. A nemzetgyűlés azonban, amely sem Jüan túlzott megerősödését, sem az ország kiszolgáltatottságának fokozódását nem kívánta, szembeszegült ezzel a tervvel.

A hosszú időn át illegális körülmények között működő Szövetséges Li-

ga nem volt képes szervezett politikai erőként fellépni, ezért napirendre került nyílt párttá történő átszervezése. A megalkuvó elemek, élükön Szung Csiao-zsennel, különböző liberális tömörülésekkel kezdtek tárgyalni, amelyeket meg akartak nyerni az új párt számára. 1912. augusztus 25-én Pekingben összeült a Kuomintang (Nemzeti Párt) alakuló kongresszusa. A kongresszuson Szung Csiao-zsen elnökölt, s bár formálisan a távollevő Szun Jat-szent választották a párt vezetőjévé, a tényleges irányítás Szung kezében összpontosult.

1912 végén, 1913 elején végre megtartották a választásokat. Az alsóház 586 képviselője közül 269, a szenátus 277 tagja közül 123 a Kuomintangból került ki, amely ily módon az ország legerősebb pártja lett. Nyilvánvalóvá vált, hogy az áprilisban összeülő új nemzetgyűlés Szung Csiao-zsent választja miniszterelnökké.

Jüan Si-kaj, aki arra számíthatott, hogy az új nemzetgyűlés alaposan megnyirbálja majd elnöki jogkörét, Szung személyében pedig újabb politikai riválisa lép a színre, nem maradt tétlen. 1913. március 20-án a sanghaji pályaudvaron egy merénylő rálőtt a Pekingbe készülő Szung Csiao-zsennel, aki két nappal később behalt sebeibe. Hamarosan kiderült, hogy a merénylet mögött Jüan Si-kaj áll. A tábornok egy hónappal később a nemzetgyűlés akarata ellenére aláírta a kölcsönszerződést is. A külföldi bankoktól kapott pénzen Jüan felkészítette seregeit dél ellen, és rendeleti úton eltávolította posztjukról az engedetlen déli tartományok kormányzóit.

Az egész országban magasra csapott a felháborodás hulláma. Szun Jat-szen tiltakozása jeléül lemondott, és lemondásra szólította fel Jüant is. Hozzá intézett üzenetében kijelentette: „Szung Csiao-zsen meggyilkolása után minden világossá vált számomra. Addig soha nem tételeztem fel, hogy az ön tettei ellentétben állnak a szavaival, de Szung Csiao-zsen halála kiábrándított. Ezen a hallatlan gáztetten kívül, ön, ügyet sem vetve az alkotmányra, kölcsönszerződést kötött, hogy megteremtse katonai bázisát. Leváltotta azokat a kormányzókat, akiknek nem voltak ínyére az ön törvénytelenégei... A népben olyan gyűlölet lobog ön iránt, hogy ezrek készek életüket áldozni az ön bukásáért.”

A Kuomintang vezetősége Sanghajban tanácskozott. Szun Jat-szen a Jüan Si-kaj elleni fegyveres harc megindításaért szállt sikra, bár a megalkuvók ezt ellenezték, végül mégis Szun álláspontja kerekedett felül. A déli tartományok ismét kikiáltották függetlenségüket: nem ismerték el többé Jüan Si-kaj fennhatóságát.

Ám a forradalom táborában nem volt egységes, hiányzott a megfelelő tömegbázis is. A parasztság, amely nem kapott földet, elpártolt a déli vezetők-től. Jüan pedig – maga mögött tudva a benne Kína „erős emberét” látó Nyugat támogatását – július 12-én megindította a támadást a lázadó dél ellen. Kegyetlenül leverte a Senhszi tartományi felkelést, majd két hónapos harcban Li Jüan-hung csapatainak segítségével legyőzte Li Lie-csün Csianghszi tartományt elkeseredetten védelmező egységeit. 1913. szeptem-

ber 2-án elesett Nanking is. Szun Jatszen kénytelen volt ismét Japánba emigrálni. A „második forradalom” is elbukott.

Jüan Si-kaj császár szeretne lenni

Hadjáratával Jüannak sikerült uralmát az egész országra kiterjesztenie. Katonai győzelmével politikai pozícióit is meg akarta szilárdítani: október 6-án megtartotta az elnökválasztást. Miután a Kuomintang-képviselők egyik részét letartóztatta, másik részét pedig megvásárolta, az 507 szavazatból Jüan 311-et, az ellenzék jelöltje, Li Jüan-hung pedig 196-ot kapott. Jüant a köztársaság elnökévé, Lit az ország alelnökévé választották.

A tábornoknak most már senkitől se kellett tartania, ledobhatta álarcát: alig egy hónappal a választás után mondvacsinált ürüggyel feloszlatta a Kuomintang pártot, 1914 januárjában pedig szétkergette a nemzetgyűlést, amelyet nem tartott elég engedelmeknek. A májusban életbe léptetett végleges alkotmány valósággal uralkodói jogkörrel ruházta fel az új elnököt: élete végéig betölthető tisztét utódai is örökölhették.

A monarchikus beállítottságú tábornok-elnök most már nyíltan kacérkodott a gondolattal, hogy saját dinasztiát alapít. Az Ég Fiának tekintett császárok évente kétszer keresték fel Peking déli részén az Ég Templomát, hogy imádkozzanak, s atyjukkal, az ég urával „tanácskozzanak”. 1912-ben, a vucsangi felkelés első év-

fordulóján, Jüan egyik minisztere látogatta meg a templomot, 1914 decemberében, a téli napfordulón – a hagyományos időpontban – maga a köztársasági elnök zarándokolt el a nevezetes helyre. Országszerte rebesgetni kezdték, hogy Jüan Si-kaj a monarchia visszaállítására készül, annyi különbséggel persze, hogy nem a mandzsu dinasztiát akarja a hatalomba visszasegíteni, hanem a sajátját kívánja megalapítani.

Európában ekkor zajlott az I. világháború, így csökkent a Kínára nehezedő nyomás. A Kínai Köztársaság eleinte ki akart maradni a hadieseményekből. Semlegességet deklarált, és azt kívánta, hogy státusát a nagyhatalmak is tartsák tiszteletben. Japán azonban 1914. augusztus 23-án hadat üzent a németeknek, és elfoglalta Santung tartomány német koncessziós területeit. A sikeren felbuzdulva 1915. január 18-án a japánok átnyújtották a kínai kormánynak a hírhedt „21 követelést”, amelyben újabb engedményeket kívántak kizsarolni Kínától. Úgy gondolták, a legyengült ország és az európai háborúval elfoglalt nagyhatalmak nem képesek gátat vetni terveik megvalósításának. Jüan Si-kaj, akit csak hatalmának megszilárdítása foglalkoztatótt, az országos felháborodás ellenére ígéretet tett a japán követelések zömének teljesítésére.

Az 1911. évi forradalom győzelme után elfogadott ötsávos (vörös-sárga-kék-fehér-fekete) lobogó az öt fő nemzetiség (kínai, mandzsu, mongol, mohamedán és tibeti) egységét jelképezte, a központi hatalom meggyengülése következtében mégis erősödött

a nemzetiségek függetlenségi mozgalma. Jüan Si-kaj 1913-ban kénytelen volt aláírni a Külső-Mongólia – a mai Mongol Népköztársaság – autonómiájáról szóló egyezményt Oroszországgal. 1912-ben Tibetben lángolt fel autonómiát követelő mozgalom. A tibetiek – angol segítséggel – kivítették a kínai helyőrség eltávolítását.

Am Jüan és hívei a kormányzat nyilvánvaló gyengeségéből is azt a következtetést vonták le, hogy erős, tekintélyt sugárzó császári hatalmat kell teremteni. Meglepő módon az elnöki palota amerikai tanácsadója, Frank J. Goodnow is kiadott egy könyvet, amelyben azt fejtegette, hogy Kínának a monarchikus államforma felel meg jobban.

Anglia, Japán és Oroszország képviselői azonban Jüan tudomására hozták, hogy kormányaik nem helyeselnék a monarchia helyreállítását. A tábornok-elnök viszont nem kívánt lemondani dédelgetett tervéről. 1915 végén monarchista gyűléseket szerveztetett a tartományokban. Özönlöttek a császárság visszaállítását követelő petíciók Pekingbe. 1915. december 11-én – a „nép akaratára” hivatkozva – a fővárosban hivatalosan is bejelentették a monarchia restaurálását. Már az 1916 elején életbe lépő új éra nevét is kiválasztották. Jüan Si-kaj – nem kis szemforgatással – a „Nagy Alkotmányosság” mellett döntött.

De Jüan elszámította magát: az ország ezt már nem volt hajlandó eltűrni. Liang Csi-csao, a Haladó Párt vezetője, aki korábban kész lett volna együttműködni Jüannal, a déli Jünnan tartományba küldte egyik bizal-

masát, Caj Ót a tábornok-elnök elleni felkelés megszervezésére. 1915. december 25-én Jünnan ki is kiáltotta függetlenségét, s Tang Csi-jao tábornok lett a tartomány katonai kormányzója. Kezdetét vette az antimonarchista mozgalom, amely a „harmadik forradalom” néven vonult be Kína modern kori történetébe.

Liang Csi-csao vezetésével Jünnanban kormányt alakítottak, amelynek hadserege megkezdte az előnyomulást északra. Hamarosan Kujcsou és Kuanghszi is csatlakozott Jünnanhoz. A fordulat hatására Jüan 1916. március 22-én bejelentette, hogy letesz a monarchia visszaállításáról, ám a felkelt három tartomány mellé hamarosan további tíz, elsősorban déli tartomány sorakozott fel, amelyek május 12-én Kantonban létrehozták a föderációjukat. Ha Jüan Si-kaj 1916. június 6-án váratlanul meg nem hal – azt beszélték, kudarcra miatti felindulásában szélütés érte –, alighanem újabb polgárháborúba sodródik az ország.

*„Hadurak” országlása,
Szun Jat-szen első kantoni
kormányja*

Jüan Si-kaj helyére alelnöke, Li Jüan-hung lépett, aki visszaállította az 1912. évi alkotmányt. A tényleges hatalom azonban a tábornok-elnök egykori hadügyminiszterének, Tuan Csi-zsuj miniszterelnöknek a kezében összpontosult. Látszólag megvalósult az ország egysege, valójában a pekingi kormány élén egymást váltották a különböző

politikai csoportosulások képviselői, majd e kormány ellenlábasaként Kantonban megalakult a déli kormány. Amikor 1917-ben Oroszországban győzött a szovjethatalom, két kínai kormánnyal is fel kellett vennie a kapcsolatot. A központi hatalom meggyengülése törvényszerűen vezetett a tartományok növekvő önállóságához.

1917 áprilisában az Egyesült Államok is hadat üzent Németországnak, ezzel a mindedig semleges Kínára az antant politikai nyomása minden eddiginél erősebben nehezedett. Tuan Csi-zsuj hajlamosnak tűnt volna hadba lépni az antant oldalán, de a parlament nem volt hajlandó elfogadni a javaslatát, mert attól tartott, hogy a háborús részvétel túlságosan megerősítené a miniszterelnök pozíciót. A háborúzás gondolata egyébként sem volt népszerű Kínában. Szun Jat-szen azt hangoztatta, hogy országának a hadba lépés helyett inkább saját nemzeti szuverenitását kellene visszaállítania. Li Jüan-hung – kihasználva Tuan Csi-zsuj leszavaztatását – leváltotta a miniszterelnököt. A tartományi kormányzók viszont Tuan pártját fogták, s követelni kezdték a parlament feloszlását. Li végül meghátrált: hozzájárult a partnerei számára kényelmetlenné vált nemzetgyűlés szétkergetéséhez. A képviselők ekkor délre kezdtek szökdösni. Úgy tűnt, a központi hatalom felbomlott. Ezt használta ki Anhuj tartomány katonai kormányzója, Csang Hszün tábornok, aki – abban a hitben, hogy az északi vezetők többsége terve mellett áll – 1917. július 1-jén csapatai élén bevonult Pekingbe, és

bejelentette a mandzsu monarchia restaurációját. Az akciót a háttérből Kang Ju-vej, az 1898. évi reform egyik vezetője irányította. Ekkor azonban kiderült, hogy a mandzuk ideje végképp lejárt. A monarchista puccsot tizenkét nap után a köztársaság második megalapítójának pózában tetszelgő Tuan Csi-zsuj szétverte, hogy ezt követően Feng Kuo-csang alelnököt ültesse Li Jüan-hung helyére, maga pedig visszaszerezze a miniszterelnöki posztot. Az új kormány augusztus 14-én teljesítette az antant követelését: hadat üzent Németországnak és az Osztrák–Magyar Monarchiának. Ez különben katonai lépésekkel nem járt, Kína nem katonákat, hanem kulikat küldött az antantországokba.

Szun Jat-szen, aki 1913-ban hagyta el az országot, s 1914-ben Japánban megalapította a szűk, szigorúan neki alárendelt Forradalmi Pártot, 1916 tavaszán visszatért Kínába. Ezúttal Sanghajban telepedett le. 1917 nyarán itt gyülekeztek a Pekingben immár másodízben feloszlított parlament tagjai. Szun Jat-szen azt tanácsolta, hogy valamennyien utazzanak Kantonba, s ott válasszanak meg egy katonai kormányt, amely harcot indít majd az alkotmányosság helyreállításáért. Csen Pi-huang tengernagy Szun mellé állt, s Szun Jat-szen híveit a sanghaji flotilla nyolc hadihajóján Kantonba szállította. Kantonban Kuangtung, Kuanghszi, Kujcsou és Jünnan kormányzói bejelentették, hogy nem ismerik el a pekingi kormányt.

A létszámát tekintve is határozatlanul képtelen parlament képviselői au-

gusztus végén rendkívüli ülészakot hívtak egybe, amelyen szeptember 1-jén Szun Jat-szent kinevezték a fegyveres erők főparancsnokává, akinek vezetésével megalakult a déli kormány. A kantoni kormány felkelésre szólította fel az ország népét a pekingi kormány ellen, egyidejűleg pedig megindította dél hadjáratát észak felszabadításáért.

A déliek hadműveletei sikerrel folytak, Szun Jat-szen terve mégis kudarcot vallott. Az északi militaristákkal vívott harcában ugyanis kénytelen volt a déli militaristákra támaszkodni, akik cseppet sem voltak demokratikusabb érzelműek, mint északi társaik, sőt Szun Jat-szen háta mögött alkudozásokba is bocsátkoztak az északiakkal. Dél egyik „erős embere”, Lu Zsung-ting tábornok például kapcsolatba lépett Feng Kuo-csanggal. Az északi elnök együttműködésüknek azt a feltételt szabta, hogy Luék távolítsák el Szun Jat-szent a déli vezetésből. Szun kénytelen volt lemondani főparancsnoki tisztéről, amikor pedig a déli vezetők meggyilkoltatták Csen Pi-huangot, a Szunhoz hű tengernagyot, Szun Jat-szen szakított a déli kormánnyal, és 1918 júliusában elhagyta Kantont. Legközelebbi híveivel visszatért Sanghajba, ahol a francia koncessziós területen telepedett le. Szun Jat-szen felismerte: „Hazánk legfőbb baja, hogy a hatalomért marakodó katonák kezébe került. Észak és dél semmiben sem különbözik egymástól.”

Észak és dél fegyverszüneti tárgyalásokat kezdett. Létrejött a „se béke, se háború” állapot, amelyben az or-

szág különböző részeit az ott hatalmon levő katonai csoportok kormányozták.

A tízes évek derekától a húszas évek végéig, mintegy másfél évtizeden át, a helyi hatalom az egyes tartományok élén álló „tucsün”-ök, katonai kormányzók kezében összpontosult. Az ország politikai történetét tulajdonképpen ezeknek a „hadurak”-nak („csümfák”-nak) a hatalomért vívott harcai formálták. Az északi és a déli kormányokat – közvetve vagy közvetlenül – ők irányították. Küzdelmeik egyszer az értekezletek zöld asztalain folytak, másszor a harcmezőn.

A múlt század végén megalakított „új hadsereg” Észak-Kínában kiképzett tisztjeiből verbuválódott az úgynevezett „északi militaristák” tábora. Ennek legjellegzetesebb képviselője maga Jüan Si-kaj volt. Nem véletlen, hogy a tízes-húszas évek északi vezetői szinte mind az ő bizalmasai közül kerültek ki. E bizalmasok pedig valamikor a tábornok-elnök beosztott tisztjeiként szolgáltak. A tízes évek végén ez a csoport két szárnyra bomlott: az egyiket Tuan Csi-zsuj, a másikat pedig Feng Kuo-csang (később Vu Pej-fu) vezette. Mivel Tuan Anhuj tartományból, Feng pedig Hopej tartományból (akkori nevén Cseliből) származott, csoportosulásuk az anhuji csoport (Anfu), illetve a cseli csoport nevet kapta. Az is hozzájárult az elnevezésekhez, hogy a vezetők földjeikkel vették körül magukat. Az előbbi klikk inkább japánbarát, utóbbi inkább Amerika-barát politikát folytatott.

A fengtieni csoport (Liaoning tartomány, illetve székhelye, Senjang

akkori elnevezéséről kapta a nevét) vezetői Mandzsúria három tartományát tartották a kezükben. Ennek a csoportnak Csang Co-lin volt az „erős embere”, aki a tízes évek végétől egész Mandzsúriát az uralma alá vonta. Csang nemegyszer a pekingi hatalmi harcokba is beavatkozott, hol az „északi militaristák” oldalán, hol pedig éppen ellenükben.

Sanhszit Jen Hszi-san, Senhszit Csen Su-fan tartotta a kezében. Délen a jünnani Tang Csi-jao még a Jüan Si-kaj elleni háború idején kiterjesztette a befolyását a szomszédos körzetekre, így a jünnani csoport is jelentős hatalomra tett szert. Szecsuan Liu Cun-hou kiskirályságát nyögte. A kuanghszi csoportosulást Lu Zsung-ting vezette.

A tábornokok sokban különböztek egymástól: akadt közöttük hívő buddhista, mint Vu Pej-fu, aki nemegyszer kolostorba is vonult, vagy hívő keresztény, mint Feng Jü-hsziang, aki miséket tartatott a katonáinak. Az „északi militaristák” nem egy tábornoka írástudó családból származott. Csang Co-lin útonállóként kezdte pályafutását, a kantoni Csen Csiung-ming ellenben a haladó gondolatok odaadó hívének mutatta magát.

Az „új hadsereg” egykori tisztjeiből előlépett hadurak többsége csak abban különbözött a „régisereg” parancsnokaitól, hogy nem volt mandzsú, gondolkodásában ugyanolyan konzervatívnak bizonyult. Akár politikai elképzeléseik vezették őket harcaikban, akár a pusztas hatalomvágy, küzdelmeik az ország számára jót nem ígértek.

A szellem forradalma

Míg a tábornokok hatalmi harcaikat vívták, Kínában egy új mozgalom bontakozott ki, amely az „új kultúra mozgalma” nevet kapta. A szellemi erjedés általában megelőzi a forradalmi tömegmozgalmakat, Kínában azonban fordítva történt. A mandzsú uralom eszmei terrorja következtében a forradalmárok általában külföldön fejtették ki tevékenységüket, az igazi eszmei megújulásra már csak a monarchia megdöntése után kerülhetett sor.

A XX. század elején a fejlődésben elmaradott Kínát viszonylag rövid időn belül érte a modern világ – Kína gazdasági, társadalmi és szellemi élete számára addig ismeretlen – jelenségeinek hatásözöne. Ami a világ más részein évtizedek vagy évszázadok alatt alakult ki, az szinte egyidejűleg zúdult rá az évezredek szellemi béklyóitól szabadulni igyekvő országra.

A „száznapos reform” során Pekingben alapították meg az első modern kínai egyetemet, amelyet több – külföldi közreműködéssel létrehozott – felsőoktatási intézmény követett. A század elején megszüntették a hagyományos vizsgarendszert, s hozzákezdtek a korszerű ismereteket nyújtó iskolák hálózatának kiépítéséhez. A XIX. század végétől kínai diákok ezrei tanultak külföldön, elsősorban Japánban, ahonnan korszerű ismereteket hoztak haza.

Az Angliában tengerészeti iskolát végzett Jen Fu fordította le a XIX. századi európai társadalomtudományok fő műveit (Mill, Smith, Spencer és mások írásait) kínaira, őt Lin Su

követte másfél száz európai regény – Dumas, Dickens, Hugo, Balzac, Tolsztoj és mások művei – lefordításával. 1899-ben jelent meg Kínában *A kaméliás hölgy*, és olyan sikert aratott az ifjú olvasók körében, hogy a szomorú történetet kínai környezetbe áttéve operává írták át. Lin „fordításai” ügyes tartalmi kivonatok, hiszen a „fordító” maga nem olvasott idegen nyelveken, a mások nyersfordításai-ból megismert történetet pedig meglehetősen szabadon ültette át klasszikus kínaira. Tevékenysége azonban így is érzékelteti az idegen kultúrák iránt megnövekedett érdeklődést.

A kínai kispolgári fiatalság szinte egy időben ismerkedett meg a polgári liberalizmus, a tudományos szocializmus és a szélsőséges anarchizmus eszméivel. Mindegyik eszmevilágnak kialakult a maga tábora. A későbbi évtizedek ádáz ellenfelei a különböző szervezetekben és szerkesztőségekben ekkor még békésen egymás mellett ültek. Ezeket a fiatalokat ugyanis a kezdeti időszakban összekötötte, hogy a hagyományos kínai világ ellenében szegődtek el az új gondolatok hívéül.

1915-ben Csen Tu-hszü Sanghajban megalapította az Ifjúság című folyóiratot, amely 1916-tól az Új Ifjúság nevet vette fel. Ez a sajtóorgánium a kínai reneszánsznak, kínai felvilágosodásnak is nevezett „új kultúra mozgalom” élharcosává vált.

Csen Tu-hszü 1917-ben az „irodalmi forradalomról” írt cikkében így indokolta ennek a szellemi megújulásnak a szükségességét: „Hogyan született meg a ma oly fenségesen ragyogó Európa? Ez az Európa a forra-

Az Ifjúság folyóirat egyik száma

dalmak ajándéka. Az európai nyelveken a forradalmár azt az embert jelöli, aki megváltoztatja a múltat, s új világot teremt; ez egészen más dolog, mint amit kínai földön a dinasztiaaváltás jelent. Ezért a reneszánsz óta a politikának, a vallásnak, az erkölcsnek, de még az irodalomnak is megvolt a maga forradalma: valamennyit a forradalom újította meg, lökte előre a fejlődés útján. Az újkori Európa története forradalmak története. Ezért mondom, hogy a ma oly fenségesen ragyogó Európa a forradalmak ajándéka.

A mi óvatoskodó, gyáva nemzetünk úgy fél a forradalomtól, akár a tűztől. Ezért, bár politikai életünkben három forradalomra is sor került, a

sötétség mégsem oszlott el. Ennek kisebb részben abban rejlik az oka, hogy ez a három forradalom felemás volt, képtelennek bizonyult arra, hogy friss vérrel mossa le a régi minden szennyét, nagyobb részben azonban annak a következménye, hogy a lelkivilágunk legszilárdabb alapját képező filozófiai, erkölcsi, irodalmi és művészeti nézeteinket a sötétség leppei borítják, vastagon rájuk rakódott a szenny, s még ennek a felemás forradalomnak a szele sem érintette őket. Ezért nem tudta a politikai forradalom megváltoztatni a társadalmunkat, ezért nem volt képes hatást gyakorolni rá. Egy szó, mint száz: a fő ok abban rejlik, hogy mi betegesen óvakodunk a forradalomtól, nem látjuk, hogy az a civilizáció előrehaladásának útját megnyitó éles fegyver.

A konfucianizmusról kibontakozott vita, amelynek zaja ma betölti országunkat, ennek a filozófiai, erkölcsi forradalomnak az előhangja. A diadalmasan kibontakozó irodalmi forradalom is régen érlelődik...

Századunk tízes éveinek radikális gondolkodói szembefordultak az embereket gúzsba kötő konfucianizmussal, a szellem és művészet kincseit a tömegek elől elzáró klasszikus nyelvel, a *ven jennel*. Hu Si az Új Ifjúságban 1917-ben tette közzé azt a javaslatát, hogy ne ezen az irodalmi nyelven írjanak, hanem a mindenki által használt beszélt nyelven (*paj hua*), majd jó példával járva elől, maga is ilyen nyelven alkotott verseket tett közzé. A rákövetkező évtől kezdve az egész folyóirat beszélt nyelven jelent meg. Az Új Ifjúság hasábjain látott napvilágot Lu Hszünnek *Az örült*

naplója című elbeszélése, amelynek hőse attól zavarodik meg, hogy rájön: társadalmukban mindenki emberevő. A Gogol hatása alatt született alkotás a beszélt nyelven írt új prózairodalom első kiemelkedő műve.

Csen Tu-hszü folyóiratában a „demokráciát” és a „tudományt” tűzi zászlajára. Félti a fiatal köztársaságot a hagyományok hátrahúzó erejétől, a centralizált bürokrácia tradíciótól, a Kínai Köztársaságot gúnyosan „Kínai Hivatalnoktársaságnak” nevezi, rámutatva, hogy a nyugati polgári demokráciák demokratizmusa szerves fejlődés eredménye, „nem a központi kormány által kihirdetett alkotmány néhány cikkelye, amely egyszerre csak előkerült valahonnan, hanem olyasvalami, amit az egész nép, apró részenként, maga hoz létre”. (Ahogyan 1919-ben *A demokratizálás alapjaiban* írja.) Ugyanebben az évben folyóiratának több mint hároméves tevékenységét összefoglalva szenvedélyesen tesz ismét hitet a forradalmi polgárság eszményei mellett: „A nyugatiak mennyit küzdöttek a demokrácia és a tudomány védelmében, mennyi vért áldoztak érte, míg a demokrácia és a tudomány végre kivette őket a sötétségből a fényre! Most mi is felismertük, hogy csak ez a két eszme képes kimenteni a kínai politikát, erkölcsöt, tudást és gondolkodást a sötétségből. Attól sem fogunk visszariadni, ha a demokrácia és a tudomány támogatásáért a kormány intézkedéseket foganatosít ellenünk, a társadalom pedig támad, gúnykacajjal és szidalmakkal illet minket, ha a fejünket veszik is érte.”

Az Új Ifjúság álláspontját nemcsak a Kang Ju-vej-féle alkotmányos monarchisták nem tudták a magukévá tenni, de még Szun Jat-szen is úgy érezte, hogy a kínai múlt ilyen eltökélt elutasítása nem kedvez az anti-imperializmus nemzeti alapon történő kibontakoztatásának. Csen Tu-hszuiek azonban – mint látni fogjuk – tovább haladtak a radikalizálódás útján, s hamarosan eljutottak a szocializmusig. Az Új Ifjúság végezte el azt az eszmei alapozó munkát, amellyel a „politikai forradalmak” adósak maradtak.

Az 1919. évi „Május 4-e mozgalom”

Kína magas rangú küldöttséggel képviseltette magát a párizsi békekonferencián. A hazai közvélemény azt várta, hogy a korábban a németek által megszállt santungi területeket Kína most visszakapja. A nagyhatalmak azonban régen eldöntötték, hogy a volt német területeket Japán kapja meg, amely azt már ténylegesen is a kezében tartotta.

A háborúban való részvétel eleve nem volt népszerű az országban, amikor pedig a párizsi békekonferenciáról megérkeztek az első hírek Pekingbe, s kiderült, hogy a győztesek oldalán helyet foglaló Kína legegyszerűbb érdekeit sem veszik figyelembe, általános felháborodás tört ki.

1919. május 4-én több ezer diák gyűlt össze a Tienanmen téren, hogy nagygyűlésen és tüntetésen tiltakozzanak az imperialista diktátum és hazai székértelói ellen. A tömeg elsősor-

ban a Tuan Csi-zsuj-kormány három miniszterének felelősségre vonását követelte, ők játszották ugyanis a főszerepet a Kínát Japánnak kiszolgáltató 1918. évi szerződés összetákolásában. „Ha meghalunk, akkor is visszafoglaljuk Csingtaót!”, „Le a 21 követeléssel!”, „Vonják felelősségre Cao Zsu-lint, Csang Cung-hsziangot és Lu Cung-jüt!” – hirdették.

A tüntetők a három miniszter lakása elé vonultak. Cao Zsu-lin a közelebbi tömeget látva elmenekült hazulról, de a felháborodott diákok nála találták az éppen japán barátaival társalgó Csang Cung-hsziangot, akit jól elpáholtak.

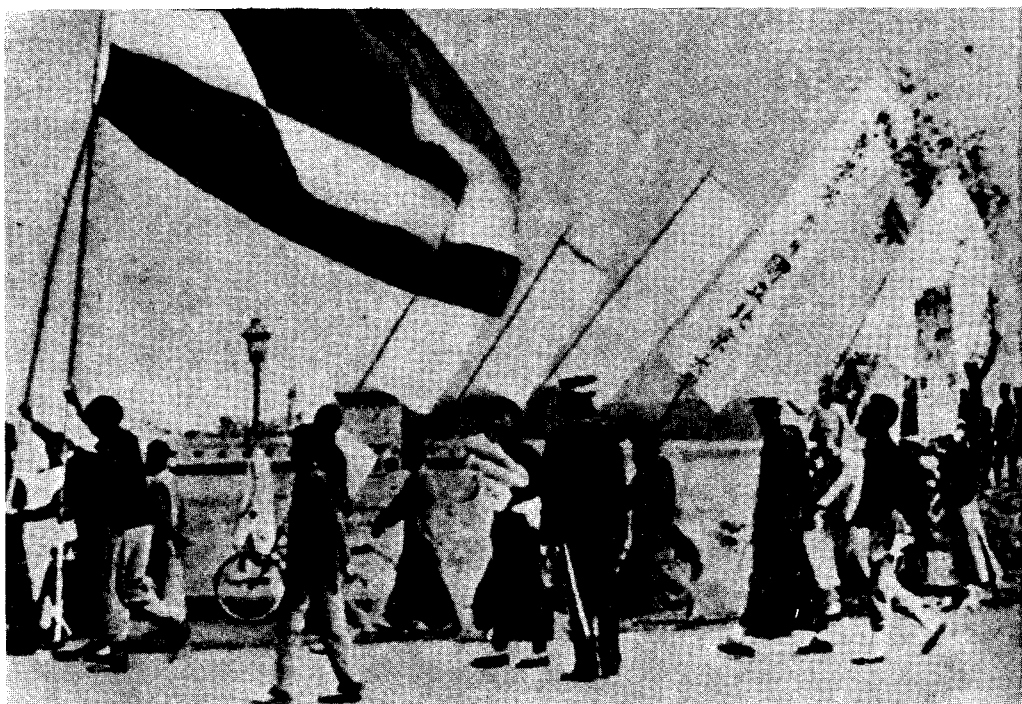
A kormány a hadsereg és a rendőrség segítségével szétverte a tüntetést, húsz diákot őrizetbe vettek.

Másnap, tiltakozása jeléül, az egész pekingi diákság beszüntette az órák látogatását. Követelték letartóztatott társaik szabadon bocsátását és az árulók megbüntetését. Harmadnap a pekingi diákság megalakította a szervezetét, amely az ország más városaiban tanuló diáktársakhoz fordult segítségért.

A légkör pattanásig feszült az egész országban, s a fiatalok és a társadalom más rétegei tömeggyűléseken biztosították támogatásukról a pekingi megmozdulások résztvevőit. A felhívás hatására már május 7-én tiltakozó akciókat szerveztek Tiencsinben, Csinanban, Tajjüanban, Sanghajban, Nankingban, Vuhanban és Csang-sában.

A kormány először erőszakkal próbálta letörni a tömegmozgalmat. Gyülekezési tilalmat rendelt el, és amikor június 3-án az utcákon diá-

Az 1919. május 4-i pekingi tüntetés, amely megrengette az egész országot

kok agitáltak, százhetvenet letartóztattak közülük. Másnap az agitátorok száma megkétszereződött, a letartóztatottaké pedig elérte a hétszázat. Június 5-én tiltakozásuk jeléül Sanghajban a diákok mellett sztrájkba léptek a kereskedők és a munkások is. Az első politikai jelentőségű kínai munkásmegmozdulás során hetvenezer sanghaji munkás csatlakozott az általános sztrájkhoz.

Ekkor már Pekingben is megértették, hogy az országos méretű nemzeti felháborodással szemben tehetetlenek. A letartóztatottakat szabadon bocsátották, a három minisztert pedig – miután több mint egy hónapig próbálták őket tisztára mosni – június 10-én felmentették. A békeszerző-

dés kérdésében azonban a Tuan-kormány nem akart meghátrálni, utasította párizsi képviselőit, hogy írják alá a jegyzőkönyveket. A küldöttség – nem tudva kivonni magát az otthoni és a Franciaországban tanuló kínai diákok hazafias mozgalmanak hatása alól – június 28-án mégis megtagadta a békeszerződés aláírását.

A hazafias mozgalom tehát elérte célkitűzéseit, s mivel a diákság kiemelkedő szerepet játszott benne, május 4-e azóta is az ifjúság ünnepe Kínában. A „Május 4-e mozgalom” jelentősége túlnő a párizsi békeszerződésen és az ifjúságon is. Ebben a kínai történelemben korszakhatárt képező mozgalomban először mutat-

ták meg a kínai társadalom hazafias érzelmű, haladó gondolkodású rétegei eseményformáló erejüket. Az „új kultúra mozgalom” erjesztő tevékenységének eredménye ez a megmozdulás, amelynek hatására gombamód szaporodtak az országban az új eszméket hirdető újságok, szervezetek. A május 4-ét követő fél esztendő alatt mintegy négyszáz új folyóirat látott napvilágot. Közülük sok hamarosan el is tűnt az színről, mások hosszabb időn át fejtették ki hatásukat. Ezek a sajtóorgánumok gyakran különféle politikai szervezetek, diákcsoportosulások szócsöveiként szolgáltak.

A Kínai Kommunista Párt megalakulása

Az I. világháború idején megszűnt az Európából Kínába irányuló textil- és lisztexport, ami fellendítette a hazai textil- és malomipart, amelynek csak a japán versennyel kellett számolnia. Az ipari munkások száma az 1913. évi 650 ezerről 1919-re kétmillióra nőtt. Számarányuk azonban így is elenyésző maradt, ugyanakkor a munkásságnak nem jöttek létre sem érdekvédelmi, sem politikai szervezetei.

Az antantszövetség jegyében kínaiak százazreit küldték Szibériába, hogy segítkezzenek az erdőirtásoknál, vasútépítkezéseken és más munkákon. Az októberi forradalmat követően ezek a kiuzsorázott emberek tömegesen léptek be a Vörös Hadserg soraiba, külön internacionalista brigádokat is alakítottak. Még a Kreml

őrségében is hetven kínai szolgált. A Komintern I. és II. kongresszusán, valamint a keleti népek bakui kongresszusán Kínát a Szovjet-Oroszországban élő kínaiak szervezete képviselte. Ezek a munkások azonban többnyire alacsonyabb műveltségi szinten álltak, ráadásul a polgárháború miatt a Kínával való közvetlen érintkezés lehetősége is megszűnt, ezért – bár szám szerint sokan voltak – a kínai kommunista mozgalom fejlődésében különösebb szerepet nem játszottak.

A két ország közötti közvetlen kapcsolatok megszakadása következtében, különösen az első időkben, Szovjet-Oroszország inkább csak példát jelentett a radikalizálódó értelmiségi csoportok számára, mint közvetlen segítséget.

A Kínai Kommunista Párt megalakulásához vezető folyamatban az Új Ifjúság folyóirat köre képezte a fő erőt.

A folyóirat Csen Tu-hsziu melletti másik legbefolyásosabb személyisége, Li Ta-csao 1918-ban *A nép győzelme* című cikkében így üdvözölte az októberi forradalmat: „Az 1789. évi francia forradalom a XIX. századi forradalmak bevezetője volt, az 1917. évi orosz forradalom a XX. századi forradalmak bevezetője.” *A bolsevizmus győzelme* című írásában arra szólította fel olvasóit, hogy ne az antant, hanem az októberi forradalom győzelmét ünnepeljék.

1919-ben megy végbe Csen Tu-hsziu és Li Ta-csao fokozatos eszmei átforgalmazása, amelynek során magukévá teszik a marxizmus és a szocializmus célkitűzéseit. Az Új Ifjúság a

marxizmusnak szentelt 1919. májusi különszáma jelzi a fordulatot, amelyet követően a folyóirat már a marxista eszméket terjeszti.

Hasonló szellemű folyóiratok alakultak az ország más részein is. Csou En-laj irányításával jött létre A Tien-csini Diákszövetség Értesítője, Mao Ce-tung pedig a Hunani Szemlét szerkesztette.

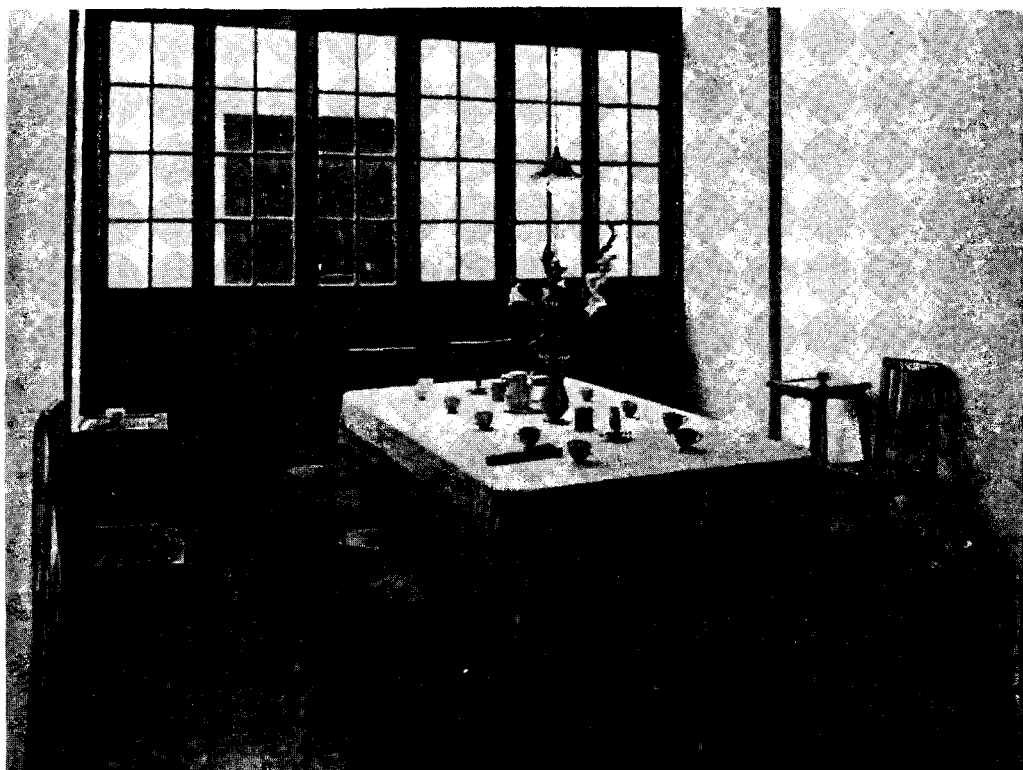
A folyóiratok körül a marxizmus tanulmányozására alakult társaságok jöttek létre. A Pekingi Egyetemen Li Ta-csao vezetésével – aki itt könyvtárigazgatóként dolgozott – megalakult a Marxizmust Tanulmányozó Társaság, Mao Ce-tung és Caj Ho-szen Csangszában megszervezte az Új Nép Tudományos Társaságot, Csou En-laj Tiencsinben létrehozta az Ébredők Társaságát.

E marxista csoportok kapcsolatteremtése a nemzetközi kommunista mozgalommal közvetlenül megalakulásuk után elkezdődött, mégpedig mindkét irányból. Egyrészt a kínai csoportok megpróbálták tagjaikat külföldre küldeni. Mivel a polgárháború és a blokádnak következtében Szovjet-Oroszországba nem tudták, a fennálló megállapodások kihasználásával főleg Franciaországba juttatták őket, ahol a fiatalok fizikai munkát végeztek, mellette pedig tanulmányokat folytathattak. Másrészt a Kínában tartózkodó orosz kommunisták is megtalálták az utat a pekingi és tiencsini diákszervezetekhez. Őket követően 1920-ban megérkeztek Kínába a Kommunista Internacionálé küldöttei, a Vojtyinszkij házaspár, az Oroszországban dolgozó kínai munkás, Jang Ming-csaj és Mamajev,

akik azonnal felvették a kapcsolatot Li Ta-csaoval, a pekingi marxista csoport vezetőjével, akinek ajánlólevelével Sanghajba utaztak Csen Tu-hszuhoz, aki az Új Ifjúság főszerkesztőjeként a kínai marxisták vezéralakjának számított. A vele folytatott megbeszélés eredményeként Csen vezetésével 1920 májusában Sanghajban hét résztvevővel megalakult az első kommunista csoport, amelyet Pekingben, Kantonban, Csangszában, Vuhanban és Csinanban hasonló csoportok követtek. Tagjaik elsősorban a Május 4-e mozgalom során létrejött radikális diákszervezetek résztvevői közül kerültek ki.

Ám Kínában nemcsak baloldali orientáció létezett, a forrongó kínai fiatalság megnyeréséért nem csupán a nemzetközi kommunista mozgalom indult harcba. Ugyanebben az időben tartott előadókörutat Kínában az angol Bertrand Russell, aki számos hívet szerzett céhszocializmusának. Személyesen népszerűsítette pragmatista filozófiai elveit az amerikai Dewey, aki éppen az Új Ifjúság köre egyik kiemelkedő képviselőjét, a beszélt nyelvet népszerűsítő Hu Sit nyerte meg nézeteinek. A kommunista mozgalomnak azonban sohasem sikerült volna olyan sikereket elérnie Kínában, mint amelyeket elért, ha elterjedésének nem lett volna meg a társadalmi feltétele.

Kínában a kommunista mozgalom nem a szervezett munkásmozgalom alapján jött létre, hanem megfordítva, az első kommunista csoportok voltak azok, amelyek hozzáfogtak az addig ösztönös munkásmozgalom

1921 nyarán ebben a sanghaji helyiségben alakult meg a Kínai Kommunista Párt

megszervezéséhez. Az ideiglenes Központi Bizottságnak is nevezett sanghaji kommunista csoport közreműködésével jött létre 1920. október 3-án Kínában az első szakszervezet, a Gépgyári Munkások Szakszervezete, amelyet a Nyomdászok Szakszervezete, majd más szakszervezetek is követtek. Megalakult a Szocialista Ifjúsági Szövetség. Általában véve a párt-, a szakszervezeti és az ifjúsági munka kibontakoztatása párhuzamosan folyt, hiszen még arra vonatkozóan sem volt kialakult vélemény, hogy melyiket kell elsődlegesen fejleszteni, a pártot illetően sem döntötték meg el, hogy egyenesen kommunista pár-

tot szervezzenek-e vagy átmenetileg szocialista pártban egyesítsék a kommunista csoportokat.

A mozgalom gyors fejlődése maga döntötte el ezeket a kérdéseket, s így 1921 nyarán már napirendre került a Kínai Kommunista Párt megalakítása, amit nem annyira a kommunisták száma indokolt – hiszen az alakuló kongresszus idején mindössze félszáz tagja volt a pártnak –, mint inkább a kommunisták által kifejtett nagyarányú munka összehangolásának szükségessége.

Maga az I. kongresszus, minden fontossága ellenére, csak a már megkezdett munka egyik állomásának

számított. Alighanem ezzel magyarázható az a máskülönben furcsának tűnő körülmény, hogy a kommunista mozgalom két kiemelkedő alakjának egyike sem vett részt rajta. Csen Tuhsziu, akit egyébként a kongresszus főtitkárrá választott, a kantoni kormány Oktatási Minisztériumában végzett teendői miatt nem jelenhetett meg, Li Ta-csaót pedig egy ifjúsági kongresszus szervezése tartotta Pekingben. A kínai kommunista mozgalom későbbi viharos eseményei elmosták a résztvevők emlékezetében a kongresszus megnyitásának pontos dátumát is, s hosszú időn át július 1-jét tekintették a párt születésnapjának, csak évtizedekkel később derült ki a Szovjetunióban őrzött levéltári anyagokból, hogy az alakuló kongresszust 1921. július 23. és augusztus 5. között tartották. Az eseményre árnyat vetett az is, hogy a tizenhárom küldött közül később számosan méltatlannak bizonyultak kommunista múltjukhoz. Még olyan is akadt közöttük, akit a Kuomintang-kormányzat azért volt kénytelen kivégeztetni, mert a II. világháború idején a japán-kollaboráns kormány élén állt.

Mindez persze nem változtat azon, hogy az alakuló kongresszus egy nagy párt alapjait vetette meg, s méltán működik ma múzeum az egykori sanghaji francia koncessziós terület kis épületében, ahol a Kínai Kommunista Párt bölcsője ringott.

A kongresszust eredetileg június végére tervezték, de az illegális körülmények között több időt vett igénybe a küldöttek Sanghajba utazása, ezért tolódott ki a megnyitás időpontja. A hat kommunista csoport mindegyi-

ke két-két képviselőt küldött, a Japánban tevékenykedő kínai kommunistákat egy küldött képviselte, a Franciaországban tevékenykedők a nagy távolság miatt nem tudták képviseltetni magukat. Megjelent viszont a Kommunista Internacionálé és a Szakszervezeti Internacionálé küldötte. A hunani csoport képviselőjében Mao Ce-tung is részt vett a kongresszuson.

Csang Taj-lej még 1921 elején a Szovjetunióba utazott, ahol júniusban, a Kommunista Internacionálé III. kongresszusán tanácskozási jogú küldötként vett részt, hiszen a Kínai Kommunista Párt ekkor még nem alakult meg. A Kommunista Internacionálé az ő beszámolója alapján tájékozódott a kínai helyzetről. A szervezet küldöttei június közepén érkeztek Pekingbe, ahol a pekingi kommunista csoport vezetőivel megegyeztek abban, hogy az alakuló kongresszust minél hamarabb össze kell hívni. Maguk is Sanghajba utaztak, így az előkészületeket a sanghaji csoport vette kézbe.

A küldöttek kiránduló egyetemi hallgatóknak adták ki magukat. Egy leányiskola üresen álló kollégiumában szállásolták el őket, magára a „baráti összejövetelnek” álcázott kongresszusra pedig Li Han-csün sanghaji küldött lakásán került sor.

Elsőnek a külföldi küldöttek ismertették a Kommunista Internacionálé és a Szakszervezeti Internacionálé célkitűzéseit, majd a hazai küldöttek beszámoltak az egyes csoportok munkájáról, ezt követően pedig rátertek a párt programjának és szervezeti elveinek megvitatására.

Csen Tu-hsziu, a Kínai Kommunista Párt első főtitkára

Csen Tu-hsziu Kantonból küldött programtervezete mérsékelt hangvételű volt, nagy súlyt helyezett a párttagok képzésére, ugyanakkor óvatosságra intett a tömegek megnyeréséért folytatott harcban. A vita éppen e kérdések körül bontakozott ki. Egyesek szerették volna megőrizni a kommunista csoportok szervezetiileg kötetlen önképzőkör jellegét, s a kínai proletariátus fejletlenségére hivatkozva azt javasolták, hogy a párt egyelőre tekintsen el a munkások körében végzendő szervezőmunkától, mások viszont – tagadva a forradalom polgári demokratikus szakaszát – egyenesen a proletárdiktatúrára való közvetlen áttérésben akarták megjelölni az új párt feladatát.

Hiába volt minden elővigyázatosság, a több napon át folyó rendszeres összejövetelek mégiscsak szemet szúrtak a hatóságoknak. Egyik nap váratlan látogató toppant be, s csak a konspiratív szabályok szigorú megtartásának köszönhető, hogy amikor nem sokkal később a francia koncessziós terület rendőrsége rajtaütött a

házon, már csak a résztvevők hült helyét találta.

Mivel más alkalmas helyiséget Sanghajban nem leltek, a kongresszust a néhány órányira levő Csiahszing városka taván egy ladikon fejezték be a külvilág számára békés kiránduló társaság képét mutató küldöttek.

A kongresszus végül a fő kérdésekben alapvetően marxista szellemű határozatokat fogadott el. A pekingi kormány megdöntésére szólított fel, s bár Szun Jat-szen déli kormányát támogatta, tevékenységét kritikusan nézte.

Az alakuló kongresszust követően a párt fokozta a munkásosztály érdekvédelmi szerveinek létrehozásáért kifejtett munkáját, a húszas évek má-

Li Ta-csao, a kommunista párt másik vezéralakja

A párizsi kínai kommunista ifjúsági szervezet aktivistáinak csoportképe 1924-ből (Az első sorban balról az első Nie Zsung-csen, a negyedik Csou En-laj, a hatodik Li Fu-csun, az utolsó sorban jobbról a harmadik Teng Hsziao-ping)

sodik felétől pedig a falusi osztályharc is figyelmének homlokterébe került. A Kínai Kommunista Párt megszületésének előzményeit tekintve mégis lényeges tényező, hogy közvetlenül nem a kínai társadalmi viszonyok alakulása hívta életre, hanem annak a forradalmi mozgalomnak a hullámán jött létre, amelynek központjában Kína nemzeti problémáinak megoldása állt. Ezért fogalmazott találóan Mao Ce-tung, amikor jó negyedszázaddal később így tekintett vissza az októberi forradalom Kínára gyakorolt hatására: „Az 1840. évi ópiumháborúban elszenvedett vereséget követően a haladó gondolkodású kínaiak nagy fáradtsággal a nyugati

országokban keresték az igazságot... A marxizmust az oroszok ismertették meg velünk.

Az októberi forradalom előtt a kínaiak nemcsak Lenin és Sztálin nevét nem ismerték, de Marxról és Engelsről sem hallottak. Az októberi forradalom ágyúdöreje hozta el nekünk a marxizmus-leninizmust. Az októberi forradalom a világ minden haladó gondolkodású emberének, minden haladó gondolkodású kínainak segített, hogy a proletariátus világnézetét használja országa sorsát vizsgáló eszközül, s ismét végiggondolja saját problémáit. Mi arra a következtetésre jutottunk, hogy az oroszok útját kell járnunk.”

Szun Jat-szen második kantoni kormányja

Szun Jat-szen 1918. évi kantoni kudarcát követően Sanghajba vonult vissza. Elméleti írásaival programot kívánt nyújtani Kína társadalmi és gazdasági átalakításához. Politikai terveinek valóra váltásához a tömegekre akart támaszkodni, a nagyvonalú iparosítási tervek megvalósításához külföldi tőkét szeretett volna igénybe venni, amelynek felhasználásáról elsősorban az állam döntött volna. Mindehhez persze szilárdan a kezében kellett volna tartania a hatalmat, amitől viszont egyelőre nagyon távol állt.

Amikor a Kanadában élő kínai emigránsok tudomást szereztek róla, hogy a köztársaság atyja milyen nyomorúságos körülmények között él, gyűjtést rendeztek a megsegítésére, s az így összegyűlt pénzen emeletes villát vásároltak neki Sanghaj francia koncessziós területén.

Szun Jat-szen közben éberem figyelte a politikai fejleményeket, várta az alkalmat, hogy ismét a cselekvés színterére léphessen. 1920. változásai reményekkel töltötték el: először északon, majd délen is politikai fordulatra került sor.

Északon a cseli és a fengtieni csoport (Cao Kun és Csang Co-lin) összefogott, és 1920. július 18-án szétverte Tuan Csi-zsuj anfuista seregét. A délre menekült Tuan Szun Jat-szenhez fordult támogatásért, amit az – arra gondolva, hogy a menesztett miniszterelnököt is felhasználhatja még politikai sakkjátszmájában – nem is tagadott meg tőle.

Tábornokok országglása: Mandzsúria teljhatalmú ura, Csang Co-lin

Dél „erős embere”, Lu Zsung-ting, északi társának bukásán okulva elhatározta, hogy leszámol a déli fegyveres erők Szun Jat-szenhez húzó egységeivel, még mielőtt maga is Tuan sorsára jutna. Számításai azonban nem váltak be, ellenfelei bizonyultak erősebbnek, akik október végére megtisztították Kanton a Kuanghszi tartományba menekült Lu egységeitől.

A győzelem hírére Szun Jat-szen Kantonba utazott, ahol december 8-án megalakította kormányát. A rákövetkező évben a városba hívta az 1913-ban választott parlament képviselőit, akik éppen Csungkingban ülészttek. A rendkívüli parlament 1921. április 7-én Szun a Kínai Köztársaság elnökévé választotta.

A déli kormány tényleges hatalma egyelőre nem terjedt túl a tartomány határain. Szun Jat-szen, pozíciójának megerősítése céljából, 1921. augusztusában expedíciós sereget küldött Kuanghsziba, amely szétverte Lu ma-

radék erőit, majd a forradalom vezére mint a Kínai Köztársaság generaliszsimusza ide helyezte át főhadiszállását, hogy felkészítse hadseregét észak felszabadítására,

Kanton egyedüli ura Csen Csiungming maradt, aki – bár korábban haladó gondolkodásúnak mutatta magát – egyre több tanújelét adta annak, hogy a kínai hadúri gondolkodás egyáltalán nem idegen tőle. Kihasználva Szun távollétét, 1922 márciusában orgyilkosokkal megölette a köztársaság elnökéhez hű katonai vezetőket, egyúttal leállította a hadjárat finanszírozását. Nem volt nehéz rájönni, hogy ki áll e praktikák háttérben: Szun visszatért Kantonba, megfosztotta Csent minden tisztségétől, de nem tartóztatta le, sőt lehetővé tette, hogy az megvethesse a lábát Hujcsouban. Ez súlyos hiba volt, mivel Csen ettől fogva innen irányította a Szun elleni akciókat.

Kanton megmaradt a baloldali erők központjának: látványos felvonulással ünnepelték meg május elsejét, és itt nyílt meg a Kínai Szakszervezetek I. kongresszusa.

Szun Jat-szen az északi hadjárat főhadiszállásául a Kantonhoz közelebb fekvő Saokuant tette meg, ide vezényelte át Kuanghszi tartományból a 2. Kuangtungi Hadsereget, majd utasította a Kantonban állomásozó 1. Kuangtungi Hadsereget, hogy csatlakozzon hozzájuk, Csen Csiungmingnek azonban – befolyása révén – ez utóbbi lépést sikerült megtorpedóznia.

Az északi fordulatok szintén Csen kezére játszottak.

A cseli–fengtieni szövetség felbom-

lott, a Vu Pej-fuval szövetségű Cao Kun csapatai 1922. május 3-án vereséget mértek Csang Co-linre, aki a Pekingtől függetlenné nyilvánított Mandzsúriába vonult vissza. A Közép-Kínát a kezében tartó Vu Pej-fu most Pekinget is a markába kaparintotta. Hszü Si-csang köztársasági elnök menesztése után a tényleges hatalmat ő gyakorolta.

Bár a június 11-én másodszor is a köztársaság elnökének székébe ültetett Li Jüan-hung csupán Vu Pej-fu bábja volt, mégis sikerült Pekingbe hívnia az 1913. évi parlament résztvevőit. Azt is megígérték nekik, hogy a tisztükben megerősített képviselők visszamenőleg is megkapják elmaradt járandóságukat. Ez új helyzetet teremtett. Még a pekingi parlament egyes kuomintang-párti képviselői is követelni kezdték, hogy Szun Jat-szen mondjon le a köztársasági elnökségről, elvégre két elnöke mégsem lehetett a köztársaságnak. Koncentrált támadás indult a túlságosan „vörösnek” tekintett Szun ellen, aki még saját pártja jobboldalának is kényelmetlenné vált. Csen Csiungming úgy érezte, hogy ütött a Szunnal való leszámolás órája.

Először a jól bevált módszerhez folyamodott: felbérelt egy orgyilkosnőt, akinek egy kihallgatás során kellett volna lelőnie Szunt. Az elnöki palota őrsége azonban megmotozta a gyanúsán viselkedő látogatót, s megtalálták nála a pisztolyt.

Szun nem tulajdonított nagy jelentőséget a merényletkísérletnek. Utasította az északi hadjáratra szánt csapatait, hogy kezdjék meg az előnyomulást. Mivel Hunan katonai kor-

mányzója Csen pártjára állva úgy döntött, hogy nem engedi át a déli sereget, a déliek Csianghszi tartomány felé indultak, s sikeresen haladtak előre.

Csen ekkor döntő lépésre szánta el magát. Elhatározta, hogy a hozzá hűséges kantoni egységekre támaszkodva június 15-ről 16-ra virradó éjszaka likvidálja Szun erőit, és átveszi a hatalmat. Az éjszakai munkájába mélyedt Szun barátai figyelmeztették a rá leselkedő veszélyre, s a lázadó csapatok gyűrűjén át kimentették az elnöki palotából. Megbízható egységei a harctéren küzdöttek, csak a flotta támogatására számíthatott. Ezért Huangpu kikötőbe sietett.

Időt akart nyerni, hogy közben visszaérkezessen az északon harcoló sereg, ám Csennek félszázezer emberével a városban sikerült elfojtania az ellenállást. Tüzérségét a kikötővel szemben állíttatta fel. A visszahívott csapatok nem tudtak eleget tenni a parancsnak, a flotta pedig egymaga képtelen volt megbirkózni a túlerővel. Szun Jat-szen kénytelen volt búcsút venni hűséges matrózaitól, s Kantont Csen Csiung-mingnek engedve át, 1922. augusztus 10-én Hongkongon keresztül visszaindult sanghaji otthonába.

*Szun Jat-szen harmadik kantoni
kormánya, a KKP és
a Kuomintang együttműködése,
Szun Jat-szen halála*

Szun Jat-szen most már világosan látta, hogy a militarista csoportok közötti lavírozgatás nem alkal-

mas módszer forradalmi célkitűzések valóra váltásához: ehhez szilárd alapokon nyugvó, jól szervezett tömegpárttá kell alakítani a Kuomintangot, a fegyveres erőket pedig a hadurak hagyományos zsoldoshadseregéből a forradalom ütőképes véderejévé kell változtatni. Mindehhez pedig nem is kell járatlan útra lépni, csupán követni kell Szovjet-Oroszország példáját, amely ilyen párttal vitte véghez a forradalmát, s ilyen hadsereggel védte meg a forradalom vívmányait tucatszáz ország intervenciós hadseregével és a belső ellenforradalommal szemben.

Jóllehet a forradalom osztályszemléletét sohasem tette magáévá, már 1917 óta a tanulás igényével tekintett Oroszországra és Leninre, de az első években közvetlen kapcsolatra alig nyílt lehetőség. A Kínával foglalkozó szovjet nyilatkozatokat csupán a polgári sajtó híradásaiból ismerte. Ha olykor egy-egy szovjet küldöttel találkozott, az eszmecsere is csak a félillegális körülményei között kerülhetett sor. A Moszkvával való levélváltások fél évet is igénybe vettek.

Lényegesen megváltozott a helyzet a polgárháború befejeztével. 1922. október 25-én a Vörös Hadsereg és a partizánok felszabadították Vlagyivosztokot az utolsó intervenciós hatalom, Japán megszállása alól. Ugyanezen a napon Csicserin szovjet külügyi népbiztos kormánya nevében nyilatkozatot tett közzé a távol-keleti helyzetről, amely Kínára vonatkozóan megállapította: „Szovjet-Oroszország és Kína természetes szövetségesek... Szovjet-Oroszország az egyetlen nagy állam, amely mindenképpen

kész támogatni Kína teljes függetlenségét minden viszonylatban, s kívánja önálló fejlődésének teljes kivirágzását. Szovjet-Oroszország igen nagy szimpátiával szemléli a kínai népcsat a külföldi elnyomás, a külföldi beavatkozás ellen, valamint azok ellen a despotikus tábornok-kormányzók ellen, akik mind ez ideig ténylegesen abszolút hatalmat gyakoroltak az egyes tartományokban, s Kínát egymás közötti harcaikkal szétszaggatták.

A kínai közvélemény tudja, hogy Szovjet-Oroszország rendkívül mély együttérzést tanúsít a kínai népnek az egyesített demokratikus Kína megteremtésére irányuló törekvése iránt...”

Szovjet részről átmenetileg egy ütközőállamot – a Távol-keleti Köztársaságot – hoztak létre Szovjet-Oroszország és Kína, illetve Japán között, hamarosan azonban megindultak a közvetlen tárgyalások a két ország között. A szovjet kormány Pekingben tartózkodó megbízottja, Joffe 1922 végén Sanghajban felkereste Szun Jat-szent, s megbeszéléseikről 1923. január 27-én közös közleményt tettek közzé. Egyetértettek, hogy a Kuomintang átszervezése a legsürgősebb feladat, Szun Jat-szen pedig tájékoztatást adott arról a szándékáról, hogy katonai-politikai delegációt szeretne a Szovjetunióba küldeni az állami és pártmunka tanulmányozására. Egyúttal szovjet katonai és politikai szakértőket hívott Kínába. A megbeszélésekről kiadott kommuniké azonban leszögezte: „Szun Jat-szen doktor úgy véli, hogy Kínában ma a kommunista rendszer, sőt még a szovjetek rendszere sem vezethető be,

mivel ott nincsenek meg azok a feltételek, amelyek a kommunizmus vagy a szocializmus eredményes létrehozásához szükségesek. Ezt a nézetet teljes mértékben osztja Szovjet-Oroszország teljhatalmú megbízottja is, aki továbbá úgy látja, hogy Kína számára a leglényegesebb és legfontosabb feladat a nemzet egyesítése, a teljes nemzeti függetlenség kivívása.”

Szun Jat-szen természetesen továbbra is figyelemmel kísérte a tábornokok belviszállyainak alakulását, hiszen ez kínálta számára a tényleges hatalom visszaszerzésének lehetőségét.

Mivel Csen Csiung-minget saját szövetségesei 1923 januárjában kiverték Kantonból, Szun először saját, ezúttal Fucsienben meghúzódó seregét próbálta a városba vezényelni, de amikor ez nem sikerült, február 21-én maga utazott Kantonba. Útja valóságos diadalmenetté vált, mert a közvélemény benne látta azt a politikust, aki képes leszámolni a torzszalkodó tábornokokkal és megteremteni az ország egységét.

A munkásmozgalom az 1922. évi hongkongi tengerészsztrájkjal, majd a peking–hankoui vasútvonal munkásainak megmozdulásával adott hírt magáról. Ez utóbbit Vu Pej-fu 1923 februárjában kíméletlenül szétverte. Az országban nőtt az elégedetlenség. Az emberek Szun Jat-szenbe vetették reményüket.

A kínai újév alkalmából készített üzenetében Szun új politikát fogalmazott meg: „Mostantól fogva már nem tekingetünk a nyugati országok felé. Szemünk Oroszország felé néz... Az oroszoktól először is azt kell meg-

tanulnunk, hogyan teremtsünk kapcsolatot a tömegekkel. Másodszor meg kell tanulnunk tőlük, hogyan szervezzük meg a forradalmi erők szövetségét. Az oroszoktól kell megtanulnunk a kétfrontos hadviselést is, ami Kínában azt jelenti, hogy egyszerre kell harcolnunk az imperialisták és a feudalizmus maradványai ellen.

Végül az oroszoktól kell megtanulnunk, hogy hogyan szervezzük meg a forradalmi hadsereget, s hogyan folytassuk a forradalmi háborút mind a fronton, mind pedig a hátszországban.

... S ha az oroszoktól tanulunk, az annyit jelent, hogy orosz módra is kell cselekednünk.”

A Kuomintang átszervezése már az 1922 szeptemberében felállított, úgynevezett Kilencfős Bizottság tevékenységével megkezdődött, amelynek az volt a feladata, hogy elkészítse az új program- és alapszabály-tervezetet. A bizottságban a kommunista párt képviselője is részt vett. Szun Jat-szen nézeteinek radikalizálódását követően ugyanis a Kínai Kommunista Párt is kifejezte együttműködési készségét. Igaz, erre a Kommunista Internacionálé 1922 nyarán hozott határozata is kötelezte, melynek a párt – a munkásmozgalom 1922. évi sikereitől kissé megszedülve – vonakodva tett eleget, de voltak a pártvezetésben az együttműködésnek őszinte hívei is, mint például Li Ta-csao, aki jó kapcsolatokat épített ki Szun Jat-szennel.

Szunt persze elsősorban nem a nemrég alakult kommunista párt tapasztalatai érdekelték, jóllehet a Kuomintangon belüli ellenfeleit egyszer

megfenyegette, ha ellenszegülnek elképzeléseinek, felosztatja a Kuomintangot, s maga is belép a Kínai Kommunista Pártba. Az átszervezést illetően nyomósabban esett latba a Szovjetunió és a Kommunista Internacionálé véleménye. 1923 augusztusában Csang Kaj-sek vezetésével delegációt küldött a Szovjetunióba. Körülbelül ugyanebben az időben indult el Moszkvából a szovjet tanácsadók küldöttsége, amely október elején érkezett meg Kantonba. Ezt a delegációt Mihail Borogyin, a bolsevik párt tapasztalt, Amerikát is megjárt, angolul jól beszélő tagja vezette, akit politikai tanácsadóként küldtek Szun Jat-szen mellé, a katonai tanácsadók pedig a polgárháború veteránjai közül kerültek ki. A tanácsadók önkéntesként érkeztek, kínai tevékenységük során nemegyszer angol fedőneveket használtak, hiszen a Szovjetunió, amely ekkor kezdte felvenni a diplomáciai kapcsolatokat a nyugati országokkal, s a pekingi kormánnyal is hasonló értelmű tárgyalásokat folytatott, nyíltan nem akarta vállalni, hogy közvetlen támogatást nyújt a kantoni kormánynak. Borogyint decemberben hivatalosan is a kantoni kormány tanácsadójává nevezték ki. Fő feladatává a Kuomintang átszervezésében való segítségnyújtást tették.

Az a vélemény alakult ki, hogy az újjászervezett pártnak a demokratikus centralizmus elveire kell épülnie, és szervezeti felépítésében is a bolsevik párt modelljét kell követnie. Korábban a Kuomintang csak igen laza tömörülésnek számított, határozatai nem véleménycsere és szavazás útján

születtek: többnyire Szun Jat-szen egymaga döntött. Bár a változások tulajdonképpen Szun Jat-szen hatáskörét szűkítették, a párt központosítására és fegyelmének megszilárdítására irányuló intézkedések nem nyerték el Szun jobboldali ellenfeleinek tetszését. Még nehezebben fogadták el a Szovjetunióval és a kommunistákkal való szövetség, a földesurak ellen irányuló parasztmozgalmak támogatásának politikáját.

Az újjászervezett Kuomintang számos belső csatározás után, 1924 januárjában Kantonban összehívott I. kongresszusa végül alapjában véve magáévá tette az új irányvonalat. A kongresszus forradalmi hangulata még az ingadozó kommunistákat is meggyőzte az együttműködés szükségességéről.

Az 1924. január 20-i megnyitó ülésen tartott beszédében Szun Jat-szen

így foglalta össze a kongresszushoz vezető út fő tanulságát: „A Kuomintang első kongresszusa új korszakot nyit meg. Azelőtt, 1911-ben, amikor a forradalmi hullám megdöntötte a dinasztíát, a régi reakciók csatlakoztak a mozgalomhoz azzal a céllal, hogy kiaknázzák sikereit. Így beszéltek: »Most, amikor megalakulnak a forradalmi csapatok, a forradalmi pártot fel kell oszlatni.« Ezt a kijelentést sokan vakon ismételték, s ennek eredményeképp a nép látta a hadsereget, de nem látta a pártot. A militaristák megölték a forradalmi szellemet, s így a párt vereségével vereséget szenvedett maga a forradalom is. A forradalom ugyanis nem győzhet, ha nem áll az élén olyan forradalmi párt, amely az ország gyökeres átalakítását tűzi ki célul...”

A kongresszus idején érkezett el Kantonba Lenin halálának híre, a

Szun Jat-szen és Li Ta-csao a Kuomintang I. kongresszusának üléséről távozóban

kongresszus a gyász jeléül három napra felfüggesztette a munkáját. A város egyik terén tartott gyászgyűlésen Szun így emlékezett Leninre: „A történelem elmúlt századaiban sok vezér és tudós élt, akik szép szavakat hangoztattak, de ezek sohasem valósultak meg. Te, Lenin, kivétel vagy. Te nemcsak beszéltél és tanítottál, hanem valóra is váltottad a szavaidat. Új országot teremtettél... Én is a te utadon akarok haladni...”

A január 30-án befejeződött kongresszus Szun Jat-szent a Kuomintang örökös elnökévé választotta, a párt számos vezető tisztségébe kommunisták kerültek.

A kongresszus kiáltványa világosan megfogalmazta: „A nemzeti felszabadító mozgalomnak az ország parasztjaira és munkásaira kell támaszkodnia, s ebben az esetben kétségtelenül győzelmet fog aratni.” Az egységfront valósággá vált.

A kongresszus elrendelte, hogy a Vörös Hadsereg mintájára forradalmi hadsereget kell szervezni, tisztikarának kiképzése céljából pedig Huangpu (Whampoa) szigetén katonai iskolát kell létesíteni. Az előkészítő munka irányításával Szun Jat-szen baloldali beállítottságú bizalmasát, Liao Csung-kajt bízták meg. A szovjet szakértők és a kommunisták részvételével működő katonai iskola hivatalos megnyitására 1924. június 16-án került sor, amikor már javában folyt az első négyszáz hallgató kiképzése. Az akadémia parancsnokává Csang Kaj-seket, a Kuomintang képviselőjévé Liao Csung-kajt, politikai biztosává pedig a kommunista Csou En-lajt nevezték ki. Szovjet részről

Pávlov, majd Bljuher irányította a katonai akadémiát. Az iskola felszerelését a Szovjetunió szállította. 1924 és 1927 között az akadémián mintegy nyolcezer tisztet képeztek ki, s ez az állomány nemcsak az 1925–27. évi forradalomban játszott döntő szerepet, de – mivel közöttük számos kommunista akadt – a Kínai Kommunista Párt fegyveres erőinek későbbi harcait is a Huangpu Katonai Akadémián kiképzett tisztek irányították.

A forradalmat híven szolgáló fegyveres erőkre nagy szükség volt. Csen Csiung-ming, valamint a Gyöngyfolyón Kantonig felhajózó angol-amerikai-japán hadiflotta már 1923 végén meg akarta fojtani a kantoni forradalmi bázist. Akkor a felfegyverzett munkások, matrózok és katonák verték vissza őket. Amikor 1924. október 10-én az úgynevezett „kereskedelmi rendőrséget” kezükben tartó kantoni nagytökések – a Kuomintang jobboldali erőinek, Csen Csiung-mingnek és Angliának a támogatásával – fegyveres lázadást robbantottak ki Szun Jat-szen ellen, az ellenforradalom leverésében a Huangpu Katonai Akadémia hallgatóiból álló egységeknek oroszlanrészük volt.

Bármennyire fontosak voltak is a Kantonban lejátszódó események, a kantoni kormány fennhatósága csak az ország kis részére terjedt ki, észa- kon pedig mind nagyobb befolyásra tett szert a Pekinget kezében tartó cseli csoport, amelynek kormánya nemzetközi elismerést élvezett. Ezen a tényen az sem változtatott, hogy az északiakat súlyos belviszályok gyengítették.

1923 nyarán Cao Kun lemondásra kényszerítette Li Jüan-hungot, hogy maga ülhesen az elnöki székbe. A megvesztegetett parlament – némi vonakodás után – erre is áldását adta.

Hogy a nyugati hatalmak kedvében járjon, a pekingi kormány sokáig húzta a diplomáciai kapcsolatok felújításáról a Szovjetunióval folytatott tárgyalásokat, de a közvélemény nyomására 1924. május 31-én végül aláírta a megállapodást, amely Kína újkori történetének első egyenjogú nemzetközi szerződése. A megállapodásban a Szovjetunió lemondott a cári Oroszország és Kína között kötött megállapodás alapján élvezett összes előjogairól, így az úgynevezett „bokserjövátétel”-ről is.

1924 őszén kitört a második cseli-fengtieni háború, amelyben Csang Co-lin elégtételt akart venni 1922. évi vereségéért. Szun Jat-szen Vu Pej-fut tekintette fő ellenfelének, ezért kész volt szövetkezni a fengtieni csoporttal a cseliek megdöntése érdekében. Jóllehet katonai tanácsadói nem érezték elég erősnek ehhez a csapatait, Csang támogatására délről megindította hadműveleteit Vu ellen. A kantoni nagyburzsoázia lázadása azonban a hadjárat beszüntetésére készítette.

Közben a cseli táborba tartozó, de a nemzeti egységet támogató Feng Jü-hsziang tábornok bejelentette, hogy Szun Jat-szen politikai elveit kívánja követni, s 1924. október 23-án Vu Pej-fu ellen fordult. Pekinget elfoglalva letartóztatta Cao Kun elnököt, Vu Pej-fut pedig leváltotta minden tisztségéből. Bár Pekingben a mandzsúriai csoport által támogatott

Szun Jat-szen és felesége, Szung Csingling utolsó hajóútjukon

Tuan Csi-zsujnak sikerült a hatalmat a kezébe kaparintania, Feng elérte, hogy Pekingbe hívják Szun Jat-szent a nemzetgyűlés összehívásával kapcsolatos kérdések megvitatása céljából.

A nagybeteg Szun Jat-szen 1924. november 13-án hagyta el Kantont. Hajóútja során Pekingben ismét változások történtek: Feng csapatait Csang Co-lin egységei váltották fel. Szun betegen érkezett Tiencsinbe, ahonnan – mihelyt állapota megengedte – december 31-én Pekingbe utazott. Itt világossá vált előtte, hogy Csang Co-linnek esze ágában sincs összehívni a nemzetgyűlést, helyette egy „helyreállítási konferenciával” kívánja megtevesztetni a közvéleményt. Szun nyilatkozatban leplezte

le a népcsalást, de rohamosan romló egészségi állapota Pekingben tartotta. Családtagjai és elvtársai unszolására 1925. január 26-án megoperáltatta magát. Kiderült, hogy előrehaladott májrákban szenved.

Az ország figyelme a haldokló politikai betegágya felé fordult, aki március 10-én lediktálta politikai végrendeletét és a Szovjetunió vezetőihez intézett levelét, amelyeket másnap kézjegyével látott el.

A végrendelet kimondta:

„Életem negyven évét a nemzeti forradalom ügyének szenteltem, amelynek célja az volt, hogy Kínának szabadságot és egyenlőséget hozzon. Negyven éven át gyűjtött tapasztalataim alapján megértettem, hogy e cél elérése érdekében fel kell ébresztenünk a tömegeket, s a harcot a világ azon népeivel szövetségben kell vívnunk, amelyek egyenlőségünket elismerve lépnek velünk kapcsolatba.

A forradalom még nincs befejezve. Hogy befejezhessék, elvtársaimnak ezután is energikusan kell dolgozniuk... Különösen fontos, hogy a lehető legrövidebb időn belül érvényesítsék az általam nemrégiben felállított követeléseket: a nemzetgyűlés összehívását és a nem egyenjogú szerződések hatályon kívül helyezését.

Ez az én utolsó akaratom.”

A Szovjetunió vezetőihez küldött üzenetében hitet tett a két ország szövetségének gondolata mellett:

„A szabad köztársaságoknak... a szövetsége az igazi örökség, amelyet a halhatatlan Lenin örökbe hagyott az elnyomott népek világának...”

Hátrahagyok egy pártot, a Kuomintangot, s remélem, hogy ez, törté-

nelmi küldetését teljesítve, Kínának és más, az agresszió áldozatául esett országoknak az imperialista rendszertől való megszabadítása terén egyesíteni fogja önökkel erőfeszítéseit...

Eljön az idő, amikor a Szovjetunió, a legjobb barát és szövetséges, üdvözölni fogja a hatalmas és szabad Kínát, s amikor a világ elnyomott népeinek szabadságáért folytatott hatalmas küzdelemben e két ország kéz a kézben halad előre, és kivívja a győzelmet.”

1925. március 12-én a kínai forradalom atyja örökre lehunyta a szemét. Ravatala előtt több mint egymillió ember vonult el. Meggyászolta az egész ország.

Szun Jat-szen kívánsága az volt, hogy hamvait az első forradalmi kormány székvárosában, Nankingban helyezték örök nyugalomra. Ez az óhaja 1929-ben teljesült.

Az 1925. évi „május 30. mozgalom”

A kantoni forradalmi központnak pusztasága is mozgósította Kína haladó erőit. Ebben a feszült légkörben csak egy szikra hiányzott a robbanáshoz. 1925 májusában ez a szikra is kipattant: kezdetét vette az 1925–27. évi kínai forradalom.

Egy japán tulajdonban levő sanghaji textilgyárban 1925. május 15-én meggyilkoltak egy fiatal munkást, Ku Cseng-hungot, aki több társával együtt behatolt az üzembe, amelyet a tulajdonosa az előző napon gazdasági megfontolásból bezárt. Az áldo-

Szun Jat-szen és felesége, Szung Csingling csoportképe – katonákkal

zat temetése antiimperialista tömegtüntetéssé változott, amelyet újabb megmozdulások követtek. Május 28-án Csingtaóban a japán üzemek sztrájkoló munkásai ellen katonaságot vetettek be: két ember meghalt, tizenhatan megsebesültek.

Ezek az események váltották ki a május 30-i sanghaji diáktüntetést, amelynek előkészítésében a Kínai Kommunista Párt is részt vett. A fiatalok a nemzetközi negyedben levő Nanking útra vonultak, s hazafias jelzavakat hirdető táblákat emeltek magasba: „Le az imperialistákkal!” „Adjátok vissza Sanghajt a kínaiaknak!” „Kínaiak, egyesüljtek!”

A koncessziós területek rendőrsége számos tüntetőt őrizetbe vett. A Nanking út egyik rendőrőrselő előtt tízezres tömeg követelte a lefogottak szabadon bocsátását. A parancsnok

tüzet nyitott az egybegyűltekre: tizenegy halott maradt a kövezeten.

A felháborodás országos méreteket öltött. Sanghajban félmillió ember lépett sztrájkba: a diákokhoz és a munkásokhoz a nemzeti burzsoázia is csatlakozott. Fellépésük szerte az országban szolidaritásmegmozdulásokat váltott ki. Hongkongban több mint egy évig tartottak a sztrájkok, megbénítva az egész város életét, s érzékeny veszteségeket okozva az angol cégeknek. Az imperialistaellenes tömeghangulat nyomására még a pekingi kormány is jegyzékben követelte a sortűzben vétkesek megbüntetését, az egyenlőtlen szerződések felbontását.

Az imperialista hatalmak flottadiplomáciával válaszoltak: angol és amerikai csapatokat tettek partra Sanghajban, Kantonban pedig a Sa-

mien koncessziós területhez vonult tüntetőket az angol konzul utasítására géppuskák és hadihajók ágyúinak tüzevel kergették szét. A mézszárlásnak 52-en estek áldozatul.

Az „északi hadjárat”

A kereskedelmi rendőrség lázadásának leverését követően Kantonban elérkezettnek látták az időt, hogy leszámoljanak Csen Csiung-minggel, a legfőbb bajkeverővel. Az úgynevezett „első keleti hadjárat” során a Huangpu Katonai Akadémia hallgatóiból szervezett sereg 1925 februárjában és márciusában felszabadította Kelet-Kuangtungot, Csen csapatait pedig Fucsien tartományba üzte.

Az 1925–27. évi forradalom első szakaszának magasra csapó hulláma megkönnyítette dél számára, hogy szembehelyezkedjék a pekingi kormánnyal, amely 1924 ősze óta a parlament formális jóváhagyásával sem tudta szentesíteni tevékenységét. 1925. július 1-jén Kantonban megalakították a Kínai Köztársaság nemzeti kormányát, amelynek Vang Csing-vej került az élére.

Északon tovább folyt a tábornokok marakodása, amelyet a háttérből – saját érdekeiknek megfelelően – gyakran az imperialista hatalmak mozgattak. Feng Jü-hsziang, aki korábban támogatásáról biztosította Szun Jat-szent, nem állt be a hagyományos militaristák sorába, seregét „nemzeti hadseregnek” nevezte el, szovjet katonai tanácsadókat hívott, s hajlandónak mutatkozott meg-

egyezni Kantonnal. 1925 novemberében elfoglalta Pekinget, és Mandzsúriában is sikerült szövetségest szereznie. Csang Co-lin és Vu Pej-fu ekkor összefogott Feng ellen. Akcióikat a kínai érdekeiket féltő imperialista hatalmak is tevőlegesen támogatták. Ennek következtében Fen Jü-hsziang 1926 áprilisában kénytelen volt kivonulni Peking és Tiencsin térségéből, majd rangjáról is leköszönve elhagyta Kínát.

Közben délen a kantoni kormány fegyveres erőiből új típusú hadsereget szerveztek, amely a Nemzeti Forradalmi Hadsereg nevet vette fel. A hat hadosztályból álló sereg észak felszabadítását kapta feladatául.

1925 októberétől 1926 januárjáig a „második keleti hadjárat” során végérvényesen szétzúzták Csen Csiung-ming megmaradt erőit, majd felszabadították Kuangtung tartomány többi részét is.

Szun Jat-szen halála után a radikálisabb gondolkodású Vang Csing-vej és a konzervatívabb beállítottságú Hu Han-min élvezte a legnagyobb tekintélyt a Kuomintang pártban. Befolyásos személyiségnek számított a centrista Taj Csi-tao, aki a párt vezető ideológusának szerepére pályázott. Fokozatosan nőtt a hadsereg „erős emberének”, Csang Kaj-seknek a tekintélye, hiszen a kétszázötvenezres párt minden negyedik tagja katonává vált!

A forradalom fordulatait, az osztályerőviszonyok szüntelen változásait nem maradtak hatástalanok erre a heterogén politikai csoportosulásra. 1925 augusztusában orgyilkosok végeztek a Kuomintang-vezetés leg-

A kereskedők is a japán áruk bojkottjára tüntetnek

baloldali politikusával, Liao Csung-kajjal. 1925 novemberében jobboldali kuomintangisták egy csoportja tanácskozást tartott, amelyen a baloldaliak és a kommunisták a Kuomintangból történő kizárását és Borogyin menesztését követelték. 1926 januárjában a Kuomintang II. kongresszusán a frakciók vezetőit kizárták ugyan a pártból, de a jobboldaliak Csang Kaj-sek mögé kezdtek felsorakozni. 1926 márciusában azután Csang Kaj-sek Kantonban államcsínyre hajtott végre, amelynek során eltávolították a vezetésben még részt vevő kommunistákat, s jobboldali kormányt alakítottak. Csangnak ekkor még nem sikerült valóra váltania diktátori elképzeléseit, a nemzeti

burzsoázia sem lett volna képes egyedül megvalósítani az ország egyesítését, ezért a letartóztatott kommunistákat hamarosan szabadon engedték, az egységfront egyelőre fennmaradt. Csang Kaj-sek előretörése azonban tovább folytatódott. Júniusban őt választották meg a Kuomintang Központi Végrehajtó Bizottsága elnökévé, majd a hadsereg főparancsnokává is.

1926. július 9-én megindult az északi hadjárat. Amivel Szun Jat-szen több alkalommal is kudarcot vallott, az most a megfelelő felkészítés és a kedvező helyzet következtében sikeresen haladt előre. A hadurak háromnegyedmillió hadseregével szemben dél mindössze százezer főt tudott ki-

állítani, ám ennek az erőnek a koncentrátsága és jószervezettsége döntő tényezőnek bizonyult.

Az első csapást Vu Pej-fu tábornokra mérték. A Nemzeti Forradalmi Hadsereg Hunan tartományba nyomult egységeinek már július 13-án sikerült felszabadítaniuk a tartományszékhelyt, Csangsát. A támadó sereg itt két szárnyra oszlott, az egyik északi irányban, Hupej tartomány székhelye, Vuhan irányában tört előre, a másik pedig a Kelet-Kínát kézben tartó Szun Csuan-fangot támadta meg.

A lakosság támogatásával a hadműveletek gyors ütemben bontakoztak ki. Augusztus 27-én szétverték Vu Pej-fu főerőit, így megnyílt az út Vuhan felé. A monarchiát megdőntő 1911. évi forradalom színhelyét éppen a forradalom 15. évfordulóján, október 10-én foglalták el. Az évfordulót és a város felszabadulását százszázalékos tömeg ünnepelte.

A Vu Pej-fu és Szun Csuan-fang elleni hadjárat eredményeként 1926 végére a nemzeti kormány hét tartományra terjesztette ki az ellenőrzését (Kuangtungra, Kuanghszira, Kujcsoura, Hunanra, Hupejre, Csianghszira és Fucsienre), amelyekhez Szecsuan is csatlakozott.

1926 végén, a Nemzeti Forradalmi Hadsereg sikereit látva, az északi militaristák is egyesítették erőiket. Megalakították közös seregüket, az Ankuocsünt (az Ország Megbékítésének Hadserege), és Mandzsúria urát, Csang Co-lint választották főparancsnoknak. Bár az északi erőknél még mindig háromszázezer fegyveresük maradt, s a déliek serege csak

másfél százezer katonát számlált, Csang Co-linék képtelenek voltak a forradalmi erők előnyomulását megállítani.

A Nemzeti Forradalmi Hadsereg egységei 1927 februárjában ismét felújították hadműveleteiket, amelyek ezúttal Sanghaj és Nanking felszabadítására irányultak. Február 17-én és 18-án elfoglalták Hangcsout és Ningpót. 1926 őszétől a sanghaji munkások három felkelést is szerveztek, amelyek során maguk akartak militárista uraiktól megszabadulni. Az 1926. október 24-i és az 1927. február 27-i felkelés kudarccal végződött. Az 1927. március 21-i általános sztrájkot és felkelést azonban siker koronázta, Csang Kaj-sek csapatai március 22-én már a munkások által felszabadított Sanghajba vonultak be. Másnap a Nemzeti Forradalmi Hadsereg egységei harc nélkül foglalhatták el az északiak által kiürített Nankingot.

A világ feszülten figyelte a kínai forradalom erőinek diadalmas előnyomulását. A Szovjetunióban örömmel fogadták az emberek a Nemzeti Forradalmi Hadsereg sikereit. Úgy tűnt, Kínában győzelmet arat a nemzeti felszabadító harc, ami az októberi forradalmat követő legjelentősebb eseménynek ígérkezett, s a Szovjetunióknak – éppen a forradalom tizedik évfordulóján – hatalmas szövetségese támad. Majakovszkij *A legszebb költemény* című versében megénekli, hogy zúgott hosszú percek át a taps, amikor Jaroszlavlban hallgatóságának arra a kérdésére, hogy melyik a legszebb költeménye, azt válaszolta:

„Eltársak!
a kantoni
munkások és katonák
elfoglalták
Sanghajt!”

Csang Kaj-sek fordulata

A mikor az északi hadjárat során a déli seregek 1926 novemberében elfoglalták Csianghszi tartomány székhelyét, Nancsangot, Csang Kaj-sek itt ütötte fel főhadiszállását. 1927. január 1-jén a kormány és a Kuomintang Központi Végrehajtó Bizottsága Kantonból Vuhanba költözött, amelyet az ország fővárosává nyilvánítottak. Csang Kaj-sek – különállásának hangsúlyozására – Nancsangban maradt.

1927 januárjában a tömegek elfoglalták a vuhani, illetve csiucsiangi angol koncessziós területeket, márciusban a sanghaji munkásság saját erejéből szabadította fel a várost. A nemzetközi és hazai burzsoázia nyugtalanodni kezdett. Mivel az északi militaristák katonai erejére hiába számítottak volna, a déli vezetők körében kerestek szövetségest: s ezt Csang Kaj-sekben találták meg.

A Kuomintangon belül a végletekig kiéleződtek az ellentétek. A vezetők többsége nem kívánta, hogy a párt, az állam és a hadsereg vezetése Csang kezében összpontosuljon, ezért – a kollektív vezetés fontosságát hangsúlyozva – márciusban megszüntették a Központi Végrehajtó Bizottság elnökének tisztét, amelyet Csang Kaj-sek töltött be. Csang

azonban továbbra is a hadsereg főparancsnoka maradt, s ennek révén igyekezett személyes hatalmát a felszabadított területeken mindenhol megszilárdítani.

1927 márciusa–áprilisa az ellenforradalmi erők általános ellentámadásának időszaka. A Nanking kiürítése során külföldiekkel szemben előfordult atrocitások megtorlásául március 24-én angol és amerikai hadihajók bombázták a várost. Április 6-án Csang Co-lin csapatai behatoltak a pekingi szovjet nagykövetségre, diplomatákat tartóztattak le, őrizetbe vették Li Ta-csaót, a Kínai Kommunista Párt egyik vezetőjét, akit április 28-án kivégeztek. Csang Kaj-sek titkos tárgyalásokba kezdett az imperialista hatalmakkal, az északi parancsnokokkal és a kínai burzsoázia képviselőivel. Március 26-án Sanghajba utazott, ahol statáriumot hirdetett, s bár szavakban tisztelettel adózott a várost felszabadító munká-

Csang Kaj-sek (balról) és Sanhszi tartomány hadura, Jen Hszi-san

soknak, az általuk választott hatalmi szerveket nem ismerte el. Rebesgették, hogy a „rend helyreállításáért” a sanghaji nagytőke jelentős anyagi támogatást ígért Csang Kaj-seknek.

1927. április 12-re virradó éjszaka az imperialista hatalmaknak a nemzetközi negyedben állomásozó fegyveresei átfésülték egész Sanghajt, s ezer kommunistát és forradalmi beállítottságú munkást adtak át Csang fegyvereseinek. A tömegek tiltakozása ürügyül szolgált a várost alig három héttel azelőtt felszabadító munkásság lefegyverzésére. A mérszárulásnak több százan estek áldozatul, köztük a városi szakszervezeti tanács elnöke is. Az elkövetkező napokban hasonló fordulatra került sor a felszabadított körzet több más nagyvárosában is.

Április 18-án Csang Kaj-sek Nankingban megalakította jobboldali kuomintangistákból szervezett kormányát.

A vuhani Kuomintang

A minden oldalról ellenségekkel körülvett vuhani Kuomintang-kormány, amely továbbra is fenntartotta a szövetséget a kommunistákkal, megtartotta befolyását Közép-Kínában. A vuhani kormány élére a Csang Kaj-sek által korábban félreállított Vang Csing-vej került. Kormányának több kommunista tagja is volt.

Vuhanban került sor 1927 áprilisában és májusában a Kínai Kommunista Párt V. kongresszusára. Erre az időre a kommunista párt jelentős politikai erővé nőtt. Tagjainak száma

meghaladta az ötvenezret, többségük a szakszervezeti mozgalomban meg-edződött munkásokból állt.

Ám főtitkárrá a küldöttek továbbra is azt a Csen Tu-hszit választották, aki fő erőfeszítéseit korábban Csang Kaj-sek, most pedig Vang Csing-vej megnyerésére fordította. Bár a kongresszus kimondta, hogy a proletariátusnak ki kell vívnia a vezető szerepet, ennek mikéntjére semmiféle reális javaslatot nem tudott tenni. A párt elmulasztotta, hogy a felfegyverzett munkásosztagokból és az egyre erősebben szerveződő parasztságból, a hadseregben lévő kommunistákból kialakítsa saját fegyveres erőt. Ugyanakkor az V. kongresszus a forradalom perspektíváiról rendkívül derülátó képet festett. A KKP és a vuhani Kuomintang vezetői is Csang Kaj-sek árulását múltó jelentőségű epizódnak tekintették.

Ám a Vuhan ellen életbe léptetett gazdasági blokád megnehezítette a forradalmi kormány helyzetét. Az imperializmusellenes jelszavak önmagukban nem voltak képesek tömegbázist biztosítani a vuhani kormánynak. Szavakban ugyanis Csang Kaj-sek, sőt még Csang Co-lin sem szűnt meg antiimperializmusát hangoztatni, de a társadalmi követeléseknek egyik politikai csoport sem mert hangoztatni.

Közben Feng Jü-hsziang kiegyezett Csang Kaj-sekkel, s a vuhani vezetőket is a kommunistákkal és a szovjet tanácsadókkal fenntartott kapcsolatok megszakítására biztatta. Vuhanban május végén lefegyverezték a munkásosztagokat, 1927. július 15-én pedig a Kuomintang Vang

Csing-vej vezette Központi Végrehaj-tó Bizottsága határozatot hozott a kommunisták tevékenységének törvényen kívül helyezéséről. Vuhanban is kezdetét vette a fehérterror.

Négy család uralma

A nankingi kormány 1927 tava-szán–nyarán Kelet-Kínát (Csiangszut, Csöcsiangot, Anhujt és Fucsient) tartotta közvetlen ellenőrzése alatt, de fennhatóságát a Kuanghszit és Kuangtungot kézben tartó tábor-nokok is elismerték, majd a szécsuani militaristák is behódoltak.

Csang Kaj-sek körülbelül akkora erővel – 120 000 fegyveressel – rendelkezett, mint az északi hadurak. Ilyen körülmények között 1927 májusában folytatta az előnyomulást észak felé, ám kezdeti sikereit követően Csang Co-lin japán támogatást élvező csapatai a Jangcétól délre szorították vissza.

1927 júniusának végén az 1926 elején kizárt jobboldaliak visszatértek a nankingi Kuomintangba. A vuhani fordulat megnyitotta az utat a vuhani és a nankingi Kuomintang egyesítéséhez, ám ezt Vang Csing-vej – kihasználva Csang katonai kudarcait – saját vezetésével kívánta megvalósítani. Csang Kaj-sek és néhány közeli híve 1927. augusztus 12-én – átmenetileg – visszavonult, a vuhani kormány pedig augusztus 19-én áttette a székhelyét Nankingba. Vang tervei sem jártak sikerrel: az új vezetők között ki-robbant hatalmi harcok során a kö-vetkező hónapokban a vezetés élén több személycserére is sor került.

A novemberben felújított „északi hadjárat”-ban a nankingi csapatok egészen a Sárga-folyóig nyomultak előre. A hadsereg parancsnokságát 1928 januárjában ismét Csang Kaj-sek vette át, és megválasztották a nankingi kormány élére is.

Bár ez a kormány nevében nemzeti volt, hatalma csak a kelet-kínai tartományokra terjedt ki. A többi csoport ellenőrzése alatt álló területek gyakorlatilag függetlenséget élveztek. Nanking azonban fokozatosan megszilárdította hatalmát. Amikor 1928 júniusában a Csanggal átmenetileg szövetségre lépett Jen Hszi-san seregei elfoglalták Pekinget, a város nevét Pekingről (Északi főváros) Pejpingre (Északi békesség) változtatták. Ezzel juttatták kifejezésre, hogy Nankingot (Déli főváros) ismerik el az ország egyetlen fővárosának.

Csang a tengerparti övezet burzso-áziájának támogatása és az ország legnagyobb vámjövendelmét biztosító sanghaji vámnak a birtoklása következtében olyan anyagi forrásokhoz jutott, amelyeket hadserege fejlesztésére fordíthatott. Amikor Jen Hszi-san Nanking ellenében ismét szövetségre lépett Feng Jü-hszianggal, 1929–30-ban Csang Kaj-sek több csapást mért rájuk, aminek következtében Jen ismét elismerte a nankingi kormányt. Cserében kinevezték Sanhszi tartomány kormányzójává. 1928-ban a japánok merényletet követtek el a mandzsúriai terjeszkedésüknek útját álló Csang Co-lin ellen, akinek fia, Csang Hszüi-liang vált Mandzsúria teljhatalmú urává. Csang Kaj-seknek a zavaros helyzetben sikerült fokoznia befolyását az

ország sűrűn lakott északi és északkeleti részében.

Az általa vezetett Kuomintang Szun Jat-szen ügye folytatójának igyekezett feltüntetni magát. Megte-remtette a „haza atyjának” szertartásos kultuszát, ám Szun tekintélyét Csang saját hatalma megerősítésére használta fel.

Szun Jat-szen elképzelése az volt, hogy a demokrácia Kínában három szakaszban valósul majd meg. Az „első szakaszt” képező katonai diktatúrát a Kuomintang párt által gyakorolt politikai gyámság hatéves időszaka követné, ezután kerülne sor a demokratikus köztársaság kiépítésére. Csang ezt a programot arra használta fel, hogy az 1929-től számított hatéves időszakra meghirdesse a „politikai gyámság” periódusát, amelyben a kommunistáktól megtisztított Kuomintang párt vezetői gyakorolják majd a hatalmat. Más kérdés, hogy Csang több mint két évtizedes uralma során soha nem látta elérkezettnek az időt a demokratikus szakaszra történő áttérésre.

Valójában a Kuomintang-Kínát egy összefonódott katonai-bürokratikus-pénzügyi csoport, a „négy család” uralma jellemezte. Csang Kaj-sek, Szung Ce-ven, Kung Hsziang-hszi és Csen Kuo-fu állt a rokoni szálakkal is összeszőtt négy család élén, e családok tagjai foglalták el a kulcspozíciókat, hiszen Csang, Kung és Szung sógorok voltak. A családi összefonódásokat mi sem mutatja jobban, mint hogy ennek révén Szun Jat-szennel is rokonságban álltak, Szung Ce-ven két nővére ugyanis Kung Hsziang-hszihez, illetve Szun Jat-

szenhez ment feleségül (Szung Csing-ling), egy húga pedig Csang Kaj-sekhez.

1929 elején Csang Kaj-sek hozzáállott a Kuomintang III. kongresszusa előkészítéséhez, amelynek küldötteit jórészt maga nevezte ki. Vang Csing-vejnek az ország déli részén összpontosult hívei ellenlépésként létrehozták a Kuomintang Átszervezésének Pártját. A márciusban összeült kongresszus leszámolt az „átszervezőkkel”, akik válaszul hadjáratot indítottak Nanking ellen, de az április és június között lezajlott háborúban alulmaradtak. A déliek, bár kénytelenek voltak elismerni a nankingi kormányt, nem akartak beletörődni vereségükbe. Amikor Csang 1931 májusában Nankingban az ideiglenes alkotmány elfogadása céljából összehívta a nemzetgyűlést, a déliek saját nemzeti kormány megalakítását jelentették be, s Feng Jü-hszianggal szövetségre lépve büntetőhadjáratot indítottak Csang ellen.

Csak Japán 1931 szeptemberében Mandzsúriában megkezdett nyílt agressziója készítette az ellenségeskedő csoportokat arra, hogy tárgyalásokat kezdjenek egymással.

*A forradalom utóvédharcai:
a nancsangi felkelés és a
kantoni kommün*

Ekét fontos forradalmi megmozdulás csak történelmi távlatból nézve tűnik az 1925–27. évi forradalom záróeseményének, az akció szervezői maguk úgy gondolták, hogy a kínai forradalom a polgári demokra-

tikus szakaszból azonnal a szocialista szakaszba nőhet át, lépéseik pedig az új forradalmi szakasz nyitányául szolgálnak.

Politikájának csődbe jutása miatt 1927 júliusában Csen Tu-hsziunak távoznia kellett a kommunista párt éléről. Csü Csiu-paj irányításával megalakult a párt új – ideiglenes – vezetése. Az új vezetés úgy vélte, hogy a Kuomintang reakciós erőivel szembeni általános ellentámadás sikerére számíthat. Úgy döntöttek, hogy Dél-Kína falvaiban a parasztszövetségek fegyveres erőinek segítségével hozzákezdnek a hatalom átvételéhez. Mivel ez éppen a második termés betakarításának idejére esett, a mozgalom az „őszi termés felkelése” nevet kapta. A parasztmozgalmat össze akarták kapcsolni a párt hivatásos katonákból álló hadseregének kialakításával: elhatározták, hogy a vuhani Kuomintang Csianghszi tartományban állomásozó, kommunista befolyás alatt álló egységeiben felkelést robbantanak ki, a megalakítandó új sereggel pedig a forradalom bölcsőjébe, Kantonba vonulnak vissza, ahol új bázist építenek ki további harcaikhoz. Ennek az akciónak a megszervezésével Csou En-lajt bízták meg.

Amikor híre érkezett, hogy Vang Csing-vejék tisztogatást terveznek a hadseregben, a felkelés időpontját előbbre hozták. 1927. augusztus 1-jén hajnalban a forradalomhoz hű egységek ötórás harcban elfoglalták Csianghszi tartomány székhelyét, Nancsangot. A mintegy húszezer főt számláló, túlerőben levő felkelők (köztük 1400 kommunista) lefegyverezték az akcióhoz nem csatlakozó

katonákat, majd bejelentették a Kuomintang Forradalmi Bizottságának megalakulását, amely harcot hirdetett mind Nanking, mind Vuhan ellen. A program a nagybirtokosok földjeinek elkobzását és a bérleti díjak leszállítását helyezte kilátásba.

A reformok végrehajtására már nem nyílt lehetőség, mivel a vuhaniak három oldalról körülvették a várost, s a felkelő sereg augusztus 3-án – az előre elhatározott terv szerint – megkezdte visszavonulását dél felé. Az irányítást a felkelők egyik hadtestjének parancsnokára, Ho Lungra bízták, mert az a Kuomintang-tábornok, akinek ezt a tisztet eredetileg szánták, nem csatlakozott hozzájuk. A három egységet Ho Lung, Je Ting és Csu Te vezette.

Hogy elkerüljék az ellenséges erőket, a Kelet-Csianghszin át vezető utat választották. A nehéz terepviszonyok, a hőség és a sok cipelnivaló miatt azonban így is nagy volt az emberveszteség. Sokan elszökdöstek a hadseregből, amelynek nem volt még ideje összekovácsolódni. Akadtak egységek, amelyek létszáma a felére apadt.

Amikor több csatában átvágták magukat Fucsien tartományba, már csak hétezen maradtak. Szeptember végén értek ki a kelet-kuangtungi tengerpartra, Szvatou (Santou) és Csao-csou térségében. Csak Szvatouba érve értesültek a Kínai Kommunista Párt 1927. augusztus 7-én Vuhanban illegális körülmények között megtartott rendkívüli konferenciájáról, amelyen jóváhagyták a párt új politikáját, itt szereztek arról is tudomást, hogy a párt szeptemberben feladta a

Kuomintanggal való együttműködés politikáját, s kibocsátotta a tanács hatalom megteremtésének jelszavát. A Kelet-Kuangtungba érkezett sereg is azt az utasítást kapta Csang Taj-lejtől, Kuangtung tartomány új párttitkárától, hogy nyújtson támogatást a falusi körzetekben folyó harchoz.

A háromszoros Kuomintang-túl-erővel szemben szeptember végén – október elején folytatott harcokban azonban a nancsangi sereg alulmaradt és felmorzsolódott. A szétvert egységek tagjai Hongkongba, onnan Sanghajba menekültek. Je Ting néhány száz megmaradt harcosával Lufeng körzetébe verekedte át magát, hogy az ottani parasztmozgalmakat segítse. Az utolsó ütközet kedvezőtlen kimenetelét látva Csü Te ezekkel a szavakkal fordult katonáihoz: „Az 1905-ös orosz forradalom vereséget szenvedett, de 1917-ben győzött a forradalom Oroszországban. Bár a kínai forradalmat leverték, nekünk is meglesz a mi 1917-ünk. Aki a forradalom győzelméért akar harcolni, kövessen!” Csü Te ezer fegyverrel vonult vissza Csianghszi hegyei közé.

A Kínai Kommunista Párt vezetése úgy tervezte, hogy a nancsangi csapatok közeledtekor Kantonban felkelést robbantanak ki. Ennek előkészítésével Csang Taj-lejt bízták meg. Bár a nancsangi seregre már nem számíhattak, az előkészítő bizottság decemberben kockázatos lépésre szánta el magát. Kihaszználva azt a körülményt, hogy a Kuomintang beháború következtében a városból átmene-tileg kivonták a főbb katonai erőket, a felkelők 1927. december 11-re virradó éjszaka kétórás harcban elfoglal-

ták Kanton stratégiai fontosságú pontjait, majd reggel nagygyűlésen bejelentették a forradalmi kormány megalakulását. A kormány élére az ismert munkásvezér, Szu Csao-cseng került – ő egyébként nem is tartózkodott a városban –, a tényleges irányítás Csang Taj-lej hadügyi népbiztos kezében összpontosult. A történelemben a kantoni kommün néven bevonult hősies, de kétségbeesett akció minden hatalmat a munkás-, paraszt- és katonaküldötteknek kívánt átadni.

A Kuomintang-csapatok beszüntették ellenségeskedéseiket, s másnap japán, angol és amerikai hadihajók támogatásával ellentámadásba mentek át. Csang Taj-lej hősi halált halt. A felkelés mindössze 57 óráig tartott. December 13-án a megmaradt egységeknek sikerült kitörniük a városból. A harcok során több ezer felkelő veszítette életét.

1927 végének utóvédharcaival az 1925–27. évi forradalmi hullám küzdelmei lezárultak.

Tanács hatalom Csianghszi tartományban

Jóllehet a nancsangi felkelés, az „őszi termés felkelések” és a kantoni kommün egy korszak befejezését jelentik, bizonyos értelemben – ha nem is olyan közvetlenül, ahogyan azt a kínai forradalom vezetői akkoriban elképzelték – mégis egy új korszak, a tanács hatalom jelszavával folyó küzdelem évtizedének nyitányává váltak. A leverte megmozdulások fegyveres csapatait ugyanis a saját beháborúikkal lekötött Kuomin-

tang-erőknek nem sikerült teljesen felmorzsolniuk. A felkelők bevették magukat a hegyekbe, ahol tartósan megvetették a lábukat. Igaz, hogy a balos, puccsista politika befolyása alá került pártvezetés még évekig a nagyvárosok elleni támadásokat erőltette, a realitások józan tudomásulvétele fokozatosan mégis felülkerekedett, s a pártmunka súlypontja a falusi körzetekbe került át. A Kínai Kommunista Párt 1928 nyarán Moszkvában megtartott, a kudarcok okait elemző VI. kongresszusát követően kibontakozott új irányvonalat „a falvak bekerítik a városokat” jelszóban foglalták össze, ami azt jelentette, hogy Kína körülményei között a forradalom nem a városokból terjed majd a falusi körzetekbe, hanem megfordítva, az agrárforradalom teremti meg a győzelem feltételeit.

A harmincas évek első felében legjelentősebb szerepet játszó Csianghszi tartományi forradalmi bázisterületeket Mao Ce-tung az „őszi termés felkelés” során Hunanban, illetve Csü Te a kelet-kuangtung-i harcokban vereséget szenvedett seregének maradványai teremtették meg. Mao és Csü fegyveresei 1928 áprilisában egyesültek a Csianghszi-hegységben, ahol a partizán-hadviselés szabályai szerint harcoltak, vagyis kerültek az olyan nagyarányú összecsapásokra, amelyekben az ellenség nyomasztó számbeli fölénybe kerülhetett volna. Az egységnek Csü Te lett a parancsnoka, Mao Ce-tung a pártmegbízottja. 1930-ban Zsujcsinban létrehozták a központi bázisterületet. Ebben az időben szerte az országban 15 ilyen forradalmi bázisterület mű-

ködött, a Vörös Hadsereg* pedig 60 000 harcost számlált.

1931 novemberében Zsujcsinban tartották meg az I. Kínai Tanácskongresszust, amely Mao Ce-tungot választotta meg a tanácskormány elnökévé, Csü Te továbbra is a Vörös Hadsereg parancsnoka maradt. 1933-ban a sanghaji illegalitásból a párt Központi Bizottsága is a központi bázisterületre költözött.

„Az, hogy valamely országban huzamos időn át álljon fenn a vörös hatalom egy vagy néhány kis körzete, amelyeket minden oldalról olyan terület vesz körül, ahol fehér hatalom uralkodik, egyedülálló jelenség a világtörténelemben” – állapította meg még 1928-ban Mao Ce-tung, s így jellemezte azokat a különleges körülményeket, amelyek között ez létrejöhett: „Ilyen jelenség... csak olyan országban állhat elő, mint a gazdaságilag elmaradott, félgymarmati Kína, amely közvetve áll az imperializmus uralma alatt; ilyen szokatlan jelenség ugyanis csak egy másik szokatlan jelenség – a fehér hatalom képviselőinek különböző csoportjai között folyó háború velejárójaként állhat elő.”

Hogy a vörös területek miért éppen Csianghszi tartományban szilárdulhattak meg a legjobban, ennek Mao 1930-ban három objektív okát jelölte meg: itt a leggyengébbek a földesurak fegyveres erői, a tartománynak nincsen saját hadserege, távol esik azok-

* Teljes nevén Kínai Munkás-paraszt Vörös Hadsereg. Első egységei a tanács hatalom jelszavának kiadásával egyidejűleg, még 1927-ben alakultak meg

tól a központoktól, ahol külföldi csapatok állomásoznak.

Abban az időben Mao a hazai és külföldi reakció táborának megosztottságát tartósnak ítélte meg, következőképpen úgy látta: „... a kis vörös körzetek huzamos fennállásának lehetősége nem vonható kétségbe; mi több, ezek bővülni fognak, és fokról fokra közelebb hozzák azt a napot, amikor majd az egész országban meghódítjuk a hatalmat.” Arra azonban rámutatott: „Ha ... nem alakul ki forradalmi helyzet az egész országban... akkor a kis vörös körzetek huzamos fennállása lehetetlenné válik.”

S valóban, ahogy Csang Kaj-seknek sikerült megszilárdítania a hatalmát, egyre nagyobb erőket összpontosított a vörös hatalom felszámolására, amely ekkorra már valóságos állammá vált az államban. Saját közigazgatása, hadserege, pénze volt. 1930 decembere és 1933 februárja között Csang négy büntetőhadjáratot is szervezett a központi bázisterület ellen. Az utolsó alkalommal már félmillió embert mozgósított a hadjáratra, de a háromszázezer főt számláló Vörös Hadsereg visszaverte a támadást.

Nem törődve azzal, hogy az ország a japánok elleni összefogást követeli, a Kuomintang vezetője az ötödik büntetőhadjárat során 1933 októberében egymillió hadsereggel indult a kommunisták ellen.

A párt vezetői úgy látták, hogy a Vörös Hadsereg ilyen túlerővel nem tud megbirkózni, ezért elhatározták, hogy feladják a központi bázisterületet.

A Hosszú Menetelés

A Vörös Hadsereg mintegy nyolcvanezer főt számláló főerői 1934. október 16. és november 29. között Csü Te parancsnoksága alatt súlyos veszteségek árán négy gyűrűn törtek át, és – nyomukban az állig felfegyverzett ellenséggel – megindul-

A Vörös Hadsereg egységei a Hosszú Menetelés során havasokon kelnek át

tak nyugatra, Szecsuan tartományba, ahol szintén működött egy tanácskörzet.

Útközben, 1935 januárjában a Kujcsou tartományi Cunjiban fontos tanácskozást tartottak. Azok a vezetők, akik szerint a bajokat az okozta, hogy az ötödik büntetőhadjárat során a Vörös Hadsereg nem alkalmazta a partizánháború korábban bevált taktikáját, Mao Ce-tung mögé sorakoztak fel, Mao a párton és a hadse-

regen belül irányadó szerepre tett szert. A Kínai Kommunista Párt élén ezekben az években a Szovjetunióban tanult, a Kommunista Internacionáléval szoros kapcsolatot fenntartó főtitkárok álltak: Csen Sao-jü, Csin Pang-hsien és Csang Ven-tien.

persze az is oka volt, hogy el akarták kerülni a sűrűbben lakott helyeket, nehogy nagyobb létszámú ellenséges csapatokba ütközzenek.

A nemzetiségi területek lakói azonban nem fogadták mindig szívesen a kínai katonákat, a nehéz terepen,

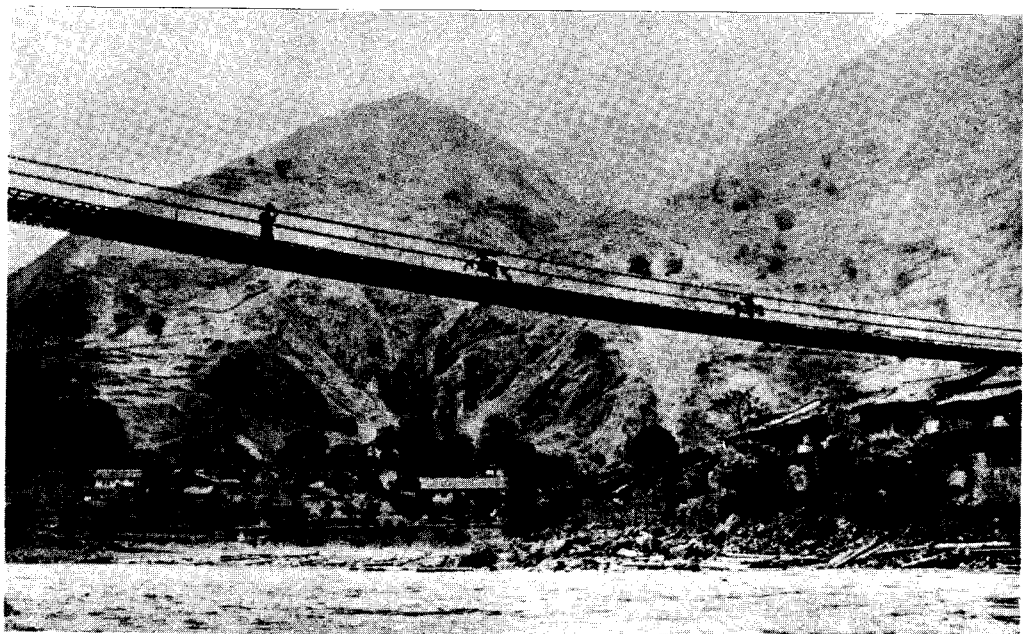
A kommunista párt fegyveres erői Jenanban az önellátásra rendezkedtek be

Cunjiból a csapatok továbbvonultak Szecsuan felé. Az ellenség megtévesztése céljából a Vörös Hadsereg egységei elterelő hadmozdulatokat tettek. Gyakran éjszaka meneteltek, nehogy a Kuomintang-hadsereg repülőgépei felfedezzék őket. Olykor negyven-ötven kilométert is megtettek egy nap.

Kujcsouból délnyugati irányban, Jünnan tartomány felé kerültek, hogy dél felől közelítsék meg Szecsuan tartomány nyugati részét. A kitérőknek

szélsőséges természeti feltételek között járványok is megtizedelték a rosszul ellátott Vörös Hadsereget, amelynek ráadásul a fegyveres összecsapások elől sem sikerült mindig kitérnie, de fegyelmezett harcosai elszántan küzdöttek.

A Vörös Hadsereg előőrsei május elején érkeztek el a Jangce felső folyásához, amely Jünnant és Szecsuant elválasztja egymástól. Az északi parton csangkajsekista csapatok vártak a kifáradt Vörös Hadseregre, az esős

Híd a Hosszú Menetelés útvonaláról

évszakban megduzzadt, vadul rohanó folyó felett nem ívelt át híd, a déli parton pedig megsemmisítették a csónakokat. A vöröskatonák elfogtak egy ellenséges felderítő ladikot, az éj leple alatt áteveztek a túlpartra, ahol hídfőállást építettek ki, majd sikerült még hat csónakot felkutatniuk. Kilenc nappal és kilenc éjszakán át tartott, amíg a több ezer fős hadsereg a hét ladikon átkelt Szecsuanba.

Május végén került sor a Hosszú Menetelés egyik legismertebb fegyvertényére. A Vörös Hadsereg főerői észak felé haladva Ansuncsangnál elérték a Tatu folyót. Miután kifüstölték a túlparti ellenséget, egyetlen kompon és két ladikon megkezdték az átkelést, Hét nap, hét éjszaka folyt már a csapatok átszállítása, de még mindig csak négy ezredet tudtak át-

vinni a másik partra. Kiszámolták, ha ebben az ütemben haladnak, még egy hónap kell hozzá, hogy mindenki átjusson. Erre nem volt idő. Akik az innenső parton maradtak, kétnapos erőltetett menetben a százötven kilométerre északra fekvő Lutingba siettek, hogy az ottani függőhídon keljenek át a túlpartra. Ott azonban befészkelte magát az ellenség, s a több mint háromszáz méter hosszú híd fapallóit felszedték, csak a tizenhárom vaslánc ívelte át a tajtékozó habokat. Május 30-án alkonyatkor Liao Tacsu parancsnokkal együtt huszonkét vöröskatona indult neki, hogy az ellenséges golyók pergőtüzében a lecsupaszított láncokon átmásszon a túlpartra. A Kuomintang-csapatok ekkor felgyújtották a hídfőnél felhalmozott pallókat, de a halálmegvető

bátorsággal küzdő harcosokat semmi sem tudta megállítani. A Vörös Hadsereg előtt megnyílt az út északra.

Nem volt könnyű út. Elsőnek mindjárt a Csiacsin négyezer méteres havasait kellett megmászniuk.

Hogy a Csianghsziból érkező sereget fogadják, a Vörös Hadsereg mintegy félszázezer főt számláló szecsuan osztagai Csang Kuo-tao vezetésével 1935 tavaszán a tartomány északi részéből a délnyugatiba települtek, ahol 30–40 ezer négyzetkilométeres bázisterületet építettek ki. Június közepén itt, Maokungban talákoztak össze a központi tanácssterület negyedére olvadt csapatai a szecsuan vöröskatonákkal.

Egy évvel azelőtt a Vörös Hadseregnek még hat jelentős bázisterülete működött az országban, ekkorra a szecsuanin kívül már csak a Liu Csetan és Kao Kang vezetésével Észak-Senhsziben működő, mintegy tízezer fegyverest számláló támaszpont maradt meg. A többit a Kuomintangnak sikerült felszámolnia. A megmaradt vörösosztagok szintén nyugat felé vették az irányt, hogy csatlakozzanak a főerőkhöz.

Maokungban több elképzelést vizsgáltak meg. Maradjanak ezen a bázisterületen? Vonuljanak északra? Hátráljanak az ország még nyugatabbi területeire? Végül a fegyvereseket két oszlopra bontva augusztus elején északra indultak el, de szeptemberben nézeteltérés támadt közöttük: Csang hadoszlopa visszafordult, Maóék tovább haladtak. A visszatérők voltak többen, a pártvezetés zöme azonban a hadjáratot tovább folytatók között tartózkodott.

Az északra haladó sereg újabb hegyvonulatokon és mocsarakon átvágva 1935. október 19-én megérkezett Észak-Senhszibe, ahol egyesült az ottani vörösosztagokkal. November 13-án együttesen verték vissza a Kuomintang-csapatok támadását.

Véget értek a 12 500 kilométeres Hosszú Menetelés egy évig tartó hősi küzdelmei, amelyek során 24 folyón, 18 hegységen – köztük öt havason – keltek át, és számtalan csatát vívtak meg.

Újabb egy év múlva a többi fegyveres csapat maradványai is megérkeztek Észak-Senhszibe, amely több mint egy évtizeden át a kínai forradalom fegyveres erőinek központja volt.⁹

Az ellenforradalomnak az ország nagy részén sikerült felülkerekednie, a háromszázezer vöröskatonából mindössze harmincezer maradt. A tanács hatalomért folytatott küzdelem mégsem végződött olyan vereséggel, mint az 1925–27. évi forradalom. A Kínai Kommunista Párt a tanácssterületeken közel egy évtizeden át lényegében „kormányzó pártként” dolgozott, s nagy tapasztalatokra sikerült szert tennie, fegyveres erői pedig megőrizték legharcedzettebb katonáikat és parancsnokaikat. Mao Cetungnak tehát igaza volt, amikor 1935 decemberében nem kudarcként, hanem győzelemként értékelte a Hosszú Menetelést, amely országvilág előtt megmutatta, hogy Csang Kaj-sekék nem tudnak leszámolni a kínai kommunistákkal: „Tizenkét hónapon át naponta az ellenséges repülőgépek tucatjai kémleltek és bombáztak bennünket a magasból, és mi

haladtunk előre; ha bekerítették bennünket, kivágtuk magunkat, szétzúztuk az ellenség előretolt osztagait, és elszakadtunk egy majdnem milliós üldöző hadseregtől; megszámlálhatatlan nehézséggel és akadállyal küzdöttünk meg, saját lábunkkal mértünk le több mint húszezer lit, keresztülszeltünk tizenegy tartományt. Mondják meg, hogy volt-e a történelemben még egy ilyen menetelés. Nem volt, sohasem volt. A Hosszú Menetelés hírnök volt, amely tudtul adta az egész világnak, hogy a Vörös Hadereg hősök, vitézek hadserege, s hogy az imperialisták és csatlósuk, Csang Kaj-sek egész bandájával együtt tehetetlenek. A Hosszú Menetelés adott hírt arról, hogy kudarcot vallott az imperialisták és Csang Kaj-sek minden arra irányuló kísérlete, hogy bekerítsék erőinket vagy elállják az útjukat. A Hosszú Menetelés agitátor is volt, amely elmondta tizenegy tartomány majdnem kétszázmillió lakosságának, hogy csak a Vörös Hadereg útja vezet el a felszabadulásukhoz... A menetelés magvető is volt, amely tizenegy tartományban rengeteg magot hintett el... Egyszóval a Hosszú Menetelés a mi győzelmünkkel és az ellenség vereségével fejeződött be.”

Az ország haladó közvéleménye nagy figyelemmel kísérte a Hosszú Menetelést. Az ő nézeteiket juttatta kifejezésre a század legjelentősebb kínai írója, Lu Hszün, amikor a Hosszú Menetelés befejezésekor Mao Cetungnak és Csu Ténak küldött táviratában így üdvözölte a Vörös Hadereg harcosait: „Kína és az emberiség jövője a ti vállatokon nyugszik.”

Kínát a japán gyarmatosítás veszélye fenyegette, ezért egyre többen vették reményüket a Vörös Hadseregbe, amely most már az agresszió által legjobban fenyegetett területek közvetlen szomszédságában állomásozott, s maga is felvette a „japánellenes élcsapat” nevet.

Japán kinyújtja kezét Kína felé

Japán látva, hogy Kínát belső válságok marcangolják, elhatározta, megszerzi magának Mandzsúriát, amelyet addig is befolyási övezetnek tekintett.

1931. szeptember 18-án – megrendezett incidensre hivatkozva – támadásba ment át, s néhány nap leforgása alatt elfoglalta Dél-Mandzsúriát, majd 1932 elejéig az egész országrészt hatalmába kerítette. Az események hatására Csang Kaj-sek megszakította ugyan a tanácssterületek ellen indított harmadik hadjáratát, de sem ő, sem Mandzsúria korábbi ura, Csang Hszüe-liang nem óhajtott fegyveres konfliktusba keveredni a felkelő nap országával, ezért ölbe tett kézzel nézték, hogy Japán lerohanja a gazdaságilag rendkívül fontos, egymillió négyzetkilométeres területet. Még hadiállapotban levőnek sem tekintették magukat Japánnal. A kínai kormány a Népszövetséghez fordult panasszal, amely méltóságteljes lassúsággal foglalkozott az ügygel. 1932. március 1-jén a japánok Mandzsúriát független állammá nyilvánították, s bábjukat, Pu-jit, az utolsó kínai császárt ültették a trónjára.

A vérszemet kapott japán vezetés

1932. január 28-án megkísérelte Sanghaj elfoglalását is. A kormány ezúttal is a Népszövetséghez fordult, a sanghaji munkások azonban fegyvert ragadtak, példájuk pedig harcra buzdította a városban állomásozó 5. és 19. hadsereget is. Egy hónapos hősi ellenállásuk meglepte a japán agresszorokat. Az ezúttal érdekeikben sértett nyugati hatalmak is másként reagáltak Japán akciójára, mint Mandzsúria esetében. Májusban Japán és Kína kompromisszumos megállapodást írt alá, amelynek értelmében a japánok csak a nemzetközi negyedben állomásoztathattak fegyveres erőket, a kínai csapatok pedig kivonultak Sanghajból.

Japán étvágyát Mandzsúria nem csillapította, sanghaji kudarcát követően figyelmét Észak-Kínára összpontosította, s 1932–33-ban egészen a Nagy Falig nyomult előre, közvetlenül veszélyeztetve Pekinget és Tientsint. 1933-ban a Kuomintang-kormány demilitarizált övezetnek ismerte el a Nagy Faltól a két nagyvárosig terjedő területsávot.

A japánok egyre újabb követelésekkel álltak elő, s a kapituláns politikát folytató nankingi kormány rendszerint teljesítette is azokat, hogy ily módon szabad kezet nyerjen az országban belüli rendteremtéshez. Csang Kaj-sek kijelentette: „Előbb számoljuk fel a banditákat, azután majd szembefordulhatunk a japánokkal.” Megbízottja, Ho Jing-csin 1935 júliusában egyezményt írt alá Umezu tábornokkal, az Észak-Kínában állomásozó japán csapatok parancsnokával, amelyben a Kuomintang-kormány kötelezte magát, hogy ki-

vonja csapatait Hopej tartományból, feloszlatja a Kuomintang párt ottani bizottságait, s az egész országban betiltja a japánellenes mozgalmakat.

A megalkuvás miatti országos felháborodás már a Kuomintang uralmát veszélyeztette, ezért szeptembertől kezdve Nanking magatartása is valamivel keményebbé vált a japánokkal szemben. A kapituláns politika elleni tiltakozásuk jeléül 1935 végén hazafias érzelmű merénylők japánbarát kínai politikusokat gyilkoltak meg, még Vang Csing-vej külügyminiszter ellen is merényletet kíséreltek meg. 1935. december 9-én és 16-án több ezer diák tüntetett Pekingben a japán agresszió és a Kuomintang kapituláns politikája ellen, a japánok elleni nemzeti összefogást követelve. A rendőrök rátámadtak a tüntetőkre, akik közül többen életüket veszítették. Válaszul december folyamán az ország több más nagyvárosában került sor hasonló tüntetésekre, amelyek 1936-ban és 1937-ben sem szüneteltek.

A Kuomintang politikájával elégedetlen diákfiatalok közül sokan ekkor határozták el, hogy a legkövetkezősebb japánellenes erőnek, a Kínai Kommunista Pártnak a hadseregében küzdenek a japán agresszió ellen.

A párt befolyása ebben az időszakban jelentősen megnőtt a nemzeti összefogást követelő erők körében, ami a párt e kérdésben folytatott politikájának megváltozásával is összefüggött.

A kommunista párt korábban is adott ugyan ki nyilatkozatokat, amelyekben japánellenes nemzeti egységfront kialakítását sürgette, de maga is

tisztában volt vele, hogy az adott helyzetben ezeknek nincs komoly gyakorlati jelentőségük. 1935 júliusában és augusztusában ülésezett Moszkvában a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa, amely meghirdette az antifasiszta népfront politikáját. A Kínai Kommunista Pártnak a Hosszú Menetelésben részt vevő vezetői csak 1935 végén, Észak-Senhszibe érve ismerkedhettek meg az erre vonatkozó határozatokkal.

Csang Hszüe-liang (balról) és Csang Kajsek

1935 decemberében ők is magukévá tették a Kommunista Internacionálé új politikáját, s meghirdették a nemzeti egységfront jelszavát. Ennek megfelelően a tanács hatalom helyett a népköztársaság megalapítását tűzték ki célul. Jóllehet a kínai párt politikája egy ponton eltért a Moszkvában elfogadott és a kínai küldöttség által is jóváhagyott politikától – Észak-Senhsziben a Csang Kajsekkel való együttműködést egyelőre kizárták a lehetőségek sorából –, a japán agresszió elleni nemzeti egységfront kialakításának szándéka mégis a kínai belpolitika előremutató tényezőjévé vált.

A „hsziani incidens”

A Vörös Hadsereg Észak-Senhsziben tartózkodó egységeinek felszámolását Nanking az északnyugati sereg parancsnokára, Jang Hucsengre és a Mandzsúriából, majd Észak-Kínából csapataival ide helyezett – apja után csak „fiatal marsallnak” hívott – Csang Hszüe-liangra bízta. Ők azonban, katonáikhoz hasonlóan, mind nagyobb nyugtalansággal nézték Japán kínai terjeszkedését s azt, hogy a Kuomintang a nemzeti összefogás helyett a testvérháború továbbfolytatását tekinti fő céljának. Jang és Csang másfél százezer harcost számláló egységei egyre szorosabb kapcsolatokat építettek ki a Vörös Hadsereggel, amelynek sajátos módon éppen a megsemmisítése lett volna a feladatuk.

1936 augusztusában a kommunista párt a Kuomintanghoz intézett leve-

A „hsziani dráma” szereplői (balról jobbra): T. V. Szung, Sao Li-ce, Csang Hszüeliang, ismeretlen, Szung Mej-ling (Csang Kaj-sek felesége), Csang Kaj-sek, Jang Hu-cseng

lében kifejezte készségét, hogy „szilárd, forradalmi egységfrontot” létesítsen a Kuomintanggal, „olyat, mint amilyen pártjaink a nemzeti és feudális elnyomás ellen irányuló nagy harci egységfrontja volt az 1925–27. évi nagy kínai forradalom idején”, vagyis felhagyott azzal a politikájával, hogy csak a nankingi kormány ellenfeivel hajlandó szövetségre lépni. Csang Kaj-sek azonban változatlanul kitért a megegyezés elől, s 1936. december 7-én ismételtén az északnyugati seregek főhadiszállására, Hszianba utazott, hogy meggyőzze őket politikájának helyességéről.

Amikor a hsziani tábornokok látták, hogy Csangot szép szóval nem tudják jobb belátásra bírni, megtagadták az engedelmességet, s decem-

ber 11-ről 12-re virradó éjszaka lefegyverezték a Kuomintang vezetőjének testőrségét. A puskaropogásra ébredő Csang Kaj-seknek csak annyi ideje maradt, hogy plédet tekerjen hátlóruhája köré, s szállása ablakán kiugorva a hideg téli időben mezítláb a szomszédos hegyoldalra keresett menedéket. De hiába, mert ott is rátaláltak. Reggel hatra valamennyi emberét letartóztatták.

A felkelők nyolc pontban foglalták össze követeléseiket:

1. szervezzék át a nankingi kormányt, az ország jövőjéért való kollektív felelősségvállalásból minden párt kivehesse a részét; 2. szűnjön meg teljesen a polgárháború; 3. haladéktalanul helyezték szabadlábba a Sanghajban letartóztatott hazafia-

Egy szereplő, aki nem szerepel a csoportképen: korabeli felvétel Csou En-lajról

kat; 4. helyezzenek szabadlábba minden politikai foglyot; 5. biztosítsák a népi hazafias mozgalom szabadságát; 6. szavatolják a demokratikus szabadságjogokat, a gyülekezési és szervezkedési jogot; 7. ténylegesen valósuljon meg Szun Jat-szen végakarata; 8. haladéktalanul hívják össze a nemzet megmentésének kongresszusát. Ezzel egyidejűleg hozzáláttak egy északnyugati japánellenes kormány megalakításának előkészületeihez, december 14-én pedig létrehozták az Egyesült Japánellenes Hadsereg Rendkívüli Bizottságát, amelynek Csang Hszüe-liang lett a feje. A Vörös Hadsereg – amely Észak-Senhsziben kitörő örömmel fogadta Csang Kaj-sek letartóztatását, s népbíróság elé állítását követelte – Csou En-lajt bízta meg, hogy képviselje ebben a bizottságban.

Bár a nyolc ponttal minden józanul gondolkodó ember csak egyetérthetett, az ország közvéleménye mégis aggodalommal figyelte a Hszianban történeteket, mert joggal lehetett attól tartani, hogy az események nem a japán agresszióval szembeni összefogást, hanem éppen a megosztottságot fokozzák majd. Erre utalt az is, hogy a történetek a Kuomintangon belül éppen a japánbarát elemek tevékenységének megélénküléséhez vezettek.

Hasonló megfontolások vezették a Szovjetuniót és a Kommunista Internacionálét, amikor helytelenítették a tábornokok lépését. A Pravda *A hsziani események* című, 1936. december 14-i vezércikkében elítélte a hsziani akciót, mert az veszélyeztette „a Kína egyesítésére törekvő erők konzolidálódási folyamatát”. A Kommunista Internacionálé december 16-án táviratot intézett a KKP Központi Bizottságához, amelyben azt javasolta, hogy ne lépjenek fel Csang Kaj-sek és a nankingi kormány ellen, hanem arra használják fel a kialakult helyzetet, hogy megegyezzenek Csanggal az egységfront létrehozásában.

A konfliktus békés rendezése érdekében folytatott tárgyalások során Csang szóbeli ígéretet tett a polgárháború beszüntetésére. Ezt követően szabadon bocsátották, és december 25-én Csang Hszüe-liang kíséretében visszarepült Nankingba, ahol első dolga az volt, hogy utasítást adott a „fiatal marsall” letartóztatására.¹⁰ A Vörös Hadsereg elleni hadműveleteket azonban nem újították fel.

1937 februárjában a Kuomintang Központi Végrehajtó Bizottsága ha-

tározatot fogadott el a polgárháború beszüntetéséről. Ezt követően több – a nyilvánosság kizárásával folyt – tárgyalásra került sor a két párt képviselői között, amelyekben a KKP elfogadta a Kuomintang négy követelését, amelyek értelmében a kommunisták fegyveres erőiket a nankingi parancsnokság irányítása alá helyezték, a tanácssterületet a nankingi kormány alá tartozó határterületté szervezték át, ahol 1937 júniusában demokratikus kormányt is alakítottak, az együttműködés alapjává Szun Jatszzen „három népi elv”-t tették, s elálltak a földesúri birtokok erőszakos elkobzásának politikájától. Cserében a Kuomintang hajlandó volt elismerni a Kínai Kommunista Pártot.

Az egységfront – de facto – létrejött.

A kommunisták látszólag sok engedményt tettek, a Kuomintang keveset, valójában a helyzet józan értékelésén alapuló kompromisszumok nemcsak elkerülhetetlenek voltak, de ezek alapozták meg a kommunista párt későbbi sikereit is.

Harcban a japán agresszió ellen (1937–1945)

A tokiói kormánynak, hogy valóra válthassa Ázsia feletti uralma megvalósítására szőtt terveit, szüksége volt Kínára, óriási népességére, hatalmas térségeire, felbecsülhetetlen, jórészt még kiaknázatlan nyersanyagkincseire. Ha a Kuomintangon belül az a szárny kerekedik felül, amelyik aláveti magát Japán követeléseinek, a Kína feletti uralom békés

eszközökkel is megvalósítható, de ha nem, hát erővel. Tokió egyre gátlástalanabb követelésekkel lépett fel.

A kínai vezetés megosztott volt ebben a kérdésben. Csang Kaj-sek, bár kerülni igyekezett a konfliktust a japánokkal, megpróbált olyan erőre szert tenni, amelynek segítségével szembehelyezkedhetett az agresszióval. Ehhez a nyugati hatalmakat szeretne volna megnyerni, de tárgyalásokat folytatott a kínai kommunistákkal és a Szovjetunióval is. A másik szárny vezéralakja, Vang Csing-vej viszont kész lett volna az ország sorsát a tengelyhatalmakéhoz kötni.

Különös, de a harmincas évek japán–kínai konfliktusaira jellemző incidenssel kezdődött meg a II. világháború távol-keleti előjátéka. A Lukou-

A kínai kommunista mozgalom vezetőinek egy csoportja a 30-as évek végéről (jobbról balra): Mao Ce-tung, Csü Te, Csou En-laj, Csin Pang-hszien

csiao Európában inkább Marco Polo hídként ismert, minthogy alighanem ez a Peking környéki régi kőhíd szerepel a velencei kalmár útleírásában. 1937. július 7-ről 8-ra virradó éjszaka a híd térségében tartott hadgyakorlaton egy japán egység kínai katonákba ütközött. Másnap a japánok tiltakozást jelentettek be a kínai „támadás” miatt, azt követelve, hogy vonjanak ki minden kínai fegyveres erőt a térségből. Nyilvánvaló volt, hogy a japánok a véletlen konfliktust ürügyül kívánják felhasználni régi követeléseik elfogadtatásához, de a provokáció lehetősége sem kizárt.

Mivel a japánok ebben az időben mindössze tizenhatezer katonájukat állomásoztatták a térségben, elképzelhető, hogy úgy gondolták, elegendő a határozott fellépés, és a kínaiak most is beadják a derekukat. Ezúttal azonban nem így történt. Csang Kaj-sek a japán terjeszkedéssel szembeni határozott fellépést követelt, s a nemzeti önbecsülésre régen látott szép példát adva július 17-én nyilatkozatban jelentette ki: „Ha megkezdődik a háború... minden embernek harcolnia kell a japán hódítókkal a szülőhaza védelmében.” Mindazonáltal csapaterősítéseket nem küldött Észak-Kínába, s ekkor még maga is lehetségesnek tartotta a konfliktus békés rendezését. A Peking környéki kínai csapatok parancsnoksága az incidenst követően tárgyalásokba is kezdett erről a japánokkal. Még inkább így látta Vang Csing-vej, aki nemegyszer hangoztatta, hogy egy japán–kínai háború csak Kína teljes vereségével végződhet.

Ám a japánok csak a helyi hatóság-

okkal és fegyveres erőkkel voltak hajlandók tárgyalni, a nankingi kormányral nem. Július 20-án újabb ultimátumot intéztek a Hopej-Csahari Politikai Tanácshoz, amelyben nemcsak az incidensért „felelős” személyek megbüntetését követelték, hanem azt is, hogy a testület nyilvánítsa magát függetlennek a kormánytól.

A háromhetes huzavona közben a japánok komoly haderőt vontak össze a térségben, és meg sem várva a választ ultimátumukra, augusztus végén elfoglalták a kiürített Pekinget és Tiencsint. A konfliktus már háború méreteit kezdte ölteni, mégsem került sor hadüzenetre. A részt vevő felek csak a háború ötödik évében, 1941 decemberében nyilvánították magukat hadiállapotban levőnek! A kínai csapatok ellenállása azonban egyre fokozódott, s a japánoknak látniuk kellett, hogy nem számíthatnak olyan gyors sikerre, mint 1931-ben, Mandzsúria lerohanása idején.

A különböző regionális csoportosulások egymás után jelentették be, hogy feltétlenül támogatják a nankingi kormányt a haza védelméért folytatott erőfeszítéseiben. 1937. augusztus 5-én összeült a honvédelem kérdéseivel foglalkozó országos konferencia, amelyen a tartományok kormányzói, tábornokok és a kommunista párt képviselői vettek részt. Csang Kaj-sek határozott nyilatkozatot tett: „Elérkeztünk türelmünk végső határához, nem teszünk több engedményt. Az egész nemzetnek egy emberként kell harcba szállnia a japán banditákkal. Amíg meg nem semmisítjük őket, nem lesz biztonságban az életünk.”

Az országos felháborodást csak fokozták a japán hadsereg barbár lépéseiről érkező hírek. Tiensinben például a diákság japánellenes érzelmeire hivatkozva a japán légierő több alkalommal is bombázta a Nankaj Egyetemet.

1937. szeptember 23-án a Kuomintang nyilvánosan is közzétette, hogy kész együttműködni a kommunista párttal. Az egységfront *de jure* is létrejött. A Vörös Hadsereg ekkor negyvenötezer főt számláló egységei a nankingi fegyveres erők 8. hadserege elnevezést kapták. Parancsnokának Csu Tét, parancsnokhelyettesének Peng Tö-huajt, vezérkari főnökének pedig Je Csien-jinget nevezték ki. A 8. hadsereg három hadosztályból tevődött össze: a Lin Piao parancsnoksága alatt álló 115. hadosztályból, a Ho Lung parancsnoksága alatt álló 120. hadosztályból és a Liu Po-cseng parancsnoksága alatt álló 129. hadosztályból. A délen maradt több mint tízezer partizánból megszervezték az Új 4. hadsereget. Az ellátmányt és egyenruhát is Nankingtól kapó 8. hadsereg szeptemberi megalakulását követően rögtön harcba indult az Észak-Kínát előzőlő japánok ellen. Az első figyelemre méltó győzelmet Pinghszingkuannál Lin Piao egységei aratták szeptember 25-én.

Ám erre az időre már a Jangce völgye vált a háború fő hadszínterévé, hiszen akkoriban itt volt az ország gazdasági és politikai központja. Japán szemszögből nézve ez volt Kína legsebezhetőbb pontja. Úgy gondolták, hogy az ide mért csapás kényszerítheti a leghamarabb térdre ellenfeleket. Csang Kaj-sek viszont nem-

csak a főváros biztonsága érdekében összpontosította a Nankingtól nem messze fekvő Sanghaj térségébe legjobb erőit, hanem azért is, mert azt remélte, hogy az ebben a körzetben komoly érdekeltségekkel rendelkező tőkés hatalmak most majd mindent megtesznek a két ország közötti konfliktus rendezése érdekében.

Augusztus 13-án a japánok a Sanghaj térségében összevont kínai haderőre támadtak. Ádáz küzdelem indult meg a mindkét fél számára igen fontos metropolis birtokáért. Addig csak a spanyol polgárháborúban akadt rá példa, hogy nagyvárosok korszerű fegyverekkel folyó hadműveletek színterévé váljanak. A sanghaji csata a világ szeme előtt folyt, és nagy rokonszenvet ébresztett a hőiesen harcoló kínai nép iránt. Ám hiába védelmezték három hónapon át a bátran küzdő kínai csapatok a várost, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország, amelyek nem érezték még elég erősnek magukat a japánok megállítására, távol tartották magukat a konfliktustól, még fegyvert sem voltak hajlandók szállítani Kínának. Amikor a japánok végül háromszázötvenezer fős sereget vontak össze a térségben, a kínai főparancsnokság elrendelte a visszavonulást. Nagy visszhangot keltett a 88. hadosztály egyik zászlóaljának hőstette. Az egység a kiürítési parancs ellenére befészkelte magát egy épületbe, s csak a kínai parancsnokság ismételt követelésére hagyta el azt. November 12-én Sanghaj elesett.

Ebben a helyzetben egyedül a Szovjetunió sietett Kína segítségére.

Az 1937. augusztus 21-én kötött meg- nemtámadási szerződés inkább a kapcsolatok javulását jelző erkölcsi támogatásnak számított, Nanking kérésére azonban már szeptemberben megindultak a fegyverszállítások, először vízi úton, majd amikor Északnyugat-Kínában nem egészen három hét alatt autóval járható utat létesítettek szovjet területről Lancsouig, ezen az útvonalon érkeztek a repülőgép-alkatrészek, amelyekből kínai területen szerelték össze a vadászgépeket. A Szovjetunió vállalta az amerikaiak által megtagadott 500 millió dolláros fegyvervásárlási hitel folyósítását is. Megállapodás született, hogy a szállított fegyverek egyötödét a 8. hadsereg kapja. Hamarosan megérkeztek a szovjet katonai tanácsadók, akik közül nem egy már a húszas években is Kínában dolgozott. 1938 elején Közép- és Dél-Kína égboltján megjelentek a szovjet önkéntesek repülőgépei. Nagy szükség volt rájuk, mert Kína ügyei rosszul álltak.

1937. december 12-én a japánok elfoglalták Nankingot. A kormány még november 30-án az ország belsejében fekvő Vuhanba költözött. A megszállók vérfürdőt rendeztek Nanking védtelen lakossága körében, de a rendezetlenül menekülő hadsereget nem üldözték. Meg voltak győződve róla, hogy Kína úgyszólván a fegyvert. A kínai kormány azonban elutasította a megalázó feltételeket, amelyeket a japánok a német nagykövetségen keresztül továbbítottak.

Vuhanban április végén összeült a Kuomintang rendkívüli kongresszu-

sa – a pártkongresszusok 1929 óta államhatalmi feladatkört is elláttak –, amely Csang Kaj-seket örökös elnöké választotta. Miután a kommunisták már korábban elutasították azt a javaslatot, hogy oszlassák fel saját pártjukat és lépjenek be a Kuomintangba, Csou En-laj a KKP megfigyelőjeként vett részt a rendkívüli kongresszuson. Jóllehet Csang Kaj-sek az egységre hivatkozva meg akarta gátolni a politikai élet demokratiszálását, a kongresszuson mégis elhatározták a többpárti Nemzeti Politikai Tanács létrehozását, amely Kuomintang-többséggel, de több ismert kommunista politikus részvételével július 1-jén meg is kezdte a munkáját.

A kínai és a japán vezetés a színpalak mögött tájékozódott ugyan a háború befejezésének lehetőségei iránt, a nézetkülönbségek azonban olyan nagyok voltak, hogy nem tudtak megegyezni. Csang a fegyveres ellenállás folytatása mellett döntött, Japánban pedig Itagaki került a hadügyminiszteri székbe, aki amellett kardoskodott, hogy Kínát utolsó nagyvárosainak elfoglalásával kell a fegyverletételre kényszeríteni.

Kínában hiába rendeltek alá mindent a honvédelem szükségleteinek, s kiáltották ki központi feladattá Vuhan védelmét, a japán előnyomulást nem tudták megállítani. A japánok, miután Észak-Kínában szilárdan megvetették a lábukat, 1938 márciusának elején déli irányban folytatták támadásukat, hogy egyesüljenek a Jangce völgyében harcoló csapataikkal s együttesen mérjenek csapást Vuhanra. A Kuomintang egységeinek időlegesen sikerült feltartóztatniuk a

támadókat, de májusban elesett Hszücsou: a japánoknak tehát sikerült egyesíteniük az észak- és közép-kínai frontot. Egyre nőtt a Vuhanra nehezedő nyomás. A kormány elvetette a kommunisták javaslatát, hogy fegyverezzék fel a város egész lakosságát. Két hónapos védekezés után a kínaiak október 27-én feladták Vuhan, pedig ezzel elvesztették az északot és délt összekötő vasútvonalat is. A fővárost a hegyektől védett Csungkingba helyezték át. Egy héttel előbb, október 22-én a japán partra szálló egységek harc nélkül bevették Kanton, az utolsó tengerparti kikötőt, amelyen át utánpótlás érkezhetett.

Vuhan és Kanton elestével lezárult a háború első szakasza, amelyet a gyors japán sikerek jellemeztek. Kína a háború első tizenöt hónapja alatt elvesztette ugyan a legfontosabb területeit, de megadásra mégsem tudták kényszeríteni. A villámháború terve kudarcot vallott, Japánnak így elhúzódó háborúval kellett szembenéznie.

Vuhan eleste után Japán beszüntette nagyobb arányú hadműveleteit Kínában, Konoé miniszterelnök pedig közétette békefeltételeit: Mandzsukuo elismerését, előjogok biztosítását Japánnak Kínában, közös harcot a kommunizmus ellen. Vang Csing-vej, aki Csang helyettese volt a pártban, és a Nemzeti Politikai Tanács elnökének tisztét töltötte be, megbízottja révén tárgyalásokba kezdett a japánokkal, akik megígérték, hogy feltételeik teljesítése esetén két éven belül kivonják csapataikat Kínából. Vang Csing-vej, aki nem tudta rávenni Csang Kaj-seket, hogy a japán feltételeket elfogadja, 1938. december 21-

én átszökött a front másik oldalára, ahonnan arra szólította fel a Kuomintang vezetőit, hogy kössenek békét, hiszen „Japánnak nincsenek területi követelései Kínával szemben, nem követel jóvátételt, visszaadja a koncessziós területeket, megszünteti a területenkívüliséget”. Vang később azzal indokolta lépését, hogy meg volt győződve róla, csak a japánok segítségével tudnak megszabadulni a kommunistáktól. A Kuomintang Központi Végrehajtó Bizottsága 1939. január 1-jén elutasította Vang felhívását, őt magát pedig kizárta a pártból. Vang példáját követve azonban a Kuomintang Végrehajtó Bizottságának több mint negyven tagja állt át a japánok oldalára.

A honvédelem élvonalában harcoló kommunisták megerősödve kerültek ki a háború első szakaszából. A Kuomintang-kormány és a japánok között húzódó senki földjén és az ellenség hátországában új, demokratikus hatalmat teremtettek. Fegyveres erőik létszáma megháromszorozódott, és 1938 végére elérte a 180 ezer főt. Csapataik a partizánháború taktikáját alkalmazták, és kerülték a nagyobb arányú összeütközéseket.

1938 őszétől a frontok megmerevedtek, kezdetét vette az állóháború. A japánok beérték az ország nyugati részébe visszaszorított Kuomintang-Kína elszigetelésével, s mivel az sem szánta el magát ellentámadásra, igyekeztek berendezkedni a megszállt területeken, katonai erőiket pedig Délkelet-Ázsiában összpontosították. 1940. március 30-án Nankingban Vang Csing-vejjel bábkormányt alakítottak, de Vang csak ügyvezető el-

A 8. hadsereg egységei állást foglalnak a Nagy Fal mentén a japán támadók ellen

Norman Béthune kanadai sebész a kínai fronton

nők lett. A japánok ezzel is jelezték, hogy számítanak Csang Kaj-sek csatlakozására. Az elfoglalt területek nyersanyagkészleteit és iparát az úgynevezett kelet-ázsiai „új rend” kialakításának szolgálatába állították.

A kínai nép nem működött együtt a megszállókkal. A maga eszközeivel harcolt a Pekingben élő, ekkor már 74 éves híres kínai festő, Csi Paj-si is, akinek a képeit nagyon kedvelték Japánban. Miután visszautasította az ajánlatot, hogy költözzék Japánba, tiltakozása jeléül kiírta házának kapujára: „Csi Paj-si meghalt.”

1939-től kezdve megromlottak a

kapcsolatok a csungkingi kormány és a kommunisták között. Csang Kaj-sek egyre inkább vetélytársakat látott bennük, s minden erővel igyekezett visszaszorítani őket. Beszüntette a 8. és az Új 4. hadsereg fegyverrel való ellátását, amire válaszul a Szovjetunió is felfüggesztette fegyverszállításait a csungkingi kormánynak. A leg súlyosabb incidensre 1941-ben került sor, amikor a Kuomintang-seregek Dél-Anhujban támadást indítottak az Új 4. hadsereg ellen.

A kommunista vezetésű 8. hadsereg 1940-ben kísérletet tett a japán blokádnak szétzúzására, ennek kudarcát követően azonban egészen 1945-ig ők sem kezdtek nagyobb akciót a japánok ellen.

1940-ben az Egyesült Államok bejelentette, hogy nem ismeri el a nankingi kormányt. Burmából, majd Indiából megindultak az angol-amerikai segélyszállítmányok a csungkingi kormány számára. Amikor a hitleri Németország 1941 júniusában megtámadta a Szovjetuniót, Japán pedig 1941 decemberében az Egyesült Államok és Anglia ellen kirobbantotta a csendes-óceáni háborút, Kína csatlakozott az antifasiszta koalícióhoz. 1941. december 9-én bejelentette, hogy hadiállapotban van Japánnal, másnap hadat üzent Németországnak és Olaszországnak is, de éppen a japánok elleni hadműveletekben továbbra is igen csekély mértékben vett részt. Mind a Kuomintang, mind a kommunisták arra tartogatták fegyveres erőiket, hogy a szövetségeseik által kivívott győzelem után egymással kell megküzdeniük Kína birtokáért.

1943-ban az Egyesült Államok és Anglia lemondott a Kínában élvezett területenkívüliség jogáról, a kairói konferencián pedig úgy döntöttek, hogy a háború után Kína visszakapja a japánok által elhódított területeit – így Mandzsúriát és Tajvan szigetét is, ám a Kuomintang-Kínát ez sem tudta aktivizálni. Nemhogy támogatást nyújtott volna szövetségeseinek, de 1944-ben azoknak kellett megmenteniük az összeomlástól. A csendes-óceáni térségben visszaszorított Japán 1944 tavaszán ugyanis úgy döntött, hogy megszerzi a Mandzsúriából Indokínába haladó vasúti fővonal egész hosszát, és Kínát erős szárazföldi bázisává építi ki. A japánok 1944 tavaszán északon elfoglalták Csengcsout és Lojangot, az év második felében pedig délen nyomták vissza a Kuomintang-seregeket. A vasútvonalat megszerezték, a csungkingi kormány pedig egymillió katonát vesztett. A történetek olyan összeütközéshez vezettek Csang Kaj-sek és Stilwell tábornok, a Kínában működő amerikai katonai tanácsadók vezetője között, hogy ez utóbbinak távoznia kellett posztjáról. Az amerikaiak joggal tartottak attól, hogy a korhadtt Kuomintang-rendszer a háború után képtelen lesz hatalmát fenntartani.

A kommunisták által ellenőrzött területek központjában, Jenanban 1945 tavaszán ült össze a Kínai Kommunista Párt VII. kongresszusa, amely az ország helyzetét vizsgálva koalíciós kormány alakítását tűzte ki célul a háború utáni időszakra. A fő beszámolókat Mao Ce-tung, Liu Sao-csi és Csü Te tartották. A párt a háborúból megerősödve került ki, és

A kairói konferencia résztvevői

magabiztosan nézhetett előre. 1937-ben hatvanezer vöröskatona öltötte magára a Kuomintang-hadsereg egyenruháját, most a párt által irányított fegyveres erők közel egymillió főt számláltak, és 19 felszabadított körzetet tartottak az ellenőrzésük alatt, ahol százmillió ember élt. A párttagság száma a kongresszus idején meghaladta az egymilliót. A felszabadított körzetek egészséges légköre olyan kiáltó ellentétben állt a Kuomintang-területen uralkodó szellemmel, hogy egy időben még az amerikaiak is azt fontolgatták, nem lenne-e hasznosabb a korrump Kuomintang-rendszerbe ölt milliókat a 8. hadseregnek adni.

Németország veresége után a japán militarista körök abban reményked-

tek, hogy a háború elhúzásával elkerülhetik a feltétel nélküli kapitulációt. Ez az elképzelés nem volt egészen megalapozatlan: 1945 elején a japán szárazföldi haderő létszáma meghaladta a négymillió főt, a csapatok fele pedig Kínában és Koreában állomásozott. Joggal bíztak a kitűnően felszerelt mandzsúriai Kvantung hadseregben. A 4,6 millió főt számláló Kuomintang-hadsereg túlerejétől különösebben nem tartottak: „harcképességről” 1944-ben már meggyőződhet-

tek. 1945 augusztusában azonban lényegesen megváltozott a helyzet. Az amerikaiak egyre közelebb kerültek a japán szigetekhez, majd 1945. augusztus 6-án atombombát dobtak Hirosimára, augusztus 9-én pedig Na-

gaszakira. Augusztus 8-án a Szovjetunió kötelezettségvállalásának megfelelően hadat üzent Japánnak, s augusztus végéig felszabadította Mandzsúria egész területét. Augusztus végén az amerikai csapatok partra szálltak a japán szigeteken. 1945. szeptember 2-án Japán kapitulált. Kína területén megindult a versenyfutás a KKP és a Kuomintang között, hogy az új körülmények között minél jobb pozíciókra tegyenek szert.

A szovjet hadsereg augusztus 9-én kezdődő offenzíváját követően Csu Te támadásra, valamint a tevékenységi körzetükben található ellenséges csapatok lefegyverzésére adott parancsot a népi egységeknek, amelyek – a partizán-hadviselés szabályai következtében – az ellenség közvetlen közelében voltak, míg a Kuomintang-egységek jóval távolabb helyezkedtek el. Ily módon a népi erők két hónap leforgása alatt – a nagyvárosok kivételével – hatalmukat Észak-Kína széles térségeire terjesztették ki. Csang Kaj-seknek azt az augusztus 11-i parancsát, hogy a 8. és az Új 4. hadsereg egységei „további utasításig maradjanak a helyükön”, természetesen nem hajtották végre. A japán csapatokat utasították, hogy csak a kínai kormánycsapatok előtt tegyék le a fegyvert. Az amerikai repülőgépek és hadihajók lázas ütemben szállították a Kuomintang fegyveres erőit Nankingba, Sanghajba, Pekingbe, Tiencsinbe és a többi nagyvárosba, amelyek elfoglalására a népi erők még nem érezték elég erősnek magukat.

A II. világháború jószerével véget sem ért még, máris előre vetette ár-

nyékát az újabb polgárháború, két évtized leforgása alatt immár a harmadik.

A felszabadító háború (1946–1949)

A Kuomintang-rendszer, ahogy közeledett a háború vége, gyengülését mindinkább diktatúrájának erősítésével kívánta ellensúlyozni. Csang Kaj-sek 1943-ban kiadott, *Kína sorsa* című művében ideológiailag próbálta alátámasztani az ország fasiszálásának politikáját. Doktrínájának lényege így hangzott: „egy párt, egy tanítás, egy vezér”.

Csang a polgári csoportosulásokat is el akarta söpörni, így azok az ország demokratizálásában szintén érdekelt kommunista pártban találtak támaszt törekvéseik megvalósításához. A Kínai Kommunista Párt 1944-ben koalíciós kormány alakítására tett javaslatot, egyben síkraszállt a különböző politikai erőknek a nemzetgyűlési választásokat előkészítő tanácskozásának összehívása mellett. A Kuomintang 1945 májusában bejelentette, hogy a belpolitikai problémák megoldására októberben összehívják a nemzetgyűlést, ám az ígéret teljesítését húzta-halasztotta. Az országban egyre nőtt a feszültség.

Mind szovjet, mind amerikai részről igyekeztek elkerülni, hogy az ország két fő politikai ereje a kínai népnek annyi szenvedést okozó nyolc-éves japán–kínai háborút követően ismét a fegyverek nyelvén folytasson párbeszédet egymással. (Később a Kínai Kommunista Párt vezetői azt

hangoztatták, hogy Sztálin úgy mond „megtiltotta” nekik a forradalom folytatását, s hogy győzelmüket kizárólag saját maguknak köszönhetik. Ma már ezek a hangok elhalkulóban vannak, hiszen minden józanul gondolkodó ember előtt nyilvánvaló, hogy amikor a Kuomintang emberben és fegyverben többszörös túlerővel rendelkezett, a hosszú háborút követően a népek világszerte békére vágytak, a Szovjetunió nem adhatott más tanácsot a kínai kommunistáknak, mint hogy igyekezzenek kiegyezni Csang Kaj-sekékkal. Ami pedig a kérdés másik részét illeti, bármilyen hősiesen küzdöttek is a kínai kommunisták, a Szovjetunió II. világháborús győzelme és közvetlen segítsége nélkül aligha kerekedhetek volna felül.) 1945. augusztus 28-án amerikai közvetítéssel tárgyalás kezdődött Csungkingban Csang Kaj-sek és Mao Cetung között. Az október 10-én kiadott kommunikéban bejelentették, hogy a legrövidebb időn belül összeül a nemzetgyűlést előkészítő Politikai Tanácskozó Testület. A Kuomintang ígéretet tett, hogy biztosítani fogja a demokratikus szabadságjogokat. A felszabadított területek és a népi fegyveres erők státuszának kérdésében azonban nem tudtak megegyezni, ezért a kommunista párt csak néhány kisebb felszabadított körzet átengedéséhez járult hozzá. 1945 decemberében a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia külügyminisztereinek moszkvai értekezlete Kína demokratikus alapon történő békés egyesítése, a szovjet és amerikai csapatok kivonása mellett és a polgárháború ellen foglalt állást. 1946. január

10-én Csungkingban végre összeült a Politikai Tanácskozó Testület, amelyen a kommunistáknak a „közbülső erők” egy részét sikerült maguk mögé állítaniuk. Megállapodás született a kormány szerepét betöltő Államtanács létrehozásáról, amelyben a Kuomintang és a többi párt összesen húsz-húsz mandátumhoz jutott volna, valamint arról, hogy fontos politikai döntést kétharmados többség nélkül nem hozhatnak. Később abban is megegyeztek, hogy a Kuomintang 700, a kommunista párt pedig 140 ezer fős hadsereget tarthat fenn.

A Kuomintang részéről a megállapodásokat nem hajtották végre. Már a tárgyalások közben mintegy kétszáz hadosztályt vontak össze a felszabadított körzetek körül, láthatóan arra készülve, hogy erőfölényükre támaszkodva számukra kedvező megoldást csikarjanak ki. A kommunisták társadalmi bázisuk erősítésével válaszoltak: 1946 tavaszán felújították a földesúri földek elkobzását, aminek következtében a felszabadított körzetek szegényparaszttsága a párt és fegyveres erői mögött sorakozott fel.

1946. június 26-án a jelentős amerikai támogatásban részesülő Kuomintang-hadsereg általános offenzívát indított a felszabadított körzetek ellen: előbb a Nagy-kínai-alföldön, majd Santungban, Sanhsziban, Észak-Csianghsziban és más körzetekben. A háború kezdetekor a Kuomintang-hadsereg létszáma 4,3 millió főt tett ki, a népi fegyveres erők – amelyek a háború során a Népi Felszabadító Hadsereg nevet vették fel – mindössze 1,2 millió főt számláltak, s lényege-

A Népi Felszabadító Hadsereg egységei 1949-ben erős ágyútűzben kelnek át a Jangcén

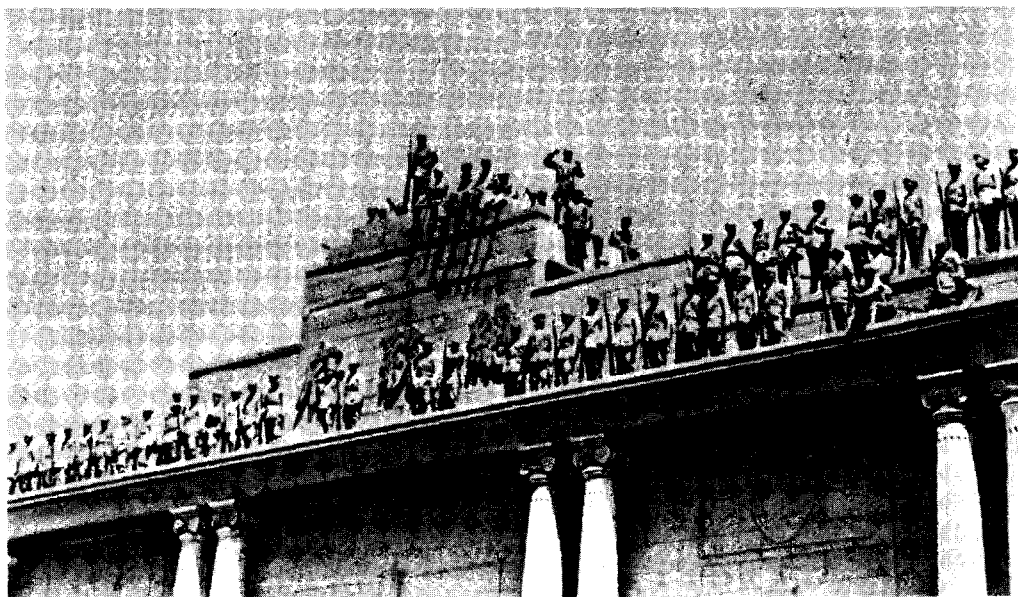
sen gyengébb fegyverzettel rendelkeztek.

A népi erők parancsnoksága tisztában volt azzal, hogy hosszú háborúnak néz elébe, amely a visszavonulást is szükségessé teszi. Az általános politikai és katonai irányítást a párt Központi Bizottsága és a Népi Forradalmi Katonai Tanács látta el, amelyeknek Mao Ce-tung volt az elnöke. A Népi Felszabadító Hadsereg főparancsnokának tisztét Csu Te töltötte be, a felszabadított körzetek széttagoltsága miatt pedig hat alközpontot hoztak létre.

Csang Kaj-sek erőinek sikerült elfoglalniuk a Nagy-kínai-alföldön létesített felszabadított körzeteket, innen a népi erők visszavonultak. Most mutatkozott meg igazán a mandzsúriai felszabadított körzetek fontossága. Mandzsúriából ekkorra a szovjet

hadsereg kivonult már, de haditámaszpontként visszakapta Port Arthur kikötőjét. Ezt a Kuomintang nem tudta a polgárháború céljaira használni, így Csang Kaj-sekék tengeri úton nem voltak képesek jelentős haderőket átdobni az ország északkeleti részébe. A polgárháború első négy hónapja alatt a népi erők ugyan jelentős területekről vonultak vissza, de olyan érzékeny veszteségeket okoztak az ellenségnek, hogy az képtelen volt tovább folytatni az általános offenzívát.

1947 márciusában a Kuomintang-hadsereg összeszedte minden erejét, hogy döntő sikert csikarjon ki. Ezúttal Santungban és a Senhszi-Kanszu-Ningszia határkörzetben támadott, ez utóbbira mérve a fő csapást. Csang csapatainak 1947. március 19-én sikerült is elfoglalnia Jenant,

Győzelem: a felszabadító hadsereg katonái az elfoglalt nankingi elnöki palota tetején

Forradalmi helyzet az országban: diáktüntetés Sanghajban a Kuomintang önkénye ellen 1948-ban

amely egy évtizeden át a forradalmi erők központjának számított. A népi erők irányító központjukat két részre osztották: Mao Észak-Senhsziben maradt, Liu Sao-csi Hopej tartományból irányította a munkát.

A mozgó háború kifárasztotta a támadókat, a népi erők viszont egyre erősödtek. Csang Kaj-sek 1947 nyarán egymillió katonát veszített. A kiegészítő sorozások után serege 3,7 millió főt számlált, a népi erők kétmillió hadsereggel rendelkeztek. A Kuomintang-seregbe besorozott parasztfiatalok fogságba esésük után mind gyakrabban álltak be a Népi Felszabadító Hadseregbe, amely jogosan tréfálkozott azzal, hogy utánpótlásáról a Kuomintang gondoskodik, legfőbb fegyverszállítója pedig az Egyesült Államok.

Amikor a Kuomintang-kormányzat 1946 novemberében összehívta a kommunisták nélküli nemzetgyűlést, a legtöbb polgári párt bojkottálta. Egyre nőtt az elégedetlenség a Kuomintangnak azzal a politikájával szemben is, amely teljes mértékben az amerikaiaknak szolgáltatta ki az országot. (Ebben az időben a kínai import 80%-a az Egyesült Államokból származott.) A polgárháborúra fordított hatalmas összegek soha nem látott inflációt idéztek elő. Mindennaposá váltak a tüntetések. Az országban érlelődött a forradalmi helyzet.

Az erőegyensúly beköszöntével a hadiszerencse mindinkább a Népi Felszabadító Hadsereg mellé szegődött, amely megtisztította Észak-Kína jelentős térségeit, és 1947 júniusának végén a Sárga-folyó és a Jangce

közötti térségben ellentámadásba ment át. Ebben az időszakban a háború elsősorban a korábbi bázisterületek visszaszerzéséért folyt, de a hadműveletek mindinkább a Kuomintang területére tevődtek át.

A küzdelem a három legfontosabb vidék – Mandzsúria, Észak-Kína és Kelet-Kína – megszerzésére irányult. 1948 nyara és 1949 tavasza között került sor a három nagy hadműveletre, amelyek a felszabadító háború sorsát eldöntötték.

Az úgynevezett liaohszi-senjangi csatában 1948. szeptember 12. és november 12. között Mandzsúria legfontosabb központjait szabadították fel. Az ellenség félmillió katonát veszített. A hadműveletet követően a népi erők létszáma először múlta felül a Kuomintang-hadseregét.

A Népi Felszabadító Hadsereg reguláris jellege megerősödött. Peng Tö-huaj, Liu Po-cseng, Csen Ji, illetve Lin Piao parancsnoksága alatt négy hadsereg küzdött Északnyugat-, Közép-, Kelet- és Északkelet-Kína felszabadításáért.

A mandzsúriai csaták zárószakaszában indította meg 1948. november 7-én a 2. és 3. hadsereg az úgynevezett huajhaji csatát a Huaj folyótól a Sárga-tengerig terjedő övezetben. A Kuomintang-hadvezetés ebben a stratégiai fontosságú övezetben kívánta megvédeni Nankingot és Sanghajt, de sikertelenül. 1949. január 10-ére a népi erők megtisztították a térséget a Kuomintang-erőktől, amelyek több mint félmillió fegyverest veszítettek.

Még be sem fejeződött a huajhaji ütközet, amikor a 4. hadsereg egysé-

Sanghajban kivégzésre hurcolnak egy szabotázzsal vádolt dolgozót (1948)

gei 1948. december 5-én megindították a harmadik hadműveletet, ezúttal Peking és Tiencsin felszabadításáért. A 800 kilométer hosszú frontvonalat sikerült széttagolniuk, majd egyenként kezdtek hozzá a nagyvárosokba szorult ellenség felszámolásához. A front nyugati részén december 24-én felszabadították Csangcsiakout, a keletin pedig 1949. január 15-én súlyos harcok után bevették a fontos kikötővárost, Tiencsint. A műemlékekben gazdag Pekingben negyedmilliós Kuomintang-hadsereget zártak körül. Tizenöt napos tárgyalás után

Fu Co-ji tábornok letette a fegyvert. 1949. január 31-én déli fél egykor vonultak be a városba a Népi Felszabadító Hadsereg 4. hadserege 31. gépesített egységének harckocsijai, amelyeket a lakosság éljenző csoportjai fogadtak.

Mivel a Kuomintang ebben a csatában is félmillió katonáját veszítette el, a három hadműveletben összesen másfél milliós embervesztéssel szembesült.

A vereségek hatására 1949. január 21-én Csang Kaj-sek átmenetileg visszavonult, Li Cung-zsennek engedve át a helyét. Az 1949 áprilisának első felében Pekingben folytatott békétárgyalások eredményeit azonban a nankingi kormány nem hagyta jóvá. Megkezdődött a felszabadító háború utolsó szakasza.

Az 1949. április 21-re virradó éjszaka ezernyi dzsunkán kelt át a 3. hadsereg a Jangcén, április 23-án pedig bevette a Kuomintang-fővárost, Nankingot is. A kormány Kantonba menekült, de október 14-én a Népi Felszabadító Hadsereg egységei Kanton is elfoglalták.

A Kuomintang-rendszer maradványait amerikai segédlettel Tajvan szigetére menekítették. Kína szárazföldi részén leáldozott a Kínai Köztársaság napja.

A NÉPI KÍNA ÉVTIZEDEI

A nép hatalma

A Kuomintang ígéretet tett, ha győzelmet arat a polgárháborúban, demokratikus kormányzást vezet be. Ezt azonban Kínában már senki sem hitte el. Annak a demokratikus politikának viszont, amelyet a Kínai Kommunista Párt saját győzelme utánra hirdetett meg, volt hitele: a tanácskormány területén ugyanis választott szervek irányították a közigazgatást, a japán agresszió ellen vívott háború idején pedig a párt befolyása alatt álló körzetekben demokratikus hatalmi szervek működtek, amelyekben a kommunisták csak a helyek egyharmadát kapták meg. A kommunista pártnak a polgárháború megnyerése utáni időszakra meghirdetett demokratikus politikáját a polgári pártok már 1948-ban támogatásukról biztosították, majd közvetlen kapcsolatba léptek a KKP-val és a Népi Felszabadító Hadsereggel.

Kínában minden intézmény megkettőződött, a népi hatalom – megkülönböztetésként – saját szervezeteinek neve elé az új hatalom jellegét kifejező „népi” jelzőt illesztette. Így kapta a rádió a máig viselt „Népi Rádió” nevet, s így lett a különböző politikai erők együttműködésének megvalósítására hivatott, de intézményesülni korábban sohasem tudó Politikai Tanácskozó Testület Népi Politikai Tanácskozó Testületté, amelynek megalakítását előkészítendő 1949

nyarán a már felszabadult Pekingben tanácskozás ült össze.

Dél-Kínában még dörögtek az ágyúk, amikor 1949. szeptember 21-én Pekingben megnyitották az 54 párt és szervezet több mint félezer képviselőjét egyesítő Népi Politikai Tanácskozó Testület alakuló ülését. A lelkes hangulatú tanácskozás küldöttei tudták, történelmi jelentőségű esemény résztvevői: új államot alapítanak.

A nyári tanácskozás a Kínai Népi Demokratikus Köztársaság nevet

Mao Ce-tung 1949. október 1-jén a pekingi Tienanmen kapubástya mellvédjén bejelenti a Kínai Népköztársaság megalakulását

akarta adni ennek az államnak, az alakuló ülés viszont a Kínai Népköztársaság mellett döntött. A szeptember 28-i ülésen Tung Pi-vu, a Kínai Kommunista Párt veterán harcosa így indokolta: „Azért döntöttünk a »Kínai Népköztársaság« mellett, mert politikai rendszerünk köztársasági. A »nép« napjaink Kínájának új demokráciájában a munkásosztályt, a parasztságot, a kispolgárságot és a nemzeti burzsoáziát jelenti. Ez a pontos meghatározás. Mivel ez a szó a »nép demokratikus diktatúráját« fejezi ki, szükségtelen a »demokratikus« szó megismétlése.”

1949. október 1-jén Peking főterén, az államelnökké választott Mao Ceting bejelentette a Kínai Népköztársaság megalakulását, majd felvonta az ország zászlaját. Az ötcsillagos vörös lobogót, amely Kínának a kommunista párt irányítása alatti egységét jelképezi, nem művész tervezte. Egy fiatal sanghaji gazdasági szakember alkotása, amelyet 4912 pályamű közül választott ki a zsűri. Felcsendült az ideiglenes – azóta véglegesített – himnusz, amely Tien Han szövegére Nie Er zenéjével még a harmincas években született, a japán agresszió árnyékában:

Harcias ez a szöveg? Okkal: a kínai forradalmat huszonnégy éves szakadatlan fegyveres harc vitte győzelemre.

A Népi Politikai Tanácskozó Testület által 1949. szeptember 29-én elfogadott „közös program”, amely 1954-ig az ideiglenes alkotmány szerepét töltötte be, még nem tűzte ki alapvető célul a szocializmus teljes felépítését. Ez a dokumentum „az imperializmus, a feudalizmus és a bürokrata töke” hatalmának, „a feudális, komprádor és fasiszta Kuomintang reakciós uralmának” megdöntése után létrejövő új hatalom osztályjellegét így határozta meg: „a kínai népi demokratikus diktatúra a munkásosztály, a parasztság, a kispolgárság, a nemzeti burzsoázia, valamint más hazafias elemek népi demokratikus egységfrontjának hatalma, amely a munkás-paraszt szövetségen alapul, s amelyet a munkásosztály vezet.”

Az új hatalomra várt a polgári demokratikus forradalom feladatainak ellátása, elsősorban a földreform végrehajtása. A felszabadító háború későbbi szakaszában a földreformot szüneteltették, felújítására 1950 nya-

Fel, ki rabigába nem hajtja fejét,
húsunkból-vérünkől építsünk új Nagy Falat!
Kínai nemzetünkre nem leselkedhet még ilyen veszély,
teli torokból kell kiáltanunk:
Fel! Fel! Fel!
Ezren vagyunk, de egy a szívünk.
Mit sem törődve az ellenség ágyútüzével, rontsunk előre!
Mit sem törődve az ellenség ágyútüzével, rontsunk előre!
Előre! Előre! Előre!

rán került sor, s több mint két és fél esztendeig tartott. A korábban végrehajtott agrárreformmal együtt 450 millió ember által lakott területen hajtották végre a reformokat, az összes szántóterület mintegy felét – 47 millió hektárt – osztottak szét 300 millió föld nélküli vagy kevés földdel rendelkező paraszt között. Mivel a parasztok korábban részes bérlők voltak, s most rendszerint a maguk által korábban is megművelt parcellát kapták meg, ez a megművelés módján nem sokat változtatott. Megtakarították viszont annak a 30 millió tonna gabonának a jelentős részét, amelyet korábban bérleti díjként a földesuraknak fizettek.

A kínai vezetők joggal reménykedhettek abban, hogy szövetségesének vereségét látva az Egyesült Államok jó kapcsolatokat igyekszik majd kialakítani az új hatalommal. Nem így történt. Az amerikaiak visszahívták a felszabadított területeken maradt képviselőiket, majd elkötelezték magukat Tajvan védelmére. Amikor 1950. október 25-én a Kínai Népköztársaság önkénteseket küldött Koreába, hogy segítsenek megállítani a koreai háború során a kínai határhoz közeledő amerikai csapatokat, még jobban kiéleződött a helyzet. Az Egyesült Államok a Kínai Népköztársaságot elítélő határozatot fogadtatott el az ENSZ-szel, és kereskedel-

Földosztás: a parasztok elégetik a régi földbérleti szerződéseiket

mi embargót léptetett életbe. A tőkés országok többségével évtizedekre elhidegült a viszony. Nyugati támogatással Tajvan bitorolta Kína helyét az ENSZ-ben. A népi hatalom csak a szocialista országokra számíthatott.

A Kínai Népköztársaság megalakulását követően a Szovjetunió megszakította a diplomáciai kapcsolatot a Kínai Köztársasággal, s elsőként ismerte el az új államot. 1949 decemberétől 1950 februárjáig Sztálin és Mao Ce-tung részvételével tárgyalásokra került sor Moszkvában a Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság között, amelynek eredményeként 1950. február 14-én a két ország barátsági, szövetségi és kölcsönös segítségnyújtási egyezményt írt alá. (A harminc évre szóló egyezményt – lejártakor – Kína állásfoglalása következtében nem hosszabbították meg.) Mivel a kínai külkereskedelem ekkor még teljes mértékben a nyugati országokra orientálódott, a Szovjetunió első lépésként 300 millió dolláros hitellel segítette Kínát átmeneti nehézségeinek leküzdésében, majd kezdetét vette az építőmunka gépekkel és szakemberekkel történő tevékeny támogatása, amelynek mértékét az is mutatja, hogy a Szovjetunió részesedése a Kínai Népköztársaság külkereskedelméből 1950 és 1952 között megkét-szereződött, és meghaladta az ötven százalékot is.

A kapcsolatok első évtizedében Kína és a szocialista országok összehangolt külpolitikát folytattak, Kínában alapvetően a szocialista építésnek a többi szocialista országban kipróbált útját kívánták járni.

Kínai Népi Önkéntesek részvétele a koreai háborúban

Az országépítés józan programja

Először a sokéves háborúk okozta sebeket kellett begyógyítani. A szétzilálódott gazdaság helyreállításának feladatával 1952-re végeztek.

Bár falun a kisárutermelés általános maradt, és a nemzeti burzsoázia is megőrizhette tulajdonát, erre az időre a nehézipar, a közlekedés, a pénzügyek, a külkereskedelem az állam kezében összpontosult, a szocialista építés megindításának megteremtődtek a feltételei.

Ekkor dolgozta ki a párt a szocializmusra történő átmenet időszakára szóló általános irányvonalát. Az iparosításra, a mezőgazdaság, a kézműipar, valamint a tőkés ipar és kereskedelem szocialista átalakítására ekkor még három ötéves terv időszakát szánták. Mivel ez nem foglalta magában a helyreállítási szakasz három évét, az 1953-tól 1967-ig terjedő időszakra gondoltak.

Az 1953-tól 1957-ig tartó első öt-

A „négy nagy” az 50-es években, amikor még egyetértés volt a pártvezetésben (jobbról balra): Mao Ce-tung, Csou Te, Liu Sao-csi és Csou En-laj

éves terv az alapok lerakását tűzte célul. A korábbi félgymarmati helyzet következtében az ország elsősorban könnyűiparral rendelkezett, hiányzott az átfogó nehézipari bázis, ezt kellett ezekben az években létrehozni. A Szovjetunió közreműködésével a traktorgyártástól a repülőgépgyártásig új iparágak egész sorát teremtették meg. A terv az ipari termelés évi 14,7%-os növekedését irányozta elő, amivel szemben a tényleges növekedés 18% volt, s így az ipari termelés öt év alatt 2,3-szorosára nőtt.

A szocialista átalakítások terén viszont teljesen felrúgták az eredeti programot. Anélkül hogy a mezőgazdaság gépesítését megoldották volna,

1955–56-ban végrehajtották a mezőgazdaság kollektivizálását. 1957 végére a 120 millió parasztgazdaságot 740 000 szövetkezetbe tömörítették.

A realitásokkal nem számoló ütemgyorsítási kísérleteket az 1956-ban tartott VIII. kongresszus megfontolt irányvonalával még sikerült megfékezni.

Ezt az időszakot – egészében nézve – a józan politika jellemezte.

1954-ben alakult meg az Országos Népi Gyűlés, amely elfogadta az ország alkotmányát. Az ideiglenes törvényhozó szerv, a Népi Politikai Tanácskozó Testület a népfront szervévé alakult át. Az országban alapvetően a törvényesség uralkodott.

Kína tevékeny szerepet játszott a nemzetközi feszültség csökkentésében. Előmozdította a koreai kérdés békés rendezését, egyik létrehozója lett az 1954. évi genfi négyhatalmi külügyminiszteri értekezletnek. Ugyanabban az évben kínai–indiai nyilatkozatban fogalmazták meg először a „Pancsa Silá”-t, a békés egymás mellett élés öt elvét. Kína és India a fejlődő országok mozgalmában vezető szerepet töltött be. Békés külpolitikájával a Kínai Népköztársaság kezdett kitörni az elszigeteltségből.

A „nagy ugrás”

Az ütemgyorsítás hívei azonban – élükön Mao Ce-tunggal – nem tettek le terveikről, és 1958-ban sike-

rült elérniük a Kínai Kommunista Párt politikai irányvonalának teljes módosítását. Ez az irányzat pesszimizmán ítélte meg a józan ütemű, arányos fejlődés perspektíváit, és a gyorsított ütemű fejlesztés mellett döntött. Azt jól látták, hogy Kína elsősorban munkáskezekkel rendelkezik, de abban tévedtek, hogy a szubjektív tényező korlátlanul kiaknázható.

Maóéknak már 1957 végén sikerült elérniük az „ugrás” politikájának rehabilitálását. A VIII. kongresszus 1958 májusában összeülő második ülészakának azt tették a fő feladatává, hogy módosítsa a VIII. kongresszuson elfogadott politikát. (A párttagság tisztánlátását megzavarta, hogy a VIII. kongresszus józan irányvonalát kidolgozó Liu Sao-csi a második ülészakon magára vállalta

Munkára mozgósítás a „nagy ugrás” idején

Mao politikájának képviselőjét.) A „második ülésszak” fogalmazta meg „az ipar és a mezőgazdaság nagy ugrásának” feladatát, amiről azután az egész időszak a nevét kapta.

A kínai vezetők az acéltermelést és a gabonatermelést szánták annak a húzóágazatnak, amely majd az egész népgazdaságot magával rántja. 1958 augusztusában a tengerparti Pejtajho üdülőhelyen tartott értekezleten a valóságtól teljesen elrugaskodott programot fogadtak el: az acéltermelést az előző évi kétszeresére, 10,7 millió tonnára kell emelni (eredetileg ez volt az 1962. évi célkitűzés)! Hogy az év hátralevő részében elvégezhesék ezt a feladatot, szerte az országban úgynevezett „népi kohókat” létesítettek, ahol a lakosság maga foglalkozott vasolvasztással. Az „acélcsatában” több tízmillió ember vett részt, az országban kétmillió kohót és martinke-mencét létesítettek, a kohászatba egy év alatt 3,8 milliárd jüant ruháztak be, 1 milliárddal többet, mint az egész első ötéves tervben.

A falvakban a nemrégiben alakult szövetkezeteket a helyi közigazgatással összefonódott nagyobb egységekben, úgynevezett népi kommunákban egyesítették. 1958 második felétől néhány hónap leforgása alatt a szövetkezetek helyett 26 000 népi kommunát alakítottak. Ezekben bevezették az ingyenes ellátást. Úgy gondolták, hogy a parasztság példát mutat majd a kommunista életmód elterjesztésében.

A kínai vezetők ebben az időben megkérdőjelezték Leninnek azt a tételét, hogy minél elmaradottabb egy ország, annál nehezebben tud áttérni

a szocialista viszonyokra, s azt állították, hogy ez fordítva van. Mao C Tung azt írta: „Valójában minél elmaradottabb egy ország gazdasága, annál könnyebb s nem pedig nehezebb a kapitalizmusról a szocializmusra való áttérés. Minél szegényebbek az emberek, annál inkább akarják a forradalmat.”

Mao ekkor már helytelennek látta a felszabadulás utáni évek politikáját, és a forradalmi bázisterületeken alkalmazott központi elosztást, az egyenlősítést kiáltotta ki követendő példának. A már említett pejtajhói konferencián tartott felszólalásában így érvelt: „Mi a városokból érkezünk a falvakba, ahol egyesültünk a falusi félproletariátussal, s megszerveztük a pártot és a hadsereget. Közös kondérból étkeztünk, nem volt pihenőnapunk, nem kaptunk fizetést; az ingyenes ellátás kommunista rendszere valósult meg nálunk. De csak be kellett lépünk a városokba, az fokozatosan elrontott minket... Az ingyenes ellátás rendszeréhez való visszatérés »visszalépésnek« tűnik, valójában ez a »visszalépés« előrehaladás, mivel a visszalépésre akkor került sor, amikor bevonultunk a városokba. Most az előnyomulás folytatására van szükség.”

A kínai vezetők azt hitték, hogy pusztán az akarati tényezőkre támaszkodva csodákat művelhetnek. Kiadták a jelszót: „Hároméves megfeszített munka, tízezer év boldogság!”

A felfokozott elvárások persze ahhoz vezettek, hogy az apparátus megfeszített eredményeket jelentgetett. Az 1958. évi gabonatermést ezek

alapján 375 millió tonnának, az előző évi kétszeresének adták meg, és 1959-re 525 millió tonna megtermelését irányozták elő. A felhasználás során persze kiderült, hogy a bejelentett mennyiség csak papíron létezik, ekkor 250 millió tonnára módosították az eredeti adatot. Hasonló volt a helyzet a „népi kohókban” olvasztott vassal is. Először azt jelentették be, hogy 1958-ban 19,5 millió tonnát termeltek, ezt később 13,7 millió tonnára módosították, de beismerték, hogy ennek egy részét a rossz minőség miatt semmire sem lehet használni. A ráfordított élőmunka és anyagiak viszont a népgazdaság más területeiről hiányoztak. A húzóágazatok elve helyett a szűk keresztmetszet elve érvényesült: az ambiciózus tervek megvalósítását eleve behatárolta az igényektől messze elmaradt közlekedés állapota. Az ugrásból visszaesés lett, a bőség helyett éhínség közelített.

1959 augusztusában a Lusan hegyen – egy másik üdülőhelyen – tartott tanácskozáson a vezetés Peng Tö-huaj és Csang Ven-tien képviselte szárnya bírálattal illette a „nagy ugrás” politikáját. A bírálókat ugyan eltávolították posztjukról, de kezdetét vette a hibákat kijavító „kiigazítás” szakasza, amelynek során nagyobb figyelmet fordítottak a mezőgazdaságra és az egyéni érdekeltiségre. Ezzel sikerült is fellendíteni a termelést. A hatvanas évek első felének ez a kurzusa kompromisszum eredményeként jött létre, Mao Ce-tung és Lin Piao, a Peng Tö-huaj helyére került új honvédelmi miniszter csak az alkalmat várta a „nagy ugrás” irányvonalának felújítására.

A külpolitikai különvonal

A kínai vezetés, amely az ország gyors felfejlesztésének szemszögéből ítélte meg a nemzetközi helyzetet is, rossz szemmel nézte az enyhülés kibontakozó politikáját. Pekingben úgy gondolták, hogy a feszült nemzetközi légkör, az „ostromlott erőd” hangulata kedvezne a hazai építőmunkának, egyben a Szovjetuniót is arra késztetné, hogy jobban támogassa Kína gazdasági felfejlesztését. A maguk részéről igyekeztek is mindent megtenni annak érdekében, hogy határaik körül feszültségeket keltve megtorpedózzák a szovjet békepolitikát: ez a Tajvani-szorosban, illetve az indiai határon keletkezett konfliktusok kezelésében nyilatkozott meg.

Ugyanakkor a Szovjetuniót gyengeséggel vádolták, s a kommunista világmozgalommal saját „forradalmi” álláspontjukat akarták **elfogadtatni**. *Javaslat a nemzetközi kommunista világmozgalom általános irányvonalára* címen nyilvánosságra hozott állásfoglalásukban a fejlődő országokat jelölték meg a kor legfőbb forradalmi erőinek: „Ázsia, Afrika és Latin-Amerika hatalmas térségei körünkben olyan területekké váltak, ahol az imperialista uralom a leggyengébb, ezek a területek a világforradalom viharsarkai, amelyek közvetlen csapásokat mérnek az imperializmusra... Ezért, bizonyos értelemben, az egész nemzetközi proletariátus forradalmi ügye végeredményében azon fordul meg, milyen eredménnyel jár e területek népeinek – amelyek a világ lakosságának döntő

többségét alkotják – forradalmi harca.”

A „bizonyos értelemben” kifejezéssel jelzett fenntartás úgy csökkent, ahogy egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Kína nem tudja maga mögé állítani a szocialista országokat és a kommunista világmozgalmat. Ekkor már nyíltan is vállalták, hogy a harmadik világ országai a fő szövetségeik. Mind bel-, mind külpolitikai célkitűzéseiket velük együttműködve kívánták megvalósítani.

Lin Piao 1965 szeptemberében az *Éljen a népi háború győzelme* című írásában így fogalmazta meg külpolitikai koncepciójukat: „Ma az egész világforradalom ügye végeredményében a világ lakosságának döntő többségét alkotó ázsiai, afrikai és latin-amerikai népek harcától függ... Nincs olyan dolog a világon, amit ne lehetne feldarabolni. Az amerikai imperializmust, ezt az óriási valamit is fel lehet darabolni, s feldarabolva vereséget lehet mérni rá. Ázsia, Afrika, Latin-Amerika és más területek népei, te ütöd a fejét, én ütöm a lábát alapon, harapásról harapásra megesszik, fokozatosan megsemmisítik. Az amerikai imperializmus ezért leginkább attól fél, hogy a világ népei, különös tekintettel az ázsiai, afrikai, latin-amerikai népekre, felkelnek és népi háborúba kezdenek. Ezzel magyarázható, hogy a népi háborút halálos fenyegetésnek érzik.”

Az alapelv világos: a világ sorsa nem a szocializmus és a kapitalizmus békés versenyében dől el, a kor fő ellentmondása a „gazdag” és a „szegény” országok ellentmondása, a „szegény” országok („világfalu”)

megfojtják a nyersanyagforrásaiktól megfosztott „gazdag” országokat („világváros”), ahogyan annak idején a kínai forradalomban a falvak legyőzték a városokat. A világszerte fellobbanó fegyveres konfliktusokat nem elfojtani, hanem éppen kiszélesíteni kell.

A kínai vezetők „a hatalom a puszkacsóból nő ki” tételét propagálva nem a világ valóságos helyzetéből, hanem saját vágyálmaikból indultak ki, megfélelkezve arról, hogy korábban a kínai forradalom győzelmének fegyveres útját maguk is országuk sajátos helyzetével magyarázták.

A „kulturális forradalom”

A Nyugat által a világszervezetekből kiszorított Kínai Népköztársaság – új irányvonalának megfelelően – a harmadik világban keresett szövetségeket. Amikor Indonézia egy időre kivált az Egyesült Nemzetek Szervezetéből, kínai részről komolyan fontolgatták, hogy a két ország megvetheti egy ellen-ENSZ alapját. A Peking–Djakarta tengelyvel kapcsolatban szőtt elképzelésekre súlyos csapást mért 1965 őszén az a jobboldali politikai fordulat, amelynek létrejöttében a kínai vonalat követő Indonéz Kommunista Párt politikája is szerepet játszott. Az új külpolitikai koncepció a gyakorlatban sehogyan sem akart beigazolódni.

A belpolitikában feszültséget okozott, hogy a „kiugazítás” sikerei mindjobban megkérdőjelezték a Mao Csetung által képviselt, a „nagy ugrás”-

ban egyszer már a gyakorlatban is megvalósított egyenlősítő irányvonalat. A „nagy ugrás” gazdasági következményeinek felszámolását követően a 60-as évek derekán a harc a „hogyan tovább” kérdésében éleződött ki a kínai vezetésen belül.

A kül- és a belpolitikai irányvonal terén megmutatkozó nézeteltérések ekkor torkollottak általános válságba. A krízis a „kulturális forradalom” képében jelentkezett, és egy évtizedre megbénította az országot.

Az 1966 nyarán kirobbant „kulturális forradalmat” azok készítették elő, akiknek a legtöbb félnivalójuk volt attól, hogy kudarcot vallott „balos” politikájukért felelniük kell. A színpalak mögött gondosan kitervelt akció lépésről lépésre haladt előre, hogy végül is a pártban mind népszerűbb „kiigazítási” politika fő képviselőire sújtson le. Mivel a „balos” koncepció hívei az eszmei nevelés hiányosságaival magyarázták az őket veszélyeztető irányzat terjedését, megnyilatkozásaik során ezt állították a középpontba. Mozgalmuk így kapta a „kulturális forradalom” nevet. A „kulturális forradalmat” a politikai rendszer és a tulajdonviszonyok forradalmi átalakítását követő harmadik, egyben az előző kettőnél nagyobb jelentőségűnek tartott eszmei forradalomnak kiáltották ki, elentétben azzal a lenini tétellel, amely a „kulturális forradalmat” a tudás elsajátítására irányuló mozgalomnak tekintette.

1965 végén Jao Ven-jüan irodalomtörténész Sanghajban közzétett egy XVI. századi mandarinnal kapcsolatos cikket. A cikk válasz volt egy

korábbi, ugyanezen mandarinról szóló tanulmányra. Az írás nem kelthetett volna feltűnést, csakhogy ez a bizonyos mandarin annak idején megbírálta a császárt, amiért az elbocsátotta: a história tehát nagyon hasonlított a Mao Ce-tungot 1959-ben a lusani plénumon kritizáló Peng Töhuaj esetére. A megbírált írás szerzője Vu Han pekingi alpolgármester volt, akinek Peng Csen pekingi polgármester és első titkár volt a közvetlen felettese. A bírálat megírására a szerző – mint később kiderült – Mao Ce-tung közvetlen környezetéből kapott megbízatást.¹¹

A propaganda irányítói mindent megtettek, hogy ez a támadás ne jelenjék meg a központi sajtóban. Amikor kudarcot vallottak, a kibontakozó vitát „tudományos mederben” akarták tartani, de ez sem sikerült. 1966 tavaszán a hadsereg vezetői végérvényesen megvonták a bizalmat az ideológiai és kulturális élet irányítótól. Szokatlan módon először a hadsereg lapjában jelent meg 1966. április 16-án az a vezércikk, amely leszögezte: „A szocialista kulturális forradalomnak el kell pusztítania valamit, és létre kell hoznia valamit. Ha az elpusztítás nem elég következetes, akkor a létrehozás sem lehet igazi.” A sajtóból eltűnt a Központi Bizottság propagandaosztálya vezetőjének, Lu Ting-jinek és helyetteseinek neve, 1966. június 4-én nyilvánosan bejelentették Peng Csen leváltását. A személyi harc kiéleződése most már ország-világ előtt láthatóvá vált.

A párt elméleti folyóiratának 1966. júniusi száma *Éljen a proletariátus nagy kulturális forradalma!* címen

1976 – Csou En-lajra emlékezve a fiatalok tüntetnek a Tienanmen téren a kulturális forradalom ellen

programadó cikket közölt, amely így fejtette ki a „kulturális forradalom” kínai értelmezését: „Miután a proletariátus megszerezte a politikai hatalmat, továbbra is fennáll a politikai hatalom elvesztésének veszélye, a szocialista rendszer megteremtése után továbbra is fennáll a kapitalista restauráció veszélye. Ha nem tesszük meg a szükséges intézkedéseket, az pártunk és országunk színeváltozásához vezet, s emberek millióinak hull majd porba a feje. Miután a termelési eszközök tulajdonviszonya terén végrehajtottuk a szocialista átalakítást, a megdöntött földesúri-tőkés osztály legfontosabb hadállása a feudális és burzsoá ideológia lett.”

A „balos” irányvonal képviselői a párton belül többségben levő ellenfe-

leik ellen a tapasztalatlan ifjúságra támaszkodva indították meg a harcot. Most visszaütött, hogy a vezetés korábban Mao Ce-tung személyi kultuszának kialakításával próbált egyiséget teremteni. A Lin Piao által szerkesztett kis vörös könyvecske, amely tértől és időtől független örök igazságoknak kikiáltott Mao Ce-tung-idézeteket magoltatott be olvasóival, valóságos vallási kultusz tárgya lett. A tizenévesek soraiból „vörösgárdákat” szerveztek, amelyek bárki otthonába beronthattak, akik ártatlan embereket hurcolhattak meg, műtárgyakat semmisíthettek meg, könyveket égethettek, hanglemezeket törhettek kényük-kedvük szerint. A Mao Ce-tungban feltétlenül hívő fiatalok azal próbálták az „eszmei átnevelést”

szolgálni, hogy vandál pusztítást vittek végbe az ősi templomokban és palotákban. Hogy pontosan hány funkcionárius és értelmiségi esett a „kulturális forradalom” áldozatául, fel sem mérhető. Mindenesetre alig akad olyan család, amelynek ne lennének meg a maga meghurcoltjai, halottai. Mao és Lin Piao a pekingi Tienanmen téren fiatalok milliói előtt tartottak „szemléket”, amelyek során maguk is a „vörösgárdisták” karszalagját viselték, hogy ezzel is támogatásukról biztosítsák őket. A boszorkányüldözés légkörében persze könnyebben seprűzhatték ki a hatalomból politikai ellenfeleiket. 1966 nyarán háttérbe szorult Liu Sao-csi, Teng Hsziao-ping és a párt számos más vezetője, akiket azután 1967 során teljesen eltávolítottak a hatalomból. Liu Sao-csi, aki nemcsak a pártvezetés második embere volt, hanem államelnök is, embertelen körülmények között, egy börtönkórházban vesztette életét. Maóék 1967 januárjában az úgynevezett „januári forradalommal” Sanghajban megindították a hatalomátvételek sorát, amelyben a „forradalmi lázadók” a hadsereg támogatásával kiragadták a hatalmat a törvényesen választott helyi párt- és állami szervek kezéből. Hogy még így sem ment könnyen a dolog, mi sem mutatja jobban, hogy a 29 tartományi szintű közigazgatási egységben csak 1968 szeptemberében tudták befejezni a hatalomátvételeket, amelyek során az állami és pártfunkciókat egyaránt ellátó Forradalmi Bizottságokban a lázadók és a katonák mellett helyet kaptak az együttműködésre kész régi funkció-

náriusok is. A most már kényelmetlenné vált ifjúságot a városokból az ország falusi vagy távoli határvidéki területeire kezdték telepíteni.¹²

1969 áprilisára sikerült olyan állapotokat teremteni, hogy aggodalom nélkül összehívhatták a Kínai Kommunista Párt IX. kongresszusát, amely jóváhagyta Mao Ce-tungnak a „kulturális forradalom” során követett politikáját, Lin Piaót pedig, aki az elsősorban a katonák által irányított Forradalmi Bizottságok révén amúgy is döntő módon szólalt bele az ország irányításába, a módosított szervezeti szabályzatban – kommunista pártokban példátlan módon – Mao Ce-tung utódjává nyilvánította.

Mao és Lin között már a kongresszus után kiéleződtek az ellentétek. Egyrészt a „főparancsnok-helyettes” nem érte be a másodhegedüsi szerepkörrel, s Mao Ce-tung számára is egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Lin Piaót nem az iránta érzett tisztelet, hanem a személyes hatalomvágy vezette a „nagy kormányos” kultuszának megteremtésekor, másrészt – bár erről máig igen kevés adat áll rendelkezésre – konfliktus forrásává válhatott a politikai, különösen a külpolitikai irányvonal kérdése. A jelek arra mutatnak, hogy a honvédelmi miniszter véresen komolyan vette Peking ultrabalos külpolitikai irányvonalát, míg politikustársai igen rugalmasan foglaltak állást a vezető tőkeshatalmakkal való kapcsolatkiépítés kérdésében.

Liu Sao-csi halála után Lin Piao magának szerette volna megszerezni az államelnöki tiszteletet, hogy segítségével a hatalmat saját kezében összpön-

tosíthassa, Mao azonban a tisztség megszüntetését kívánta. Az 1970 augusztusában a Lusan hegyén tartott központi bizottsági plénumon Lin Piao és a mögötte felsorakozott katonai vezetők törekvése kudarcot vallott. A katonai vezetők nyílt bírálataira ekkor még nem került sor, de a „kulturális forradalom” addigi legfőbb ideológusának, Csen Po-tának a félreállításából ez a csoport is látható, hogy milyen sors vár rá.

Lin, látva, hogy békés módszerekkel nem megy, úgy döntött, hogy erőszakos úton szerzi meg a teljhatalmat. A légierők parancsnokságára bejutatott huszonéves fia, Lin Li-kuo, a hozzá hű fegyvernemi parancsnokok és más bizalmasai közreműködésével hozzákezdett hatalomátvételi tervének kidolgozásához. Az akció az „571. tervezet” nevet viselte, ennek a szónak a kínai hangalakja egybeesik a „fegyveres felkelés”-ével.

A végkifejletet kínai forrásokból ismerjük,¹³ amelyek hitelességét nem áll módunkban ellenőrizni. Am bármennyire vadregényes is a történet, egyáltalán nem elképzelhetetlen, hogy valóban így esett meg.

E hivatalos verzió szerint Mao Ce-tung 1971 augusztusában körútra indult Dél-Kínába, ahol helyi párt-, állami és katonai vezetők előtt Lin és más katonai vezetők frakciós tevékenységét is megbírálta. A titokzatos utazásról kevés hír szivárgott Pekingbe, annyi azonban igen, hogy az összeesküvők megértsék: helyzetük egyre tarthatatlanabbá válik. A hatalomhoz most már csak Mao Ce-tung eltávolításán keresztül vezet az út. A Lin család és a hozzá közel álló

katonai vezetők úgy döntöttek, hogy meggyilkoltatják Mao Ce-tungot, s a merényletet utólag az ellenségnek tulajdonítják.

Szeptember 6-án született meg az elhatározás. Mao ekkor Hangcsouban tartózkodott. Tudták, hogy az október 1-jei nemzeti ünnepre, amelyet felvonulással szoktak megünnepegni, Pekingbe érkeznek, miközben különvonatával Sanghajt is érinti. Szerelvényének megtámadására sanghaji tartózkodása látszott a legalkalmasabbnak. Erre az akcióra három változatot is kidolgoztak, a siker hetvenszázalékosnak látszott, katonamembernek pedig harminc százalék kockázatot illik vállalnia.

Mao azonban megneszelhetett valamit. A biztonságáért felelős személyek között Lin emberei is ott voltak, akik időnként eltűntek. Ez szemet szúrhatott. 10-én délután váratlanul utasítást adott, hogy induljanak Sanghajba, amit a helyi illetékesekkel nem is közöltek. Mao este érkezett Sanghajba, és másnap délután már tovább is robogott Pekingbe, amivel keresztülhúzta az összeesküvők számításait, akik többnapos otlétére számítottak.

A forгатókönyv számolt azzal az eshetőséggel is, hogy a merénylet nem jár sikerrel. Ebben az esetben Lin Piao és a hozzá hű katonai vezetők Kantonba menekültek volna, hogy az ország déli részén olyan hatalmi központot hozzanak létre, amely nyíltan szembezegül északkal. Tekintetbe véve, hogy a párt 21 tagú Politikai Bizottságából Lin Piao, felesége, a vezérkari főnök és a fegyvernemi parancsnokok önmagukban is hat sze-

mélyt tettek ki, az ötlet nem tűnt eleve kudarcra ítéltnek.

A Lin házaspár a tengerparti Pej-tajho üdülőhelyen lévő nyaralójából követte figyelemmel az eseményeket. Ide érkezett meg 12-én este Pekingből Lin Li-kuo azzal a Trident repülőgéppel, amellyel másnap Kantonba kívántak menekülni. Hogy a nagy jövés-menés ne keltsen feltűnést, Linék ezekre a napokra időzítették mit sem sejtő lányuk, Lin Li-heng eljegyzését. A túlbiztosítás ez esetben végzetesnek bizonyult a számukra. A gyanakvó lány ugyanis kihallgatta apja és bátyja beszélgetését, és jelentette a biztonsági erők parancsnokának. Az már korábban is kapott tőle ilyen jelzéseket, de akkor egyszerűen nem hitt a fülének, és az adatokat nem továbbította feletteseinek. Az új információkat azonban nem merte tovább vizsgatartani. A hírek késő éjszaka jutottak el a Pekingben lévő Csou En-lajhoz, akit mindenekelőtt az érdekelt, hogy miért tartózkodik a Trident gép a Pej-tajho közelében levő sanhajkuani repülőtéren. A légierők összeesküvői gyanút fogtak, hogy valami kiszivároghatott, lefűjták a kantoni akciót, és hozzáláttak az írásos anyagok megsemmisítéséhez.

A történetekről értesített Lin házaspár úgy döntött, hogy a tervük teljes kudarc esetére tervezett megoldáshoz folyamodnak: a legrövidebb úton külföldre szöknek, vagyis a Mongol Népköztársaságon át a Szovjetunióba, ahová magukkal kívánták vinni a kínai-amerikai titkos tárgyalások dokumentumait is.

Tizenegy negyvenkor előállt a golyóbiztos limuzin, hogy a repülőtérré

szállítsa a menekülőket. A biztonsági kísérő a kocsiban folytatott beszélgetésből megértve, hogy miről is van szó, kiugrott a járműből. Bentről rálöttek, ő viszonzta a tüzet. Ekkor a biztonsági erők már üldözőbe vették Linéket, akiknek sikerült egerutat nyerniük.

A menekülők nulla óra huszonkét perckor érkeztek az éppen tankoló repülőgéphez, kiugráltak a még meg sem állt gépkocsiból, a pilótafülke létráján felmásztak a gépbe, majd meg sem várva a másodpilótát, a navigátort és a rádióst, a teljesen sötét repülőtéren hozzáláttak a felszálláshoz. Nulla óra harminckét perckor a Trident a levegőbe emelkedett.

Amikor Csou En-laj értesült Lin Piao szökéséről, megpróbált rádiókapcsolatot teremteni a menekülőkkel, de azok nem válaszoltak. Ekkor Maóhoz sietett, hogy jelentse a történeteket, de ő – a kínai források szerint – nem kívánt beavatkozni az események menetébe.

A gép hajnali egy óra ötven perckor repült át a Kínai Népköztársaság államhatára felett, majd negyven perccel később a mongóliai Undurkha térségében, mindmáig tisztázatlan körülmények között lezuhant, nyolc utasa pedig szörnyethalt.

A történetre – akár igaz, akár nem – azért volt érdemes ilyen részletességgel kitérni, mert jellemző a korra és szereplőire. Sajnáljuk Lin kudarcát vagy örülünk neki? Nehéz kérdés. A történelem nem játszható újra, ezért felesleges azon töprengeni, mi történt volna, ha a Trident mégis leszáll az ulánbátori vagy az irkutszki repülőtéren. Ám utasainak előéletét

és az események későbbi alakulását ismerve talán mégis megkockáztatható: jobb, hogy ez a gép nem érkezett meg rendeltetési helyére.

Lin Piao és Mao fentebb ismertett ellentéteiről csak a kínai pártvezetés egészen szűk rétege tudott, az átlagembereknek az sem tűnt fel, hogy szeptember 13. után Lin Piao és bizalmasainak neve eltűnt a kínai sajtóból. A nemzeti ünnepre tervezett felvonulás elmaradását azzal indokolták, hogy ezentúl nem rendeznek ilyet. A párttájékoztatók belső köreiből kiszivároghatott a történet október elején váltak ismertté. A nép széles tömegei örömmel fogadták a hírt, a káderek átnevelő iskoláinak hallgatóin azonban a zavar jelei mutatkoztak: ők sem hittek a fülüknek, mint a pejtajhói biztonsági parancsnok.

Az események nem vezettek a kínai belpolitika irányvonalának alapvető megváltozásához, noha bizonyos enyhülés kétségtelenül bekövetkezett.

A IX. kongresszus előtt, 1969 márciusában a kínai vezetés rendkívül kiélezett helyzetet teremtett a kínai–szovjet határon. Bár később úgy tűnt, hogy kész lépéseket tenni a normalizálás irányában (ezt a folyamatot látszott megindítani a két miniszterelnök 1969. szeptemberi találkozója a pekingi repülőtéren), Kína végül is nem a szocialista országok, hanem a nyugat irányában nyitott.

Ezt a külpolitikát Mao Ce-tung – aki Lin Piao után elsősorban négy bizalmasára, Csiang Csingre, Csang Csun-csiaóra, Vang Hung-venre és Jao Ven-jüanra támaszkodott: belőlük lett később a „négyek bandája” –

és Csou En-laj – aki a „balosok” politikájától eltérő, pragmatikusabb elveket képviselt a belpolitikában –, úgy tűnik, egyaránt támogatta.

1971 őszén helyreállították a Kínai Népköztársaság jogait az Egyesült Nemzetek Szervezetében. A lépést a szocialista országok már régóta követelték. Az Egyesült Államok látva, hogy a Kínai Népköztársaság elleni politikai blokádjá kudarcot vall, már 1971 nyarán titkos tárgyalásokat kezdett a kínai vezetőkkel, Nixon elnök 1972 tavaszán tett látványos kínai látogatása pedig hivatalosan is helyreállította a két ország kapcsolatát. A diplomáciai kapcsolatok létesítésére, a tajvani kérdés rendezetlensége miatt, csak később került sor. Ekkor fogalmazták meg Kínában a „két szuperhatalom” tételét, amely az emberiségre egyformán veszélyesnek minősíti a szocialista Szovjetuniót és a tőkés Egyesült Államokat, sőt a Szovjetuniót Kína számára veszélyesebbnek ítéli. Ebben a szellemben szólalt fel az időközben rehabilitált Teng Hsziao-ping is az ENSZ 1974-ben tartott rendkívüli ülészakán, ahol Mao Ce-tung „három világ” elméletének igazát védelmezte, amely szerint a harmadik világhoz tartozó fejlődő országoknak össze kell fogniuk a második világhoz tartozó „közbülső övezettel” az első világhoz tartozó szuperhatalmak elleni küzdelemben. Ebben a sémában a szocialista országok döntő többségének nem jutott hely.

A belpolitikai kérdéseket illetően viszont kiéleződött a harc a némileg visszaszorított szélsőbalos és a pragmatikus erők között. Utóbbiaknak

Mao Ce-tung és Lin Piao a vörös könyvecskével a kulturális forradalom idején

sikerült elérniük, hogy 1975 elején, egy évtized után összehívják a kínai parlamentet, az Országos Népi Gyűlést, ahol gazdasági kérdéseket tűztek napirendre. A korábban félreállított vezetők egy részének rehabilitálására is sor került. A szélsőbal ekkor ellentámadásba lendült. A fő csapást Teng Hsziao-pingre mérték, akinek a legnagyobb esélye lett volna arra, hogy az 1976 januárjában elhunyt Csou En-laj miniszterelnök örökébe lépjen. Kihaszználva azt az 1976 áprilisában a pekingi Tienanmen téren kirobbant megmozdulást, amelynek során elemi erővel tört ki a tömegek elégedetlensége, ismét megfosztották Tenget minden funkciójától. A kormány élé-

re azonban nem a „négyek” csoportjának valamelyike került, hanem az ugyancsak a „kulturális forradalom” éveiben feltűnt Hua Kuo-feng, akit Mao Ce-tung a párt élén is saját örökösévé kívánt tenni.

A kibontakozás

Mao Ce-tung 1976 szeptemberében – 83. életévében – hosszas betegség után elhunyt. Az örökébe lépő Hua Kuo-feng hitet tett ugyan elődje politikájának folytatása mellett, de a vezetés egészséges elemeivel fogott össze, elsősorban „a lábön maradt”, veterán katonai vezetőkkel. A „négyeket” és legközelebbi segítő-társaikat napokkal Mao búcsúztatása után letartóztatták, majd feloszlatták a milíciákat is, amelyek legfőbb fegyveres támogatóikul szolgáltak.¹⁴ Megnyílt az út a „kulturális forradalom” terhes örökségének felszámolásához.

E többéves folyamat a „kulturális forradalom” éveiben a vezetésből eltávolított politikusok rehabilitálásával vette kezdetét, majd sor került a „kulturális forradalom” rémségeiért leginkább felelős személyek nyilvános felelősségre vonására is. Bíróság elé kerültek a véres kezű „vörösgárdista” csoportok vezetői, a felbujtó propaganda és ideológiai munka irányítói. A legnagyobb figyelem azt a pert kísérte, amely 1980 végén, 1981 elején az úgynevezett „négyek bandája”, illetve a Lin Piao szekerét toló tíz katonai vezető ellen folyt, amelynek során Mao Ce-tung özvegyét, Csiang Csinget és Csang Csun-csiaót előbb

halálra ítélték, majd ezt később életfogytiglani börtönbüntetésre változtatták. A perben ugyan csak a „kulturális forradalom” során tett bizonyos lépéseik miatt vonták felelősségre őket, de mindenki előtt nyilvánvaló volt: magát az egész „kulturális forradalmat” ültették a vádlottak padjára.

A politikai élet fordulópontjának Kínában a Kínai Kommunista Párt XI. kongresszusán választott Központi Bizottság 1978 decemberében összehívott 3. plénumát tartják. Ez a fórum magáévá tette az előző évben ismét rehabilitált Teng Hsziao-ping realista politikai irányvonalát, s a fő figyelmet a gazdasági építőmunkára fordította.

Ismét hitet tettek a „négy modernizálás” – az ipar, a mezőgazdaság, a tudomány és a honvédelem korszerűsítése – mellett, amelynek irányvonalát először 1975-ben fogalmazták meg. E program keretében a nehézipar külföldi hitelekkel történő nagyarányú fejlesztése alapján gyors gazdasági sikereket akartak elérni. Később az aránytalanságok kiküszöbölése, a mezőgazdaság, a könnyűipar, az energetika és a közlekedés fejlesztése kapott elsőbbséget. Az új elképzelések szerint az ipar és mezőgazdaság termelési értéke 2000-ig megnégyszereződne, s az ország elérné az egy főre számított 800 dolláros nemzeti jövedelmet, ami ugyan jóval szerényebb jelszó, mint a fejlett országok beérése, de megvalósítható. A nehézipar fejlesztése csak az időszak végén gyorsulna fel. Mindehhez a lakosság számának a jelenlegi 1 milliárdról csak 1,2 milliárdra szabad emelkednie,

Csiang Csing, Mao felesége, férje halála után a vádlottak padján, a „négyek bandájának” perén

ezért jelenleg az „egy család – egy gyermek” politikáját folytatják. Másrészt állnak hozzá a kölcsönök kérdéséhez is: nem tartják kívánatosnak a nagyobb mértékű eladósodást.

A 3. plénumot követően a mezőgazdasági termelést az egyéni érdekeltiség növelésével kívánták fejleszteni. Elterjesztették a „felelősségi rendszer”-t, amelyben az egyes családok hosszabb időre parcellákat kapnak, termékeikből viszont csak meghatározott mennyiséget kell központilag értékesíteniük, a többivel szabadon rendelkezhetnek. Újabbán a munkamegosztást fokozó szakosítással kísérleteznek a mezőgazdaságban. Mindezek megkönnyítése céljából teljesen felszámolták a kommunarendszert. Az eredmények eddig igazolták az új megoldásokat: néhány év alatt megkétszereződött a mezőgazdaság termelési értéke, egyharmaddal növekedett a megtermelt gabona mennyisége. Hosszú egy helyben topogás, sőt visszaesés után fejlődött az

Mao kijelölt örököse: Hua Kuo-feng

A tényleges örökös: Teng Hsziao-ping

élelmiszer-ellátás. Az élelmezési és ruházkodási helyzet javulása, a fogyasztási cikkek termelésében bekövetkezett ugrás szemmel látható változásokat hozott az emberek mindennapi életében.

1984 óta a fő figyelem a gazdaságirányítási mechanizmus reformjára összpontosul, nő a vállalatok önállósága, ár- és bérreformot hajtanak végre, hogy értékarányos árrendszert alakíthassanak ki.

Hivatalos dokumentumokban ítélték el a „kulturális forradalom” politikáját, és rámutattak Mao Ce-tung felelősségére. Intézményes biztosítékokat dolgoznak ki arra, hogy a történetek ne ismétlődhessenek meg többé. A legfelső szinttől az üzemigazgatásig növekszik a tömegek ellenőrzése és beleszólása. Megtiltották, hogy a vezetők tíz évnél hosszabb ideig tölthessék be ugyanazt a tisztséget. Programokat dolgoztak ki az előregedett vezető testületek megfiatalítására. A „kulturális forradalom” öröksége felszámolásának jegyében Hua Kuo-feng helyett Csao Ce-jang került a kormány, majd Hu Jao-pang a párt élére, visszaállították a „kulturális forradalom” idején megszüntetett államelnöki tisztséget, amelyet Li Hszi-en-nien töltött be.

Lassabb ütemű, de hasonló irányú az a változás, amely a kínai külpolitikában zajlott le. Pekingben törölték a politikai szótárból a háború elkerülhetetlenségének tételét, s bár 1979 elején még maguk is fegyveres megoldáshoz folyamodtak a Vietnammal támadt konfliktusukban, az utóbbi években nem szűnnek meg hangoztatni, hogy a feszültségek békés meg-

oldásának hívei. Jóllehet a Szovjet-unióval való kapcsolatuk rendezését még mindig harmadik országokat érintő előzetes feltételeik teljesítésétől teszik függővé, elismerték a kelet-európai országok, majd a Szovjet-unió szocialista jellegét. Ezen országokkal normalizálódtak az államközi és gazdasági kapcsolataik, s 1987 során sor került a kelet-európai országok és Kína pártkapcsolatainak helyreállítására is.

A „kulturális forradalom” utáni időszakot az értelmiségi politika gyökeres megváltoztatásának igénye, a demokratizálási törekvések jellemezték. Ám a politikai vezetés ezekben az években két alkalommal is úgy ítélte meg, hogy a tőkés országok irányában történő nyitás, valamint a gazdasági és politikai mechanizmus reformja kapcsán a szocializmustól idegen eszmék és életelvek is megjelentek. Először 1983 őszén indítottak harcot az úgynevezett „lelki szennyeződés” ellen, majd – az 1986 végi vitákat és diáktüntetések követően – 1987 elején bontakozott ki az úgynevezett „burzsoá liberalizmus” elleni küzdelem, amelynek kapcsán a helyzet kialakulásáért felelősnek tartott Hu Jao-pang is lemondott főtitkári tiszteréről. Az 1987 őszére összehívott XIII. pártkongresszusig megbízott főtitkárként Csao Ce-jang miniszter-

elnök vette át Hu munkakörét. A pártvezetés, élén Teng Hsziao-pinggel, az ország legbefolyásosabb politikusával, a történetek ellenére is hitet tett a reform és nyitás politikája mellett, a további reform megfelelő megalapozása érdekében azonban a reformintézkedések bevezetését lelassították.

Az 1987 őszén tartott XIII. pártkongresszuson végrehajtották a pártvezetés megfiatalítását, Csao Ce-jang lett a párt főtitkára, a miniszterelnöki feladat ellátására pedig a kongresszust követően Li Peng kapott az Országos Népi Gyűlés tavaszi ülészákaig szóló ideiglenes megbízatást. Ezt 1988 tavaszán az ONGY ülészáka véglegesítette is. Az idős, veterán vezetők, Teng Hsziao-pinggel az élén, az operatív irányítástól visszavonultak, ami azonban Teng személyes befolyását – láthatóan – nem gyengítette.

A kongresszus elhatározta a gazdasági reform továbbvitelét, a párt- és kormányzati munka szétválasztására irányuló politikai reform megindítását.

A szocialista építőmunkának ma is megvannak a maga nehézségei Kínában, de az az időszak talán végleg elmúlt, amelyben ezt a tevékenységet kiélezett válságok, súlyos társadalmi konfliktusok kísérték.

KOZMOSZ KÖNYVEK

JEGYZETEK

¹ Igaz, Kína nem keveset adott a világnak. Joseph Needham angol tudománytörténész, vaskos kötetek szerzője, több évtizedes kutatómunkája folyamán arra a valóban meglepő eredményre jutott, hogy a világ találmányainak több mint fele Kínából ered. Más kérdés, hogy ezek jelentős hányadával Kína nem nagyon tudott mit kezdeni, határain túl váltak igazán eredményessé.

² Újabban amerikai kutatók kétségbe vonják, hogy a „Pekingi ember” huzamosabban élt volna a barlangban, és úgy gondolják, hogy a tetemeket ragadozó állatok hurcolták oda. Véleményük szerint a köveket omlások törték össze, nem emberi megmunkálás alakította ki jelenlegi formájukat.

³ Hogy kiélezett politikai helyzetekben több százezer éves kérdések milyen szenvedélyeket válthatnak ki, jól mutatja a Zsenmin Zsipao 1976. november 23-i száma, amely így kommentálta a tingcuni koponyadarab felfedezését: „Az elmúlt években egy szovjet revizionista »tudós« a régészetet használva Kína elleni támadásai eszközéül, azt a badarságot állította, hogy a tingcuni kultúra nyugati eredetű, egy magyar »tudós« is azt a badarságot terjesztette, hogy a Kínában talált fosszilis ősemberleletek hordozóinak egyike sem tekinthető a mai kínaiak őséne. A tingcuni lelőhelyen most felfedezett ősemberkövület erőteljes viszontcsapást mért a

szovjet revizionisták provokatív rágalmaira.”

Szerencsére ma már a múlté az az időszak, amelyben ilyen hangú viták voltak lehetségesek.

Az igazság kedvéért megjegyzendő, hogy a bírált nézetet nemcsak szovjet és magyar kutatók osztják, ugyanakkor sem a Szovjetunióban, sem Magyarországon nem kizárólagosak. Az említett magyar kutató Thoma Andor, aki azóta Hollandiában dolgozik, Kiszely István viszont idehaza nemrégiben kiadott többkötetes antropológiai munkájában (*A Föld népei*) éppen hogy olyan nézeteket hangoztat, hogy már a csoukoutieni leleteken is mongolid jegyek fedezhetők fel.

^{4, 5} A „száz családnév”-ben szereplő „száz”, mint más hasonló összetételekben, tulajdonképpen azt jelenti, hogy „sok”. Kutatók jelenleg háromezerre becsülik a kínai családnevek számát. Ugyanakkor az is tény, hogy egy 570 ezres mintán és tajvani adatokon alapuló, nemrégiben végzett felmérés szerint a száz leggyakoribb családnevet viseli a kínai lakosság 87%-a! A mongol kori Csang, Vang, Liu, Li, Csao sorrend változott ugyan, de továbbra is ezek a leggyakoribb nevek. A mai sorrend: Li, Vang, Csang, Liu, Csen, Jang, Csao... Északon a Li, Vang, Csang és Liu családnevek a gyakoribbak, délen a Csen, Csao, Huang, Lin és Vu. Tekintetbe véve, hogy például Vu azt jelenti, hogy a

Jangce vidéki Vu fejedelemségbe való, ez érthető is. A statisztikai adatok szerint a Lik a lakosság 7,9, a Vangok 7,4, a Csangok 7,1%-át teszik ki. A tizenkilenc leggyakoribb családnév viselői alkotják a népesség 55,6%-át!

⁶ A kínai történetírás az ópiumháborúkat olyan korszakhatárnak tekintti, amely Kína újkori történetének kezdetét jelzi. A szovjet történettudomány, noha elismeri az ópiumháborúk sorsdöntő jelentőségét, korszaktagolásában inkább a világtörténelem tárgyalásában elfogadott szakaszhatárokhoz (angol polgári forradalom, nagy októberi szocialista forradalom) közelíti Kína újkori történetének határait, amikor azt az 1664. évi mandzsu hódítás és az 1919. évi május 4. mozgalom közé helyezve tárgyalja. Rámutatva természetesen, hogy Kínában a tőkés termelési módra való átmenet jóval később zajlott le, mint Európában.

⁷ A szó fordítható (fordítják is) békének is, de itt az általunk használt értelmezése helyes.

⁸ Az orosz–kínai kapcsolatok a XVII. század elején vették kezdetüket, amikor a Szibériát meghódító kozákok és orosz telepesek megjelentek az Amur vidéken. Miután Kína mandzsu uralom alá került, a mandzsu haderő kiszorította az Amur vidéken megtelepedett oroszokat, és az 1689-ben megkötött nyercsinszki szerződés (az első szerződés, amelyet Kína európai hatalommal kötött) ezt az állapotot rögzítette. Ugyanakkor a szerződés csak az Amur felső folyásánál jelölte ki a határvonalat. A XIX. század derekán tehát a cári

hatalom arra hivatkozhatott, hogy ezek a tisztázatlan hovatartozású területek korábban orosz fennhatóság alatt álltak, s elérte visszacsatolásukat. Az így a cári birodalomba most már szervesen beépült területek hamarosan teljesen eloroszosodtak. Eredetileg azonban sem a távol-keleti, sem a közép-ázsiai határszakaszon nem éltek jelentősebb számban kínaiak vagy oroszok, ezeket a vidékeket olyan őslakosság lakta, amelyeket mindkét állam a saját befolyása alá kívánt vonni.

A „kulturális forradalom” időszakában kínai részről kirobbantott hátréviszálly inkább hangulatkeltést szolgált, semmint ezekre a területekre ténylegesen betérjesztett igényt. A határtárgyalások konkrét tárgyát a történelmileg kialakult határok bizonyos szakaszainak kisebb arányú módosítása képezi.

⁹ Egy évig tartott tehát, amíg sikerült leküzdeni a forradalmi erők táborában támadt nézeteltéréseket. A kisebbségben maradt Csang Kuo-tao önkritikára kényszerült. Bár vezetőtisztátségeitől nem fosztották meg, 1938-ban szakított a kommunista mozgalommal, és a Kuo-mintang fennhatósága alatt álló területre szökött át. Később Hongkongban, majd Kanadában élt. Ott is halt meg.

¹⁰ Az elmúlt fél évszázadot Csang Hszü-liang lényegében véve házi őrizetben élte le, a 40-es évek vége óta Tajvan szigetén.

¹¹ Más kérdés – bár igen jellemző –, hogy azóta az is kiderült, Vu Han 1959-ben írásaival nem Maót akarta bírálni, hanem éppen egy Maótól

származó kezdeményezésre írta meg őket.

¹² Az ily módon kitelepített városi fiatalok milliói csak egy évtizeddel később térhettek vissza a családjukhoz. A „kulturális forradalom” irányítóinak ez a sakkhúzása több korosztályt fosztott meg a továbbtanulás lehetőségétől.

¹³ Nyilvánosságra hozott hivatalos dokumentum mindmáig nem ad számot a történekről. Minden jel arra mutat, hogy belső csatornákon keresztül tájékoztatták a lakosságot a Lin Piao-ügyről, ennek a tájékoztatásnak azután egyes elemei később kiszivárogtak, igaz, gyakran egymásnak ellentmondó, folklorisztikus részletekkel tűzdelve meg az alaptörténetet.

A KKP két évvel Lin bukása után, 1973 augusztusában összeült X. kongresszusa, amelynek éppen az volt a fő feladata, hogy a „kulturális forradalom” egyik irányítójának távozásával keletkezett űrt betöltse, azaz háritotta el az ügy eseménytörténetének ismertetését, hogy azt már korábban megismerhették az ország lakói. A világsajtóban az első ilyen témájú részletes beszámoló a jó kínai kapcsolatokkal rendelkező Wilfred Burchett ausztráliai újságíró tollából jelent meg (*Lin Piao összeesküvése – a teljes történet*, Far Eastern Economic Review 1973. augusztus 20.), aki a kongresszus idején járt Kínában, s olyanokkal beszélgetett, akik ismerték a belső tájékoztatás csatornáin terjesztett változatot, illetve a történekről közszájon forgó pletykákat. Az azóta Kínában megjelent visszaemlékezések, a „kulturális forrada-

lomról” szóló összefoglalók részben megerősítik, részben cáfolják Burchett beszámolóját.

A krónikás tizenhat évvel az események után is nehéz helyzetben van, a pontosnak tűnő részadatok ellenére is egymásnak ellentmondó információkból kell megpróbálnia kihámozni az igazságot.

¹⁴ A „felfegyverzett nép” koncepciójából kiindulva már a „nagy ugrás” idején is megpróbáltak úgynevezett „népi milíciákat” szervezni Kínában. A „kulturális forradalom” időszakában a „négyek” csoportja 1967-ben fogott hozzá, hogy a forradalmi lázadókól fegyveres munkásmilíciákat hozzon létre, hogy ezek fegyvereire támaszkodják. Ennek a jelentősége Lin Piao bukása után megnőtt, hiszen attól fogva a hadsereg mindinkább kikerült a szélsőbaloldali erők irányítása alól.

Elsősorban saját szűkebb pátriájukban, Sanghajban építették ki ezt a fegyveres testületet, amelyet olyan fegyverekkel is felszereltek, amelyek messze meghaladták egy milícia igényeit. A sanghaji milícianak például nem kevesebb, mint 130 rakétája, 234 kételtű tankja volt. 1973-ra a sanghaji milícia több százezer főt számlált, saját légvédelmi egységekkel is rendelkezett.

Miután Mao Ce-tung 1976. szeptember 9-én elhunyt, a „négyek” csoportja elérkezettnek látta az időt a teljes hatalomátvételre, amelyben elsősorban a „népi milíciák” támogatására számíthatott.

Október 5-én a pártvezetés a „négyek” nélkül, Hua Kuo-feng, Je Csi-en-jing és Li Hszi-en-nien vezetésével

a vezérkarnak a pekingi Nyugati-hegyekben levő központjában gyűlt össze, ahol döntést hozott a „négyek” letartóztatásáról, aminek végrehajtását a Vang Tung-hszing vezette biztonsági erőkre bízta. A letartóztatásokat 6-án hajnalban hajtották végre

Pekingben. 7-én a Politikai Bizottság Hua Kuo-fenget nevezte ki a KB elnökévé.

A tömeghangulatot látva a népi milícia sanghaji vezetői végül nem merték bevetni egységeiket a pekingi vezetés ellen.

NÉVMUTATÓ

A névmutató a kínai neveknél a kötetben használt magyar, ún. népszerű átírás mellett zárójelben megadja a Kínában ma használatos, hivatalos latin betűs átírást is. Ha a kettő megegyezik, akkor a kínait elhagytuk.

- Abahaj 1592–1643 [84]
Akuta 1068–1123 [62]
Andersson, Gunnar 1874–1960 [11, 14]
An Lu-san (An Lushan) ?–757 [54]
Apaoki 872–926 [60]
Balzac, Honoré de 1799–1850 [138]
Bebel, August 1840–1913 [121]
Black, Davidson 1884–1934 [11, 15]
Bljuher, Vaszilij 1889–1938 [154]
Borogyin, Mihail 1884–1951 [152]
Bremer, James John Gordon 1768–1850 [95, 96]
Burchett, Wilfred Graham 1911– [213]
Bülow, Bernhard von 1849–1929 [119]
Caj Ho-szen (Cai Heszen) 1895–193 [143]
Caj O (Cai E) 1882–1916 [134]
Cao Cao 155–220 [41]
Cao Zsu-lin (Cao Rulin) 1876–1966 [140]
Ce-hszi (Cixi) anyacsászárné 1835–1908 [116, 117, 118, 119, 120, 122, 124]
Ceng Kuo-csüan (Zeng Guoquan) 1824–1890 [107]
Ceng Kuo-fan (Zeng Guofan) 1811–1872 [104, 106, 107, 109]
Co Cung-tang (Zuo Zongtang) 1812–1885 [107, 109]
Courbet, Amédée Anatole Prosper 1827–1885 [110]
Csaj Zsung (Chai Rong) [56]
Csang Co-lin (Zhang Zuolin) 1875–1928 [137, 148, 149, 155, 158, 160, 161, 162, 163]
Csang Csiao (Zhang Jiao) ?–184 [40]
Csang Csien (Zhang Qian) ?–i. e. 114 [38]
Csang Csun-csiao (Zhang Chunqiao) 1917– [205, 206]
Csang Csü-cseng (Zhang Juzheng) 1525–1582 [76, 79]
Csang Cung-hsziang (Zhang Zongxiang) 1879–1962 [140]
Csang Hsziencsung (Zhang Xianzhong) 1606–1646 [83]
Csang Hszüeliang (Zhang Xueliang) 1901– [163, 172, 174, 176]
Csang Hszün (Zhang Xun) 1854–1923 [135]
Csang Kaj-sek (Chiang Kai-shek, Jjang Jieshi) 1887–1975 [12, 152, 154, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 168, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 185, 186, 187, 189, 190]
Csang Kuo-tao (Zhang Guotao) 1897–1979 [171]
Csang Taj-lej (Zhang Tailei) 1898–1927 [145, 166]
Csang Ven-tien (Zhang Wentian), mozgalmi néven Lo Fu 1900–1976 [169, 198]
Csao (Zhao), Csin, C'in (Qin) királya ?–i. e. 251 uralkodott 306–251 [29]

- Csao Ce-jang (Zhao Ziyang) 1919– [208, 209]
- Csao Cseng (Zhao Zheng) lásd Csin-házi Si Huang-ti császár [29, 30, 32]
- Csao Csi (Zhao Ji) lásd Szung-házi Huj-cung császár [62]
- Csao Kou (Zhao Gou) lásd Szung-házi Kao-cung császár [63]
- Csao Kuang-jin (Zhao Kuangyin) lásd Szung-házi Taj-cu császár [56, 57, 61]
- Csen Csiung-ming (Chen Qiongmíng) 1878–1933 [137, 149, 150, 151, 154, 158]
- Csen Ji (Chen Yi) 1901–1972 [189]
- Csen Kuo-fu (Chen Guofu) 1892–1951 [164]
- Csen Pi-huang (Chen Pihuang) [135, 136]
- Csen Po-ta (Chen Boda) 1914– [202]
- Csen Sao-jü (Chen Shaoyu), mozgalmi névén Vang Ming (Wang Ming) 1904–1974 [169]
- Csen Seng (Chen Sheng) ?-i. e. 208 [34]
- Csen Su-fan (Chen Shufan) [137]
- Csen Tu-hszü (Chen Duxiu) 1880–1942 [138, 139, 140, 142, 143, 145, 162, 165]
- Cseng Ho (Zheng He) 1371–1433 [73]
- Csi-jin (Qiyíng), külföldön ismert névén Kiyíng ?-1858 [99]
- Csi Paj-si (Qi Baishi) 1864–1957 [182]
- Csi-san (Qishan), külföldön ismert névén Kishen 1790?-1854 [96, 97, 103, 104]
- Csiang Csing (Jiang Qing) 1913– [205, 206]
- Csicserin, Georgij 1872–1936 [150]
- Csie (Jie) [19]
- Csien-lung (Qianlong) császár, Aiszin-Gijoro Hung-li, Csing-házi Kao-cung 1711–1799, uralkodott 1735–1795 [88, 91]
- Csin Kuj (Qin Gui vagy Csin Huj (Qin Hui) 1090–1155 [64, 65]
- Csin Pang-hszien (Qin Bangxian), mozgalmi névén Po Ku (Bo Gu) 1907–1946 [169]
- Csin-házi Si Huang-ti császár (Qin Shi Huangdi), Csao Cseng, (Zhao Zheng) vagy Jing Cseng (Ying Zheng) 259–210, uralkodott 221–210 [32, 33, 36, 44, 45]
- Cseng Cseng-kung (Zheng Chenggong), külföldön ismert névén Koxinga 1624–1662 [86, 89]
- Csou (Zhou) [19]
- Csou En-laj (Zhou Enlai) 1898–1976 [143, 154, 165, 176, 180, 204, 205]
- Csou-házi Ven király (Wendi) [19]
- Csou-házi Vu király (Wudi) [19, 35, 36]
- Csou herceg (Zhou gong) [19]
- Csu Hszü (Zhu Xi) 1130–1200 [60, 71]
- Csu Jüan-csang (Zhu Yuanzhang) lásd Ming-házi Taj-cu császár [69, 70, 72]
- Csu-ko Liang (Zhuge Liang) 181–234 [41]
- Csu Te (Zhu De) 1886–1976 [165, 166, 167, 168, 172, 179, 183, 185, 187]
- Csu Ti (Zhu Di) lásd Ming-házi Cseng-cu császár [72]
- Csu Ven (Zhu Wen) 854–914 [56]
- Csuang-hsziang (Zhuangxiang), Csin, C'in (Qin) királya ?-i. e. 247, uralkodott 250–247 [29]
- Csü Csiu-paj (Qu Qiubai) 1899–1935 [165]
- Dewey, John 1859–1952 [143]
- Dickens, Charles 1812–1870 [138]
- Dorgon 1612–1650 [84]

- Dumas fils, Alexandre 1824–1895 [138]
- Dzsingisz kán (Genghis khan), Temüdzsin 1162–1227 [66, 70, 121]
- Elliot, Charles 1801–1875 [95, 96, 97]
- Elliot, George 1784–1863 [95, 96]
- Engels, Friedrich 1820–1895 [6, 98, 147]
- Fan Csen (Fan Zhen) 450–515 [43]
- Fan Csung-jen (Fan Zhongyan) 989–1052 [59]
- Fan Zso-suj (Fan Ruoshui) [56]
- Fang La ?–1121 [58]
- Feng Jü-hsziang (Feng Yuxiang) 1882–1948 [137, 155, 158, 162, 163, 164]
- Feng Jün-san (Feng Yunshan) 1815?–1852 [101, 102, 103]
- Feng Kuj-fen (Feng Guifen) 1809–1874 [109]
- Feng Kuo-csang (Feng Guozhang) 1857–1919 [135, 136]
- Franke, Otto 1863–1946 [14]
- Fu Co-ji (Fu Zuoyi) 1894–1974 [190]
- Fu-csaj (Fu Chai) ?–i. e. 473 [26]
- Fu-vang (Fuwang), Csu Ju-hszün (Zhu Youxun) ?–1646 [85]
- Goodnow, Frank J. 1859–1939 [134]
- Gordon, Charles Georg 1833–1885 [107]
- Gutenberg, Johannes 1397?–1468 [57]
- György barát [68]
- III. György angol király 1738–1820, uralkodott 1760–1820 [91]
- Haberer [10]
- Han-házi Csing-ti (Jingdi) császár, Liu Csi (Liu Qi) ?–i. e. 140, uralkodott i. e. 156–140 [35]
- Han Fej-ce, Han Fej (Han Fei) i. e. 280?–233 [23, 24]
- Han-házi Kao-ti (Gaodi) vagy Kao-cu (Gaozu) császár, Liu Pang (Liu Bang) i. e. 256–195, uralkodott i. e. 206 (császárként 202)–195 [37]
- Han-házi Kuang-vu-ti (Guangwudi) császár, Liu Hszü (Liu Xiu) i. e. 5–i. sz. 57, uralkodott 25–57 [39]
- Han-házi Vu-ti (Wudi) császár, Liu Csö (Liu Che) i. e. 156–87, uralkodott i. e. 141–87 [37, 38]
- Han Lin-er ?–1367 [69]
- Han San-tung (Han Shantong) ?–1355 [69]
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 1770–1831 [5, 6, 7]
- Ho Jing-csin (He Yingqin) 1890– [173]
- Ho Lung (He Long) 1896–1969 [165, 179]
- Hsziang Jü (Xiang Yu), eredeti neve Hsziang Csi (Xiang Ji) i. e. 233–202 [35]
- Hsziang-zsung (Xiangrong) 1800?–1856 [104]
- Hsziao (Xiao), Csin, C'in (Qin) kormányzója [27]
- Hsziao Csaó-kuj (Xiao Zhaogui) 1820?–1852 [101, 102]
- Hsziao-ven (Xiaowen), Csin, C'in (Qin) király, i. e. 303–250, uralkodott i. e. 251–250 [29]
- Hszie-li (Xieli) kagán [48]
- Hszien-feng (Xianfeng) császár, Aiszin-Gijoro Ji-csu, Csing-házi Vencung 1831–1862, uralkodott 1850–1861 [109, 116]
- Hszüing Ping-kun (Xiong Bingkun) 1885–1969 [127]
- Hszü Naj-csi (Xu Naiji) 1777–1839 [94]
- Hszü Si-csang (Xu Shichang) 1855–1939 [149]
- Hszüan-can (Xuanzang) 602–664 [50]
- Hszüan-tung (Xuantong) császár, Ai-

- szin-Gijoro Pu-ji, 1906–1967, uralkodott 1909–1911 [172]
- Hu Han-min 1879–1936 [158]
- Hu Jao-pang (Hu Yaobang) 1915–[208, 209]
- Hu Si (Hu Shi) 1891–1962 [139, 143]
- Hua Kuo-feng (Hua Guofeng) 1921– [205, 208]
- Huan, Csi (Qi) fejedelme i. e. 646 [25]
- Huang Csaó (Huang Chao) ?–884 [55]
- Huang Csüe-ce (Huang Juezi) 1793–1853 [94]
- Huang Cung-hszi (Huang Zongxi) 1610–1695 [78, 87]
- Huang Hszing (Huang Xing) 1874–1916 [126, 229]
- Hugo, Victor 1802–1885 [138]
- Hung Hszü-csüan (Hong Xiuquan) 1814–1864 [100, 101, 102, 103, 105, 106, 107],
- Hung Liang-csi (Hong Liangji) 1746–1809 [89]
- Hung Seng (Hong Sheng) 1645–1704 [87]
- Hung Tien-kuj-fu (Hong Tianguifu) 1849–1864 [107]
- Hung Zsen-kan (Hong Rengan) 1822–1864 [101, 106, 107]
- Ilipu 1772–1843 [99]
- Itagaki Szejsiro [130]
- Ito Hirobumi 1841–1909 [112]
- Jang C sien (Yang Jian) lásd Szuj-házi Ven-ti császár [44]
- Jang Hszü-csing (Yang Xiuqing) 1820?–1856 [101, 102, 103, 105]
- Jang Hu-cseng (Yang Hucheng) 1893–1949 [174]
- Jang Jung (Yang Yong) [44]
- Jang Kuang (Yang Guang) lásd Szuj-házi Jang-ti császár [44, 45]
- Jang Kuj-fej (Yang Guifei) ?–756 [54, 87]
- Jang Kuo-csung (Yang Guozhung) ?–756 [54]
- Jang Ming-csaj (Yang Mingzhai) [143]
- Jao Ven-jüan (Yao Wenyan) 1931–[200, 205]
- Jaurès, Jean 1859–1914 [121]
- Je C sien-jing (Ye Jian-ying) 1897–1986 [179]
- Je Ting (Ye Ting) 1896–1946 [165, 166]
- Jen Fu (Yan Fu) 1853–1921 [137]
- Jen Hszi-san (Yan Xishan) 1883–1960 [137, 163]
- Jen Po-tao (Yan Botao) ?–1855 [98]
- Ji-csing (Yijing) 1791–1853 [98]
- Ji-san (Yishan) 1790?–1854 [97]
- Joffe, Adolf 1883–1927 [151]
- Jung-cseng (Youngzheng) császár, Aiszin-Gijoro Jin-csen, Csing-házi Si-cung 1678–1735, uralkodott 1723–1735 [88, 110]
- Jüan Si-kaj (Yuan Shikai) 1858–1916 [111, 117, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 137]
- Jüe Fej (Yue Fei) 1103–1142 [64, 65]
- Kang-hszi (Kangxi) császár, Aiszin-Gijoro Hszüan-je, Csing-házi Seng-cu 1654–1722, uralkodott 1661–1722 [88, 90]
- Kang Ju-vej (Kang Youwei) 1858–1927 [115, 116, 117, 118, 135, 140]
- Kao Jing-hsziang (Gao Yingxiang) ?–1636 [82]
- Kao Kang (Gao Gang) 1905–1954 [171]
- Ketteler, Clemens von ?–1900 [119]
- Kiszely István [211]
- Kolumbusz Kristóf, Christoforo Colombo 1446?–1506 [74]
- Konfuciusz (Confucius), Kung Csiu (Kong Qiu), Kung mester, Kung-

- ce (Kong Zi) i. e. 551–479 [9, 22, 23, 24, 25, 43, 88]
- Kou Csun (Kou Zhun) 961–1023 [61]
- Ku Cseng-hung (Gu Zhenghong) 1905–1925 [156]
- Ku Hszien-cseng (Gu Xiancheng) 1550–1612 [79]
- Kuan Csung (Guan Zhong) ?–i. e. 645 [25]
- Kuan Tien-pej (Guan Tianpei) 1781–1841 [97]
- Kuang-hszü (Guangxu) császár, Aiszin-Gijoro Caj-tien, Csing-házi Tö-cung 1871–1908, uralkodott 1875–1908 [115, 117]
- Kubiláj (Kublai) császár 1215–1294, uralkodott 1259–1294 [66, 67, 68]
- Kuj-vang (Guiwang), Csu Ju-lang (Zhu Youlang) 1623–1662 [86]
- Kung Hsziang-hszi (Kong Xiangxi), külföldön H. H. Kung néven ismert 1880–1967 [164]
- Kung Sang-zsen (Kong Shangren) 1648–1718 [87, 88]
- Kuo Ce-hszing (Guo Zixing) ?–1355 [69]
- Kuroda [112]
- Lao-ce (Lao Zi), Öreg mester, eredeti nevén Lao Tan (Lao Dan), i. e. VI. sz., a neki tulajdonított mű i. e. IV–III. sz. [21, 40]
- Lao Tu (Lao Du) ?–i. e. 238 [30]
- Leibniz, Gottfried Wilhelm 1646–1716 [5]
- Lenin, Vlagyimir Iljics 1870–1924 [120, 130, 147, 150, 153, 154, 156]
- Li Ce-cseng (Li Zicheng) 1606–1645? [82, 83]
- Li Cse (Li Zhi) 1527–1602 [77, 78]
- Li Csien-cseng (Li Jianzheng) [47]
- Li Cung-zsen (Li Zongren) 1891–1969 [190]
- Li Han-csün (Li Hanjun) 1890–1927 [145]
- Li Hszien-nien (Li Xiannian) 1909?– [208]
- Li Hsziu-cseng (Li Xiucheng) 1823–1864 [106, 107]
- Li Hung-csang (Li Hongzhang) 1823–1901 [107, 109, 111, 112, 115, 121–122]
- Li Jüan (Li Yuan) lásd Tang-házi Kao-cu császár [46, 47, 48]
- Li Jüan-hung (Li Yuanhong) 1864–1928 [128, 129, 132, 133, 134, 135, 149, 155]
- Li Kang (Li Gang) 1083–1140 [62, 63, 64]
- Li Ko-jung (Li Keyong) ?–908 [56]
- Li Kou (Li Gou) 1009–1059 [59]
- Li Lie-csün (Li Liejun) 1882–1946 [132]
- Li Si-min (Li Shimin) lásd Tang-házi Taj-cung császár [46, 47, 48, 50]
- Li Szan-caj (Li Sancai) ?–1623 [79]
- Li Sze (Li Si) i. e. 280–208 [31, 32, 33]
- Li Ta-csao (Li Dazhao) 1889–1927 [142, 143, 145, 152, 161]
- Li Taj-po, Li Po (Li Bai) 701–762 [52, 53]
- Liang Csi-csao (Liang Qichao) 1873–1929 [115, 117, 118, 129, 134]
- Liao Csung-kaj (Liao Zhongkai) 1877–1925 [154, 158, 159]
- Liao Ta-csu (Liao Dazhu) [170]
- Liebknecht, Karl 1871–1919 [121]
- Lin Cö-hszü (Lin Zexu) 1785–1850 [94, 95, 96, 97]
- Lin Feng-hsziang (Lin Fengxiang) 1825–1855 [105]
- Lin Li-heng [203]
- Lin Li-kuo (Lin Ligu) 1944?–1971 [203]
- Lin Piao (Lin Biao) 1907–1971 [179, 189, 198, 199, 201, 202, 203, 204, 205, 206]
- Liu Cse-tan (Liu Zhidan) 1903–1936 [171]

- Liu Cun-hou [137]
 Liu Fu-tung (Liu Futong) ?-1367 [69]
 Liu Hszü (Liu Xiu) lásd Han-házi Kuang-vu-ti császár [39]
 Liu Pang (Liu Bang) lásd Han-házi Kao-ti vagy Kao-cu császár [34, 35, 36, 37]
 Liu Pej (Liu Bei) 161-223 [41]
 Liu Po-cseng (Liu Bocheng) 1892-1986 [179, 189]
 Liu Sao-csi (Liu Shaoqi) 1898-1969 [183, 189, 196, 202]
 Lu Cung-jü (Lu Zongyu) [140]
 Lu Hszün (Lu Xun) 1881-1936 [139, 172]
 Lu Ting-ji (Lu Dingyi) 1904- [200]
 Lu Zsung-ting (Lu Rongting) 1865-1936 [136, 137, 148]
 Luxemburg, Rosa 1871-1919 [121]
 Lü Pu-vej (Lü Buwei) ?-i. e. 235 [29, 30, 31]
 Ma Si-jing (Ma Shiyong) 1591-1646? [85]
 Macartney, George 1737-1806 [91]
 Majakovszkij, Vlagyimir 1893-1930 [160]
 Mamajev, I. 1896- [143]
 Mao Ce-tung (Mao Zedong) 1893-1976, [6, 143, 145, 147, 167, 168, 171, 172, 183, 186, 187, 192, 194, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207]
 Marx, Karl 1818-1883 [6, 7, 100, 106, 147]
 Mejdzi, Macuhito japán császár 1852-1912, uralkodott 1867-1912 [117]
 Meng-ce (Meng Zi), latinosan Menciusz, eredeti neve Meng Ko (Meng Ke) i. e. 371?-289 [20]
 Ming-házi Cseng-cu (Chengzu) császár (halotti név), rendes neve Csu Ti (Zhu Di), uralkodási érájának neve Jung-lo, 1360-1424, uralkodott 1402-1424 [72]
 Ming-házi Taj-cu (Taizu) császár (halotti név), rendes neve Csu Jüancsang (Zhu Yuanzhang), uralkodási érájának neve Hung-vu, 1328-1398, uralkodott 1368-1398 [69, 70, 72]
 Mo-ce (Mo Zi) eredeti neve Mo Ti (Mo Di), i. e. 480?-400? [23]
 Montecorvin, Jean de [68]
 Möncke (Mangu), uralkodott 1251-1259 [66, 67]
 Mu Csang-a (Mu Zhanga) vagy Mudzsana 1782-1856 [94]
 Nagy Péter, I. Péter orosz cár 1672-1725, uralkodott 1682-1725 [117]
 Needham, Joseph 1900- [211]
 Nie Er 1912-1935 [192]
 Niu Csien (Niu Qian) ?-1858 [98]
 Nixon, Richard 1913- [205]
 Nurhaci (Nurhachi) 1559-1626 [84]
 Ojama Ivao 1842-1916 [111]
 Ou-jang Hszü (Ouyang Xiu) 1007-1072 [59]
 Ögödej (Ogadai) uralkodott 1229-1241 [66]
 Palmerston, Henry John Temple 1784-1865 [95, 97]
 Pan Csao (Ban Chao) 32-102 [40]
 Parker, William 1781-1866 [98]
 Pavlov, Pavel 1892-1924 [154]
 Peel, Robert 1788-1850 [98]
 Pej Ven-csung (Pei Wenzhong) [11]
 Peng Csen (Peng Zhen) 1902 [200]
 Peng Tö-huaj (Peng Dehui) 1898-1974 [179, 189, 198, 200]
 Perestrello, Rafael [75]
 Po Csü-ji (Bai Juyi) 772-846 [54]
 Polo, Marco 1254-1324 [58, 64, 68, 75, 178]
 Pottinger, Henry 1789-1856 [97, 98, 99]

- Pu-ji (Puyi), lásd Hszüan-tung császár [172]
- Rabban Szauma [68]
- Ricci, Matteo 1552–1610 [75]
- Rolland, Romain 1866–1944 [121]
- Russell, Bertrand 1872–1970 [143]
- Sang Jang (Shang Yang), eredeti neve Kung-szun Jang (Kongsun Yang) i. e. 390–338 [27]
- Schlosser, Max [11]
- Si Ko-fa (Shi Kefa) 1601–1645 [85, 88]
- Si Naj-an (Shi Naian) [58]
- Si Ta-kaj (Shi Dakai) 1831–1863 [102, 106]
- Stein Aurél 1862–1943 [38]
- Stilwell, Joseph W. 1883–1946 [183]
- Sze-ma C sien (Sima Qian) i. e. 145?–90? [17, 25, 35]
- Sze-ma Kuang (Sima Guang) 1019–1086 [59]
- Sztálin, Jozsif 1879–1953 [147, 186, 193.]
- Szu Csao-cseng (Su Zhaozheng) 1885–1929 [166]
- Szu Tung-po (Su Dongpo), eredeti neve Szu Si (Su Shi) 1037–1101 [59]
- Szuj-házi Jang-ti (Yangdi), Jang Kuang 580–617 uralkodott 580–617 [44, 45, 46]
- Szuj-házi Ven-ti (Wendi) császár, Jang C sien 541–604, uralkodott 581–604 [44, 45]
- Szun Jat-szen (Sun Yat-sen, Sun Zhongshan) 1866–1925 [118, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 140, 146, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 164, 176, 177]
- Szun Csuan-fang (Sun Chuanfang) 1885–1935 [160]
- Szun Csüan (Sun Quan) 182–252 [41]
- Szung Ce-ven (Song Ziwen), külföldön ismert nevén T. V. Soong 1894–1971 [164]
- Szung Csiang (Song Jiang) XII. sz. [58]
- Szung Csiao-zsen (Song Jiaoren) 1882–1913 [132]
- Szung-házi Huj-cung (Huizong) császár, Csao Csi (Zhao Ji) 1082–1135, uralkodott 1100–1126 [62, 63]
- Szung-házi Kao-cung (Gaozong) császár, Csao Kou (Zhao Gou) 1107–1187, uralkodott 1127–1162 [63, 64, 65]
- Szung-házi Taj-cu (Taizu) császár, 927–976, uralkodott 960–976 [56, 57, 61]
- Taj Csi-tao (Dai Jitao) 1891–1949 [158]
- Tamerlán lásd Timur [121]
- Tang Csi-jao (Tang Jiyao) 1881–1927 [134, 137]
- Tang-házi Hszüan-cung (Xuanzong) császár, Li Lung-csi (Li Longji) 685–762, uralkodott 712–756 [52]
- Tang-házi Kao-cu (Gaozu) császár, Li Jüan (Li Yuan) 565–635, uralkodott 618–626 [46, 47, 48]
- Tang-házi Kao-cung (Gaozong) császár, Li Cse (Li Zhi) 628–683, uralkodott 649–683 [50]
- Tang-házi Taj-cung (Taizong) császár, Li Si-min (Li Shimin) 599–649, uralkodott 627–649 [46, 47, 48, 50]
- Tan Sze-tung (Tan Sitong) 1865–1898 [118]
- Tao-kuang (Daoguang) császár, Aiszin-Gijoro Min-ning, Csing-házi Hszüan-cung 1782–1850, uralkodott 1820–1850 [94, 96]
- Teilhard de Chardin, Pierre 1881–1955 [11]

- Temüdzsin (Temujin), lásd Dzsingisz kán
 Teng Hsziao-ping (Deng Xiaoping) 1904– [202, 205, 207, 209]
 Tien Han (Tian Han) 1898–1968 [192]
 Thoma Andor [211]
 Timur 1336–1405 [74, 121]
 Tolsztoj, Lev 1828–1910 [138]
 Tu Fu (Du Fu) 712–770 [53]
 Tuan Csi-zsuj (Duan Qirui) 1865–1936 [134, 135, 136, 140, 148, 155]
 Tung-cse (Tongzhi) császár, Aiszin-Gijoro Caj-csun, Csing-házi Mucung 1856–1874, uralkodott 1861–1874 [116]
 Tung Csung-su (Dong Zhongshu) i. e. 179?–104 [36]
 Tung Pi-vu (Dong Biwu) 1886–1975 [192]
 Van Ji-zsung (Wan Yirong) 1845–1900 [17]
 Vang An-si (Wang Anshi) 1021–1086 [59, 60]
 Vang Ce-jung (Wang Ziyong) ?–1633 [82]
 Vang Csing-vej (Wang Jingwei) 1883–1944 [126, 129, 158, 162, 163, 164, 165, 173, 177, 178, 181]
 Vang Fu-cse (Wang Fuzhi) 1619–1692 [78, 87]
 Vang Hszien-cse (Wang Xianzhi) ?–878 [55]
 Vang Hung-ven (Wang Hongwen) 1934– [205]
 Vang Jang-min (Wang Yangming) 1472–1526 [77]
 Vang Liu (Wang Liu) [93]
 Vang Mang (Wang Mang) i. e. 33–i. sz. 23 [38, 39]
 Vang Mao-jin (Wang Maoyin) 1798–1865 [93]
 Vang Tung-hszing (Wang Dongxing) 1916– [214]
 Vej Csang-huj (Wei Changhui) ?–1856 [102, 105, 106]
 Vej Csung-hszien (Wei Zhongxian) 1568–1627 [79, 80]
 Vej Jüan (Wei Yuan) 1794–1857 [108–109]
 Ven (Wen), Csin, Cin (Jin) fejedelme [26]
 Viktória angol királynő 1819–1901, uralkodott 1837–1901 [96]
 Vilmos császár, II. Vilmos német császár 1859–1941 [119]
 Vojtyinszkij, Grigorij 1893–1953 [143]
 Voltaire, François-Marie 1694–1778 [5]
 Vu Ce-hszü (Wu Zixu) i. e. V. sz. [26]
 Vu Cö-tien (Wu Zetian) császárnő 624–705, uralkodott 690–705 [50, 51]
 Vu Csi (Wu Qi) i. e. V–IV. sz. [27]
 Vu Csin-ting (Wu Jinting) [14]
 Vu Han (Wu Han) 1909–1969 [200]
 Vu Kuang (Wu Guang) ?–i. e. 208 [34]
 Vu Pej-fu (Wu Peifu) 1874–1939 [137, 149, 151, 155, 158, 160]
 Vu Si-fan (Wu Shifan) ?–1681 [86]
 Vu Szan-kuj (Wu Sangui) 1612–1678 [83, 84, 86]
 Vu Zsu-kang (Wu Rukang) [12]
 Waldersee, Alfred 1832–1904 [119]
 Watson, Henry 1737–1786 [92]
 Weidenreich, Franz 1873–1948 [11, 15]
 Wheeler [92]
 Zdansky O. [11]
 Zsuan Ta-cseng (Ruan Dacheng) 1587?–1646 [80, 85]
 Zsuj-cseng (Ruicheng) –1914? [127]
 Zsung-lu (Ronglu) 1836–1903 [117]

KRONOLÓGIAI TÁBLÁZAT

(Zárójelben a kínai latin betűs átírás)

Sang-Jin (Shang-Yin) i. e. 1600–1027

Csou (Zhou) i. e. 1027–256

Nyugati Csou i. e. 1027–771

Keleti Csou i. e. 770–256

Tavaszi és őszi korszak i. e. VIII–V. század

Hadakozó fejedelemségek kora i. e. V–III. század

Csin (Qin) i. e. 221–206

Han i. e. 206 – i. sz. 220

Nyugati Han i. e. 206 – i. sz. 9

Keleti Han 25–220

A három királyság kora, 220–280

Vej (Wei) 220–265

Su (Shu) 221–263

Vu (Wu) 222–280

Csin (Jin) 265–420

Északi és déli dinasztiák kora
420–589

Szuj (Sui) 581–618

Tang 618–907

Az öt dinasztia kora 907–960

Szung (Song) 960–1279

Északi Szung 960–1127

Liao (kitajok) 916–1125

Déli Szung 1127–1279

Csin (Kin) (dzsürsücsik) 1115–1234

Jüan (Yuan) (mongolok) 1271–1368

Ming 1368–1644

Csing (Qing) (mandzsuk) 1644–1911

Kínai Köztársaság 1912–1949

Kínai Népköztársaság 1949–

KOZMOSZ KÖNYVEK

IRODALOM

Ez a jegyzék a kínai történelemmel kapcsolatos, magyar nyelven íródott vagy magyarra lefordított munkákat tartalmazza, amelyekből az olvasó további ismereteket szerezhet e tárgykörben, tehát amolyan „ajánlott irodalom”. Hely hiányában tanulmányokat, cikkeket nem vetünk fel, csak önálló köteteket, teljességre azonban itt sem törekedhetünk. Magától értetődik, hogy ezek az írások nemcsak Kínáról informálnak, hanem – meghatározott mértékig – magukon hordják annak a kornak a bélyegét is, amelyben íródtak.

A szerző az e kötetben felhasznált kínai filozófiai, történeti szövegekből és dokumentumokból vett idézeteket, ha már volt magyar fordításuk, általában ezekből a munkákból vette át. Elsősorban a Tőkei Ferenc fordította filozófiai szöveggyűjteményből, Tőkei Ferenc és Miklós Pál irodalomtörténetéből (például a Fan Csen *A lélek mulandóságáról* című művéből vett idézetet Csongor Barnabás fordításában), Jefimov történeti munkájából és Jermasov Szun Jat-szen-monográfiájából.

Ha történeti forrásként használhatók, szépirodalmi és irodalomtörténeti műveket is felvettünk jegyzékünkbe.

Az ázsiai termelési mód a történelemben. Tanulmányok, vitacikkek. Bp. 1982, Gondolat. (A kötetet vá-

logatta, szakmailag ellenőrizte Ecsedy Csaba, az előszót írta Tőkei Ferenc, fordította Ács Zoltán, Baracs Ágnes, Csongor Barnabás, Ferenczy Mária, Kardos Tatjana, Paulinyi Zoltán, Sebes Anna)

Balázs, Étienne: Gazdaság és társadalom a régi Kínában. Bp. 1976, Európa. (Válogatta, angolból és franciából fordította, a jegyzeteket, a név- és tárgymutatót készítette Ecsedy Ildikó, az előszót írta Tőkei Ferenc)

Baracs Dénes: „Virágozzék egy szál virág!” Bp. 1980, Kossuth

Braun, Otto: Menetelés Kínában. 1932–1939. Bp. 1975, Kossuth. (Németből fordította Tandori Dezső)

Ecsedy Ildikó: Nomádok és kereskedők Kína határain. Bp. 1979. Akadémiai. Kőrösi Csoma kiskönyvtár 16.

Elvin, Mark: Fejlődés és stagnálás a kínai történelemben. Bp. 1977, Kossuth. (Angolból fordította Endreffy Zoltán, a szöveget az eredetivel egybevetette Kis János)

Epstein, Israel: Kína forradalma. Bp. 1949, Szikra. (Angolból fordította Gömöri Endre)

Frank László: Szun Jat-szen élete. Bp. 1966, Móra. Nagy emberek élete

Galla Endre: Világjáró magyar irodalom. A magyar irodalom Kínában. Bp. 1968, Akadémiai. Kőrösi Csoma kiskönyvtár 5.

- Gernet, Jacques: Kína hétköznapijai a mongol hódítás előestéjén, 1250–1276. Bp. 1980, Gondolat. (Franciából fordította Gyáros Erzsébet, az eredetivel egybevetette és szakmailag ellenőrizte Csongor Barnabás, a képeket válogatta Cseh Éva)
- Glunyin, Vlagyimir: Szocialista forradalom Kínában, Bp. 1961, Kossuth. (Oroszból fordította Pirityi Sándor)
- Gömöri Endre: A sas és a sárkány. Washington–Peking. 1844–1982. Bp. 1983, Kossuth. Nemzetközi zsebkönyvtár
- Hatvany Bertalan: Ázsia lelke. Bp. 1935, Franklin
- Hatvany Bertalan: A kínai kérdés története. Bp. 1937, Pantheon
- Hidasi Gábor: Gazdaság és politika a Kínai Népköztársaságban. Bp. 1979, Kossuth
- Hu Csiao-mu: A Kínai Kommunista Párt harminc éve. Bp. 1952, Szikra
- Jefimov, Gerontyij: Kína újkori és legújabbkori története. Bp. 1951, Szikra. (Oroszból fordította Kozma Géza)
- Jermasov, Iszaak: Kína tegnap és ma. Bp. 1953, Szikra. (Oroszból fordította Kozma Géza)
- Jermasov, Iszaak: Szun Jat-szen. Bp. 1969, Kossuth. (Oroszból fordította Perényi József)
- Józsa Sándor: Kína és az Osztrák–Magyar Monarchia. Bp. 1966, Akadémiai. Kőrösi Csoma kis-könyvtár 2.
- Kapica, Mihail: Kína. Három évtized, három politika. Bp. 1982, Kossuth (Oroszból fordította Polonyi Péter és Nyirő József)
- Kara-Murza, Georgij: A nagy kínai parasztháború, 1850–1864. Bp. 1954, Művelt Nép. (Oroszból fordította Kozma Géza)
- Kína. Bp. 1955, Szikra
- A kínai filozófia. Ókor I–III. Bp. 1962, 1964, 1967, Akadémiai. (Második kiadás 1980, harmadik kiadás 1987. Válogatta, kínaiból fordította, a bevezetőket és jegyzeteket írta Tőkei Ferenc)
- Kínai múlt és jelen. Bp. 1973, Kossuth (Összeállította Pálos Tamás és Polonyi Péter)
- Kína Kommunista Pártjának VIII. kongresszusa. Rövidített jegyzőkönyv. Bp. 1956, Kossuth
- Kína rövid története. Bp. 1960, Kossuth. (Angolból fordította Forgács Marcell)
- A KKP VIII. országos kongresszusának második ülészaka, 1958. május 5–23. Bp. 1958, Kossuth
- Konrad, Nyikolaj: A történelem értelméről. Bp. 1977, Magvető, Gyorsuló idő. (Oroszból fordította Bakcsy György, Király Zsuzsa, Polonyi Péter, a sinológiai vonatkozásokat ellenőrizte Polonyi Péter)
- Kuo Mo-zso: Egyetemi éveim. Bp. 1962, Európa. (Kínaiból fordította és a jegyzeteket írta Miklós Pál)
- Kuo Mo-zso: Ifjúkor. Bp. 1961, Európa. (Kínaiból fordította Miklós Pál, a jegyzeteket írta Csongor Barnabás)
- Ligeti Lajos: Kína. Múlt és jelen. Bp. 1935, Magyar Szemle Társaság. Kincsestár 20.
- Lóczy Lajos: A Mennyei Birodalom (Khina) története. Bp. 1901. Lampel. A Magyar Földrajzi Társaság

- Könyvtára 2. (Második kiadás 1902)
- Magyar Lajos: A kínai mezőgazdaság hagyományos szerkezete. Bp. 1981, Kossuth. (Oroszból fordította Polonyi Péter, a fordítást az eredetivel egybevetette, a kötetet sajtó alá rendezte és a mutatókat készítette Ferenczy Mária)
- Mao Ce-tung: Válogatott művei I–IV. Bp. 1952, 1953, 1954, Szikra
- Marco Polo utazásai. Bp. 1963, Gondolat. Világjárók. Klasszikus útleírások III. (Olaszból fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Vajda Endre)
- Maspero, Henri: Az ókori Kína. Bp. 1978, Gondolat. (Franciából fordította Csongor Barnabás, a fordítást ellenőrizte Ligeti Lajos, az utószót írta Tőkei Ferenc)
- Miao Csü-huang: A Kínai Kommunista Párt rövid története. Bp. 1959, Kossuth. (Oroszból fordította Szabó Mária)
- Miklós Pál: A tunhuangi Ezer Buddha barlangtemplomok. Bp. 1959, Helikon
- Miklós Pál: A Zen és a művészet. Bp. 1978, Magvető. Gyorsuló idő
- Őstársadalom és ázsiai termelési mód. Bp. 1976, Magvető. Elvek és utak. (Második, bővített kiadás 1976. Szerkesztette Tőkei Ferenc)
- Polonyi Péter: Mit kell tudni a Kínai Népköztársaságról. Bp. 1974, Kossuth (Második, javított és bővített kiadás 1980)
- Prušek, Jaroslav: A kínai nép szabadságharca. Bp. 1950, Szikra. (Cseh-ből fordította Úrhegyi Emília)
- P. Szabó József: Kína – ma. Bp. 1986, Zrínyi
- Pu Ji: Az utolsó kínai császár voltam. Bp. 1969, Kossuth. (Kínaiból fordította, az előszót és a jegyzeteket írta Józsa Sándor)
- Qi Wen (Csi Ven): Kína. Általános áttekintés. Peking–Budapest, 1985. A kiadvány a Kínai Idegen Nyelvű Kiadó megbízásából az INTERPRESS Kiadó és Nyomda Vállalat gondozásában készült. (Angolból fordította Lukács Éva)
- Rónaszegi Miklós: Így élt Marco Polo. Bp. 1974, Móra
- Sikin, J. V.–Szapozsnyikov, B. G.: A távol-keleti győzelem. Bp. 1978, Zrínyi. (Oroszból fordította Horváth Zoltán)
- Smedley, Agnes: Kína harci dala. Bp. 1948, Szikra. (Angolból fordította Gáspár Endre)
- Smedley, Agnes: Kína visszaüt. Bp. 1950, Szikra. (Angolból fordította P. Kerekes Éva)
- Smedley, Agnes: A vérző Kína, Bp. 1938, Epocha. (Fordította Benamy Sándor)
- Szimonov, Konsztantyin: Harcoló Kína, Bp. 1950, Szikra
- Tőkei Ferenc: Az ázsiai termelési mód kérdéséhez. Bp. 1965, Kossuth. (Második, javított és bővített kiadás 1975)
- Tőkei Ferenc: A kínai elégia születése. K'ü Jüan és kora. Bp. 1959, Akadémiai. (Második, bővített kiadás 1986, Kossuth) Esztétikai kis-könyvtár
- Tőkei Ferenc–Miklós Pál: A kínai irodalom rövid története. Bp. 1960, Gondolat
- Tőkei Ferenc: Műfajelmélet Kínában a III–VI. században. Liu Hie elmé-

Iete a költői műfajokról. Bp. 1967, Akadémiai
Tőkei Ferenc: Sinológiai műhely. Bp. 1974, Magvető. Elvek és utak
Tőkei Ferenc: Vázlatok a kínai irodalomról. Bp. 1970, Kossuth. Esztétikai kiskönyvtár
Tretyakov, Szergej: Teng Si-hua. Bp. 1960, Európa. (Oroszból fordította Wessely László)
Várnai Ferenc: A maoisták útja. Bp. 1976, Kossuth
Vasziljev, Leonyid: Kultuszok, vallások és hagyományok Kínában. Bp.

A további tájékozódáshoz felhasználható Ferenczyné Wendelin Lídia: Kínai–magyar bibliográfia. (Bp. 1959, Országos Széchényi Könyvtár),
Apor Éva és Ecsedy Ildikó: Magyar szerzők Ázsiáról és Afrikáról, 1950–1962. (Bp. 1963, Akadémiai Kiadó) és Mészáros Klára: Magyar Szerzők Kínáról, 1963–1978. (Bp. 1979, MTA Világgazdasági

1977, Gondolat. (Oroszból fordította Kovács Zoltán, a fordítást ellenőrizte és a jegyzeteket kiegészítette dr. Ferenczy Mária, a képeket válogatta Cseh Éva)
Vincze Attila: Kína bel- és külpolitikája a KKP XII. kongresszusának tükrében. Bp. 1983. Magyar Külügyi Intézet
Vlagyimirov, Pjotr: Kína különleges körzete, 1942–1945. Budapest–Uzsgorod, 1976, Kossuth–Kárpáti. (Oroszból fordította Fazekas István és Kassai Ferenc)

Kutatóintézet Tudományos Tájékoztató Szolgálatának közleményei) című bibliográfia
Számos tanulmány jelent meg a Kőrösi Csoma Társaság Keletkutatás és az MTA Orientalisztikai Munkaközösség Történelem és kultúra című időszakos kiadványainak hasábjain, valamint az Élet és Tudomány 1986. október 24-i kínai számában

TARTALOM

- A NAGY FALON INNEN ÉS TÚL 5
- MIÓTA KÍNAIK A KÍNAIK? 8
Az eltűnt csontok 8
A megtalált csontok 16
- KONFUCIUSZ ÉS KORA 19
A Csouk megdöntik a Sangok uralmát 19
Vitatkozó filozófusok 21
Hadakozó fejedelemségek 25
- KÍNA EGYESÜL 28
Csin a hat fejedelemség fölé kerekedik 28
Az első császár 29
Az első parasztfelkelés 34
- A TÁRSADALMI KIEGYEZÉS KORA – A HAN-BIRODALOM 34
Liu Pang megszerzi a hatalmat 34
A „harci erényekkel ékes” császár 35
Vang Mang reformja 38
A sárgaturbánosok felkelése 39
- A DARABOKRA HULLOTT BIRODALOM 41
Észak és dél 41
Az új hit elterjedése 42
- A KÖZÉPKORI KÍNA ARANYKORA – A TANG-BIRODALOM 44
Egy véres kezű zsarnok bukása 44
- Alapozás hosszabb távra 46
Védekező és támadó háborúk 48
Asszony a trónon 50
A „Kaj-jüani szép napok” 51
An Lu-san lázadása 54
Huang Csao felkelése 55
- A KÖZÉPKORI KÍNA EZÜSTKORA – A SZUNG-BIRODALOM 56
Csao Kuang-jin ismét egyesíti az országot 56
Középkori gazdasági és technikai forradalom? 57
Reformerek és ellenreformerek 58
Kitajok, tangutok, dzsürcsik 60
- KÍNA DZSINGISZ KÁN UTÓDAINAK URALMA ALATT 66
A mongolok leigázzák Kínát 66
A vörösturbánosok 68
- MING CSÁSZÁROK A TRÓNON 69
Megszületik a „Fény Birodalma” 69
Nankingból Pekingbe 72
Miért nem a kínaiak fedezték fel Európát? 73
A „kínai felvilágosodás” 75
Li Ce-cseng parasztfelkelése 81
- A MANDZSU URALOM SZÁZADAI 82
A mandzsuk leigázzák Kínát 82
A mandzsuk konszolidációja 86
Az ópiumháborúk megnyitják Kína kapuit 89

A Nagy Egyenlőség Mennyei Birodalma 100
Az „önerősítés” és kudarc 108
A „száznapos reform” 115
Az igazságot tevő ököl 118
Szun Jat-szen pártja megdönti a monarchiát 124

A KÖZTÁRSASÁG KANYARGÓS ÚTJAI 128

Győzött-e a forradalom? 128
Szun Jat-szen második forradalma 130
Jüan Si-kaj császár szeretne lenni 133
„Hadurak” országlása, Szun Jat-szen első kantoni kormánya 134
A szellem forradalma 137
Az 1919. évi „május 4-e mozgalom” 140
A Kínai Kommunista Párt megalakulása 142
Szun Jat-szen második kantoni kormánya 148
Szun Jat-szen harmadik kantoni kormánya, a KKP és a Kuomintang együttműködése, Szun Jat-szen halála 150
Az 1925. évi „május 30. mozgalom” 156
Az „északi hadjárat” 158
Csang Kaj-sek fordulata 161

A vuhani Kuomintang 162
Négy család uralma 163
A forradalom utóvédharcai: a nancsangi felkelés és a kantoni kommün 164
Tanács hatalom Csianghszi tartományban 166
A Hosszú Menetelés 168
Japán kinyújtja kezét Kína felé 172
A „hsziani incidens” 174
Harcban a japán agresszió ellen (1937–1945) 177
A felszabadító háború (1946–1949) 185

A NÉPI KÍNA ÉVTIZEDEI 191

A nép hatalma 191
Az országépítés józan programja 194
A „nagy ugrás” 196
A külpolitikai különvonal 198
A „kulturális forradalom” 199
A kibontakozás 206

JEGYZETEK 211

NÉVMUTATÓ 215

KRONOLÓGIAI TÁBLÁZAT 223

IRODALOM 225

A legkorábbi kínai sárkányábrázolás az
5–6000 évvel ezelőtti hungsani kultúrá-
ban

ISBN 963 11 5620 6

Kozmosz Könyvek, Budapest
Felelős kiadó: Sziládi János igazgató
Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem
(887490/10)

Athenaeum Nyomda (88.0658),
Budapest, 1988

Felelős vezető: Szlávik András
vezérigazgató

Felelős szerkesztő: Szántó György Tibor
Szakmailag ellenőrizte: dr. Ecsedy Ildikó
és dr. Józsa Sándor

Műszaki vezető: Szakálos Mihály
Képszerkesztő: Seebauer Gabriella
Műszaki szerkesztő: Rucsek Andrea
Terjedelem: 20,16 (A/5) ív. IF 6146